Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähialueella

Kaarina Mononen

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen
tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi Arppeanumin auditoriossa perjantaina
15. maaliskuuta 2013 klo 12.

Kaarina Mononen

Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten
ja pohjoismaisten kielten
ja kirjallisuuksien laitos

ISBN 978-952-10-8656-4 (nid.)
ISBN 978-952-10-8657-1 (PDF)

Unigrafia Oy
Helsinki 2013

Kiitokset

Tämä tutkimus alkoi kehkeytyä vuonna 2005 ollessani Pietarissa suomen kielen ja kulttuurin lehtorina. Se, että käsikirjoitus on nyt saanut ISBN-numeron ja on julkisesti tarkastettavissa, on moninaisten vaiheiden tulos ja monen epämääräisen ajattelu- ja istumatyötunnin summa. Tutkimus ei olisi kuitenkaan valmistunut ilman lukuisten ihmisten myötävaikutusta. On aika esittää kiitokset. Siitä, että päädyin aiheeseen suuri kiitos kuuluu Jyrki Kalliokoskelle, joka ensihätiin myös neuvoi hankkiutumaan joensuulaistutkijoiden puheille. Kiitos innostavasta juttutuokiosta, Helka Riionheimo ja Ossi Kokko. Ja näkökulmahan löytyi, vaikken ihan siivoojaksi asti vanhainkotiin päätynytkään. Sen sijaan lukuisat eri ihmiset Pietarissa auttoivat löytämään tutkittavia, keskustelivat aiheesta ja osallistuivat eri tavoin itse tutkimukseen. Sydämelliset kiitokset kuuluvat erityisesti tutkimukseen osallistuneille, jotka ovat antaneet aikaansa, halunneet kertoa itsestään ja osoittaneet kiinnostusta toimiani kohtaan. On ollut todella mielenkiintoista tutustua teihin. Lehtoraattirupeaman viimeinen kevät vuonna 2007 oli hektinen loppuhuipennus, jolloin valtaosa aineistosta on taltioitu niin vanhainkodissa kuin muuallakin. Suomeen paluu tasoittui selvästi, koska sain jatkaa tämän aineiston kanssa Helsingissä.

Ohjaajani Jyrki Kalliokoski ja Hanna Lappalainen ovat koko ajan nähneet metsän puilta ja auttaneet eri tavoin eteenpäin. Heidän asiantuntemuksensa on ollut ensiarvoista työn eri vaiheissa. Suuret kiitokset kannustuksesta ja neuvoista! Jyrkille erityiskiitos inspiraatiosta ja suurten linjojen osoittamisesta. Hannaa kiitän tarkoista kommenteista ja höylistä paneutumisesta erilaisiin kysymyksiin. Työni esitarkastajina ovat olleet Pirkko Nuolijärvi ja Helka Riionheimo. Heitä kiitän osuvista ja tarkoista kommenteista, joiden ansiosta olen saanut paranneltua käsikirjoitusta monilta osin.

Alan tutkimukseen on sosiaalistanut etenkin sosiolingvistiikan lukupiiri kesäseminaareineen. Hanna Lappalainen, Johanna Vaattovaara, Päivi Markkola, Heini Lehtonen, Anu Rouhikoski, Susanna Kokko, Dragana Cvetanovic, Hanna Lantto ja monet muut ovat miettineet kanssani tutkimukseen liittyviä isoja ja pieniä kysymyksiä, kommentoineet tekstiraakileitani ja auttaneet naista mäessä. Kiitos teille!

Kiitän Koneen Säätiötä neljän vuoden rahoituksesta, joka on mahdollistanut yhtäjaksoisen tutkimuksenteon. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa kiitän puolivuotisesta viimeistelyapurahasta. Sanakirjasäätiö tuki kesän 2008 kenttämatkaa. Tukea eri tavoin on tullut suomen kielen oppiaineen työ- ja tutkijayhteisöltä. Teknisestä avusta etenkin aineiston käsittelyn alkupuolella kiitän Tanja Stepanovaa ja Joni Kukkolaa. Jatko-opintoaikana olen saanut työskennellä sekä päärakennuksessa että Vuorikadulla kaikkiaan neljässä eri huoneessa. Laitoksen mukava ilmapiiri on ollut ilahduttavaa! Datasessiot avasivat silmiä aineiston analyysiin, ja niiden ohella tutkijaseminaareissa ja Tvärminnessä olen saanut arvokasta näkökulmaa tutkimusmenetelmiin ja aineistojen analyysiin monilta eri ohjaajilta ja jatko-opiskelijoilta.

Hyviä kommentteja on tullut eri ihmisiltä seminaareissa, symposiumeissa ja kursseilla sekä ihan sivumennen kahvi- ja lounaspöydässä – kiitos teille myös hyvästä seurasta! On mahdotonta mainita kaikkia monin tavoin tutkimuksessa myötävaikuttaneita erikseen, mutta tässä joitakin muistumia (ks.tämä tutkimus s. 33). Marjo Savijärvelle kiitos suhteellisuudentajua parantavista näkökulmista tutkimuksen eri vaiheissa sekä hauskasta matkaseurasta Tarttoon pariin otteeseen. Marjon ohella Heini Lehtonen, Katariina Harjunpää, Anu Rouhikoski ja Taru Nordlund ovat kommentoineet osia käsikirjoituksesta ja tarjonneet hyviä vinkkejä loppuvaiheessa. Kiitos keskusteluista myös Mai Frickille, Anna Vataselle, Saija Merkelle ja mo-

nille muille ja diskurssiseurasta Limerickissä Elina Pallasvirralle ja Tomi Visakolle. Saara Ratilaista, Anu Reposta ja Hanna Laitista kiitän avusta venäjän kielen kysymyksissä. Hannele Jönsson-Korhola on jakanut kiinnostusta suomalaisiin Suomen rajojen ulkopuolella. Marja-Leena Sorjosta kiitän erityisesti mahdollisuudesta osallistua Helsinki-hankkeen tapahtumiin, etenkin Preston-seminaariin vuonna 2009. Helsingin yliopiston ulkopuolelta uusista näkökulmista artikkeliprojektin myötä kiitän Sari Pöyhöstä ja tarkoista huomioista Liisa Raevaaraa.

Olen saanut olla omarahoitteisena mukana tutkijakoulu Langnetissa, joka on tarjonnut kiinnostavia kursseja, seminaareja, matkoja ja matka-apurahoja. Kielen vaihtelu ja muutos – ryhmän tapaamisissa muun muassa Haapsalussa ja laivaseminaarissa Pietariin olen saanut palautetta monilta ohjaajilta ja opiskelijoilta. Näkökulmani on selventynyt, kun olen päässyt puheisiin muun muassa suomalais-ugrilaisten kielten tutkijoiden kanssa.

Kiitos, diolch yn fawr, kofeiini- ja hiilihydraattipitoisista tapaamisista gradukaveri Tanja (Dafydd) Salmiselle, jonka kanssa aikoinaan aloin tutustua vanhustutkimuksen saloihin. Siskoni Anne (Alpi) Leu, ”educated lay person”, on vaivojaan säästelemättä ollut aina valmis auttamaan muun muassa käännöksissä ja keskustellut aiheesta ja aiheen vierestä miellyttävän epäkonventionaalisesti. Sekä Suomessa että Pietarissa uudet ja vanhat tutut ovat olleet mukana eri vaiheissa, osoittaneet kiinnostusta ja esittäneet hyviä kysymyksiä. Kiitän vanhempiani ja sukulaisiani myötämielestä ja kannustuksesta. Ystävilleni kiitos hyvästä seurasta. Kiitos, että olette! Perimmäinen kiitos kaikista käänteistä ja tutkimuksen saamisesta kirjoihin ja kansiin kuuluu hyvälle Jumalalle, kaikkien mahdollisuuksien Isälle, joka tuntee tekemiseni perin pohjin ja on antanut uusia elämänvoimia.

Helsingissä 15. helmikuuta 2013

Kaarina Mononen

ABSTRACT

Use of Finnish among Ingrian-Finns in St Petersburg and its surroundings

This thesis examines the Finnish language use of the Ingrian-Finns in St. Petersburg and its surroundings. The rapidly altered linguistic situation in the area forms the background for the study. The St Petersburg area has had a Finnish-speaking population for many centuries as well as varying and longstanding contacts to Finland, except in the Soviet period. From the 19th century, however, a major shift from Finnish to Russian has taken place as the Finnish speaking communities have dramatically diminished.

The data for the study have been collected through ethnographic fieldwork in St Petersburg and its surroundings in Russia, and the core data come from elderly people in a retirement home. The study combines methods of language sociology, study of linguistic perceptions and interactional sociolinguistics. The data consist of conversations and interviews and it is analysed qualitatively. In addition to actual language use, the participants' personal history has been investigated.

The analysis shows how sociohistorical background and political conditions and ideologies affect the participants' linguistic choices. Bilingualism is a multifaceted concept. The linguistic resources of a speaker often change during one's life time. Among Ingrian-Finns this change has often been a dramatic one. Language shift from Finnish to Russian, due to strict minority politics, has caused many Ingrian-Finns to lose their first language although the data show cases where the heritage language is learned again. Exceptional individual choices are also discussed. The Ingrian Church is taken as an example of a change in the Finnish-language domain reflecting the discrepancy between past and contemporary realities. The speakers' linguistic perceptions are investigated, reflecting past experiences. Concepts such as pure Finnish language and pure Finnish as well as Ingrian Finnish have specific meanings for individuals, and they are also context bound.

The study also discusses the resources and interaction of the Ingrian-Finns in everyday situations with Finland-Finns. The Ingrian-Finns have different resources available to them including variants of an old Ingrian dialect, Finnish and Russian. Questions of multilingualism are approached analysing code switching; results show that Russian elements are used as part of the conversation, often in an unmarked way because of the heavy influence of

Russian during the decades. Closer examination also shows different interactional functions of the Russian in Finnish speaking conversation: code switching is used, for example, to show distance and changed position. Attention is paid to the construction of understanding: the notion of a participant framework is used to analyse the speakers' positions and contribution in a multiparty and multilingual conversation. Solving interactional problems which arise, e.g. because of using a Russian word, is discussed as well. Mutual understanding is constructed together in conversation reflecting the interactional goals of the situation. It is also studied how identity is constructed in interaction by means of a recurring narrative.

Combining different approaches allows a deeper insight into the language use of Ingrian-Finns today. The Finnish language is still used in different ways and situations are multifaceted, reflecting different positions. Attitudes and values also reflect the sociohistorical conditions and are intertwined with the actual language use.

SISÄLLYS

1 Johdanto 1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat 1
1.2 Suomen kieli, suomalaiset ja Inkerinmaa 3
1.2.1 Inkerinmaan alueen ja inkerinsuomalaisten historiaa 3
1.2.2 Inkerinsuomalaisuuden tulkintoja ja määrittelyä 6
1.2.3 Katoavat inkerin murteet ja muut inkerinsuomalaisten kielet 11
1.3 Tutkimuksen keskeiset kysymykset ja tavoitteet 14
1.4 Tutkimuksen rakenne 16

2 Aineisto ja sen kerääminen 16
2.1 Etnografisesti painottuneen tutkimuksen lähtökohtia 17
2.2 Aineiston keruu ja kentälle pääsy 19
2.3 Tutkimuspaikat 23
2.4 Tutkittavat ja heidän valikoitumisensa tutkimukseen 25
2.5 Aineisto ja siihen liittyviä metodisia kysymyksiä 28
2.5.1 Haastattelu tutkimusmenetelmänä 29
2.5.2 Haastatteluaineisto ja vanhainkodin tallenteet 32
2.5.3 Muu aineisto 35
2.6 Tutkijan kielelliset valinnat 36
2.7 Tutkijan roolin pohdintaa 38
2.8 Eettiset kysymykset 43

3 **Kielisosiologinen näkökulma eri kielten käyttöön 45**
3.1 Inkerinsuomalaisten monikielisyyden muutoksia 46
3.1.1 Inkerinsuomalaisten kaksikielisyys ja äidinkielet 46
3.1.2 Kielellisten valintojen motivoituminen 51
3.1.3 Kielenvaihto suomesta venäjään 55
3.1.4 Suomen kielen elvyttäminen 64
3.1.5 Kirkon kieli esimerkkinä kielitilanteen muutoksesta 67
3.2 Kielipolitiikka ja kielenkäytön edellytykset 74
3.2.1 Kielipoliittisia vaiheita Inkerinmaalla 76
3.2.2 Kieli-ideologioiden heijastumat kielenvalintaan 79
3.2.3 Standardin ja kansakunnan määrittelyä 85
3.3 Kieliyhteisöt ja kielellinen identiteetti 89
3.3.1 Kielellinen identiteetti sosiohistoriallisesti 91
3.3.2 Kansallisuus kielellisen identiteetin rakentajana 97
3.3.3 Murteista erottautuminen 103
3.3.4 Vanhainkoti kielellisenä toimintayhteisönä 106
3.4 Yhteenvetoa 114

4 Inkerinsuomalaisten kielikäsityksiä 117
4.1 Kielikäsitysten tutkimisesta 118
4.1.1 Yhteisten merkitysten jäljillä 122
4.1.2 Metakielisen kommentoinnin aktivoituminen 125
4.2 Käsityksiä kielimuodoista ja kielenkäytöstä 129
4.2.1 Puhdas suomi 130

4.2.2 Käsityksiä inkerinsuomen ominaispiirteistä 138
4.2.3 Koodinvaihtoon ja kielitaitoon liittyvät asenteet 144
4.3 Käsityksiä ryhmärajoista 150
4.3.1 Suomalaiset 151
4.3.2 Inkerinsuomalaiset 155
4.3.3 Venäläiset 158
4.4 Yhteenvetoa 161

5 Kielenkäyttö ja kielellinen vaihtelu vuorovaikutustilanteissa 162

5.1 Suomen kielen erilaiset resurssit 163
5.1.1 Murrepiirteitä ja venäjän vaikutusta 165
5.1.2 Puhekielisyyksiä 172
5.1.3 Kirjakielisyyttä ja huoliteltua puhetta 174
5.1.4 Suomen kielen resurssien epäsymmetrisyys vuorovaikutustilanteessa 177
5.1.5 Erilaiset resurssit samassa keskustelussa 179
5.2 Venäjä suomenkielisessä keskustelussa 182
5.2.1 Koodien erottelu 183
5.2.2 Koodinvaihdon eri funktioita 188
5.2.3 Koodin valinta ja osallistuminen keskusteluun 193
5.2.4 Vieras koodi ja vuorovaikutuksen ongelmien ratkaisu 202
5.3 Kielenkäyttökertomus identiteettien leikkauspisteenä 209
5.3.1 Identiteettinarratiivit 210
5.3.2 Kielenkäyttökertomuksen piirteitä 213
5.3.3 Kertomus ja toiminta 215
5.3.4 Kertomuksen moniäänisyys 218
5.4 Yhteenvetoa 223

6 Inkerinsuomalaisten kielenkäytön kokoavaa pohdintaa 225
6.1 Etnografisesti orientoituneen tutkimuksen ja metodien arviointia 227
6.2 Kielten rajoja ja kielenkäytön muutoksia 228
6.3 Identiteetti ja kielikäsitykset tässä tutkimuksessa 229
6.4 Kielipoliittisia kysymyksiä 231
6.5 Monikielinen vanhuus 232

7 Lähteet 234

8 Liite 259

Aineiston käsittely ja litterointiperiaatteet

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimukseni kohteena on Pietarissa ja sen lähialueilla asuvien inkerinsuomalaistaustaisten yksilöiden suomen kielen käyttö 2000-luvun alussa. Suomen kieltä on puhuttu Pietarin lähialueilla, niin sanotulla entisellä Inkerinmaalla vuosisatoja. Alue on ollut monikielinen ja -kulttuurinen, mutta suomenkielinen asutus muodostui Suomesta suuntautuneen muuton vuoksi 1600-luvulta lähtien paikoin varsin yhtenäiseksi, ja arkipäivän kanssakäymisessä esimerkiksi vielä 1900-luvun alussa saattoi tulla toimeen suomeksi osaamatta lainkaan venäjää. 1900-luvun aikana väestösuhteet muuttuivat kuitenkin huomattavasti, ja yhtenäinen suomalaisasutus alkoi hajota yhteiskunnallisten muutosten vuoksi. Toisen maailmansodan aikana Inkerinmaan alue käytännössä tilapäisesti tyhjeni inkeriläisistä (Nevalainen 1989: 322). Väestötilastot kuvaavat suomalaisväestön huomattavaa vähenemistä: vuonna 1918 suomalaisia asui Inkerinmaalla 126 883 (Nevalainen 1996: 21), kun vuonna 1989 heitä laskettiin olevan Leningradissa ja Leningradin alueella enintään vain 25 000 (Nevalainen 1991b: 289).

Inkerinsuomalaisten määrä Pietarin seudulla on vähentynyt parinkymmenen vuoden aikana entisestään, kun vuonna 1990 tarjoutui mahdollisuus paluumuuttoon.[1] Kaikkiaan inkerinsuomalaisia on muuttanut Suomeen paluumuuttajastatuksella noin 30 000; lukumäärä selittyy sillä, että paluumuutto-oikeuteen riitti ensin toisen isovanhemman suomalaisuus (ks. esim. Hallituksen selonteko 1998: 17), ja kyseessä ovat kaikki eri puolilta entistä Neuvostoliittoa muuttaneet, koska monet inkerinsuomalaiset olivat jääneet toisen maailmansodan aikaisille karkotusalueille. Lisäksi paluumuuttolukuja ja neuvostoajan väestötilastoja vertailtaessa on huomattava se, että neuvostoaikana moni päätti salata suomalaisuutensa, jolloin väestötietoihin merkittiin monia suomalaissyntyisiä venäläisiksi. Vanhalla Inkerinmaalla asuu yhä 15 000–20 000 inkeriläistä. Nyky-Venäjällä on useita muitakin suomalaisryhmiä, joista kuitenkin inkerinsuomalaiset ovat vanhin, mahdollisesti yhä myös suurin (Lehtinen 2003: 230) ja Suomessa tunnetuin. Tästä syystä tutkimuksenikin keskittyy heihin.

Tutkimuksessani keskeisellä sijalla on yhteiskunnallinen todellisuus: se on vaikuttanut suomenkielisten venäjänkielistymiseen Neuvostoliiton vähemmistöpolitiikan ja väestön karkotusten seurauksena (Savijärvi I. 2003: 286–290). Kielenkäytön päälinjat – venäjän yleistyminen ja murteiden kato – ovat selvillä jo muiden tutkimusten kautta, mutta tämä tutkimus puolestaan syventää käsitystä suomen kielen tilanteesta ja tulevaisuudesta Pietarissa ja

[1] Paluumuuttojono suljettiin vuonna 2011.

sen lähialueella lähestyen kielenkäytön moninaisuutta eri näkökulmista. Kehyksenä toimivat kielisosiologia, kielikäsitysten tutkimus ja vuorovaikutussosiolingvistiikka. Tutkimuksessani olen hyödyntänyt myös etnografiaa, pitkäaikaista havainnointia, jonka avulla olen rakentanut käsityksen tutkimusaiheesta ja tutkimastani yhteisöstä. Pyrkimyksenä on luoda ikkunoita kielenkäyttöön ja luoda niiden avulla yksi moniulotteinen kuvaus, joka on kaikessa moninaisuudessaankin kuitenkin vain yksi kuva todellisuudesta. Mitä tarkempi kuvasta tulee, sitä monimutkaisemmaksi se samalla muodostuu (ks. Knuuttila 2004: 19).

Kielenkäytön tutkimus kielisosiologisesti ja vuorovaikutussosiolingvistisesti tarvitsee tuekseen historiaa, joka auttaa ymmärtämään tilanteissa syntyviä merkityksiä. Yhteiskunnalliset ja teologiset tutkimukset toimivat tässä tutkimuksessa kielisosiologisten tietojen tukena ja ovat näin ollen relevantteja kontekstin luomisessa. Yhteiset kertomukset ja merkkipaalut – suomenkielinen menneisyys Inkerinmaalla ja kärsimyshistoria – ilmenevät monin tavoin vuorovaikutuksessa; näistä taustalla olevista suurista linjoista on keskusteltu aiemmassa tutkimuksessa, joka inkerinsuomalaisten tapauksessa on monin osin uudistunut ja luonut uusia tulkintatapoja (ks. luku 1.2). Menneisyys ja menneisyyden mielikuvat ovat usein idealisoituja ja yksiulotteisiakin, mutta mielikuvat ovat omalla laillaan vankkaa todellisuutta ja mitä otollisin tutkimuskohde.

Tutkimus luo uuden näkökulman inkerinsuomalaisten kielelliseen todellisuuteen keskittyen erityisesti yhteen paikkaan, vanhainkotiin, ja toisaalta syvemmin muutamien yksilöiden näkemyksiin kielestä ja kielenkäytöstä. Suomen kieli on tässä tutkimuksessa laaja käsite: perinteiset inkerinsuomen murteet ovat vain yksi osa erilaisista suomen kielen resursseista. On huomattava, että kieli on aina ollut muutoksessa ja inkerin murteisiin ovat vaikuttaneet monet kielikontaktit. Murteiden hajoaminen lyhyessä ajassa on kuitenkin merkki tavanomaista suuremmista yhteiskunnallisista muutoksista; kieli on eräänlainen peili myös yksilöiden kokemille yhteiskunnan muutoksille. Inkerinmaan murteiden ja kielten muutokset ja hiipuminen ovat osoitus elämänmuodon jyrkästä muutoksesta, yksilöiden kokemasta hajottamisesta ja väkivaltapolitiikasta. Murteiden pohjalta olisi voitu kehittää oma standardikieli meänkielen tapaan toisissa olosuhteissa, mutta nyt murteet näyttävät häviävän. Nostan tutkimuksessani esiin selityksiä sille, miksi kehitys on edennyt ja etenee edelleen tähän suuntaan.

Suurin osa tutkittavista on vanhuksia, koska heidän kauttaan muutoksen kaari havainnollistuu parhaiten: he ovat viimeisiä, jotka ovat oppineet suomen kielen suomenkielisissä yhteisöissä ja jotka yhä puhuvat keskenään tätä kieltä. Mukana on myös nuorempien ikäpolvien edustajia, joiden kielenkäyttö osoittaa sukupolvittaista muutosta ja täydentää kuvaa nykytilanteesta. Tallenteissa on mukana suomensuomalaisia, mikä nostaa esille inkerin-

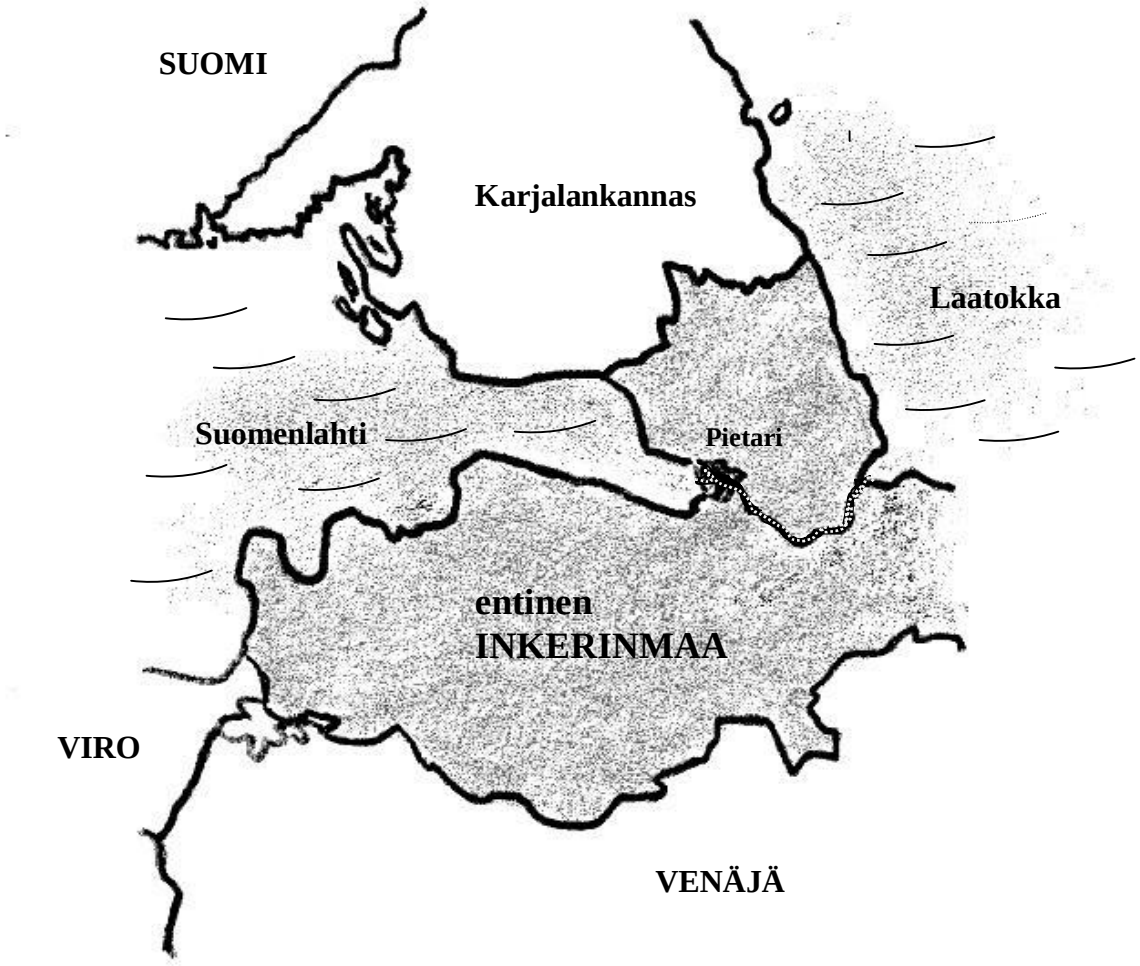
suomalaisten yhteyden Suomeen ja Suomessa puhuttavaan kieleen; on huomattava, että tämä yhteys on ylläpitänyt osaltaan suomalaisuutta Inkerinmaalla ja vaikuttanut myös arvostuksiin.

1.2 Suomen kieli, suomalaiset ja Inkerinmaa

Tarkastelen seuraavaksi Inkerinmaan alueen ja inkerinsuomalaisten ryhmän syntyä sekä käyn lyhyesti läpi aiemman tutkimuksen valossa sitä, mitä Inkerinmaalla ja inkerinsuomalaisuudella tarkoitetaan ja kuinka nämä käsitteet ovat muuttuneet ajan kuluessa (luvut 1.2.1 ja 1.2.2). Luvussa 1.2.3 luon lyhyen katsauksen alueen nykyisiin ja menneisiin kielimuotoihin: fennistien laajasti tutkimiin, katoaviin inkerinsuomen murteisiin mutta myös muihin kielimuotoihin entisen Inkerinmaan alueella.

1.2.1 Inkerinmaan alueen ja inkerinsuomalaisten historiaa

Inkerin tai Inkerinmaan maantieteelliset rajat ovat vaihdelleet, mutta pääpiirteissään Inkeri on tarkoittanut aluetta Suomenlahden rannalla, Viron ja Karjalankannaksen välissä (kuva 1; ks. alueen rajoista esim. Haltsonen 1965: 7; Hämeen-Anttila 1941: 7). Alueella on ollut jo tuhansien vuosien ajan suomensukuisia heimoja, ja keskiajan alussa erotettavissa oli kolme etnistä ryhmää: vatjalaiset, inkeroiset sekä slaavilaiset heimot (Uino 1991: 20). Inkerinmaan sijainti oli strategisesti tärkeä ja suurvaltapoliittisesti kiinnostava, ja sen vuoksi tapahtuneet välienselvittelyt etenkin 1600-luvun alussa olivat kohtalokkaita alueen vanhalle väestölle (Kirkinen 1991: 65–66). Stolbovan rauhassa 1617 alue liitettiin Ruotsin valtakuntaan, minkä seurauksena alkuperäiset asukkaat siirtyivät tai siirrettiin pois, ja tilalle tuli uusia asukkaita Suomen alueelta Karjalasta ja Savosta (Sihvo P. 1991: 180). Alueella tarvittiin työvoimaa, mutta toisaalta sinne pakeni lainrikkojia ja sotilaskarkureita (Forsström 1890: 54–57). 1600-luvun aikana Inkerinmaa luterilaistui (ks. Saloheimo 1991). Luterilaista uskoa tunnustavasta suomalaisväestöstä käytetään nimitystä inkeriläiset, kun taas inkeroiset tai inkerikot ovat ortodoksista alkuperäiskansaa (esim. Suhonen 1989: 20). Inkeriläinen-nimitys on jossain määrin kiistanalainen ja epäselvä, koska se on voinut olla vieras itse alueen asukkaille (Survo 2004: 223). Toisaalta kaikki inkerinsuomalaisiksi katsotut eivät suinkaan olleet Suomesta tulleiden jälkeläisiä, koska osa alkuperäisväestöstä käännytettiin luterilaisiksi, ja näin he vähitellen myös suomalaistuivat (Krjukov 1987: 125–126; Savijärvi I. 2003: 273). Vuoteen 1640 mennessä jo kolmannes Inkerin väestöstä oli suomalaisia, vuonna 1695 peräti noin 73 % (Lehtinen 2003: 235).

Kuva 1. Entisen Inkerimaan sijainti.

Inkerinmaalle muuttaneista suomalaisista muodostui kaksi pääryhmää, äyrämöiset ja savakot. Nimitykset tulevat inkeriläisten oletettujen lähtöalueiden mukaan: äyrämöisten katsotaan olevan lähtöisin Äyräpään pitäjästä ja savakkojen Savosta ja Itä-Kannakselta (Savijärvi I. 2003: 275), mutta savakosta muodostui yleisnimitys muille kuin Äyräpäästä tulleille (Haltsonen 1965: 93). Äyrämöiset olivat olleet kontaktissa inkeroisten kanssa jo aiemmin, mutta muuttoaallon myötä vaikutus tiivistyi. Näiden lisäksi oman murreryhmänsä muodostivat ”Narvusin luterilaiset”, joiden kielimuoto erosi kahdesta yllämainitusta (Savijärvi I. 2003: 275; Porkka 1886). Kansatieteellisessä tutkimuksessaan von Köppen (1867: 47) puolestaan listaa suomalaisiksi vatjalaiset (Woten), inkerikot (Ingrier), äyrämöiset ja savakot. Näistä viimeksi mainitut ovat kuitenkin hänen mukaansa lähinnä Suomessa asuvia suomalaisia (mts. 43).

Inkerin tultua liitetyksi vuonna 1721 Venäjään alueelle alkoi muuttaa venäläisiä sekä muita kansallisuuksia, ja muuttoliikkeen takia inkerinsuomalaiset jäivät vähemmistöön

(Nevalainen 1996: 18–21). Erityisen värin inkerinsuomalaisuuteen antaa se, että suomalaiskylien keskelle perustettiin vuonna 1703 Pietarin kaupunki. Hallinnollisesti Inkerinmaasta tuli osa Pietarin kuvernementtia, ja kulttuurisesti alkoi vaihe, jolloin inkeriläisyys alkoi muotoutua puolustukseksi venäläistä painetta vastaan (Sihvo H. 1991: 347). ”Pietari-suuntaus” on ollut Sihvon mukaan myös positiivisesti tärkeä taloudellinen ja kulttuurinen tekijä. Suurkaupungin läheisyys vaikutti monin tavoin: se toi sivuansioita, levitti virikkeitä ja vaikutti myös venäjän taitojen lisääntymiseen (Nevalainen 1995: 25–31).[2] Vielä 1920-luvulla maataloustuotteiden myynti miljoonakaupunkiin toi sivutuloja inkeriläisille (Nevalainen 1991b: 254). Neuvostoliiton aikana inkerinsuomalaisia alkoi muuttaa kaupunkiin, ja työssäkäynti siellä yleistyi.

Kaikkiaan Inkerinmaan alueen suomalaiset säilyttivät oman kielensä ja uskontonsa eivätkä juurikaan sekoittuneet muihin huolimatta monista kontakteista eri kansallisuuksiin; suomalaiset ja venäläiset elivät joko omissa kylissään tai eri osissa kyliä (Sihvo H. 1991: 347). Pietarin suurkaupunkikaan ei venäläistänyt Inkerinmaan suomalaisia, eikä kaupungin elämä suuremmin muuttanut maalaisväestön elämänpiiriä (Engman 1991: 169–170). Selityksenä voi nähdä kaupungin nuoren iän ja sen luomisen keinotekoisesti tyhjästä; nopeasti kasvaneen kaupungin asukkaat olivat keskittyneet hyvin pienelle alueelle. Se oli siis kuin irrallinen saareke Venäjää keskellä suomalaisten asuttamia maita, ja myös venäläiset itse suhtautuivat siihen varsin ristiriitaisesti ja varauksellisesti (mas. 168). Suomalaisasutus säilyi varsin yhtenäisenä aina 1930-luvulle asti. Tähän ajanjaksoon, jolloin inkerinsuomalaiskylät olivat pitkälti suomalaisia ja suomi oli laajasti käytetty kieli, viittaan tutkimuksessani kyläyhteisöaikana.

Ensimmäinen maailmansota ja yhteiskunnalliset muutokset Venäjällä toivat muutoksia Inkerinmaan oloihin, eikä väestön suhtautuminen mullistuksiin ollut yhtenäistä (Nevalainen 1991b: 240). Uuden talouspolitiikan kaudella vuosina 1921–1928 Inkerissä koettiin taloudellisen toipumisen ja nousun aika (mas. 254). Kulttuurinen jatkumo katkaistiin vasta karkotusten ja suomenkielisyyden kieltämisen myötä, mikä tapahtui asteittain ensimmäisten kollektivisointiin liittyneiden karkotusten ajoittuessa jo vuoteen 1929 (Flink 1991: 310).

[2] Vuosisadan alun yhteyksistä Pietariin ja kohtaamisista venäjänkielisten kanssa on esimerkki Juhani Konkalla (s. 1904), joka kuvaa koivujen myyntimatkaa isänsä kanssa. Tuolloin hän ei itse vielä osannut venäjää, mutta oli isän apuna karkottamassa varastelijoita. *” – näin pienen tytön pinkomassa koivu kainalossa päinvastaiseen suuntaan. Hänellä oli jo niin pitkä etumatka, ettei takaa-ajoa kannattanut ajatella. Joku herra, jolla oli punertava pujoparta ja kakkulat silmillä, katseli hymyillen hänen jälkeensä. Menin hänen luokseen ja kysyin kiukkuisesti, miksi hän salli tytön varastaa koivun. Hän vastasi jotakin venäjäksi, enkä minä tietenkään ymmärtänyt.”* (*Pietarin valot* 1958, teoksessa Sihvo H. 1989: 195).

Vuodet 1937–38 olivat synkimmät: tuolloin kaikki suomenkieliset koulut suljettiin, samoin suomenkielinen kirkollinen toiminta lopetettiin (Flink 1991: 312; Sihvo J. 2000: 60–63).

Suomi suuntautui 1920- ja 30-luvulla voimakkaasti itään ja Inkerin suuntaan. Suomalaiset fantasioivat Pietarin valloittamisesta, koska suurkaupunki nähtiin esteenä inkeriläisten itsehallinnon toteutumiselle ja liittymiselle Suomeen. Ratkaisuksi kaavailtiin muun muassa Pietarin muuttamista kansainväliseksi vapaakauppakaupungiksi (Engman 1991: 170). Venäjän mahti oli kuitenkin ylivoimainen. Kuten Engman (mas. 170) toteaa, Inkerin kohtalo ratkaistiin vuonna 1703, jolloin Pietari Suuri perusti kaupungin. Niinpä tähän maantieteeseen oli tyytyminen. Nykyään kulttuuriset ja taloudelliset hankkeet voivat pitää yllä katkeamaisillaan olevaa yhteyttä menneeseen suomalaiskulttuuriin sekä Pietarissa että Inkerinmaalla. Suomen kielen avulla voi avautua uusia toimeentulomahdollisuuksia ja kontakteja naapurimaahan. Myös Suomessa inkerinsuomalaiset alkoivat nousta laajempaan tietoisuuteen 1990-luvulla paluumuuton myötä, ja ryhmä pyrittiin määrittelemään virallisestikin.[3]

1.2.2 Inkerinsuomalaisuuden tulkintoja ja määrittelyä

Jo 1700-luvulla Inkerinmaa lakkasi olemasta hallinnollinen alue, sillä se kuului vuodesta 1710 lähtien Pietarin kuvernementtiin; näin ollen on voitu puhua Inkeristä lähinnä kansatieteellisesti (Sihvo H. 1991: 319). Honko (1990: 117) toteaa, että inkeriläisyyden voi katsoa olevan ennen kaikkea yhteisöllinen ilmiö, eikä näin ollen Inkeriä voi rajata maantieteellisen Inkerinmaan historiaan. Se on pikemminkin muistikulttuuria, joka kulkee ihmisten mukana (mas. 113). Tästä huolimatta Honko pohti vielä 1990-luvun alussa elvyttävän kulttuurityön mahdollisuuksia maantieteellisessä Inkerissä (mas. 113, 121) samoin kuin tähdensi ulkoinkeriläisten tarvitsevan kontakteja siihen paikkaan, josta muistitieto on lähtöisin (mas. 122). Yksi ehdotus on ollut pienen inkerinsuomalaisalueen perustaminen, jossa inkeriläisyyden voisi säilyttää (Nevalainen 1991b: 299). Elvyttävää työtä tehdään yhä, mutta paluumuutto on vähentänyt selvästi suomen kielen taitoisten määrää Inkerissä.

Inkerinmaa-nimitystä käytetään silti yhä sekä maantieteellisestä alueesta että sen henkisestä perinnöstä ja tietynlaisista mielikuvista. Näin ollen käsitettä myös uusinnetaan koko ajan.[4] Suomessa perinteinen käsitys Inkerinmaasta yhtenäisenä maantieteellisenä aluee-

[3] Ks. esim. Hallituksen selonteko 1998: 5: Tammikuussa 1989 suoritetun Neuvostoliiton viimeisen väestönlaskennan mukaan Neuvostoliitossa asui kansallisuudeltaan suomalaisiksi ilmoittautuneita 67 300 henkeä. [--] Kansallisuudeltaan suomalaisiksi ilmoittautuneista enemmistö on **inkerinsuomalaisia**, joita yleisesti kutsutaan myös inkeriläisiksi. He ovat Suomesta Stolbovan rauhassa v. 1617 Ruotsin saamalle Inkerinmaalle muuttaneiden jälkeläisiä. Tämä 1600-luvulla alkanut muutto jatkui aina I maailmansotaan saakka.

[4] Ks. esim. Pietarin Inkerin Liiton sivut (http://www.inkeri.spb.ru/).

na on melko tyypillinen, mitä esimerkiksi Miettinen (2004: 197) on kritisoinut: hänen mukaansa koti-Inkeri on idealistinen mielikuva, joka estää monivivahteisemman, hajallaan elävien inkeriläisten todellisuuden näkemistä. Monipuolisempaa näkökulmaa suomalaisten Inkeri-käsitykseen kannattaa myös Rappu (2008), joka on tarkastellut inkeriläisistä luotua kuvaa venäläisessä lehdistössä. Hänen mukaansa Venäjällä inkeriläisiä tarkastellaan myös diasporan näkökulmasta eli heidän ei oleteta asuvan Inkerissä.

1800-luvulla runonkerääjät[5] mielsivät Inkerin alkuperäisen suomalaisuuden tyyssijaksi. Kansanrunoudesta etsittiin suomalaisten muinaista menneisyyttä.[6] Esimerkiksi Vihtori Alava (1895: 110) suosittelee aluetta niille, jotka haluavat tutustua ”alkuperäisempään suomalaisen kansan elämään”. Inkeri nähtiin siis Suomesta käsin paikkana, jossa aitoa suomalaisuutta on vielä löydettävissä, kun taas myöhemmin suomalaisuus jäi venäläisen valtakulttuurin alle. Neuvostoliiton alkuvuosikymmenet venäläistivät inkeriläisiä Nevalaisen (1991b: 260) mukaan enemmän kuin edeltäneet 250 vuotta yhteensä; samalla inkeriläiset alkoivat nopeasti menettää suomen kieltään. Kielen ja aitouden kysymyksiin palaan luvussa 4, jossa käsittelen tutkittavien omia käsityksiä kielestä.

Inkerissä heräsi kansallisaate samoihin aikoihin kuin Suomessa, 1800-luvun lopulla nationalistisen aatteen myötä (Nevalainen 1991b : 234). Inkeriläisten identiteetti oli Hannes Sihvon (1991: 324) mukaan lähes sama kuin suomalainen. Venäläistämispyrkimysten paineessa oma identiteetti vahvistui ja sitä rakennettiin eri tavoin, esimerkiksi laulujuhlilla (Nevalainen 1991b: 235; muistelua esim. teoksessa Tynni 1990: 235–247). Kansallisia symboleja luotiin; yksi tällainen inkeriläisten oma symboli on Kolppanan seminaarista valmistuneen Mooses Putron kirjoittama kansallislaulu, joka esitettiin ensimmäisen kerran vuonna 1888 (Sihvo H. 1991: 324).[7] 1800-luvun lopulla venäläistämispaine kasvoi, mutta inkeriläinen älymystö syntyi 1800-luvun lopussa koululaitoksen laajenemisen ja Kolppanan seminaarin kautta (Engman 2004: 498). Kansallisen, kuvitteellisen yhteisyyden luominen jäi kuitenkin varsin lyhytaikaiseksi (vrt. Anderson 1991: 6). Esimerkiksi oman kirjakielen kehittämistä ei edes kaavailtu.

---

[5] Ensimmäisinä runojenkerääjinä Harvilahti (1991: 210) mainitsee Europaeuksen ja Reinholmin, jotka kiersivät alueella vuosina 1847 ja 1848. Kansatieteilijät ja historioitsijat tekivät tutkimusretkiä alueelle jo 1700-luvulta. Katsaus Inkerin varhaiseen tutkimukseen on esim. Haltsosella (1965): Hänen mukaansa Pietarin kaupungin perustaminen 1703 kiinnitti huomion myös Inkeriin. Ensin asialla olivat saksalaiset tutkijat, vähitellen myös Turun akatemian tutkijat ja Pietariin asettuneet suomalaiset kuten historioitsija Hipping. (Mts. 110–112.)

[6] Hannes Sihvo (1991: 320) mainitsee runouden keräämisen kaikkein merkittävimmäksi osuudeksi alueen kirjallisessa historiassa. Runoutta kerättiin Mustosen (1931: 20) mukaan huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi Vienan Karjalasta.

[7] Tästä laulusta kirjoittaa esimerkiksi Antti Tiittanen (s. 1897): *”Sitten vierivät vuodet. Kuulen monesti ”Nouse Inkerin”, laulan monesti, ja aina uutta voimaa, uutta virikettä rakkauteen maatani ja kansaani kohtaan löydän tuon laulun säkeissä ja sävelissä.”* (Teoksessa Sihvo H. 1989: 227.)

Engman (2004: 500) vertaa inkeriläisiä moniin muihin pieniin heimoihin kuten Pohjois-Saksan tanskalaisiin ja Pohjois-Ruotsin suomalaisiin. Inkeriläiset olivat kansana sidoksissa sekä itään että länteen, ja loppujen lopuksi tästä yhdistelmästä muodostui oma kansallistunne, inkeriläisyys. Pietarin suomalaisyhteisössäkin osa oli inkerinsuomalaisia, ja he kohtasivat suomenmaalaisia kulttuuriyhteyksissä. (Mts. 499–500.) Erot korostuivat Engmanin mukaan joissakin asioissa: Suomen alamaiset suuntautuivat suuriruhtinaskuntaan, kun taas inkerinsuomalaiset olivat Venäjän kansalaisia. Tämä aiheutti jonkin verran jännitteitä, mutta lähtökohtien eroista huolimatta kulttuuriyhteyksissä pystyttiin yhteistyöhön. (Mts. 502–503.) Lisähaasteensa inkeriläisten identiteetin ja sivistyspyrkimysten kehitykselle aiheutti esimerkiksi se, että monet Suomeen kouluttautumaan lähteneet jäivät sille tielleen (mts. 499). Kansallistunne syntyi siis kuten usein muulloinkin jonkinlaisen ulkoisen pakon sanelemana. Siihen liittyi erojen huomaaminen sekä suhteessa venäläiseen että suomalaiseen kulttuuriin, mutta myös inkeriläisten omanarvontunto alkoi nousta.

1800-luvun kielellistä ja kansallista aktiivisuutta ja kansallistunteen herättämistä tarkasteltaessa on otettava huomioon käytännön realiteetit ja väestön erilaiset olot; tietoisia ponnisteluja teki sivistyneistö. Ankarat elinolot verottivat tavallisen kansan voimia, eikä erityistä paloa suomen kielen ylläpitämiseen välttämättä ollut: kansallinen itsetunto oli alhainen ja venäjän kielellä oli myös prestiisiä (Flink 2000: 162–164).[8] 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa suomi oli kuitenkin luonnollinen kotikieli. Kansallisia pyrkimyksiä voitiin edistää alkeisopetuksen, lehdistön ja kirkollisen elämän kautta, mutta kansallisaatteen nousu katkesi vallankumoukseen. Tarton rauhan jälkeen 1920 suuri osa kansallishengen nostattajista oli jo siirtynyt Suomen puolelle, mutta jatkoi työtään siellä (Sihvo H. 1991: 324). Toisaalta Suomesta pakeni punakaartilaisia Neuvosto-Venäjälle, ja suomenkielistä kirjallisuutta tehtiin sosialismia edistämään (ks. Kruhse & Uitto 2008: 15–38). Vasta Stalinin kausi merkitsi lopullista iskua kansallisille pyrkimyksille. Inkerinsuomalaisten kansallinen yhteisyys ei kuitenkaan ole täysin menneisyyttä, sillä yhteisyyttä korostavia symboleita on otettu käyttöön 1980-luvulta lähtien, ja ne näkyvät esimerkiksi inkeriläisten juhannusjuhlilla: kansallishymni ja Inkerin lippu sekä kansallispuvut kuuluvat asiaan (ks. esim. Länsimäki 1991: 17). Toisaalta symbolien sisältökin voi muuttua siitä, mitä ne ovat merkinneet joskus aiemmin; ne voivat myös merkitä eri ihmisille hieman eri asioita. Omaa inkeriläisyyttä voidaan rakentaa hyvinkin

[8] Venäjänkielisten sanojen lainausinnosta ja toisaalta huonosta kansallisesta itsetunnosta sekä suomen kielen väheksymisestä kirjoittaa jo kansansivistäjä, Suomessa opiskellut vuonna 1864 syntynyt inkeriläinen Pietari Toikka (Flink 2000: 162–164).

epäkonventionaalisin keinoin. Tällöinkin tarvitaan jokin yhteys inkeriläisyyteen ja motivaatio identifioitua siihen.

Inkeriläisten elämäkertojen kautta välittyy kuva inkeriläisten historiasta, joka Hannes Sihvon (1991: 327) mukaan on etenkin kärsimyskirjallisuutta alkaen jo maaorjarunoudesta ja jatkuen Stalinin terrorin aikaan. Kärsimyshistoria on läpileikkaava piirre inkeriläisten identiteetissä. Inkerin liiton 10-vuotismuistojulkaisussa vuonna 1932 (Inkeri 1932) toimittajat kirjoittavat alkusanoinaan, että Inkerin kansan kohtalo on ollut kova, sillä jo ”ammoisia vuosisatoja sitten hävitti keskenään taisteleva itä ja länsi aika ajoin sen asukkaat miltei sukupuuttoon.” Venäjä on koettu vahvasti uhkana, ja kuva pienestä, hyljeksitystä kansakunnasta tuodaan esille. ”Näyttää siltä kuin Inkeri olisi Jumalan hylkäämä, niin kuin se aina on ollut maailman unohtama.” Suomalaiset ovat historian kuluessa olleet idän ja lännen välissä, mutta inkeriläiset ovat sitä vielä selvemmin, sillä Inkerinmaa on joutunut sotien ja hävityksen jalkoihin paljon suuremmassa määrin kuin Suomi. Inkeriläisiä voi verrata toisen maailmansodan aikana luovutetusta Karjalasta evakuoituihin suomalaisiin, mutta inkeriläiset olivat vihollisia oman maan sisällä, karjalaiset evakot puolestaan pakenivat ulkopuolista vihollista omaan maahan.

Kun puolestaan inkerinsuomalaisuutta on tarkasteltu omaleimaisena kulttuurinaan, on vuosisadan alun inkerinsuomalaisuus saattanut tuntua aitouden kiteytymältä, kuten Juote ja Takalo (1994: 80) huomauttavat. Silti jo vuosisadan alussa keskusteltiin identiteetistä ja inkerinsuomalaisten isänmaasta (ks. myös Engman 1991: 177–178). Parina viime vuosikymmenenä onkin pyritty löytämään inkerinsuomalaisuuden moniulotteisuus, ja niinpä erityisesti identiteettikysymykset ovat olleet huomion kohteena. Esimerkiksi Päivi Laine (1997) on havainnut, että mitään aitoa inkerinsuomalaisuuden mallia ei voida määritellä, ja inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin ilmenemiseen ovat vaikuttaneet suuresti toisten tekemät luokittelut, joiden avulla etnisiä rajoja on pidetty yllä. Myös Miettisen (2004: 207) mukaan inkeriläiset ja inkeriläisyys ovat muuttumassa ulkopuolisen määrittelemiksi käsitteiksi. Vanhin polvi voi kokea nimityksen inkerinsuomalainen vieraaksi; Neuvostoliitossa puhuttiin vain suomalaisista, ja nimityksenä inkeriläinen on tullut käyttöön erityisesti Suomessa paluumuuton myötä (mts. 186–187). Perinteisesti inkerinsuomalaisen identiteetin aineksia ovat suomen kieli, luterilainen uskonto, Inkerinmaa sekä yhteinen kärsimyshistoria (mts. 88). On selvää, että nämä kuuluvat Inkerinmaalla syntyneiden kokemusmaailmaan ja usein myös suomalaisten käsityksiin Inkeristä.

Vanha sukupolvi erottuu identiteetiltään selvästi nuoremmista erityisesti suomen kielen osaamisen kautta (Seppälä 1996: 78). Pro gradu -tutkimuksessani (Kärkkäinen &

Mononen 1999) olen perehtynyt muun muassa Suomessa asuvien inkerinsuomalaisten vanhusten kielellisiin valintoihin ja etnolingvistiseen identiteettiin, ja tutkimuksessa kävi ilmi, että monet vanhukset pitivät suomen kielen osaamista itsestään selvänä. Kieli ryhmän yhteisenä symbolina merkitsee kuitenkin eri asioita nuorille ja vanhoille: vanhoille suomen kielen osaaminen on identiteetin ja aitouden osoitus, kun taas nuoremmille kiinnostus sitä kohtaan on jo osoitus identiteetistä (Juote & Takalo 1994: 59–60). Nuoremmat voivat myös määritellä itsensä venäjänkielisiksi suomalaisiksi (Miettinen 2004: 197). Myös luterilaisen uskon merkitys on ohentunut neuvostoideologian ja yleisen maallistumiskehityksen myötä kaikissa ikäryhmissä (Seppälä 1996: 76–77; Miettinen 2004: 198). Inkerinsuomalaisuus voi siis merkitä eri asioita eri yksilöille, ja inkerinsuomalaisuuteen voidaan liittää menneisyyden ainesten ohella nykypäivän asioita. Palaan luvussa 3 kielen ja identiteetin kysymyksiin. Kaikissa Inkeriä ja inkeriläisiä koskevissa tutkimuksissa kieltä sivutaan tavalla tai toisella, koska se on ollut merkittävä ryhmää muista erottava tunnusmerkki ja muuttuneessa tilanteessa kielestä luopuminen aiheuttaa keskustelua.

Inkerinsuomalaisuuden kuvaa on siis laajennettava, jos mukaan halutaan sisällyttää myös nuoremmat polvet; monipuolisempaa kuvaa puoltaa vahvasti Miettinen (2004: 207; 2008: 199; ks. myös Linnakangas 2004: 88). Käsitys voi toisaalta laajentua luonnollisesti, mutta mahdollista myös on, että *inkerinsuomalainen* nimityksenä väistyy ja jäljelle jää ripaus inkerinsuomalaisten juurien tiedostamista osana Suomen tai Venäjän kansalaisten itsekäsitystä. Esitetty kritiikki on tärkeää pitää mielessä, mutta omassa tutkimuksessani kiinnitän ennen kaikkea huomiota siihen, kuinka etniset sekä kielen ja murteen rajat ilmenevät osana arkista puhetta ja vaikuttavat käsityksiin suomen kielestä ja esimerkiksi haluun oppia sitä. Mielikuvat ovat niiden vaalijoille todellisuutta, ja käsitteitä määritellään uudelleen keskustelussa. Historian monikerroksisuus näkyy siten kielenkäytössäkin, mikä voi aiheuttaa sekaannusta, kun sama alue on yhtä aikaa monia asioita – tilanteen ja käyttäjien mukaan. Tärkeää olisikin erityisesti sen ymmärtäminen, kuinka eri kategorioita nykyään käytetään ja mihin ne perustuvat (ks. Heller 2008: 516). Itse en ota laajemmin kantaa nimitysten ongelmiin, vaan pyrin katsomaan nimityksien ilmenemistä tutkimieni inkerinsuomalaisten kielenkäytössä.

”Puhdas” inkerinsuomalaisuus on myytti, ovathan kansallisuudet aina monin tavoin sekoittuneita, mutta erityisesti näin on nykyisten inkerinsuomalaisiksi katsottavien laita. Inkerinsuomalaisiksi on mielletty ennen muuta Inkerin alueen suomenkieliset luterilaiset Suomesta muuttaneet siirtolaiset; näihin on sulautunut myös alueen vanhaa väestöä ja lisäksi nimitys on sekoittunut inkerikkoihin. Kuten luvussa 1.2.1 kävi ilmi, von Köppen (1867: 47) käsittelee äyrämöisiä ja savakoita omina ryhminään eikä määrittele näitä inkerin-

suomalaisiksi. Nykyään tällä jaottelulla ei ole enää relevanssia, koska erot ovat pääasiassa hävinneet (ks. luku 5.1.1). Inkerinsuomalaisten nykytilannetta kuvastaa etnisille vähemmistöille tyypillinen kysymyksenasettelu: vähemmistöt ovat marginaalissa, jolloin ne joutuvat pohtimaan omaa paikkaansa ja identiteettiään, mutta valtaväestöihin kuuluvien ei tarvitse samaan tapaan käsitellä näitä kysymyksiä (ks. Laine 1997). Ennen puolestaan Inkerinmaalla puhuttiin suomea suomenkielisissä yhteisöissä, joten suomenkielinen ei ollut vähemmistön edustaja eikä hänen tarvinnut taistella elintilastaan samalla tavalla kuin myöhemmin. Nyt kielen ohella kansallisuudet ovat sekoittuneet, ja nopea muutos voi aiheuttaa hämmennystä.

Tässä tutkimuksessa käytän käsitteitä *inkeriläinen* ja *inkerinsuomalainen* synonyymisesti ja tarkoitan niillä ihmisiä, jotka kokevat ainakin jossain määrin kuuluvansa kyseisten nimittäjien alle. Näin on tehty laajasti eri tutkimuksissa, ja näitä nimityksiä myös inkeriläiset itse käyttävät (Miettinen 2004: 20, 21). Puhun myös Inkerinmaasta, entisestä, vanhasta tai historiallisesta Inkerinmaasta, kun viittaan historialliseen alueeseen, mutta myös nykyiseen Leningradin alueeseen.[9] Inkeriläisyyttä on mahdollista määritellä uudelleen, mutta näyttää siltä, että Venäjällä inkerinsuomalaiset juuret merkitsevät eniten niille, jotka jollain tapaa osaavat suomea.

1.2.3 Katoavat inkerin murteet ja muut inkerinsuomalaisten kielet

Inkerin murteet ovat syntyneet vuosisatojen kuluessa suurvaltapoliittisten rajansiirtojen seurauksena. Alueelle muodostui kolme murreryhmää, äyrämöis- ja savakkomurre sekä Narvusin murre. Äyrämöis- ja savakkomurteen erot olivat kaventuneet selvästi jo 1800-luvulla, eikä nykyään näitä historiallisia eroja enää juuri ole havaittavissa. Inkerinmaalla puhutut murteet ovat kuitenkin aina olleet hyvin sekakoosteisia.[10] 1900-luku merkitsi Inkerinmaan suomalaismurteille voimakkaita muutoksia, minkä seurauksena ne pirstoutuivat: syynä ovat olleet sekä suomen kielen käytön hiipuminen käyttöympäristöjen kadottua että toisaalta valtakielen vaikutus sanastoon ja kielioppiin (Kokko 2007: 38–41; Riionheimo 2007: 21; Savijärvi I. 2003: 296). Kielenkäyttövalinnat ja -mahdollisuudet ovat olleet hyvin pitkälti yksilöllisiä hajaannuksen jälkeen. Suuntana on laajasti ottaen kielenvaihto venäjään; jo 1970-luvulla mainittiin inkerinsuomalaisten olevan katoava etninen ryhmä (esim. Matley 1979: 16) ja suomen kielen väistymässä (esim. Galahova 1974).[11]

[9] Pietaria ympäröivän hallinnollisen alueen nimenä on nykyäänkin Leningradin alue (Leningradskaja oblast), vaikka kaupungin virallinen nimi onkin muutettu Leningradista Pietariksi. Esimerkiksi vanhat ihmiset käyttävät usein yhä Leningrad-nimeä.

[10] Perusteellisen selvityksen murteista ja 1900-luvun kehityksestä esittää Riionheimo (2007: 14–23).

[11] Galahovan tutkimus käsittelee inkerinsuomen konsonantistoa.

Eri kielet ovat olleet Inkerinmaalla jatkuvasti kosketuksissa toisiinsa. Inkerinsuomen murteet saivat aineksia inkeroisesta, vatjasta ja virosta sekä venäjästä, mikä synnytti eroja verrattuna Kannaksella puhuttuihin muihin suomen murteisiin (Savijärvi I. 2003: 276). Aiemmin esimerkiksi venäjästä saadut lainat mukautuivat suomen kielen äännerakenteeseen, mutta tilanne muuttui 1900-luvulla: mukautumattomat lainat alkoivat tulla puhuttuun suomen kieleen. Nykyään inkerinsuomalaisten puhumaa suomen kieltä värittävät murteiden lisäksi suomen kirjakieli, nykysuomen puhekieli, venäjä ja Virossa viro (mas. 296; Riionheimo 2007: 18).

Vanhalla Inkerinmaan alueella on ollut huomattavia kielellisiä eroja: Länsi-Inkerissä venäjän vaikutus on ollut voimakkaampaa kuin keski- ja pohjois-osissa, missä oli paljon täysin suomenkielisiä alueita (ks. esim. Alava 1895: 100; Hämeen-Anttila 1941: 13). *Inkerinsuomi* kielimuotona on näiden olosuhteiden takia hankala määritellä. Riionheimo (2007: 18) on määritellyt sen yleiskäsitteeksi kuten ”amerikansuomi” tai ”ruotsinsuomi”, millä hän tarkoittaa, että sen puhujia yhdistävät lähinnä maantieteelliset rajat ja historiallinen tausta Venäjän ja Neuvostoliiton alueella pikemmin kuin kielellinen yhtenäisyys. Käytän inkerinsuomi-nimitystä tässä merkityksessä, tietoisena murteen moniaineksisuudesta ja hajanaisuudesta. Synonyymisesti esiintyy myös ilmaus *Inkerin murre*. Tarkastelen omassa aineistossani ilmeneviä inkerinsuomalaisten puhuman kielen eroavaisuuksia luvussa 5.1, jossa käsittelen myös kielimuotojen nimeämisen kysymyksiä.

Inkerinsuomen viimeaikaista vaihtelua valottaa Joensuun yliopistossa toteutettu tutkimushanke ”Inkerinsuomalaisten kieliolot ja inkerinsuomen nykytila”.[12] Hanke edustaa inkerinsuomen tutkimuksen uutta suuntaa, ja se keskittyy voimakkaasti muuttuneeseen kielelliseen tilanteeseen; 1990-luvulla kerätyn aineiston avulla pyrittiin luomaan yleiskuva nykyisestä kielen variaatiosta haastattelemalla erilaisia ja eri-ikäisiä inkerinsuomalaisia (Riionheimo 2007: 21–22). Aineiston kautta on selvitetty kielenmuutosta ja kielikontakteja: Helka Riionheimon (2007) tutkimuksessa keskiössä on Virossa asuneiden inkerinsuomalaisten kielenmuutos aktiivin imperfektin taivutuksen valossa. Virossa lähisukukielen vaikutus on ollut voimakas ja tilanne siis jokseenkin erilainen kuin esimerkiksi Pietarin alueella. Ossi Kokon (2007) väitöskirjassa huomio on murteen yksilöllistymisessä: yhteisöjen hajoamisen aiheuttaman normiston höltymisen vuoksi Inkerinmaan suomenkielisten kielen variaatio on runsasta, ja tätä Kokko havainnollistaa kolmen sijamuodon analyysin avulla. Joensuun hankkeen puitteissa on tehty myös pro gradu -töitä (Kivisalu 1994; Saari 1994; Korpisammal 1996;

[12] Vetäjinä suomen kielen professori Ilkka Savijärvi ja venäjän kielen professori Muusa Savijärvi.

Kokko 1996; Heikkinen 1998; Surakka 2011). Riionheimon (2007: 22) mukaan kaikissa Joensuun aineistoon nojautuvissa tutkimuksissa on noussut esiin nimenomaan variaation runsaus, johon ovat vaikuttaneet murteiden alkuperäinen sekakoosteisuus ja viime vuosisadan elinolojen suuret muutokset, yksilöiden elämänkohtaloiden ja taustojen moninaisuus. Inkerin murteiden tilanteen voi siis nähdä korosteisesti yksilöllisenä, koska kyseessä on kuolevan kielimuodon variaatio ilman yhteisön kontrollia, mistä johtuen variaatio on ennustamatonta (Riionheimo 2007: 65). Inkerinsuomen kielitilanne on siten erityisen otollinen yksilöiden tutkimukseen myös laadullisin menetelmin, varsinkin kun halutaan saada selville kielisosiologisia tai vuorovaikutuksellisia seikkoja. Joensuun hankkeen tutkimukset valottavat syvällisesti inkerinsuomalaisten kielen monitahoista muutosta äänne- ja muoto-opillisten piirteiden kannalta, mutta niissä ei tarkastella lähemmin vuorovaikutusta tai kielisosiologisia tekijöitä.

Inkerinsuomalaisten nykyisiinkin kielikäsityksiin ja kielenkäyttöön on vaikuttanut suomen kirjakieli. Käytän tässä tutkimuksessa käsitteitä *kirjakieli* ja *kirjakielinen* viittaamassa myös puhuttuun, yleiskielen normien mukaiseen kieleen. Niiden synonyymeina esiintyvät *yleiskieli* ja *yleiskielinen* (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 17). Inkerinmaalla kirjakieli tunnettiin laajasti ja sitä käytettiin julkisessa elämässä; kyläyhteisöaikana esimerkiksi koululaitos ja kirkko suosivat tätä kielimuotoa. 1800-luvun lopulla kansallisen liikehdinnän myötä julkaistiin myös omia lehtiä, ja erilaiset kulttuuriharrastukset vahvistivat niin ikään suomen kirjakielen asemaa Inkerissä. (Savijärvi I. 2003: 284; Nevalainen 1991b: 235; ks. myös luku 3.2.1.) Kun koulut lakkautettiin ja kirkot suljettiin 1930-luvulla, suomi jäi kotikielen asemaan, jos sitä ylipäänsä käytettiin. Niinpä 1930- ja 40-luvuilla syntyneiden suomentaitoisten puhe voi olla murteellisempaakin kuin vanhemman polven kieli. (Savijärvi I. 2003: 285.)

Virossa inkerinsuomalaisten suomen kieli on läheisen sukukielen kontaktin takia vielä sekoittuneempi kuin entisellä Inkerinmaalla: usein käytössä on jonkinlainen sekakieli (Savijärvi I. 2003: 292). Suomenkielisessä puheessa viron kielen vaikutus on siis huomattavan suuri, vaikkakaan vironkielisten ainesten ei voi katsoa juurtuneen inkerinsuomeen, mistä todistaa suuri yksilöllinen variaatio (Riionheimo 2007: 32–33). Riionheimon (2002) mukaan viron ja inkerinsuomen fonologian, syntaksin ja semantiikan sekoittuminen johtaa sellaisiin sanamuotoihin, joissa viron ja suomen elementit ovat erottamattomia. Vähemmistö- ja enemmistökielen rakenteelliset erot voivatkin tarjota yhden selityksen siihen, miksi toiset siirtolaiset säilyttävät paremmin ensimmäisen kielensä (esim. Kovács 2004: 217). Lehdon (1996) tutkimus eri puolilla maailmaa asuvien inkerinsuomalaisten murrepiirteistä puolestaan osoitti variaation olevan runsasta yksilöiden välillä; hänen mukaansa oli kuitenkin havaittavissa, että Inkerinmaalla asuvilla oli säilynyt eniten tutkittuja murrepiirteitä.

Kontakteista huolimatta inkerinsuomalaisten venäjän kielen taito on ollut ennen neuvostoaikoja hyvin vaihteleva. Kaikki eivät ole olleet venäläisten kanssa tekemisissä (Savijärvi I. 2003: 37), ja niinpä joidenkin venäjän kielen taito on ollut olematon, toisten puolestaan erinomainen; esimerkiksi Pietarissa asioinnin vuoksi venäjän taidot yleistyivät (Nevalainen 1995: 31). Venäjän taidoista on mainintoja esimerkiksi runonkerääjien kertomuksissa (Ahlqvist 1904: 229; Saxbäck 1904: 348, 358; Tallqvist & Törneroos 1904: 388; Porkka 1886: 13). Kieliyhteisön muutossuunta 1800-luvulta tähän päivään on lyhyesti kuvaten voimakas venäjänkielistyminen. Suomea toki vielä puhutaan, mutta nykyisin suomea ensimmäisenä kielenään oppineet inkerinsuomalaiset osaavat kaikki venäjää, ja syntyperäisten suomenpuhujien keskittymät ovat käyneet vähiin. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta on tämän tutkimuksen kohteena oleva vanhainkoti. Siellä ne, jotka ovat oppineet suomen kieltä lapsuudessaan, voivat puhua ensimmäistä kieltään, mutta kielenkäytössä ja kielen käyttöaloissa tapahtunut muutos on ollut ilmeinen heidän elämänsä aikana.

On tosiasia, että suomen kielen käyttöalueet ovat nykyään entisellä Inkerinmaalla huomattavan kapeat ja puhujamäärät aivan toista luokkaa kuin aiemmin inkerinsuomalaisten kukoistuskautena.[13] Toisaalta Venäjällä, etenkin Suomen lähialueilla, on nykyään kiinnostusta suomen kieleen (Mullonen 2004: 8), minkä havaitsin myös suomen kielen opettajana Pietarissa. Suomea opiskelevat inkerinsuomalaiset pyrkivät kuitenkin välttämään murteellisuuksia ja puhuvat yleiskielisempää suomea, koska heidän yhtenä keskeisenä tavoitteenaan on käytännön kommunikointi suomalaisten kanssa (ks. luvut 3.1.4 ja 3.3.3). Tätä kielimuotoa kuvatessani käytän nimitystä *suomensuomi*. *Suomensuomella* viittaan siis mielikuvaan ei-inkeriläisväritteisestä suomen kielestä, jolla voidaan tarkoittaa sekä kirjakielen normien mukaista kieltä että ylipäänsä Suomessa käytettäviä suomen kielen muotoja. Tarkastelen mielikuvia kielistä ja kielenkäyttäjistä luvussa 4 ja kielenpiirteitä, erilaisia kielellisiä resursseja luvussa 5.1. Venäjän ja suomen käytön muutokset ja motiivit ovat huomionkohteena luvussa 3.

1.3 Tutkimuksen keskeiset kysymykset ja tavoitteet

Tässä tutkimuksessa pääkysymyksenä on, miten ja miksi inkerinsuomalaiset puhuvat suomea ja kenen kanssa; lähtökohtana on käsitys kielestä sosiaalisena ilmiönä, ja tavoitteena on selittää kielenkäytön ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Tarkastelen sitä, kuinka sosiaalinen todellisuus vaikuttaa kielenkäytön muuttumiseen ja vaihteluun. (Ks. esim. Coulmas 1997: 2; Nuoli-

[13] Havaintoja tästä on useassa lähteessä, (esim. Länsimäki 1991: 18).

järvi 2000: 14; Paunonen 1982: 35.)[14] Tutkimuksessani yhdistyvät vuorovaikutuksen tutkimus ja sitä taustoittava kielisosiologinen osuus.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen, jolloin aineistoa on mahdollista tarkastella monelta kannalta (ks. esim. Alasuutari 1999: 84). Laadullista lähestymistapaa tukee etnografinen ote: olen tutustunut useisiin tutkittaviin pitkän ajan kuluessa ja omat havaintoni syventävät nauhoituksissa tallennettua aineistoa. Koska kielenkäytön valintoihin vaikuttavat hyvin monenlaiset tekijät yksilöiden kokemuksista ja ominaisuuksista ympäröiviin olosuhteisiin, tällainen lähestymistapa on perusteltu.

Sosiohistorialliset tekijät selittävät yksilön tekemiä valintoja. Huomio kohdistuu ensiksikin siihen, mitä informantit kertovat kielellisistä valinnoistaan (luku 3). Suhteutan tutkittavien kertomaa laajempaan yhteiskunnalliseen ja historialliseen tilanteeseen, johon henkilöhistoriat kytkeytyvät (erityisesti luku 3.2). Kielenkäyttövalinnat näyttäytyvät sosiolingvistisestä perspektiivistä laajasti ottaen myös identiteettikysymyksinä (luku 3.3). Yksi keskeinen lähtökohta on se, mitä puhujat itse ajattelevat puhumistaan kielistä (luku 4).

Luvussa 5 tarkastelen eri kielten ja kielimuotojen käyttöä vuorovaikutuksen näkökulmasta: miten inkerinsuomalaiset puhuvat suomensuomalaisen ollessa läsnä ja kuinka tilanteiden tavoitteet vaikuttavat kielellisiin valintoihin niissä todellisissa kielenkäyttötilanteissa, joita olen tallentanut? Vuorovaikutukseen paneutuminen havainnollistaa kielenkäytön monitasoisuutta. En tutki varsinaisesti kielimuotoa ja siinä tapahtuneita muutoksia, vaan keskeistä on se, miten vuorovaikutuksessa toimitaan erilaisin resurssein. Vaikka kielitaito sinänsä ei ole työni keskeisiä kysymyksiä, kielen hallinnan muuttuminen, suomen kielen resurssien vähäisyys, vaikuttaa vuorovaikutuksen kulkuun (luku 5.1). Tarkastelen sitä, millaisia rooleja vuorovaikutuksessa ilmenee ja kuinka eri tilanteissa toimitaan yhteistyössä.

Tutkimuksessani pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Miten yhteiskunnan muutokset näkyvät yksilöiden kielellisissä valinnoissa? (Luku 3)
    - Miten kaksikielisyys ilmenee inkerinsuomalaisilla?
    - Mitkä yksilölliset ja yhteiskunnalliset tekijät selittävät kielellisiä valintoja?
    - Pyritäänkö suomen kieltä elvyttämään ja jos pyritään, miten se tapahtuu?
    - Miten kielipoliittiset tekijät ovat vaikuttaneet kielenkäyttövalintoihin?
    - Miten kielellinen identifioituminen näkyy?

- Mitä käsityksiä inkerinsuomalaisilla on kielistä ja kielenkäytöstä? (Luku 4)

[14] Nykyään sosiolingvistinen tutkimus käsitetään yleensä hyvin laaja-alaisesti. Sekä teemat että lähestymistavat ovat moninaiset. Yhteistä teoreettista kehystä ei ole, vaan yhdistävänä tekijänä on sidos yhteiskuntaan ja kielenulkoiseen todellisuuteen (ks. Coulmas 1997: 3).

    - Mitä käsitteitä haastattelija ja toisaalta tutkittavat käyttävät ja miten?
    - Mitä käsityksiä tutkittavilla on kielimuodoista ja kielenkäytöstä?
    - Millaisia asenteita tutkittavilla on kielenkäyttäjiin? Miten ryhmärajat näkyvät kielellisesti?

- Miten kielellinen vuorovaikutus toimii? (Luku 5)
    - Mitä resursseja puhujilla on käytössään?
    - Miten suomi ja venäjä vaihtelevat keskustelussa?
    - Kuinka kielellistä identiteettiä rakennetaan kerronnan keinoin?

Käytän samoja aineistoesimerkkejä useita kertoja, mutta nostan niistä esiin eri luvuissa eri puolia; näin monet kerrokset tulevat näkyviin ja syventävät kuvaa kielenkäytöstä. Tarkastelen kielenkäyttöä siis yksilötasolla ottaen huomioon tilanteen ja laajemman kontekstin. Kaiken kaikkiaan etsin vastauksia siihen, kuinka kielten vaihtelu ja käyttö näkyvät yksilöiden kertomassa ja toisaalta vuorovaikutuksessa.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus koostuu kuudesta pääluvusta, joista ensimmäinen ja toinen taustoittavat tutkimusta, luvut kolmesta viiteen ovat varsinaisia analyysilukuja ja kuudes yhteenvetoluku. Luvussa 2 esittelen tutkimusaineiston: tutkittavien valikoitumisen, tutkimuspaikat ja tutkimusaineiston luonteen. Luvussa 3 keskityn kielisosiologiseen näkökulmaan. Käyn läpi aiheen kannalta keskeisiä käsitteitä ja yksilöiden kielenkäyttövalintoja. Luvussa 4 tarkastelen kielenkäyttöön liittyviä käsityksiä. Näissä luvuissa keskiössä on se, kuinka tutkittavat itse raportoivat omaa kielenkäyttöään etenkin haastattelumaisissa katkelmissa. Luvussa 5 keskityn ruohonjuuritason vuorovaikutukseen, jolloin tarkastelen eri tilanteista ääni- ja videonauhoitettuja lyhyitä katkelmia vuorovaikutussosiolingvistiikan keinoin. Luvussa 6 vedän yhteen työn tulokset.

2 Aineisto ja sen kerääminen

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineiston keruuta ja tutkimuksen lähtökohtia. Kuvaan sitä, miten etnografinen ote on vaikuttanut aineistonkeruuseen ja samalla koko aineiston ja työn luonteeseen. Esittelen tarkemmin aineiston keruun yksityiskohtia ja tutkittavien valikoitumista tutkimukseen. Pohdin tutkijan roolia ja eettisiä kysymyksiä sekä kuvaan aineiston käsittelyä ja litterointia.

2.1 Etnografisesti painottuneen tutkimuksen lähtökohtia

Etnografinen lähestymistapa tuo uuden ulottuvuuden inkerinsuomalaisten puhuman kielen tutkimukseen. Etnografian rajat ovat häilyvät ja määritelmät voivat vaihdella (Hammersley & Atkinson 2007: 1–2), mutta yleisesti se voidaan nähdä laadullisena tutkimuksena, jonka tavoitteena on ymmärtää ihmisen toimintaa ja siihen liittyviä sosiaalisia merkityksiä tietyssä yhteisössä (Rantala 2006: 219). Etnografista tutkimusta harjoitetaan monilla tieteenaloilla, mutta sen juuret ovat antropologiassa ja sosiologisessa kenttätyössä, jota varsinkin aiemmin luonnehti se, että tutkija vietti tutkittavan ryhmän parissa pitkiäkin ajanjaksoja, ja tutkimuskohteet olivat yleensä kaukaisia ja eksoottisia (mas. 217). Nykyäänkin tavoitteena on ymmärtää kulttuuria sisältä päin, joten tutkija pyrkii saavuttamaan tutkittavien luottamuksen pitkän ajanjakson kuluessa ja toisaalta osallistuvan havainnoinnin keinoin hankkimaan kokonaisvaltaisen ja mahdollisimman aidon, luotettavan kuvan tutkittavasta yhteisöstä (ks. esim. Atkinson ym. 2001b: 4–5).

Osallistuva havainnointi on etnografisen tutkimuksen keskeinen metodi, ja sitä on käytetty myös kielentutkimuksessa. Siinä se tarkoittaa, että tutkija ei vain käy nauhoittamassa tarvitsemiansa aineistoja, vaan viettää pidemmän aikaa tutkittavien parissa tutustuen arkisiin käytänteisiin ja kielenkäyttöön osana yhteisöä. Sosiolingvistiikassa osallistuvaa havainnointia alettiin hyödyntää, kun pohdittiin etenkin haastatteluaineistojen roolia ja luotettavuutta: tarvittiin täydentävää metodia, niin että pystyttäisiin vastaamaan kiinnostaviksi osoittautuneisiin kysymyksiin. (Ks. lähestymistavan kuvaus Lappalainen (2012); tutkimuksista esim. Milroy 1987, Eckert 2000.)

Omassa tutkimuksessani etnografisesti orientoitunut kenttätyö on keskeisellä sijalla; osallistuva havainnointi tukee tallenteiden analyysia ja liittyy myös tallennusprosessin läpivientiin lähtien siitä, missä ja miten nauhoitteet on kerätty (vrt. Hammersley & Atkinson 2007: 28–29). Tavoitteena on syvemmän kuvan saaminen kielenkäytöstä, joten osallistuva havainnointi soveltuu näin parhaiten tutkimukseni metodiksi. Yleensäkin tällainen ote tarkoittaa väistämättä keskittymistä hyvin pieneen kokonaisuuteen (vrt. mts. 31).[15] Tutkimuksessani etnografia keskittyy vanhainkotiin. Tutkimukseen sisältyy myös muualla hankittuja aineistoja kuten haastatteluja (ks. aineistosta tarkemmin luku 2.6). Kaikki lähialueen inkerinsuomalaisten kieliin ja toimintaan liittyvä lisää ymmärrystä myös vanhainkodin asukkaiden kielenkäytöstä ja sen muutoksista.

[15] Yleensä etnografiset tutkimukset keskittyvät vain yhteen tai muutamaan paikkaan tai ryhmään, mutta laajempikin otos on mahdollinen. Tällöin ei pystytä tietenkään paneutumaan tutkimuskohteisiin samalla intensiteetillä. (Ks. Hammersley & Atkinson 2007: 31.)

Etnografinen kenttätyö kartoittaa sitä, mikä on tutkimisen arvoista (Eckert 2000: 69), ja lisäksi se tukee aineiston analyysia, mikä sopii vuorovaikutussosiolingvistiikan lähestymistapoihin: siinä otetaan huomioon myös konteksti, ei ainoastaan itse vuorovaikutusta (ks. esim. Bailey 2008). Tutkimuksessani lähempi tutustuminen tutkittavien arkeen auttaa muodostamaan heidän kertomastaan syvällisemmän ja kokonaisvaltaisemman kuvan. Tavoitteenani oli seurata tutkittavia pitkällä aikavälillä, niin että omien havaintojeni avulla voisin arvioida aineiston sisältöä esimerkiksi sen tavanomaisuuden kannalta. Parhaimmillaan käytännössä koettu ja havaittu voi vahvistaa saadun nauhoitetun aineiston analyysia. Myös ristiriidat käytännön ja kerrotun välillä ovat kiinnostavia ja osoittavat puolestaan pelkän nauhoitetun materiaalin rajoitteet.

Jos etnografista tutkimusta tekee tutussa ympäristössä, esimerkiksi opettajana koulussa, asioita täytyy opetella näkemään uusin silmin (Gordon ym. 2001: 188). Asetelma on siis täysin vastakkainen perinteiseen tutkimusmatkailuun verraten. Tästä on luonnollisesti sekä etua että haittaa. Itse olin jo osittain sisällä tutkimuskentälläni, kun ryhdyin suunnittelemaan tutkimusta. Aloittaessani kartoitusvaiheen olin asunut ja ollut töissä Pietarissa noin kolme vuotta ja tunsin jossain määrin inkerinsuomalaistaustaisia, ja minulla oli jonkinlainen käsitys paikallisesta kielenkäyttötodellisuudesta. On kuitenkin huomattava, että valtayhteiskunta oli venäläinen ja inkeriläiset piti ”löytää” tuosta todellisuudesta (vrt. Tiilikainen 2003: 97–99). Toisaalta pidin joitakin seikkoja jo itsestään selvinä siksi, että olin jo ollut uudessa maassa jonkin aikaa. Aluksi tehtävänä oli sukeltaa syvemmälle ja keskittää huomiota valittuun kohderyhmään ja sen merkityksiin, jotka puolestaan avautuivat uudella tavalla välimatkan päästä, aineistoa purkaessa.

Etnografiassa tärkeän osan tutkimusta muodostaa myös tutkijan oman kokemuksensa kautta keräämä, jatkuvasti kehittyvä hiljainen tieto (ks. Polanyi 1967: 136), joka ilmenee esimerkiksi tarkoituksenmukaisena toimintana eri tilanteissa, mutta jota on vaikea huomata (esim. Clarke 2004: 635–636; Korkalainen 2009: 29–31). Kaikkea ei siis voi pukea sanoiksi, mutta pitkäaikainen oleskelu kentällä lisää kuitenkin ymmärrystä tutkittavista ja vaikuttaa myös aineistojen tulkintaan. Niinpä tulokset ovat aina jossain määrin ainutlaatuisia, tapauskohtaisia, koska toisen tutkijan huomio keskittyisi hieman toisin (Hammersley & Atkinson 2007: 180). Tätä voi pitää sekä vahvuutena että haittana: tutkija on syvällisesti tutustunut aiheeseen, jopa tullut osaksi yhteisöä, mutta toisaalta on vaarana sortua yleistyksiin, joihin etnografian pohjalta ei ole eväitä. Kuten Eckert (2000: 69–70) toteaa, haasteena on löytää suhde paikallisen ja globaalin välillä. Vaarana on myös ideaalikuvan luominen, kuvan, joka hylkii uusia havaintoja; viime kädessä analyysin laatu riippuu kyvystä nähdä kaikki ja

nähdä yli oletettujen kategorioiden. Täytyisi siis kyetä yhdistelemään arkipäivän paikallisia havaintoja toisiinsa, mitä kautta päästään uskottaviin selityksiin tarkasteltavasta ilmiöstä, tässä kielenkäytöstä. (Mts. 69–70.) Kenttätyö siis vaatii aikaa ja valppautta eri vaiheissaan. Tärkeintä on tiedostaa se, kuinka tutkijan läsnäolo on voinut vaikuttaa aineistoon – aineisto sinänsä ei ole huonoa tai hyvää (Hammersley & Atkinson 2007: 177). On esimerkiksi huomattava, että yhteistyökykyisimmät ja aktiivisimmat avainhenkilöt ohjaavat helposti koko tutkimuksen suuntaa (mts. 59). Läpinäkyvä raportointi ja analyysi asemoivat kuitenkin tutkimuksen todenmukaisesti ja estävät vääristymiä, vaikka esimerkiksi tutkimuksiin kielen säilyttämisestä valikoituvat helposti aktivistit. Käsittelen tutkittavien valikoitumista lisää alaluvussa 2.4.

Epäilykset tutkimuksen hyödystä ja aineiston laadusta kuuluvat etnografisen lähestymistavan luonteeseen, sillä keskellä kenttää näkee helposti sen, mitä ei ole saavuttanut ja minkä kuvittelee toisenlaisen käyttäytymisen perusteella mahdolliseksi, mutta samalla aliarvioi saadun aineiston, saavutetun luottamuksen tai näkökulman arvoa. Tähän hetkittäiseen kaaokseen auttaa etenkin välimatka kenttätyön jälkeen (Palmu 2007: 143–144; Gothóni 1997: 142–143).

2.2 Aineiston keruu ja kentälle pääsy

Aineiston olen kerännyt vuosina 2006–2007 sekä kesällä 2008. Olin Pietarissa töissä vuosina 2002–2007, ja aikomukseni oli kerätä aineisto ennen kuin määräaikainen työni päättyisi ja muuttaisin pois Venäjältä. Aineisto ei kuitenkaan tuolloin vaikuttanut aivan riittävältä, ja niin päädyin täydentävälle kenttämatkalle vielä kesällä 2008. Tällöin myös tutkimuskysymykset olivat täsmentyneet.

Vuonna 2005 aloin pohtia tutkimusaihetta ja etsiä potentiaalisia informantteja. Inkerinsuomalaistaustaisia oli luontevaa lähteä tavoittamaan muun muassa Inkerin kirkosta, sillä tunsin sieltä monia jo entuudestaan. Keskustelin diakoniatoiminnasta vastaavan henkilön kanssa; tavoitteenani oli tutustua tätä kautta inkerinsuomalaisiin vanhuksiin eri puolilla Pietaria. Käynti ensimmäisen vanhuksen luo järjestyi vasta tammikuussa 2006, jolloin pääsin erään vapaaehtoisen kanssa kotonaan vuodepotilaana olleen Marian[16] luo. Vapaaehtoistyöntekijä Lena on itsekin taustaltaan inkerinsuomalainen. Marian luo pääsin loppujen lopuksi vain kahdesti – aikojen järjestäminen osoittautui yllättävän mutkikkaaksi. Seuraavana syksynä kuulin Lenalta, että Maria oli kuollut. Tämä aloitus oli kuitenkin tärkeä osa aihepiirin kar-

[16] Kaikki tutkimuksessa mainitut henkilönnimet on muutettu, ks. luku 2.8.

toittamista, eräänlaista esitutkimusta, koska pääsin tutustumaan mahdollisiin tutkittaviin ja kokeilemaan sitä, miten kysymykseni ja tutkimusaikeeni otettaisiin vastaan.

Diakoniatyön kautta eteneminen ei lupaavasta alusta huolimatta johtanut sen pidemmälle, enkä saanut sen parista tutkittavia. Aloin sen sijaan suuntautua Pietarin ulkopuolella olevaan vanhainkotiin, jossa olin käynyt ensimmäisen kerran syksyllä 2005. Alkuun auttoi siellä työskennellyt tuttu. Palasin vanhainkotiin kuitenkin vasta seuraavana syksynä. Parin tutustumiskäynnin jälkeen sain tehtyä ensimmäisen videoinnin marraskuussa 2006, jolloin alkoi siis varsinainen aineistonkeruuvaihe.

Kenttä oli näennäisesti lähellä, koska asuin tutkimusaineiston ensimmäisen osan keruuaikana Pietarissa. Kuitenkin ydinaineistoani varten matkustin kaupungin ulkopuolelle ja muutenkin välimatkojen pituus oli haaste: käynti tutkittavien luona vei useita tunteja. En suinkaan viettänyt vanhainkodissa kovin pitkiä aikoja verrattuna moniin muihin etnografisiin tutkimuksiin, mutta etnografia ulottui myös tätä paikkaa laajemmalle. Oli tarkoituksenmukaista tunnustella eri tahoilla ja tutustua erilaisiin toimintaympäristöihin tilanteen hahmottamiseksi. Huomion fokusoiduttua vanhainkotiin aloin vähitellen tutustua siellä elettävään arkeen. Seuraava katkelma kuvaa tilannetta juuri ennen videointien aloittamista; yritin päästä selville siitä, mikä on vanhainkodin suhteen sopivaa ja järkevää toimintaa:

> **Kenttäpäiväkirja, marraskuu 2006**
> *Vanhainkodin aamupala on klo 9, sen jälkeen lääkäri katsoo asukkaat kymmeneen mennessä ilmeisesti. Menen siis kymmenen aikaan. Ruokailu on klo 13 joten siinä on aikaa, jollei ole muuta ohjelmaa mutta nyt ei pitäisi olla. Sanoin tulevani mieluummin päivällä, koska pimeällä ei huvita liikkua siellä päin. Välttämättä. Päiväunet on 14–16.*

Aikataulun tunteminen oli tarpeen vierailuaikoja suunnitellessa ja myös sen ymmärtämiseksi, mihin asukkaat milloinkin olivat orientoituneita. Useinhan puhe oli jostain konkreettisesta, ajankohtaisesta asiasta. Lounaan jälkeen oli päivälepo, jolloin kaikki olivat huoneissaan. Iltapäiväteen jälkeen oli taas pari tuntia aikaa seurustella, kunnes oli päivällisen aika. Parhaat vierailuajat olivat siten aamupäivä, lukuun ottamatta saunapäivää, ja iltapäiväteen tai päivällisen jälkeinen aika. Päivittäin toistuvien rutiinien lisäksi vanhainkodin järjestettyyn ohjelmaan kuului esimerkiksi kerran viikossa liikunnanohjaajan pitämä voimistelutuokio, kerran viikossa oli saunominen.

Kentälle pääsy on keskeinen osa etnografiaa, eikä kyse ole pelkästä fyysisestä pääsystä vaan siitä, että tutkimuksenteko tulee hyväksytyksi (ks. Hammersley & Atkinson 2007: 43–45). Henkilökohtaiset verkostot voivat auttaa tässä, kuten Lesley Milroy (1987) osoitti klassikkotutkimuksessaan (ks. myös Hammersley & Atkinson 2007: 48). Henkilökohtaisia kontakteja oli syntynyt Pietarissa asumisen myötä, mikä helpotti huomattavasti sisään-

pääsyä tutkimusyhteisöön verrattuna siihen, että olisin tullut suoraan Suomesta aineistoa kokoamaan. Sisälle pääsy vaati kuitenkin tunnustelua, ja jonkinlainen sisäänpääsy piti kokea kerta kerran jälkeen, vaikka kynnys madaltuikin (ks. sisäänpääsystä esim. Palmu 2003: 29; Vaaranen 2004: 27; Vuorinen 2009: 27–32). Vanhainkodissa paikalla oli usein paljon ihmisiä, joiden erilaiset odotukset loivat tilanteen aina omanlaisekseen; ikinä ei voinut puhua vain rutiinikäynnistä. Ajan myötä tutustuin vanhainkodin arkeen ja käytänteisiin, kuten päiväjärjestykseen, henkilökunnan rooliin ja asukkaiden tapoihin. Tällainen vähittäinen tutustuminen kuuluu etnografiseen prosessiin, jossa Eckertin (2000: 76) mukaan haetaan molemminpuolisesti mieltä (*a process of mutual sense-making*) (ks. myös Hammersley & Atkinson 2007: 79). Mitä tahansa kautta tutkija pyrkii yhteisöön, se rakentaa tietynlaisen historian ja tietynlaisen näkökulman tutkimuskohteeseen ja sen jäseniin. Tutkija on siis olennaisena osana mukana prosessissa, ja se puolestaan vaikuttaa hänen toimintaansa: kaikki tapahtuva on tavalla tai toisella merkityksellistä. (Vrt. mts. 76–77.) Näin tapahtui myös vanhainkotikäynneillä. Jokainen käyntikerta rakensi käsityksiä molemminpuolisesti ja loi odotuksia seuraavalle kohtaamiselle, ja omana tavoitteenani oli tulla sosiaalisesti hyväksytyksi. Käytettävissä oleva aika ja tilanteen puitteet vaikuttavat suuresti siihen, kuinka nopeasti ja selvästi tavoitteeseen pyritään. Etnografisessa tutkimuksessa pyrkimys ymmärtää tutkittavien arkea sisältäpäin ohjaa rauhalliseen, kiireettömään tarkkailuun ja useat käyntikerrat takaavat sen, ettei kerralla tarvitse pyrkiä saamaan tärkeimpiä tietoja, vaan tutkittavien luo palataan aina uudestaan, kunnes vähitellen näyttää siltä, että mitään uutta ei enää ilmene (vrt. Vaaranen 2004: 21). Toisaalta tämäkin vaikutelma on suhteellista: ihmiselämä ja vuorovaikutus tarjoavat jatkuvasti uusia yllätyksiä, ja tietäminen on aina suhteellista.

Aineiston keruun aloittamisessa ja jatkamisessa olennainen kysymys on se, kuinka voittaa tutkittavien luottamus. Eri aikoina Inkerinmaalle suuntautuneet tutkijat ovat kohdanneet monenlaisia ennakkokäsityksiä. Esimerkiksi 1800-luvun runonkerääjillä oli hankaluuksia saada aineistoa sen vuoksi, että runonlauluja pidettiin ”lörpötyksinä” ja kerääjät nähtiin jopa pahoina henkinä, jotka houkuttelivat kiusauksiin (esim. Länkelä 1904: 275; Saxbäck 1904: 320, 350; Tallqvist & Törneroos 1904: 368–369; Porkka 1886: 5–6). Kuitenkin runonkerääjät keksivät keinoja taivutella kansaa puolelleen, esimerkiksi jakaen ”jumalisia” kirjoja tai pyytäen kirkkoherran puhemieheksi: kun tämä kehotti saarnatuolista kansaa laulamaan runoja, vastarinta väheni (Saxbäck 1904: 320; Tallqvist & Törneroos 1904: 370). Porkka (1886: 9) mainitsee, että etenkin loitsuja saadakseen piti viipyä pidempään samassa paikassa kansan luottamuksen voittamiseksi. Myöhemmin on ollut syytä ottaa huomioon se, että Neuvostoliiton aika ja kokemukset suomalaisuuden vaarallisuudesta ovat voineet vaikuttaa

osallistumishalukkuuteen, joskin nykyään nämä pelot vaikuttavat pitkälti hälvenneen (vrt. Assmuth 2010: 75). Suomalaisuus on havaittu pikemminkin tavoitelluksi ja hyväksi, mutta toisensuuntainen pelko tietysti on mahdollinen: se, että ei osaa enää hyvin esi-isiensä kieltä. Eräs suomalainen neuvoi painottamaan sitä, että teen tutkimusta Helsingin yliopistoon, koska Suomella on Pietarissa hyvä maine. Tällainen tieto saattoi hänen mielestään hälventää pelkoja viranomaistyylisestä kuulustelusta. Toisaalta ennakkoluulot eivät olleet ainakaan päällimmäisenä vastassa aineistoa kerätessäni, vaikka kukin tulkitsi tarkemmat tavoitteeni omalla tavallaan.

Keväällä 2007 keräsin haastatteluaineistoa myös vanhainkodin ulkopuolelta. Haastattelin useita kirkon toiminnassa mukana olevia, esimerkiksi kirkon kuorolaisia. Tein myös yksittäisiä haastatteluja eri paikoissa. Aikeeni oli keskittyä muutamiin avainhenkilöihin, joiden sosiaaliset verkostot ja taustan pyrkisin kartoittamaan ja joiden kielenkäyttötilanteita seuraisin muita tarkemmin. Tämä ei kuitenkaan loppujen lopuksi onnistunut, vaan haastattelut ovat osa tutkimusaineistoa sellaisenaan ja toimivat peilinä vanhainkodin aineistolle. Keskustelin jumalanpalvelukseen osallistuneiden kanssa kirkkokahveilla ja havainnoin käytettyjä kieliä. Omien havaintojeni ja muiden kanssa käymieni keskustelujen perusteella keskinäisen kommunikaation kieli inkeriläisillä aivan vanhimpia lukuun ottamatta on tällaisissa tilanteissa lähes yksinomaan venäjä. Tämä on täysin oletuksenmukaista, ja tällainen havainto on jo 1990-luvulta Joensuun yliopiston tutkijoiden kenttämatkoilta (Kokko 2007: 46; Savijärvi I. 2003).

Loppukeväällä 2007 lähdin tuttavien neuvosta käymään Pietarissa sijaitsevassa inkeriläisten sosiaalikeskuksessa, johon vanhukset tulevat päiväsaikaan mm. tekemään käsitöitä. Monet näistä vanhuksista käyvät myös Pietarin Pyhän Marian kirkossa, joten verkostot menevät osittain päällekkäin. Myös siellä yhteisenä kielenä oli venäjä, mutta valtaosa osasi jollain tapaa suomea. Sosiaalikeskuksessa tein muutamia haastatteluja, osan spontaanisti.

Tein täydentävän kenttämatkan kesällä 2008. Tuolloin asuin vanhainkodin lähellä ja kävin siellä yhdeksänä päivänä, muutamana päivänä olin paikalla useaan otteeseen. Vierailin siellä eri kellonaikoina, jolloin päivän kulku tuli itse kokien tutuksi. Pääsin muun muassa seuraamaan ja nauhoittamaan erään suomalaisryhmän vierailua; näistä vierailuista olin tähän asti vain kuullut puhuttavan. Lisäksi haastattelin lähiseudun ihmisiä sekä muutamia kauempana asuvia ja kävin inkerinsuomalaisten juhannusjuhlilla. Täydentävällä matkallani toivoin saavani lisää haastatteluja myös sosiaalikeskuksesta. Tämä ei kuitenkaan onnistunut täysin suunnitelman mukaan: sosiaalikeskuksen toiminnassa oli kesätauko, ja lisäksi se toimi väliaikaisissa tiloissa. Sain kuitenkin haastateltua työntekijöitä kahvipöytäkeskustelun lomas-

sa. Lisäksi pääsin haastattelemaan aiemmin sosiaalikeskuksessa ryhmätilanteessa nauhoittamaani vanhusta tämän kotiin. Niinpä myös kaupungissa elävien inkerinsuomalaisten osalta materiaali täydentyi ja monipuolistui ensimmäisestä keruujaksosta.

Täydentävälle kenttämatkalle lähtiessäni pohdin sitä, kuinka aiempien tallenteiden litterointi ja perehtyminen aihepiiriin vaikuttaisivat aineistonkeruuseeni ja omaan osallistumiseeni. Olin tullut aineistoa analysoidessani entistä tietoisemmaksi haastattelijan valintojen vaikutuksesta tutkittaviin. Haastattelija voi houkutella esiin tiettyjä teemoja tai kielellisiä resursseja, mutta tyhjästä tämäkään aineisto ei synny, eli puhuja ei voi määrättömästi valita. On kuitenkin muistettava, että kaikki aineisto on kontekstiin sidottua ja tutkimustilanne on aina otettava huomioon, jolloin kaikki aineisto on arvokasta omanlaisena otoksenaan kielenkäytön laajasta todellisuudesta. Lisäksi tiesin, että vuorovaikutustilanteet vievät mukanaan eikä suurikaan tietoisuus tavoitteista voi täysin määritellä lopputulosta tai omaa kielellistä käyttäytymistä (vrt. Ruusuvuori & Tiittula 2005b: 56).

Videon käyttö oli etenkin vanhainkodissa tarpeen, sillä monissa tilanteissa läsnä oli useampia henkilöitä. Näin ollen äänessäolija oli helpompi tunnistaa. Kuva antaa mahdollisuuden tutkia myös ei-kielellistä viestintää, eleitä ja katseita. Näihin asioihin kiinnitän huomiota luvussa 5, kun tarkastelen vuorovaikutuksen keinoja. Videokuva toimii myös pelkkää ääntä paremmin muistin tukena. Sijoitin videon useita kertoja jalustalle vanhainkodin oleskelutilan nurkkaan, mutta myöhemmin ja kesän 2008 kenttämatkalla pidin videota aina kädessäni, koska se oli melko luontevaa laitteen pienen koon vuoksi. En myöskään kohdistanut sitä välttämättä suoraan keskustelukumppaniin, minkä vuoksi tästä materiaalista ei aina voi tutkia eleitä ja ilmeitä. Toisinaan sijoitin kameran ilman jalustaa pöydälle lähelle keskustelukumppania. Tämä oli perusteltua varsinkin kahdenkeskisissä keskusteluissa, mutta tein näin myös käytännöllisistä syistä: jalustan kantaminen ja kokoaminen oli työläämpää ja herätti enemmän huomiota. Vaihtuvien tilanteiden takia videota oli hyvä voida kantaa mukana esimerkiksi käytävällä. Oleskelin vanhainkodissa myös nauhoittamatta, joskus ainoastaan pistäydyin tervehtimässä asukkaita.

2.3 Tutkimuspaikat

Tutkimus on toteutettu laajasti ottaen Pietarissa ja sen lähialuilla, jotka ovat hallinnollisesti nykyään Leningradin aluetta (Leningradskaja oblast). Pietarissa asuu hieman alle 5 miljoonaa ihmistä, sitä ympäröivällä Leningradin alueella puolestaan noin 1,7 miljoonaa.

Pietarin lähialueella sijaitseva vanhainkoti on tutkimuksen keskeinen paikka. Sitä nimitetään myös palvelukeskukseksi, mutta käytän tässä tutkimuksessa selvyyden vuoksi nimitystä vanhainkoti. Vanhainkodissa oli tutkimusajankohtana kuusi pysyvästi asuvaa inkerinsuomalaista, loput pysyvistä asukkaista olivat täysin venäjänkielisiä. Lisäksi paikkoja oli lyhytaikaisille asukkaille, sekä venäläisille että inkerinsuomalaisille; yhteensä tilaa yli kahdellekymmenelle asukkaalle.

Vanhainkoti on yksi Inkerin kirkon kolmesta vanhainkodista, jotka on perustettu 1990-luvulla ns. Inkeri-projektissa.[17] Projektin tavoitteena oli ”tukea ensisijaisesti inkerinsuomalaisten vanhusten itsenäistä ja omatoimista selviytymistä kotiseudullaan sekä parantaa heidän elinolojaan vanhusten paluumuuttopaineen vähentämiseksi” (Hallituksen selonteko 1998: 42–43). Projektissa olivat mukana Suomen sosiaali- ja terveysministeriö, Leningradin alue, Inkerin Liitto sekä Inkerin evankelis-luterilainen kirkko. Tutkimuksen vanhainkoti aloitti toimintansa vuonna 1992. Projektiin kuuluneista vanhainkodeista on vuodesta 2006 täysin Inkerin kirkon hallinnoimia ollut kolme, tutkimuksen vanhainkoti yhtenä niistä.

Vanhainkodin tarkoitus on tarjota hoitoa Leningradin alueen suomalaisvanhuksille, mutta suomalaisuus ei ole ollut missään vaiheessa kuitenkaan ehtona paikan saamiselle. Nykyään kaupunki ostaa sieltä palveluja asukkailleen, tyypillisesti kahden kuukauden intervallihoitojakson. Lisäksi talossa on joitakin itse maksavia pysyviä asukkaita. Tutkimushetkellä johtajana ollut henkilö toimi osan ajasta kirkon muissa tehtävissä. Hän oli inkerinsuomalainen suomea osaava nainen, kun taas muu henkilökunta puhui ainoastaan venäjää. Henkilökuntaan kuului keittäjiä, perushoitajia, sairaanhoitajia ja hallintohenkilökuntaa. Aineiston keruun ensimmäisessä vaiheessa vanhainkodissa työskenteli myös suomalainen diakonissa muutamana päivänä viikossa.

Vanhainkodin lisäksi kaksi keskeistä tahoa, joiden kautta informantteja tuli tutkimukseen, olivat Inkerin kirkko ja Pietarin kaupungin alueella sijaitseva sosiaalikeskus. Inkerin kirkko toimii yhtenä hiippakuntana, jonka alueena oli aiemmin ainoastaan Pietari ja sen lähialueet Laatokan ja Viron välissä, nykyään puolestaan koko Venäjän alue. Inkerin kirkko on jaettu seitsemään rovastikuntaan, joista vanhan Inkerinmaan seurakunnat sijoittuvat Länsi-Inkerin ja Pietarin rovastikuntien alueille. Tuomiokirkkoa vastaava piispankirkko on Pyhän Marian kirkko. Virallisesti Inkerin kirkon kieli on nykyään venäjä, ja suomen kieli on jäänyt vähemmistökielen asemaan. Esimerkiksi Pyhän Marian kirkossa on kuitenkin yhä viikoittain

[17] Projekti kuului lähialueyhteistyöhön Suomen ja Venäjän välillä.

myös suomenkielinen jumalanpalvelus, jossa käy inkerinsuomalaistaustaisten ohella muitakin suomalaisia. Kirkon toiminta on enenevässä määrin venäjänkielistä.[18]

Sosiaalikeskus on vanhusten päivätoimintakeskus, joka avattiin Inkeri-projektin myötä vuonna 1998. Se kuuluu nykyisin Pietarin sosiaalitoimen piiriin ja saa tukea myös Inkerin Liiton Pietarin osastolta. Yhteistyötä on myös suomalaisten kanssa. Suurin osa vanhuksista on inkerinsuomalaisia. Keskuksessa järjestetään juhlia ja erilaista harrastustoimintaa kuten käsitöiden tekoa; sinne tullaan tapaamaan ystäviä tai pesemään pyykkiä. Päivän päätteeksi on kahvi- ja teetarjoilu. Henkilökuntaan kuuluu neljä henkeä, jotka ovat olleet työssä alusta asti. Pääasiallisena kielenä on venäjä, mutta lauluja lauletaan suomeksi, esimerkiksi kansanlauluja muun tekemisen ohessa sekä ruokalaulu.

2.4 Tutkittavat ja heidän valikoitumisensa tutkimukseen

Tutkimuksen informantit ovat inkerinsuomalaistaustaisia. Heidän osallistumisensa tutkimukseen vaihtelee huomattavasti: jotkut ovat mukana vain ryhmähaastattelussa, toisia taas olen nauhoittanut ja tavannut eri tilanteissa. Toisia informantteja siis tunnen enemmän. Koska inkerinsuomalaisten kielenkäyttöä ei ole juurikaan tutkittu kielisosiologisesti tai vuorovaikutuksen näkökulmasta, heterogeenisen aineiston kokoaminen on ollut perusteltua paremman kokonaiskäsityksen saamiseksi. Olen tutustunut tutkittaviin Inkerin kirkon seurakuntalaisten välityksellä, työn kautta suomen kielen opettajana ja muissa satunnaisissa yhteyksissä.

Nuorimmat osallistujat ovat syntyneet 1980-luvun alussa, vanhin vuonna 1907. Tutkimus painottuu vanhimpaan ikäryhmään, sillä siihen kuuluvat ovat tyypillisesti niitä, jotka yhä käyttävät suomen kieltä keskinäisessä kommunikaatiossaan. He ovat kasvaneet inkerinsuomalaiskylissä, joiden hajaannus alkoi lopullisesti 1940-luvulla.[19] 1930-luvulla tai sitä ennen on syntynyt 11 tutkimuksessa mukana ollutta. Tähän joukkoon kuuluvat esimerkiksi vanhainkodin neljä asukasta. Vanhukset ovat niitä, joista paikalliset ajattelivat minun ensisijassa olevan kiinnostunut, ja siksi tällaisia myös ehdotettiin haastateltaviksi.

Osa informanteista on puhunut suomea läpi elämänsä, osa taas on menettänyt lapsuuden suomen taitonsa. Toiset puolestaan ovat puhuneet suomea ilman mainittavia katkoksia, mutta venäjä on ollut heillä aina vahvempi kieli. Mukana on myös nuoremman polven inkeriläisiä. He ovat kuulleet ja puhuneet suomea kotona vanhempiensa kanssa, mutta

[18] Lähteenä http://inkerinkirkko.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=88. Lisää kielikysymyksestä luvussa 3.1.5.

[19] Miettinen (2004) on määritellyt inkerinsuomalaiset Inkerinmaan sukupolven ja diasporan sukupolven edustajiin syntymäajankohdan mukaan. Näin ollen keskeisin ryhmä tutkittaviani lukeutuu Inkerinmaan sukupolveen.

lisäksi opiskelleet suomea kielikurssilla, työssä tai itsenäisesti. Heillä kotikieli on voinut osittain olla suomi, ja he ovat kuulleet sitä sukulaisilta ja tuttavapiirissä. Nuorempien inkeriläisten kielitaidossa on jo selviä eroja sen mukaan, kuinka paljon he ovat kieltä opiskelleet ja päässeet käyttämään. Edellisten lisäksi tutkimuksessa on mukana suomea vain auttavasti osaavia henkilöitä, jotka eivät ole koskaan osanneet kieltä sujuvasti. Heillä saattaa kuitenkin olla selvä inkerinsuomalainen identiteetti ja halu oppia kieltä lisää.

Haastatellut valikoituivat mukaan sen perusteella, että heillä oli jonkinlainen kiinnostus suomen kieleen, sillä kielestä ja kulttuurista täysin vieraantuneita ei tällä lähestymistavalla voinut tavoittaa eikä se ollut myöskään tutkimuksen fokuksena. Suurin osa tallenteista on näin ollen suomenkielisiä, mutta yksi haastattelu on lähes kokonaan venäjäksi. Varsinaista sosiaalista verkostoa tutkittavat eivät muodosta lukuun ottamatta muutamia vanhainkodin asukkaita tai löyhemmin joitakin Inkerin kirkon aktiivijäseniä.

Tutkimuksessa on sekä kaupungissa että maalla asuvia. Tutkittavista osa asui yksin, osa oli perheellisiä; eniten huomiota saavat vanhainkodissa asuvat. Vanhainkoti on omalaatuinen siinä mielessä, että siellä asutaan kahden hengen huoneissa ja tiiviissä kontaktissa muihin asukkaisiin (ks. luku 3.3.4). Sukupuolijakauma on huomattavan epätasapainoinen: naisia on enemmistö ja miehiä vain muutama. Tähän syynä on se, että vanhoja naisia Inkerinmaalla on selvästi enemmän, sillä miehiä menehtyi huomattavat määrät sodissa ja Stalinin vainoissa, ja toisaalta miesten eliniänodote on Venäjällä naisia alhaisempi.[20]

Kaiken kaikkiaan yksittäiset tutkittavat saattoi löytää melko helposti tuttavien välityksellä. Monien tapaamisten sopiminen oli kuitenkin työlästä, sillä ihmisillä oli paljon esteitä, vaikka periaatteessa halua osallistua olikin. Välimatkat ovat Pietarissa ja sen lähialueilla pitkiä, elämäntapa kiireistä ja tapahtumia rajattomasti. Oli pakko tyytyä siihen, että moni lupaavantuntuinen tilaisuus ja kontakti jäi toteutumatta, mutta toisaalta pitkäaikainen oleskeluni paikan päällä mahdollisti aineistonkeruun monista yllätyksistä huolimatta. Pietarissa asuminen helpotti huomattavasti haastateltavien löytymistä ja tilanteisiin pääsyä; se oli oikeastaan tällaisen tutkimuksen edellytys.

Venäjällä Sortavalassa etnografista tutkimusta tehnyt Meri Kulmala (2010: 166) on todennut pikkukaupungin siinä mielessä helpoksi tutkimusympäristöksi, että tutkittavat tavoittaa helposti ja tutkimuskenttä on muutenkin helpommin hallittavissa. Niina Kunnas (2007: 30) havaitsi puolestaan vienalaiskylissä jopa kyllästymistä haastattelijoihin, joita oli

[20] Ks. esim. http://www.rusgate.fi/sites/default/files/tiedostot/pietarin-vaesto%E2%80%90-ja-tulokatsaus-id44.pdf.

ollut liikkeellä paljon. Samaa ilmiötä en havainnut omassa aineiston keruussani, lukuun ottamatta joitakin tilanteita vanhainkodilla. Kuitenkin tutkittavien tavoitettavuutta ajatellen sosiaalikeskus ja etenkin vanhainkoti tarjosivat otollisimmat paikat tutkimukselle, sillä näissä paikoissa ihmiset olivat yleensä tavattavissa, kunhan tiesi sopivat kellonajat. Vanhoja ihmisiä ei ole yleensä vaikea löytää haastateltaviksi, ja heille haastattelu saattaa olla jopa odotettu kohokohta arjessa, toteaa vanhuksia tutkinut Lumme-Sandt (2005: 128–129). Huomasin tämän myös muutamien muualla haastattelemieni vanhusten kanssa, sillä nämä olivat selvästi iloisia vierailustani heidän luonaan. Aikaa kului 5–6 tuntia, ja vierailija toivotettiin tervetulleeksi uudelleen. Toisaalta kuitenkin vanhuus asetti myös omat ehtonsa: ensimmäistä mahdollista tutkittavaa tavatessa havaitsin, että sekä fyysinen että psyykkinen kunto voivat olla niin heikkoja, ettei tutkimukseen pyytäminen tunnu lainkaan soveliaalta. Tiettyinä hetkinä puolestaan nauhoittaminen kiellettiinkin vanhainkodissa kuntoon vedoten.

Seuraavaksi esitän tiedot tutkittavista tiivistetysti. On huomattava, että aineiston tallenteissa on mukana myös muita, jotka eivät ole valikoituneet tutkimuksen esimerkkikatkelmiin. Tällaisia tallenteita on sosiaalikeskuksessa kävijöiltä, jotka ovat 1920–40-luvuilla syntyneitä sekä yksi kirkon kuorolaisten ryhmähaastattelu. Joitakin suomalaisia on haastateltu myös erikseen; näitä tallenteita ei ole siteerattu suoraan tekstissä. Kaikkiaan esimerkkikatkelmissa esiintyy 24 inkerinsuomalaista ja 2 suomensuomalaista KM:n lisäksi. Esimerkeissä ilmoitan puhujan iän vuosikymmenen mukaan seuraavasti: (’20) tarkoittaa 1920-luvulla syntynyttä tutkittavaa.

Tutkittavat peitenimineen ja tallenteiden määrä

Vanhainkodin asukkaat
Yht. 14,5 tuntia

Meeri	(’00)
Kaisa	(’20)
Hillevi	(’20)
Helvi	(’20)
Vera	(’30)
Ilmi (väliaikainen asukas)	(’20)

+ muita asukkaita, esimerkiksi joitakin venäläisiä
+ henkilökuntaa
+ suomensuomalaisia vanhusten kanssa keskustelemassa: Paula ja Maire

Muut tallenteet
yli 20 tuntia

Aino	(’10)
Juho, Eino, Johannes & Alisa	(’20)
Tyyne, Maria	(’30)
Darja, Heimo	(’40)
Veikko, Eine, Lena, Oksana	(’50)
Nina	(’60)
Olesja	(’70)
Veronika, Heikki, Igor	(’80)

2.5 Aineisto ja siihen liittyviä metodisia kysymyksiä

Tutkimusaineistoihin sisältyy sekä video- että äänitallenteita, ja olen kerännyt kaiken aineiston itse. Suurin osa aineistostani on videoitua, ja olen litteroinut sitä Transana-ohjelmalla. Aluksi olen kuunnellut äänityksiä ja tehnyt karkeampia merkintöjä sisällöstä. Jotkut nauhoitukset olen litteroinut kokonaan karkeasti, ja olen tarkentanut litteraatteja tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostavilta osin. Viisi haastattelua olen nauhoittanut md-soittimella. Aineistossa on vapaamuotoista keskustelua sekä selvemmin haastattelunomaista aineistoa; käsittelen tässä luvussa muun muassa kysymystä haastattelun ja muuntyyppisten tilanteiden välisestä erosta. Keskeisen osan aineistoa muodostavat videoinnit vanhainkodissa. Muu aineisto on tallennettu sosiaalikeskuksessa ja eri yhteyksissä eri henkilöiltä. Koska olen käyttänyt etnografista menetelmää, myös kenttäpäiväkirjamerkinnät ovat aineistoani. Lisäksi olen saanut muuta tutkittaviin liittyvää oheismateriaalia, esimerkiksi lehtiartikkeleita.

Kaikkiaan ääni- ja videotallenteita on 37 tuntia 50 minuuttia.[21] Nauhoitusten pituus vaihtelee muutamasta minuutista kolmeen tuntiin. Video- ja äänitallenteissa mukana on yksi tai useampi osallistuja. Toisinaan samassa tilassa on ollut paljon muita ihmisiä, jotka eivät kuitenkaan ole osallistuneet keskusteluun tai edes seuranneet sitä. Monipuolinen, keskenään erilainen aineisto kuuluu etenkin etnografisesti orientoituneeseen tutkimukseen. Tutkimustallenteiden keruuta ohjasi aina tavoite ymmärtää enemmän kyseisten ihmisten suomen kielen käyttöä. Aineistoja kerättäessä ja myöhemmin tarkasteltaessa on syytä arvioida sitä, kuinka hyvin aineisto sopii käsillä olevaan tutkimuskysymykseen. Tutkimusaineisto on kerätty usean vuoden aikana, mutta varsinaisesti kielenkäytön muutosta sen avulla ei voi tutkia. Esittelen seuraavissa alaluvuissa tarkemmin aineistojen luonnetta.

[21] Vuosina 2006–2007: 26 tuntia, kesä 2008: 11 tuntia 50 minuuttia.

2.5.1 Haastattelu tutkimusmenetelmänä

Tutkimushaastattelu on yksi tyypillisimpiä tapoja koota informaatiota. Nykyään on alettu korostaa sitä, että myös formaali tutkimushaastattelu on dynaaminen puhetilanne eikä koskaan neutraali tiedonkeräämistapa (esim. Baynham 2011; De Fina 2011; Heller 2011; Koven 2011; Myers 2007; ks. myös Ruusuvuori & Tiittula 2005b: 29–31). Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005b: 23) mukaan haastattelut voivat muistuttaa spontaania keskustelua, mutta erona on kuitenkin institutionaalisuus. Niillä pyritään tiettyyn päämäärään, ja tutkimushaastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite. Mielikuva haastatteluasetelmasta voi ohjata tilannetta, ja haastateltava pyrkii täyttämään oletetun tehtävänsä, ehkä myös miellyttämään haastattelijaa.[22] Toisaalta murrehaastatteluissakaan haastattelijan dominoivuus ei ole itsestään selvää, koska haastateltavan puhetta ei yleensä keskeytetä eikä jyrkästi ohjata haastattelijan tavoitteiden mukaisesti (ks. Karhu 1995: 94). Tilanne muistuttaa siten keskustelua, ja jos aikaa on runsaasti, haastattelija voi sallia puheen rönsyilyn, mutta päätavoite on kuitenkin hänen asettamansa.

Nimityksenä haastattelu voi olla harhaanjohtava, koska se vie ajatukset tietynlaiseen rakenteeseen, jossa haastattelija kysyy ja haastateltava vastaa (ks. Kurki 2005: 65). Tällainenhan haastatteluksi kutsuttu tilanne ei välttämättä ole, etenkään silloin, kun ei selvitetä tiettyä aihepiiriä vaan halutaan ainoastaan tutkittavan puhetta talteen. Tällöin kysymykset tietystä teemasta eivät ole niin tarpeellisia, jos keskustelua syntyy muutenkin. Haastattelu voi sisältää hyvinkin monenlaista kieltä ja vuorovaikutusta (esim. Mustanoja 2011: 82–84). Näin ollen voi tuntua tarpeelliselta määritellä puhetilanteenkin nimitys uudelleen tai käyttää muuta nimitystä kuten tallenne. Kun taas siirrytään etnografiseen, toistuvaan nauhoittamiseen, liu'utaan haastattelusta yläkäsitteenäkin yhä kauemmas, vaikka mikrotilanteena (kuten Mustanoja (2011: 84) nimittää puhetilanteen erilaisia jaksoja) haastattelunomaista vuorovaikutusta ilmeneekin. Aineiston nimeäminen haastatteluksi tai kentällä käydyksi keskusteluksi on etnografisessa tutkimuksessa tapauskohtaista (esim. Rastas 2010: 67–68). Itse käytän haastattelu-nimitystä vanhainkodin ulkopuolella tehdyistä tallenteista.

Anna De Fina (2011) käsittelee australianitalialaisia koskevassa tutkimuksessaan haastattelua tutkimusaineistona ja nostaa erityisesti esille kysymyksen tutkijan roolista. Hän painottaa, että kun haastattelutilanne nähdään todellisena vuorovaikutuksena, on mahdotonta edes erottaa havainnoijaa ja havainnoitavaa toisistaan. Näkemys vertautuu mielenkiintoisesti myös etnografiseen tutkimukseen, jossa halutaan nähdä tutkimuksen vuorovaikutuk-

[22] Kuitenkin haastateltavan yhteistyöhalukkuus on keskeistä: jos hän ei halua vastata esitettyihin kysymyksiin tai ymmärtää ne tahallaan väärin, tilanne on hankala (ks. Ruusuvuori & Tiittula 2005b: 38–39). Tällöin on tietysti myös tarkastettava oman lähestymistavan sopivuutta.

sellinen luonne: tutkimusta ei kohdisteta tiettyyn ryhmään, vaan tutkimusta tehdään yhdessä tutkittavien kanssa. Tavoitteena tutkimusprosessin aikana on oman roolin paikantaminen ja oman vaikutuksen esiintuominen. (Rantala 2006: 228–229.) Tutkimuskontekstilla on merkittävä vaikutus aineiston sisältöön, joten tutkijan on turha edes pyrkiä neutraaliuteen. Sen sijaan tutkijan roolin voi nähdä tutkimustilanteen sisällä neuvoteltavissa olevana, ja näin ollen tutkijan asema vaihtelee ulkopuolisesta ryhmään kuuluvaksi yhden ja saman tilanteen aikanakin. Tällainen analyysi on paljastavaa, sillä tutkija toimii ikään kuin peilinä, joka provosoi esiin vuorovaikutukseen vaikuttavia elementtejä. Tutkittavien reagointi tutkijaan voi olla yhtä paljastavaa kuin heidän reaktionsa muissakin tilanteissa (Hammersley & Atkinson 2007: 16). Niinpä ei ole tarpeen mennä kumpaankaan äärilaitaan: joko pyrkiä häivyttämään haastattelijan merkitys ja todistaa, että haastateltavat ovat unohtaneet olevansa nauhoitettavina, tai toisaalta pitää haastattelua täysin epäaitona tilanteena, jolla ei ole mitään tutkimuksellista arvoa (De Fina & Perrino 2011:1). Vuorovaikutukseen keskittyvässä luvussa 5 tarkastelenkin erityyppisiä aineistoja pohtien osallistujien vaihtuvia rooleja. Kielisosiologisessa osuudessa (luku 3) puolestaan huomio on tutkittavien kertomilla asioilla, taustana luonnollisesti koko ajan se, että nämä on kerrottu tietyssä tilanteessa ja tietyllä tavalla; jälleen osallistuva havainnointi auttaa hahmottamaan tilanteita ja niiden merkityksiä.

Michele Koven (2011) on osoittanut, että haastatteluissa kerrottavat tarinat voivat olla vuorovaikutusorientoituneempia kuin luonnollisissa tilanteissa kerrotut, ja lisäksi samat tarinat toistuvat hänen mukaansa eri konteksteissa. Haastattelijan kysymykset ja kommentit sinänsä ohjaavat puhetilannetta; esimerkiksi tutkimushaastatteluissa haastattelijalla on mahdollisuus ohjailla keskustelua monin tavoin, ei pelkästään esittäen kysymyksiä. Usein he kommentoivat edeltävää vuoroa ja jatkavat puheenaiheita sen pohjalta. Haastattelijan vuorot ohjaavat tutkittavia siihen, minkälaista genreä haetaan: listaa, kertomusta, mielipidettä jne. (Myers 2007: 98.) Kysymys kielenkäytön ”autenttisuudesta” voidaan siis sivuuttaa siten, että kaikki kielenkäyttö on autenttista ja vuorovaikutuksella on olennainen osa tiukimmissakin tutkimushaastatteluissa. Esimerkiksi Nuolijärvi (1998) havainnollistaa tutkimustilanteen vuorovaikutuksellisuutta survey-haastattelujen analyysilla. Näissä haastatteluissa kysymykset on laatinut joku toinen kuin haastattelija ja tavoitteena on saada mahdollisimman yksiselitteisiä ja vertailukelpoisia vastauksia, jolloin merkityksistä ei siis tulisi neuvotella. Tämä on kuitenkin mahdoton tavoite, koska kaikki vuorovaikutustilanteet ovat monitulkintaisia ja mukana olijat luovat tilanteessa uusia näkökulmia. Pelkästään tietyn sanan painotuksella kysymystä esitettäessä voi olla merkitystä siihen, mitä tutkittava vastaa. (Mas. 285–288.)

Haastattelua sosiolingvististen variaationtutkimusten aineistona on arvosteltu siitä, ettei tällaiseen aineistoon tavoiteta monipuolisesti arkipuheen ominaispiirteitä. Ongelmaksi on nähty repertoaarin kapeus ja tilanteen vieraus. Asiaa onkin syytä tarkastella nimenomaan tutkimuskysymysten näkökulmasta: mitä halutaan selvittää? (ks. kritiikistä esim. Lappalainen 2004: 15–16; Kurki 2005: 64–65; Mustanoja 2011: 81, 84–85.) Kielenkäytön koko kuvaan on mahdotonta päästä kiinni millään yksittäisellä aineistotyypillä, mutta sitä voi lähestyä paremmin erilaisten aineistojen kautta. Niinpä haastatteluja voivat täydentää osallistuva havainnointi ja muunlaiset tallenteet; haastattelun arvo aineistona syvenee muun aineiston myötä (Nuolijärvi 2005: 262).[23] Tutkimuksessani kysyn muun muassa, minkälaista inkerinsuomalaisten kielellinen vuorovaikutus on. Haastattelu vastaa tähän osittain, mutta kielenkäyttöön haastattelun ulkopuolella sen keinoin ei luotettavasti päästä. Pitkäaikaisen oleskeluni ansiosta olen saanut laajemman käsityksen kielenkäytön todellisuudesta ja pystynyt tallentamaan muutakin kuin kertaluontoista haastatteluaineistoa. Se, kuinka tutkittavat puhuvat keskenään, kun suomalainen ei ole läsnä, jää kuitenkin vanhainkodissakin vain satunnaisten huomioiden varaan.

Osallistuvan havainnoinnin kautta voidaan murtaa Labovin (1972: 209) *havainnoijan paradoksiksi* kiteyttämää ongelmaa. Vaikka tutkija onkin läsnä eri tilanteissa, hän tulee osaksi arkea ja arkipäiväistää näin myös tutkittavien suhtautumista itseensä sekä vähentää heidän kontrolliaan kielenkäytöstä. Se auttaa arvioimaan saatua aineistoa ja lähestymään kysymystä siitä, kuinka ihmiset puhuvat silloin, kun heitä ei havainnoida. Keskeistä on myös pääsy yhteisöön ja erilaisiin tilanteisiin. Osallistuvan havainnoinnin uranuurtaja kielentutkimuksessa oli Lesley Milroy (1987), joka painotti sosiaalisten verkostojen tuntemusta ja hankki pääsyn tutkimaansa yhteisöön tuttavan tuttavana. Tällöin hän tutkijana ei ollut ulkopuolinen mutta ei täysin sisäpuolinenkaan (mts. 43–44). Havainnoijan paradoksia voi lieventää myös monin muin tietoisin keinoin, kuten on tehnyt esimerkiksi Sarhimaa (1999: 78–80), joka on tutkinut karjalan kieltä puhuvia Venäjällä: hän pyrki kiinnittämään haastateltavien huomion pois itse kielenkäytöstä, osallistui arkipäivän askareisiin luodakseen mahdollisimman vapautuneen ilmapiirin ja antoi myös tutkimukseen osallistuneiden valita itse puheenaiheitaan.

Kuvaan seuraavaksi varsinaisen haastatteluaineiston ja vanhainkodin tallenteiden luonnetta; niissä on paljon samankaltaisuuksia, mutta vertailu tuo esiin myös eroja, joihin

[23] Keskustelunanalyysissa käytetään myös tutkittavien itse nauhoittamia arjen keskusteluja. Tällaista aineistoa omassa tutkimuksessani ei ole. Sen sijaan aineistossani on keskustelutilanteita, joissa tutkija on läsnä (ks. Hakulinen 1995: 15).

on syytä kiinnittää huomiota. Suurin ero on aineiston keruutapa, ja sen perusteella nimitän vanhainkodin ulkopuolella tehtyjä tallenteita varsinaisiksi haastatteluiksi.

2.5.2 Haastatteluaineisto ja vanhainkodin tallenteet

Omassa työssäni etukäteen sovittuja varsinaisia haastatteluja on kaksitoista. Tyypillisimmillään kyseessä oli kahdenkeskinen tilanne, jolloin haastattelulla oli selvä alku ja loppu tallennusvälineiden asennuksineen. Toisaalta myös arkikeskustelut aloitetaan ja päätetään erityisin toimin (Ruusuvuori & Tiittula 2005b: 24). Tilanteessa molemmat osapuolet olivat selvästi orientoituneet suorittamaan haastattelutehtävää (ks. Karhu 1995: 94), ja niin istuttiin koko ajan tietyssä paikassa keskittyneenä juuri tähän toimintaan. Tutkittava vastasi esittämiini kysymyksiin, ja kirjoitin ylös muistiinpanoja ja tarkistin läpikäytyjä asioita haastattelun aikana. Kun kysymykseni loppuivat eikä tutkittavalla itsellään ollut enää mitään lisättävää, haastattelu lopetettiin. Tähän liittyi tallennusvälineiden kokoaminen ja siirtyminen muualle. Haastatteluja voi kuvata lähinnä strukturoimattomiksi teemahaastatteluiksi: pidin mielessäni tärkeimmät teemat kielenkäyttöön liittyen eli elämänhistorian, perheen ja sukulaissuhteet, nykypäivän toiminnan ja ajatukset suomen kielestä ja inkerinsuomesta mutta en käynyt läpi mitään tiettyä kysymysrunkoa. Haastattelu palvelee ennen kaikkea kielisosiologisten teemojen kartoittamisessa, kun fokus on sisällössä.

Haastattelun luonne riippui paljon sen toteutuspaikasta. Haastateltavien kotona tallennetut aineistot sisältävät enemmän tai vähemmän muunkintyyppistä toimintaa kuin ylläkuvatunlaista kysymyksiin vastaamista. Tilanteet saattoivat olla esimerkiksi aluksi selvästi haastatteluja, mutta muuttuivat ajoittain toisentyyppiseksi vuorovaikutukseksi. Tutkijan kysymyksiin vastaamiseen yhdistyi esimerkiksi ruokapöytäkeskustelua. Näin ollen tallenne on monensuuntainen, sekä haastattelu että arkinen keskustelu. Kodin ulkopuolella tehdyissä haastatteluissa en ole yleensä saanut tallennettua tällaista vapaamuotoisempaa aineistoa, mutta olen kuitenkin käytännössä havainnoinut muitakin tilanteita, joissa haastatellut ovat olleet. Kahdentoista haastattelun lisäksi aineistossa on myös muita, lyhyempiä haastattelutilanteita esimerkiksi sosiaalikeskuksesta; ne poikkeavat edellä mainituista siten, että ne syntyivät spontaanisti, ja haastattelu tapahtui vain ohimennen, muiden läsnäollessa. Tutkimuspaikan ohella haastattelujen pituuteen ja vuorovaikutukseen vaikuttivat mm. henkilön puheliaisuus, kielitaito, asetetut kysymykset ja käytettävissä ollut aika. Myös haastattelun paikalla voi olla merkitystä; jos se liittyy tutkittavan viralliseen rooliin, tutkittava varmasti esittää virallisempia näkemyksiä kuin muutoin.

Tilanteen jännittävyyden on katsottu heijastuvan nimenomaan haastateltavan käyttämään kieleen (Labov 1966: 90; Trudgill 1983; ks. myös esim. Mustanoja 2011: 84); kielenmuutosta tai variaatiota tarkastelevassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota nimenomaan kielimuotoon. Yhtä lailla tilanteen muodollisuudella tai jäykkyydellä on merkitystä myös sisältöjen tarkastelussa. Alkujäykkyyden jälkeen useimmat rentoutuvat ja nauhoituksen sekä tutkimusasetelman merkitys vähenee jo yhden nauhoituskerran aikana, joten useiden tallennusten tai pidemmän tuttavuuden ansiosta tutkimustilanteen luonne loivenee entisestään ja saatua aineistoa voi arvioida sen tavanomaisuuden kannaltakin paremmin. (Vrt. esim. Labov 1966: 91; Mustanoja 2011: 81–82.)

Pyysin tutkittavia puhumaan kielestä, mikä ei ole aivan normaali arkipäivän keskustelunaihe ainakaan saman yhteisön jäsenten kesken. Omaa kielenkäyttöä voi ylipäänsä olla vaikea arvioida, joten haastattelussa ilmennyt tieto voi olla toisenlaista, kuin kielenkäytön tarkkailu paljastaa. Haastattelun tilannesidonnaisuutta on pohtinut esim. kouluetnografista tutkimusta tehnyt Penelope Eckert (2000: 81). Hänen tutkimuksessaan käy ilmi, että kun oppilaita pyydettiin mainitsemaan, ketkä olivat heidän läheisimpiä ystäviään, he unohtivat säännöllisesti mainita jonkun – asia selvisi myöhemmin haastattelun kuluessa. Tämä ei Eckertin mukaan ole ihme, sillä jokainen tapaaminen liittyy tiettyyn hetkeen ja muistot ja assosiaatiot luodaan väliaikaisessa kontekstissa. Paljon riippuu siitä, keiden kanssa haastateltavat ovat juuri olleet tekemisissä, tai siitä, keiden kanssa haastateltavat ovat olleet silloin, kun viimeksi tapasivat tutkijan. Vaikutusta on myös vuodenajalla ja viikkorytmillä. Tämä on otettava huomioon myös omassa aineistossani. Haastatelluilla voi alitajuisesti aktivoitua käsitys siitä, mitä suomalainen haluaa erityisesti kuulla ja mistä historian käänteestä on tapana puhua. Halu muistella virittyy kysymysten kautta. Kaikenlaiset kertomukset ja arviot kielestä ja kielenkäytöstä ovat sinänsä arvokkaita ja mielenkiintoisia ja tuovat ilmi jotain mm. siitä, mitä tutkittavat pitävät tavoiteltavana ja mitkä asiat ovat saatavilla, päällimmäisenä yhteisen keskustelun ainekseksi.

Juuri tätä väitöskirjaa varten koottua aineistoa ei olisi ilman tutkimusta olemassa, eli tilanteet on luotu tutkimustarpeisiin. Toisaalta asetelma vanhainkodissa ei ole mitenkään epätavallinen, sillä paikalla kävi suomalaisia vierailijoita, ja lisäksi joinakin päivinä paikalla oli suomalainen diakonissa. Näin ollen seurustelu suomeksi vanhusten kanssa kahden kesken tai ryhmässä oli sentyyppistä, kuin keskustelu tavallisessa arjessa oli muutenkin. Poikkeavaa oli tallennusvälineiden käyttö, mutta niiden olemassaoloon ei yleensä jakseta kiinnittää pitkään huomiota (vrt. Labov 1966: 91).

Pidemmän tähtäimen motivaationi oli saada hyvä käsitys kielenkäytöstä ja siihen liittyvistä elämänvaiheista, mutta ennen kaikkea siitä, kuinka tutkittavat tosiasiassa käyttivät suomen kieltä. Tutkimuseettisistä syistä kameraa ei voinut jättää paikalle niin, että olisin poistunut paikalta (näin tapahtui kuitenkin kerran). Olin siten mukana tallenteissa, joiden luonne lähemmin tarkasteltuna vaihteli selvästi. Toisinaan on havaittavissa selvä haastatteluorientaatio, toisinaan taas haastattelijan tai suomalaisen läsnäolo on täysin taka-alalla. Jatkumon toisessa päässä ovat haastattelumaiset kyselyt, toisessa taas hiljaiset tuokiot oleskelutilan sohvilla: kukaan ei sano mitään, kunnes jokin ohimenevä havainto tai ajatus saa jonkun läsnäolijan lausahtamaan jotain. Esitin usein kysymyksiä, mutta tällainen on tyypillistä myös vierailija-asetelmassa: vanhuksia tervehtimässä käyvät ihmiset ovat yleensä kiinnostuneita juuri heidän kertomuksistaan ja vaiheistaan; fokus on vanhusten elämässä, ja heitä ”haastatellaan”. Näin ollen on myös harhaanjohtavaa pitää kyselyä pelkkänä haastatteluna, sillä se voi yhtä hyvin olla tyypillistä arkipäivän kommunikaatiota satunnaisen vieraan kanssa. Lopputulokseen ei kuitenkaan suuresti vaikuttanut se, että saatoin kysellä juuri tutkimukseni motivoimana; olin kiinnostunut myös näiden tutkittavien eksplisiittisistä näkemyksistä ja kertomuksista kielenkäyttäjinä.

Vanhainkodin aineiston luonteeseen vaikutti huomattavasti se, että oleskelin paikalla talon normaalien rutiinien keskellä. Keskustelut tapahtuivat usein avoimissa tiloissa, joihin kuka tahansa saattoi tulla. Niinpä arjen tilanteet veivät mukanaan esim. hoitajan tai muiden vierailijoiden tultua yllättäen paikalle. Läsnäolijat ja vaihtelevat tilanteet näkyvät siis eri tavoin aineistossa (ks. luku 2.7). Lisäksi vietettyäni aikaa useita kertoja samojen ihmisten kanssa tilanteet muodostuivat väistämättä arkipäiväiseksi vuorovaikutukseksi, joskin itse olin koko ajan hyvin tietoinen nauhoituksesta. Minuun ei yksinkertaisesti enää jaksettu suhtautua erityisesti tutkimusmatkailijana, pikemminkin minua pidettiin, varsinkin kesällä 2008, taloon kuuluvana henkilökunnan edustajana. Nauhoittaminen tapahtui muun seurustelun ohella. Vanhainkodissa en koskaan tehnyt muistiinpanoja tutkittavien nähden eikä minulla ollut mitään muistiinpanovälineitä tai muistilappuja esillä, koska se olisi ollut varsin häiritsevää (vrt. Hammersley & Atkinson 2007: 142).

Puheenaiheita valikoidessani käytin luonnollisesti aiemmin hankkimaani tietoa hyväkseni. Laajempi tavoite kielenkäytöstä ohjasi keskusteluun orientoitumistani milloin vahvemmin, milloin huomaamattomammin, ja saatoin toistaa samoja kysymyksiä tietojen täydentämiseksi. Toisinaan myös vanhukset kysyivät minulta, mikä puolestaan mahdollistui sen vuoksi, että vietin vanhainkodissa paljon aikaa. Kysymykset koskivat esimerkiksi henkilökohtaisia asioita tai Suomea. Aineistossa on lisäksi muistelua ja kerrontaa ilman toisen osa-

puolen kysymyksiä sekä vanhusten keskinäistä kommunikaatiota, jolloin en itse osallistu keskusteluun mutta olen läsnä. Samojen ihmisten kanssa keskustelu antaa mahdollisuuden vertailla keskustelujen kulkua ja kerrontaa tietyistä, taajaan toistuvista aiheista. Tällöin käy myös näkyvämmäksi se, mitä joku ajattelee haastattelijan tavoittelevan tai mitkä asiat ovat juuri puhehetkellä pinnalla. Vanhuuden tuomat erityispiirteet vaikuttavat toisinaan varsin selvästikin aineiston luonteeseen.

Kaiken kaikkiaan aineistoani voi luonnehtia käytännön toteutuksen mukaan: vanhainkodin tilannetallenteet ovat satunnainen otos keskustelua ilman tarkempaa ennakkosuunnittelua, kun taas toista ääripäätä edustavat etukäteen sovitut haastattelut, joissa keskitytään asiaan ja haastattelija kysyy, haastateltava vastaa. Perusero tilanteeseen orientoitumisessa heijastuu esimerkiksi siten, että tilannetallenteessa puheenaiheiden loppuminen ei haittaa eli ei aiheuta nauhoituksen lopettamista, eikä tilanteen kulku ole korosteisesti tutkijan vastuulla. Haastattelussa puolestaan keskitytään selkeästi tiettyyn teemaan, jota haastattelija yrittää selvittää monenlaisten kysymysten avulla.

2.5.3 Muu aineisto

Varsinaisten äänitallenteiden lisäksi aineisto koostuu kenttäpäiväkirjamerkinnöistä sekä artikkeleista ja muista saaduista dokumenteista. Muu aineisto on lähinnä oheismateriaalia ja tuo lisäinformaatiota tutkimusympäristöstä sekä tutkittavista. Kenttäpäiväkirjamerkintöjä minulla on vuodesta 2005 lähtien, mutta alusta melko niukalti. Aktiivisimmin kirjoitin kesän 2008 kenttämatkan aikana. Kenttäpäiväkirja on etnografisen tutkimuksen tärkeä väline, sillä ilman kirjallisia merkintöjä moni tilanne olisi unohtunut täysin. Tavoitteena on kirjata ylös kokemaansa, näkemäänsä ja tuntemaansa. Omat merkintäni olivat varsin subjektiivisia ja kuvailivat ongelmia ja käsityksiäni tutkimuksen tavoitteista ja onnistumisesta, samoin sitä, kuinka paljon oma toimintani ja persoonani vaikutti tutkimusaineistoon. Seuraava katkelma kuvaa erään vanhainkotikäynnin jälkeisiä tunnelmia ja heijastelee sitä, että jouduin pohtimaan tutkimuksen tapaa ja omaa toimintaani eettisesti ja inhimillisesti.

> **Kenttäpäiväkirja, kesäkuu 2008:**
>
> *-- H. oli tänään väsynyt ja valitti sairauttaan kovasti. Sanoi, että mitä hää täällä, kuolla pois vaan. Eli aika synkissä tunnelmissa, onhan siinä jo jokseenkin varuillaan ja pelottaa, mitä voi sanoa. Tai olisiko parempi lähteä pois. Olin kuitenkin, en videoinut.*

Tämäntyyppiset merkinnät osoittavat tutkimuksen kokonaisvaltaisen luonteen. Tutkimuksen tekotapa ei ollut itsestäänselvyys. Pitkäaikaisempi tuttavuus vei syvemmälle tutkittavien elä-

mäntilanteisiin, eikä aineistoa voinut etukäteen määritellä. Varovaisuus oli paikallaan, mutta toisaalta se näkyi myös siinä, etten tullut ehdottaneeksi haastattelua tai tarttuneeksi tilaisuuteen aina silloinkaan, kun se olisi ollut mahdollista, ja näin monet tilanteet menivät ohi.

Joissakin suhteissa olin tullut sokeaksi kiinnostaville asioille, joiden kuvailusta näin jälkeenpäin ajatellen olisi voinut olla etua. Toisaalta kentän tullessa tutuksi havainnot tarkentuvat ja jäsentyvät. Jos aluksi nähdään eroa ja samuutta, myöhemmin on mahdollista nähdä syvemmälle, paremmin ymmärtäen.

2.6 Tutkijan kielelliset valinnat

Tutkijan puheen ja roolin vaikutus tutkimustilanteessa on syytä ottaa huomioon, koska sillä on todettu olevan merkitystä tutkittavien puheeseen (ks. esim. Schilling-Estes 2004). Nuolijärvi (2005: 262) havainnollistaa kielentutkijan muuttunutta roolia: aiemmassa murteentutkimuksessa ihanteena oli taustalla pysyttelevä, haastateltavan murretta käyttävä tiettyä aihepiiriä systemaattisesti läpikäyvä kyselijä, kun taas sosiolingvistisessä variaationtutkimuksessa haastattelija käyttää pikemmin omaa kielimuotoaan ja kyselee laajasti ja monipuolisesti tietystä teemasta.

Useissa tilanteissa suomen kielen käyttöni oli murteellista, mutta kuitenkin inkerinsuomesta poikkeavaa. Osittain itäsuomalainen taustani teki murteellisen kielenkäytön melko helpoksi ja luontevaksi; sekä kaakkoismurteet että savolaismurteet ovat jossain määrin omiakin resurssejani. Joskus käytin kuulemiani inkerinsuomalaisten käyttämiä ilmauksia, joista tuli luonteva osa keskustelua tietyissä tilanteissa. Tätä havainnollistaa seuraava esimerkki, jossa suomen kielessä tuntematon ilmaus *polnitsa* on KM:n käytössä (r. 4), mutta keskustelu etenee ilman korjausaloitteita (r. 5).

```
01 K:      (--) kymmene päivää loiko, aha, ja kuol. insult.
02 KM:     insult, mm.
03 K:      mhm. syvän.
→ KM:      vietiinkö se polnitsaan.
                    ven. больница, bolnitsa 'sairaala'[24]
05 K:      ei viety, tohtor kutsuttii vua.
06 KM:     jaa jaa, jaa.
```

Esimerkiksi Jaana Pajarinen (1995: 138) on kiinnittänyt huomiota murteelliseen kielenkäyttöönsä haastattelijana ja havainnut, että jossain määrin haastattelijan kieli vahvistaa haastateltavan valintoja. Tämä on kiinnostavaa etenkin variaationtutkimuksessa, mutta myös omassa

[24] MOT Venäjä. Venäjänkieliset vastineet on haettu muissakin tapauksissa MOT Sanakirjaston kautta.

tutkimuksessani asiaa on syytä pohtia: yksi näkökulma on esimerkiksi se, kuinka puhetapani vaikutti keskinäiseen ymmärtämiseen tai herätti mielikuvia tietyn ryhmän puhetavasta.

Etnografisessa tutkimuksessa on tavallista tunnustella ja kuulostella, mistä aiheista tutkittavat puhuvat mielellään (vrt. Hammersley & Atkinson 2007: 117). Keskusteluissa valitsin yleensä aiheita sen perusteella, miten tulkitsin tutkittavien kiinnostukset ja kokemuspiirin, vaikka toisinaan keskityin tietoisesti kielenkäyttöön. Kielenkäyttö oli pääteema haastatteluissa, mutta sekä keskusteluissa että haastatteluissa on syytä pohtia sitä tapaa, jolla lähestyy vaikeita tai tutkittaville mahdollisesti vieraita tai epäselviä teemoja. Tätä kautta relevanttia on käsitellä kansanlingvistisestä näkökulmasta tutkijan ja tutkittavien yhteistä kieltä – ehkä puhutaankin samasta asiasta mutta eri käsittein (ks. luku 4.1.1).

Yleensä pyrin puhumaan ainoastaan suomea tilanteissa, joissa olin itse selvästi osallistujana: olin tutkimassa nimenomaan suomen kielen käyttöä ja sen edellytyksiä, joten suomen kielellä puhuminen palveli enemmän päämääriäni ja tarjosi ennen kaikkea ainesta, jota tässä tutkimuksessa on tarkoituksenmukaista analysoida. On huomattava, että suuri osa puhui suomea mielellään, piti sitä jopa etuoikeutena, sillä monien elinpiirissä oli vain vähän suomea taitavia henkilöitä. Venäjä toimi tarvittaessa apukielenä. Haastateltavat saattoivat vaihtaa kielellisissä ongelmatilanteissa puheensa venäjäksi ennen muuta siksi, että olivat kuulleet minun puhuvan sitä esimerkiksi vanhainkodin venäjänkielisten asukkaiden kanssa. Joskus minulta kysyttiin suoraan tai epäsuorasti käännöksiä sanoille. Tämä poikkesi siis keskustelusta ainoastaan suomea puhuvan suomalaisen vierailijan kanssa. Yleensä tosin vanhainkodin suomalaiskontaktit ovat lyhyitä, ja siksi helposti pinnallisia, joten niihin sisältyy vain rajallinen määrä vuorovaikutusta ja erilaisia puhetoimintoja.

Selvää vaihtelua puheessani on havaittavissa esimerkiksi tutkittavan iän mukaan: nuorempia sinuttelin mutta vanhainkodin asukkaita sekä muita selvästi vanhempia teitittelin. Joskus yllättävä tilanne on saanut minut siirtymään sinutteluun: kielellistä valintaa ei ollut aikaa harkita.[25] Joissakin tapauksissa epäröin sinuttelun ja teitittelyn välillä. Tällöin kyseessä oli tilanne, jossa Suomessa olisin ilman muuta sinutellut. Päädyin yleensä sinutteluun, koska arvelin sen sopivan suomenkieliseen keskusteluun. En kuitenkaan koskaan kysynyt suoraan lupaa sinutella – keskustelu aiheesta olisi varmasti ollut hyvä, mutta koin sen liian hankalaksi. En siis ollut varma, olivatko tutkittavat tietoisia teitittelykäytänteiden eroista suomen ja venäjän kielessä.[26] Epäilemättä pedagoginen taustani vaikutti kielellisissä valin-

[25] Esim. ”elä revi” kun eräs vanhus oli aikeissa tuhota jonkin valokuvansa.
[26] Venäjässä teititellään vieraita ja vähemmän tuttuja ihmisiä, kun taas suomessa sinuttelu on selvästi yleisempää (esim. Pesonen 2008: 242).

noissa kuten edellä mainitussakin; otin osittain alitajuisesti suomen kielen opettajan roolin, jolloin halusin pyrkiä puhetapaan, joka olisi itselleni luonteva Suomessakin. Tässä tilanteessa myös jonkinlainen kompromissi olisi ollut mahdollinen, yhtä käypä vaihtoehto. Toki on selvää, että jonkinlaista oman puheen ja käyttäytymisen mukauttamista tapahtui joka tapauksessa.

Nuorempien kanssa puhuessani puhetemponi oli usein nopeampi, mikä saattoi aiheuttaa haastateltaville ymmärtämisvaikeuksia. Vanhempien kanssa mahdollisesti murteen ja vanhainkodissa erityisesti tilanteen vaikutuksesta puhetapani oli yleisesti verkkaisempi ja taukojakin oli paljon; joskus pitkä vaikeneminen oli keino luoda tilaa tutkittavien omille aloitteille (vrt. Ruusuvuori & Tiittula 2005b: 54).

2.7 Tutkijan roolin pohdintaa

Etenkin etnografisesti painottuneessa tutkimuksessa on ensiarvoista pohtia sitä, kuinka tutkija vaikuttaa aineistoon. Tutkijan motiivien ja tavoitteiden esiintuominen on tärkeää, sillä ne vaikuttavat aineistoon ja osittain analyysiinkin. Myös kansanperinteen tutkimuksessa on keskitytty kertomisperinteeseen ja uskomuksiin, joita tutkijat ovat halunneet kuulla (Knuuttila 2004: 19). Itsellänikin oli tietynlainen ennakkokuva ihanteellisesta materiaalista: toivoin saavani luontevaa arkikeskustelua tutkittavien normaaleissa tilanteissa, mutta tämä ei kaikilta osin toteutunut. Vanhainkodissa toivoin erityisesti monenkeskisiä keskusteluja, mutta jälkeenpäin tarkastellen myös kahdenkeskiset keskustelut ovat tarpeellisia jo pelkästään sisältönsä vuoksi. Tutkijan toiminnan taustalla vaikuttavien tavoitteiden ohella suuri merkitys tutkimukselle on myös ulkoisesti helpommin havaittavilla seikoilla kuten sillä, edustaako tutkija samaa sukupuolta, ikäryhmää tai etnistä ryhmää (vrt. Lappalainen (2012); Schilling-Estes 2004; ks. myös Huttunen 2010: 57–58). Samoin käyttäytyminen, puhetapa ja pukeutuminen ovat Päivikki Suojasen (1997: 154) mukaan tämänkaltaisia ”lahjomattomia kulttuurisia merkitsijöitä”. Karisto (2004: 312) pohtii tutkijan paikkaa suhteessa näihin merkitsijöihin ja hahmottelee ne kompassikuvioksi: ihanteellista hänen mukaansa olisi, jos tutkija olisi suunnilleen keskellä tai ainakin tutustunut eri ilmansuuntiin, ”löytäisi rastit kauempaakin”. Tarkastelen tutkijan asemaani seuraavaksi erityisesti vanhainkodin näkökulmasta, mutta otan esiin myös muita tutkimustilanteita. Omat merkitsijäni eivät olleet mitenkään huomattavan erottavia, ja tietynlaisen käyttäytymisen valinta kuului asiaan, mutta tässä yritän hahmottaa sitä, minkä painoarvon mitkäkin seikat mahdollisesti saavat.

Haastattelutilanteessa on tavattu ajatella tutkittava havainnoitavana ja tutkija havainnoijana, mutta kuten luvussa 2.5 tuli esille, on asetelman jyrkkyyttä viime aikoina ky-

seenalaistettu. Niinpä tutkija voidaan nähdä sekä sisä- että ulkopuolisena tilanteesta riippuen (De Fina 2011: 36). On siis hyödyllistä pohtia laajemminkin sitä, millaisiin ryhmiin tutkija mielletään. Tutkimuksen tekijä on luonnollisesti yksi rooli, mutta sen ohella on paljon muutakin, mikä voi vaikuttaa saatavaan aineistoon. Kansallisuus on yksi keskeinen tekijä omassa aineistossani: se sekä erotti että yhdisti. On todennäköistä, että minut miellettiin lähes aina suomalaiseksi. Esimerkiksi suhteessa vanhainkodin venäläisiin inkerinsuomalaiset pitivät minua pikemmin meikäläisenä – kieli oli tässä vahvasti yhdistävä tekijä – ja suomalaisuus on osa inkerinsuomalaisuutta. Kuitenkin kielenkäyttö oli joissakin tilanteissa myös erottava tekijä, esimerkiksi erilaisen sanaston vuoksi. Joskus ero Suomen kulttuuriin tuli konkreettisesti näkyviin siinä, että minulta kyseltiin Suomen asioista. Väistämättä aika ja välimatka ovat erottaneet inkerinsuomalaisia Suomesta henkisesti ja kulttuurisesti.[27] Jouduin siis pohtimaan asemaani myös ei-inkeriläisenä, koska sillä on luonnollisesti merkitystä vuorovaikutuksessa ja siinä, kuinka tutkittavat tuovat näkemyksiään esiin. Tutkijan suhdetta tutkittaviin vähemmistön edustajiin on pohtinut esimerkiksi Lindgren (2000). Saamelaistutkimuksessa on arvosteltu enemmistötutkijoiden etnosentrisyyttä, mutta nykyään kyse on enemmänkin dialogista ryhmän ulko- ja sisäpuolisten tutkijoiden yhteisössä ja saamelaiset ovat aktiivisia toimijoita, eivät tarkkailukohteita (Lindgren 2000: 80–81). Lisäksi Lindgren huomauttaa, että suomalainen tutkija ei suinkaan ole ulkopuolinen, kun kyseessä on saamelaisten tutkimus Suomessa, koska tällöin tutkitaan ryhmien välistä vuorovaikutusta. Ryhmään kuuluminen on siis monisyisempi asia, joten selvä jako ulko- tai sisäryhmään ei toimi tässäkään (ks. tarkemmin luvut 3.3 ja 4.3).

Ulkopuolisena voi huomata asioita eri tavalla kuin ryhmään täysivaltaisesti kuuluva, ja sisäpuolella olevana taas etuna on pääsy asioihin ja syvempi ymmärrys esimerkiksi toimintatavoista ja mielipiteistä; etnografinen tutkimus on parhaillaan näiden välistä tasapainoa, jonkinlaista etäisyyden ja läheisyyden vuorottelua (Gothóni 1997: 142–143). Ulkopuolisuudesta ja vieraudesta voi kenttätyövaiheessa olla suoranaista hyötyä; esimerkiksi tietynlaisista asioista puhuminen voi olla helpompaa vieraalle kuin tutulle, ja erilaisesta taustasta tuleminen luo luontevan maaperän kyselemiselle (ks. Assmuth 2010: 74). Myös esimerkiksi koulutustausta, ammatti tai harrastukset voivat aiheuttaa huomattavia eroja ihmisten välillä, ja riippuen puheenaiheista yhteistä kieltä on etsittävä tällöinkin. Yksi yhdistävä tekijä esimerkiksi joidenkin haastateltavien kanssa oli se, että he olivat nähneet minut kirkossa eli mielsi-

[27] Eroista ja ryhmärajoista tarkemmin luvussa 4.

vät minut yhdeksi suomalaiseksi, tiiviimmin tai löyhemmin omaan seurakuntaansa kuuluvaksi.

Vanhainkodissa satunnaisesti poikkeavista suomalaisista erosin siten, että asuin pidemmän aikaa Venäjällä ja työn kautta olin kiinni jollain tavalla myös venäläisessä yhteiskunnassa.[28] Näin ollen tietämykseni monista asioista sekä näkökulmani olivat erilaiset kuin esimerkiksi lyhyellä turistimatkalla käyvällä suomalaisella (vrt. Kulmala 2010: 185). Monista vanhainkodin suomalaisvierailijoista poiketen pystyin kommunikoimaan venäjäksi, vaikka mielelläni itse puhuinkin suomea. Venäjää halusin harjoitella muualla, mutta tutkimustilanteissa suomen kielen käytön selvittäminen käytännössä oli vahva motiivi. Venäjän taidosta oli luonnollisesti hyötyä monissa tilanteissa keruuvaiheessa; ymmärsin, mitä ympärillä tapahtui ja pystyin selittämään toimiani myös venäjäksi. Vanhainkodissa erotuin myös ikäni puolesta selvästi, mutta toisaalta kaikki vierailijat sekä työntekijät olivat vanhuksia nuorempaa ikäpolvea. Kaiken lisäksi on mahdollista, että ikäero jopa helpotti kommunikaatiota; ainakin tutkijan oli mahdollista kokea olonsa jollain tapaa rennommaksi kuin nuorempien kanssa, jolloin myös keskustelu saattoi sujua luontevammin (vrt. Kulmala 2010: 181; Hammersley & Atkinson 2007: 76–77).

Jos kyseessä oli varsinainen haastattelu, olin lähes aina tutustunut henkilöön jo aiemmin jonkun muun välityksellä ja keskustellut hänen kanssaan. Minulla oli myös mahdollisuus nähdä näiden henkilöiden toimivan eri yhteyksissä, ja näin ollen useista tutkittavista oli laajempaa tietoa haastatteluaineiston ohella. Tuttuus on luonnollisesti muokannut kysymyksiäni, puhetapaani ja ei-kielellistä toimintaani haastattelutilanteessa. Yleensä se on helpottanut kanssakäymistä, vaikka toisinaan taas jo entuudestaan tutusta asiasta kysyminen on tuntunut epäluonnolliselta, koska en ole ollut ”aidosti” tiedon tarpeessa. Näissä sovituissa haastatteluissa olen ollut selvästi kuitenkin haastattelija ja toinen osapuoli tiedon antaja ja tällöin tutkijan roolin turvin olen voinut esittää kysymyksiä. Tavoitteenani on haastattelutilanteissakin ollut houkutella henkilö puhumaan mahdollisimman paljon ja vapaasti, joten tuttuus ja taustatieto ihmisen kompetenssista ja kiinnostuksista hyödyttävät erityisesti tässä mielessä. Toisaalta olin kuitenkin aina syntyperäisen kielenpuhujan roolissa, ja niinpä kielellisten taustojen erot näkyivät esimerkiksi sanojen ja merkitysten hakemisessa: minulta saatettiin kysyä jotakin asiaa venäjäksi tai muuten varmentaa ilmauksen käyttökelpoisuus.

Vanhainkodissa tulin vähitellen yhä tutummaksi niille, jotka minut muistivat, ja niin saapumiseni asetti tiettyjä ennakko-odotuksia; olin rajatulta osin tullut osaksi vanhainko-

[28] Kuulin esimerkiksi mainittavan, että opetan suomea Leningradissa.

din arkea. Osallistumiseni vaihteli aktiivisesta kyselijästä passiiviseen ja poissaolevaan sivustaseuraajaan. Tilanteissa puhuttiin vaihtelevasti eri teemoista, usein menneisyydestä, ja toisinaan haastattelumoodi nousi vahvemmin pintaan. Vanhainkodin ulkopuolelle ulottuvia sosiaalisia kontakteja vanhuksilla ei ollut liikaa, ja niitä ilmiselvästi usein toivottiin; mielestäni läsnäoloni koettiin yleensä piristävänä vaihteluna. Positiivinen vaikutelma on päällimmäisenä oheisessa muistiinpanossa keväältä 2007.

> **Kenttäpäiväkirja, huhtikuu 2007**
> *Olotilassa oli täysi meininki, musiikki pauhasi. Suomalaisista "läsivät[29]" M. ja H., en nähnyt. Kaisan vieressä istuskelin ja hänen kanssaan haastelin, nyt tuli ihan uusiakin juttuja. Totesi, että on kiirastorstai ja kirkko, terveys oli nyt parempi. Ja kevät ilahdutti. Kyseli minultakin kuulumisia, se oli kiva ja tuntui että oikeesti tykkäsi käynnistäni. V. oli kauempana, pari sanaa hänen kanssaan venäjäksi. Myös Kaisa vaihtoi välillä venäjään. Paikalla myös E. ja noin 4 muuta venäjänkielistä, eteisessä lisää. Tuntui, että heistä oli hauskaa kun tulin (enimmäkseen kyllä puhuin Kaisan kanssa) ja kyllähän ne sen sanoivatkin. Sydämellisiä toivotuksia lopuksi. Aika hauska tunnelma jäi, ja nyt Helvikin oli jotenkin virkeämpi ja iloisempi.*

Pohdin asemaani tutkimuksen tekijänä koko prosessin ajan (vrt. esim. Jäppinen 2010: 146–148). Erityisesti askarrutti se, kuinka vaikutin tutkittaviin ja kuinka tietoisesti minun tulisi asemoida itseäni. Pohdin myös sitä, kuinka esittelen tutkimusaiheeni, että se tulisi riittävän selväksi mutta ei vaikuttaisi luotaantyöntävältä (ks. lukua 2.8). Kerroin olevani kiinnostunut kielenkäytöstä ja siitä, missä tilanteissa suomea vielä puhutaan ja lisäksi siitä, missä eri ihmiset ovat elämänsä aikana suomea puhuneet ja mistä ovat sen oppineet. Olin luonnollisesti varsin tarkasti kuulolla siitä, miten minuun suhtauduttaisiin. Useimmiten etukäteispelot osoittautuivat turhiksi. Kysymyksenasetteluun tai tutkittavien vastauksiin vaikutti jossain määrin se seikka, että moni tutkimukseenkin liittyvä asia oli minulle entuudestaan tuttu. Tutulle ei tarvitse selostaa kaikkea juurta jaksaen, mutta toisaalta tutummalle voi kertoa enemmän, eri asioita kuin aivan vieraalle. "Tyhmien" kysymysten tekeminen ei ollut helppoa, koska halusin tulla sosiaalisesti hyväksytyksi enkä osoittaa aiheetonta tietämättömyyttä vaikkapa menneisyydestä tuntemieni ihmisten edessä. Omat kontaktini Suomeen olivat koko ajan tiiviit, joten tietynlainen erojen havaitseminen oli luontaista ja saatoin vetäytyä tämän roolin taakse tarvittaessa.

Murrehaastattelijat Venäjällä ja tutkijat ylipäänsä inkeriläisiä haastattelemassa eivät ole mitään ennenkokematonta.[30] Tietty ennakkokäsitys tutkijoista varmasti kaikilla jo oli, mutta miten se näkyi suhtautumisessa minuun ja tähän nimenomaiseen tutkimukseen, jää luonnollisesti epäselväksi. Suomalais-ugrilaisen kielen (ja kulttuurin) tutkijana edustin jotain

[29] läsiä, 'sairastaa' (murresana, ks. esim. Mullonen 2004: 249)
[30] Neuvostoliiton aikana suomalaiset pääsivät tekemään tutkimusta erityisesti suomalais-ugrilaisista kansoista, vaikka niistäkin huomattavasti rajatummin kuin nykyään (Aitamurto & Jäppinen & Kulmala 2010: 28).

jo Neuvostoliiton aikana vallinneesta tutkimusperinteestä, mutta tapani kerätä aineistoa oli uutta verrattuna aiempaan kielentutkimukseen. Toisaalta en ollut tekemisissä erityisen arkaluontoisen aihepiirin kanssa; sellaisten tutkiminen on mahdollistunut vasta Neuvostoliiton jälkeen. Liikuin siis loppujen lopuksi varsin vaarattomilla vesillä. Tieto siitä, että opetan suomea, saattoi myös osaltaan lisätä ymmärrystä tutkimusintressejäni kohtaan, vaikka käsitykset tutkimuksen tavoitteista saattoivat vaihdella.

Tärkeä kysymys on myös se, kuinka vapaasti tutkittavat toivat omia näkökantojaan esiin. On selvää, että tutkittavien käsitykset ohjaavat suhtautumista tutkijaan ja vaikuttavat siten saatavaan aineistoon. Yleensä tavoitteena on positiivisen kuvan luominen. Niinpä useissa tapauksissa suomalaiselle todennäköisesti haluttiin esittää mahdollisimman suomalaista ja suomen kielen taitoa korostettiin. Elämäkertoihin perustuvien narratiivihaastattelujen tekemisessä oletuksena voi olla, että haastattelut tarjoavat haastatellulle eräänlaisen terapeuttisen kokemuksen (Georgakopoulou 2007: 31). Kunnas (2007: 34) puolestaan arvioi vienalaishaastateltavien kokeneen traumaattisista kokemuksista ääneen puhumisen uudenlaisena, itsetuntoa vahvistaneena asiana. (Vrt. myös Kaivola-Bregenhøj 1997.) Tässä tutkimuksessani näin ei varsinaisesti ollut, sillä menneet tapahtumat vaikuttivat jo läpikäydyiltä ja hyväksytyiltä. Sen sijaan keskustelu sinänsä vaikutti positiiviselta asialta arjen keskellä.

Etnografisessa tutkimuksessa eläytyminen tutkittavien asemaan on tärkeää; on heittäydyttävä mukaan tutkimukseen. Avuksi tässä oli aiempi kokemukseni haastatteluista pro gradu -tutkimuksestani, mutta eläytymiseen ja sisälle pääsyyn vaikuttavat merkittävästi myös tutkijan henkilökohtaiset ominaisuudet. (Ks. esim. Karisto 2004: 331.) Tuttuus ja paikallistuntemus helpottivat aineistonkeruuta, vaikka ne tekivät tutkijanroolin toisinaan epäselvemmäksi. Etnografisessa tutkimuksessa oma rooli on helposti häilyvä, kuten seuraava katkelma osoittaa.

> **Kenttäpäiväkirja, maaliskuu 2007**
> *Istuin sohvalle odottelemaan, laitoin videon pyörimään. Kaisa tuli syötyään viereeni istumaan, videoin melkein koko ajan ja välillä tuli mieleen, että onko vähän hölmöä. Halusin muutenkin jutella Kaisan kanssa enkä vain tutkimusmielessä. Enpä vain muuten olisi saanut itseäni X:ään tässä vaiheessa, kun kiireet painavat kovasti.*

Kaiken kaikkiaan ensimmäisen vaiheen nauhoituksia tehdessäni Pietarissa asuminen teki oman asemani varmemmaksi; kulttuuri ja käytänteet olivat jossain määrin tuttuja. Eri tilanteisiin oli kuitenkin helppo tulla siksi, että suomalaisiin suhtaudutaan kokemukseni mukaan Venäjällä ylipäänsä varsin myönteisesti. Vanhainkodissa tavoitteenani oli tulla mahdollisimman luontevaksi osaksi kanssakäymistä vierailijana, joka oli kiinnostunut keskustelemisesta

ja kuuntelemisesta. Kuitenkin kaikkia näitä seikkoja pystyy arvioimaan paremmin pitkäaikaisen mukanaolon ja havainnoinnin perusteella.

2.8 Eettiset kysymykset

Käsittelen seuraavaksi eettisiä kysymyksiä, jotka liittyvät erityisesti tutkimukseen osallistuneiden esiintuomiseen. Tällaisia osittain toisiinsa kietoutuvia kysymyksiä ovat tutkimuksesta informointi, yksityisyys ja aiheutunut haitta (ks. Hammersley & Atkinson 2007; Kuula 2006). Monitahoisten kysymysten takia tutkimuksen eettisyyttä onkin syytä pohtia kategorisuuden sijaan sen kannalta, mikä on missäkin tilanteessa riittävän eettistä toimintaa (ks. Clarkeburn & Mustajoki 2007).

Ensinnäkin tutkittavien on oltava tietoisia tutkimukseen osallistumisesta. Monimutkaisempi kysymys on jo se, kuinka tarkasti tutkittavien on oltava perillä tavoitteista. Kuten Pekkala (2003: 93) toteaa, on varsin yleistä, että tutkittavilla on epäselvä käsitys tutkimuksesta. ”Täysin informoitu” suostumus ei yleensä ole mahdollista etnografisessa tutkimuksessa, koska tutkimusprosessi on pitkä, eikä sen kulkua voi ennustaa (ks. Hammersley & Atkinson 2007: 42). Tutkittavien mielipide tutkimukseen osallistumisesta voi muuttua ajan kuluessa, joten on tärkeää, että heillä on mahdollisuus myös vetäytyä pois (vrt. Kuula 2006: 109).

Lupien saamisessa keskityin ensin selittämään aikeitani ja suullisen suostumuksen saamiseen, mutta keräsin myös kirjalliset tutkimusluvat. Niiden merkitys ei kuitenkaan ole käytännössä suullista suostumusta painavampi, koska useimmat suhtautuivat nimensä kirjoittamiseen varsin rutiininomaisesti ja tuskin halusivat katsoa, mitä paperissa luki. Suhtautuminen aineiston keräämiseeni oli yleensä varsin sallivaa, jopa välinpitämätöntä, jolloin tietysti vastuu on entistä enemmän tutkijan harteilla. En esimerkiksi missään vaiheessa aio julkaista tutkittavista ottamiani valokuvia tai näyttää videoita rajatun tutkimusyhteisön ulkopuolella. Vanhainkodissa sain luvan vanhainkodin johtajalta. Vanhainkodissa kävin usein, joten ajan mittaan kysyin vanhuksilta harkintani mukaan aina uudelleen eri tilanteissa, saanko videoida ja selitin tarvittaessa, mitä olin tekemässä. Olennaisinta oli tarkkailla kutakin tilannetta erikseen. Toiset olivat kuitenkin paremmin selvillä siitä, mitä nauhoittaminen tarkoitti. Oheinen katkelma kuvaa videoinnin aloittamista vanhainkodissa.

> **Kenttäpäiväkirja, marraskuu 2006**
> *Videoinnin asentaminen sujui ongelmitta, Hillevi muistutti olleensa televisiossa joten ei siinä siis mitään niin uutta ollut. Kukaan ei ainakaan vastustanut.*
> *[--] Tämä kerta kyllä onnistui, koska sain kuin sainkin jo nauhoitetta. Ei ole itsestäänselvää alkuunkaan.*

Vanhainkodin tapauksessa on myös otettava huomioon tutkittavien eriasteisten muistihäiriöiden vaikutus tilanteen arviointiin, ja näin tullaan kysymykseen erityisryhmien tutkimuksesta. Lupa oli vanhainkodin johtajalta, jota voi pitää ainakin osittain tutkimukseen osallistuneiden vanhusten laillisena edustajana, ja eettisestä näkökulmasta on jälleen syytä arvioida etenkin tutkittaville aiheutuvaa haittaa itse tilanteessa kuin myös jälkeenpäin. Arvioisin ylipäänsä tutkimukseen osallistumisesta koituneen haitan varsin pieneksi vanhainkodissa, ja kuten todettua luvussa 2.7, vanhuksille keskustelut olivat hyvinkin mieluisaa vaihtelua (vrt. Lumme-Sandt 2005: 128–129). Keskustelin vanhusten kanssa enkä pyytänyt heitä osallistumaan mihinkään testiin tai vastaamaan kyselylomakkeisiin, mistä olisi jo aiheutunut heille ylimääräisiä ponnisteluja. Kyselin eri aihepiireistä, etenkin kielenkäytöstä ja elämänhistorioista, ja kukin valitsi itse, halusiko jatkaa keskustelua vai ei. Olin joka tilanteessa tarkasti kuulolla siitä, miten läsnäolooni suhtauduttiin ja oliko keskustelu mahdollisesti syytä lopettaa.

Yksityisyyteen liittyy erityisesti arkaluontoisten asioiden kertominen. Yksityisyyttä varjellaan nykyään tutkimuksissa tiukemmin kuin aiemmin, jolloin esimerkiksi murretutkimuksiin osallistuneet esiintyivät omalla nimellään; inkerinsuomalaisiakin käsitelleissä tutkimuksissa ja nauhoitteissa tutkimukseen osallistuneet ovat kirjoissa kuvien ja nimien kera. Toisaalta tällöin tutkimusasetelma oli ilmeisempi. Nyt rajat tutkimuksen ja yleisen tuttavuuden välillä voivat hämärtyä, kun pyritään nauhoittamaan arjen vuorovaikutusta eri tilanteissa sekä samalla tutustutaan tutkittaviin pitkällä aikavälillä. Terveen arkijärjen käyttö on kuitenkin aiheellista muistaa, koska liiallinen varovaisuus vääristää kuvaa ja voi puolestaan paisuttaa pieniä yksityiskohtia.

Tutkimusta voi arvioida erityisesti seurausetiikan valossa, kun pyritään avoimeen ja rehelliseen kuvaukseen, joka ei silti leimaa negatiivisesti ketään (Kuula 2006: 23). Tavoitteena on mahdollisimman positiivinen hyödyn ja haitan suhde (Clarkeburn & Mustajoki 2007: 38). Kaikki tutkittavat esiintyvät peitenimellä, ja tunnistettavuuteen liittyvien paikannimien esiintuonti on minimoitu. Toisaalta tiettyjen tapausten erityislaatuisuuden takia ne ihmiset, jotka ovat tekemisissä tutkimukseen osallistuneiden kanssa, voivat heidät myös tunnistaa. Kyseessä ei kuitenkaan ole erityisen arkaluontoinen aineisto: keskeisintä on joka tapauksessa kielenkäyttö, ja tutkimus on toteutettu avoimesti. Paikoin tietenkin yksityisyyteen on kiinnitettävä enemmän huomiota; esimerkiksi tutkimuksen luonteen takia on mahdollista valita julkisesti esitettävät lainaukset, jolloin tutkittava ei joudu tarpeettomasti kielteiseen valoon. Toisinaan kuitenkin on olennaista tuoda esiin myös tutkittavien lausumia kielteisiä kommentteja joistakin asioista tai ihmisistä, mutta ne suhteutuvat osaksi laajempaa kokonaisuutta eivätkä yksilöi ketään. Tutkija pysähtyy luonnollisesti tarkemmin ja syvällisemmin

tällaiseen arkiseen kanssakäymiseen, jolloin siitä nousee havaittavaksi paljon enemmän kuin ohimenevässä arjen kohtaamisessa.

3 Kielisosiologinen näkökulma eri kielten käyttöön

Tässä luvussa tarkastelen inkerinsuomalaisten monikielisyyttä kielisosiologisesti. Ensin huomio on monikielisyyden muutoksissa Inkerinmaalla (luku 3.1). Lähestyn yhteisön kielenvaihtoa yksilön kokemusten kautta: mikrotason kokemukset ovat laajemman ilmiön peilejä, mutta asian voi nähdä myös toisinpäin eli laajemmat yhteiskunnan muutokset näkyvät yksilöiden kokemuksissa ja käsityksissä.[31] Tarkastelen kirkon kieltä yhtenä esimerkkinä kielenkäytössä tapahtuneista muutoksista erityisesti yksilöiden kuvaamina. Sitten siirryn tarkastelemaan monikielisyyskysymyksiä kielipolitiikan näkökulmasta (3.2): mitkä kielipolitiikkaan liittyvät kysymykset koskettavat selvästi myös entisen Inkerinmaan suomenkielisiä ja auttavat ymmärtämään heidän kielivalintojaan? Lopuksi keskiössä on kielellisen identiteetin rakentuminen suhteessa kieliyhteisöihin (3.3). Inkerinsuomalaisten identiteetti on ollut useiden tutkimusten kiinnostuksen kohteena, mutta tässä näkökulmana on nimenomaan kielellinen identiteetti. Analysoin sitä, miten kieliyhteisöt käsitetään, miten ne vaikuttavat kielenkäyttöön ja samalla kielellisen identiteetin rakentumiseen. Havainnollistan kielenkäytön, historian ja kielipolitiikan linkittymistä arkikäytänteisiin, kun fokuksessa on vanhainkoti monikielisenä yhteisönä (3.3.4). Tässä luvussa keskityn esimerkeissä sisällöllisiin kysymyksiin; tarkastelen joitakin esimerkkejä uudelleen luvuissa 4 ja 5, jolloin syvennän analyysia esimerkiksi vuorovaikutukseen.

Kielisosiologinen näkökulma tarkoittaa työssäni sitä, että kiinnitän erityistä huomiota niihin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, jotka selittävät kielellisiä valintoja. Näiden olosuhteiden kuvaus saa enemmän painoarvoa kuin on tapana muussa sosiolingvistisessä tutkimuksessa (vrt. esim. variaationtutkimus ja vuorovaikutussosiolingvistiikka). Kielisosiologia on yhdistelmä kielentutkimusta ja sosiologiaa, ja parhaimmillaan siinä yhdistyy teoreettinen tietämys molemmilta aloilta, kuten Fishman hahmotteli jo vuonna 1968 (1968b: 8–9): sosiologien on syytä luopua liian kategorisesta kielikäsityksestä, ja kielitieteilijät puolestaan voivat havaita tiettyjen ryhmittelyjen (koulutus, etnisyys etc.) olevan ainoastaan ”kansansosiologiaa”. Kielisosiologiaa pidetään yleensä osana sosiolingvistiikkaa, mutta toisaalta se on nähty

[31] Esimerkiksi neuvostososiolingvistiikassa 1920- ja 30-luvuilla tutkittiin kielen ja yhteiskunnan välisiä suhteita, ja mielenkiinnon kohteena olivat etenkin eri yhteiskuntaluokkien puhumat kielimuodot (ks. Lähteenmäki 2009: 69). Kielen ajateltiin heijastavan sosioekonomista rakennetta, ja samantyyppinen ajattelu on jatkunut myöhemminkin: sosiolingvistiikan perusajatuksena on, että kieli heijastaa yhteiskuntaa (Nuolijärvi 2000: 15).

itsenäisenä, läheisenä tutkimusalana (Nuolijärvi 2000: 14). Suomessa kielisosiologinen tutkimus onkin variaationtutkimusta vanhempaa, ja sitä ovat tehneet ensimmäisenä sosiologit, uranuurtajina Erik Allardt (esim. Allardt & Starck 1981) ja Magdalena Jaakkola (1969; 1972; ks. Paunonen 2009).

Inkerinsuomalaisten kielenvaihdossa tietyt yhteiskunnalliset ilmiöt ovat lähes itsestäänselviä ja hyvinkin silmiinpistäviä, esimerkiksi suomen kielen julkisen käytön jyrkkä lopettaminen 1930-luvulla. Toisaalta kielitilanteessa on paljon päälle näkymätöntä, yksilöllistä vaihtelua, mikä tekee ilmiöstä moniulotteisemman ja vaatii lähempää tarkastelua ilmiöiden löytymiseksi. Eräs kiinnostavista lähtökohdista on se, että vaikeista olosuhteista huolimatta kaikki eivät ole menettäneet suomen kieltä. Yhteiskunnan kieliolojen muutokset ja kielen vaihto saavat uutta valoa yksilöiden kertomusten kautta: suhde kieliin ja erilaisiin valintoihin tuodaan esille eri tavoin.

3.1 Inkerinsuomalaisten monikielisyyden muutoksia

Kuten luvussa 1.2 kävi ilmi, inkerinsuomalaiset ovat olleet jo ennen Neuvostoliittoa kontaktissa venäjänkielisten ihmisten kanssa, tosin yhteyksien määrä on vaihdellut paljon. Neuvostoaikaa ja koko 1900-lukua puolestaan kuvaa huomattava muutos kielellisissä oloissa jo yhden ihmisen elinaikana: suomenkieliset yhteisöt ovat pitkälti hajonneet, ja suomen kielellä on vain vähän jalansijaa aiempaan verrattuna. Tämän muutoksen ovat monet tutkittavat kokeneet itse. Tässä luvussa huomion kohteena ovat muutamat monikielisyyttä ja kielenvaihtoa kuvaavat keskeiset kysymykset. Ensin pohdin kaksikielisyyden ja äidinkielen merkityksiä (3.1.1), minkä jälkeen tarkastelen kielenvalinnan toteutumista ja motivoitumista muutamissa tapauksissa (3.1.2). Kielenvaihto suomesta venäjään (3.1.3) ja kielen elvyttäminen (3.1.4) kuvaavat muutoksen eri vaiheita. Viimeisenä havainnollistan kielitilanteen muutosta kirkon kielen avulla (3.1.5). Kirkko oli ennen selvästi suomenkielinen, joten sen venäjänkielistyminen tarjoaa yhden ikkunan koko alueen muutokseen.

3.1.1 Inkerinsuomalaisten kaksikielisyys ja äidinkielet

Yksilöiden kaksikielisyyttä on määritelty tyypillisesti sen perusteella, milloin kaksi (tai useampi) kieltä on omaksuttu ja miten sujuvasti puhuja kieliä käyttää (Wei 2000: 5–7; Edwards 2004: 8–13; Mackey 1968: 554–584). Tutkimuskysymykseni eivät ensisijaisesti tähtää tutkit-

tavien kaksikielisyyden määrittelyyn, enkä kysy myöskään sitä, pitääkö tutkittava itseään kaksikielisenä. Oma lähtökohtani ja tutkimukseni kaksikielisyyden peruste on käytännöllinen: kaksikielisyys on toimimista kahdella (tai useammalla) kielellä erilaisissa tilanteissa (Clyne 1997: 300). Esimerkiksi inkerinsuomalaisvanhus on tottunut toimimaan venäjäksi tilanteen niin vaatiessa, mutta suomalaisten kanssa kommunikointikieli on suomi.

3.1 K: Kaisa (’20)[32], KM: Kaarina Mononen (myös muissa esimerkeissä)

KM: puhutteko te täällä venäjää myös vai puhutteko työ vain suomee.
K: suomalaisil huastetaa suomii (.) £venäläisil venättä£.

Kahden kielen käyttäminen on siis Kaisalle arkipäivää. Se, *miten* eri tilanteissa kahden kielen käyttö tosiassa toteutuu, on esillä luvussa 5. Jo tässä voi kuitenkin korostaa sitä, että kielten rajojen määrittely rakenteellisesti on haasteellista (Jørgensen & Varga 2011: 50; Blackledge & Creese 2008: 534–536), enkä siihen pyrikään. Kiinnostukseni kohdistuu siihen, kuinka rajat tulevat näkyviin keskustelussa. Tällainen lähtökohta soveltuu tutkimukseeni siksi, että keskityn kielen sosiaaliseen ulottuvuuteen. Maallikoille on tyypillistä hahmottaa kielet selvärajaisina yksikköinä, jolloin on tavallista esimerkiksi määritellä, kuinka monta kieltä joku hallitsee (”kokonaan”), mutta toisaalta lingvistiset luokittelut ”kaksikielisyydestä” pitävät sisällään saman ajatuksen kielistä erillisinä kokonaisuuksina (Jørgensen & Varga 2011: 54; Jørgensen 2008: 164; Rampton 1995: 338). Käsitykseen kielistä kokonaisuuksina liittyy myös se, että kielten sekoittamiseen suhtaudutaan kielteisesti (ks. luku 4.2). Jørgensen (2003: 83; 2008: 169–170) on ottanut monikielisyyteen ja kielten rajoihin uudenlaisen näkökulman, jonka mukaan kielenkäyttäjät ovat ensisijaisesti *kieleilijöitä* (*languagers*) ja vasta toissijaisesti *eri* kielten käyttäjiä. Kieli voidaankin monoliittisen kansalliskielen sijaan nähdä monitasoisena kommunikaation välineenä, joka sisältää monia aineksia puhujansa valintojen mukaan. Vaikka heteroglossian hillitseminen on ollut yhtenäistämispyrkimysten kuten kansalliskielten luomisen motiivina, heteroglossia on elävän kielen merkki ja monikerroksisuus vain kasvaa kielen kehittyessä. (Bahtin 1981: 272.)

Kaksikielisyyttä on perinteisesti määritetty kielitaidon mukaan; tiukimman määritelmän mukaan se merkitsisi tasapainoista (tai ”täydellistä”) kahden kielen hallintaa (esim. Bloomfield 1933: 56), mistä on kuitenkin siirrytty väljempään suuntaan, kompetenssien suuremman variaation sallimiseen (Edwards 2004: 8). Nykyään, kun tyypillistä on liikkuvuus ja lukuisat erikieliset kontaktit, relevantti käsite on esimerkiksi ”typistetty” (*truncated*) monikielisyys (ks. Blommaert 2010: 9); tietynlainen kielitaito riittää toisessa tilanteessa, kun

[32] Kaisa on syntynyt 1920-luvulla.

toisessa tilanteessa se osoittautuu riittämättömäksi. Käsitys on vastaisku kielitaidon yksinkertaistamiselle: monikielisyys on monitasoista ja tilannekohtaista, ja kompetenssi on sidottu puhujan tavoitteisiin sekä kuulijan arvioon (Blommaert ym. 2005: 200; Kalliokoski 2009: 311–312). On muistettava, että yksikielisen natiivipuhujankin resurssit vaihtelevat tilanteittain (ks. esim. Rampton 1995: 337; Lehtonen 2006: 22), mutta toisaalta on selvää, että vuorovaikutuksen sujuvuus ja tasaveroisuus syntyvät tietystä kielellisestä kompetenssista, jolloin resurssit ovat melko symmetriset (vrt. Kurhila 2003: 303). Toisaalta ennakko-oletukset keskustelukumppanin ei-äidinkielisyydestä voivat saada natiivipuhujan toimimaan tämän oletuksen mukaisesti (Kurhila 2006: 222).

Tove Skutnabb-Kankaan (1988: 61–64) kaksikielisyyden kriteereistä yksi on asennekriteeri: ihminen on kaksikielinen, jos hän samastaa itsensä kahteen kieleen tai kulttuuriin tai muut pitävät häntä kaksikielisenä. Seuraavasta esimerkistä käy ilmi, että Kaisa on käyttänyt venäjää jo pitkään, mutta ei suinkaan ole yltänyt ympäröivän yhteiskunnan odotuksiin. Hän ei myöskään tämän esimerkin perusteella samasta itseään kahteen kieleen ja kulttuuriin, eikä esimerkissä kuvattu puhekumppani ole antanut täyttä hyväksyntää hänen venäjän käytölleen. Tästä huolimatta Kaisa toimii käytännössä kahdella kielellä ja on toiminnallisesti kaksikielinen. Kaksikielisyys voidaan nähdä saman tilanteen perusteella eri tavoin riippuen tarkastelukulmasta.

3.2 K: Kaisa (’20)

01 K: aha. venäläiset sano (,) #a# venäläine sannoo, a ty ne
sinä et ole
02 russki (,) ja gov- otkuda ty znajesh shto ja ne russki
venäläinen (.) minä sa- mistä tiedät että en ole venäläinen
03 (,) (-),
04 KM: nii.
05 K: a ty govorit ne umej(h)esh (NAURUA)
no et osaa puhua
06 KM: nii:.
07 K: (NAURUA)
08 KM: £nii£.
09 K: ja horoshaja (,) govorit ploho.
olen hyvä, puhua huonosti.

Esimerkki havainnollistaa etenkin kerrotun tilanteen osallistujien asenteita kahden kielen hallintaan: enemmistökielen puhuja määrittelee Kaisan kielitaidon huonoksi (r. 5) ja näin ikään kuin todistaa kaksikielisyydenkin kyseenalaiseksi. Kaisa hyväksyy arvion ja käyttää sitä identiteetistä kertomisensa resurssina; samastuminen kieliin koskee myös kielellistä identiteettiä (ks. luvut 3.3 ja 5.3). Kaksikielinen ei välttämättä voi piilottaa muista poikkeavaa kielitaitoaan, jos ei resursseineen yllä toisten asettamiin standardeihin, vaikka haluaisikin niin

tehdä asenteellisten syiden takia (Wei 2000, *covert bilingual*). Lisäksi on muistettava, että kaksikielisyys ei ole stabiilia, vaan vaihtelee yksilön elämän aikana; lapsuuden kieli voi unohtua, uusia kieliä opitaan ja äidinkieli rappeutuu käytön puutteessa (Lindgren 2000; Riionheimo 2007;[33] Schmid 2011: 12). Kielten käyttö ja merkitykset opitaan sosiaalistumalla (Baquedano-Lopéz & Kattan 2007: 69; Saville-Troike 2003: 18; Hymes 1968: 124–129), ja niin myös kahden kielen käyttöön sosiaalistutaan.

Toisen kielen osaaminen ei välittömästi takaa puhujalle oikeutta käyttää kieltä tietyissä tilanteissa; häntä ei välttämättä pidetä kaksikielisenä. Natiivipuhujan käsite on stereotypia, joka määrittää kielellisiä oikeuksia ja suhdetta tiettyyn koodiin, ideologisesti määriteltyyn piirteiden joukkoon. Natiivit voivat toimia portinvartijoina siinä, kuka saa käyttää kieltä ja missä tilanteissa; kyse on neuvottelusta eikä selvästä kategorisesta rajasta. (Jørgensen ym. 2011: 31–32.) Natiivipuhujat voivat vaihtaa kieltä, jos he arvioivat keskustelukumppanin kielitaidon riittämättömäksi. Käsityksillä ja taustaideologioilla on siten suoraa merkitystä kielenkäyttöön, kuten Jørgensen (2008: 163) on osoittanut: jos takana on yksikielisyysnormi, puhujan on syytä osata kieltä hyvin ennen kuin alkaa käyttää sitä natiivipuhujien kanssa. Toisaalta monikielisyysnormi sallii puhujien hyödyntää kaikkia saatavilla olevia resursseja huolimatta siitä, kuinka hyvin he näitä hallitsevat (ks. myös Kalliokoski 2009: 325; 2011: 94). Tällainen käyttöön ja kontekstiin perustuva kielikäsitys vastaa hyvin myös oman tutkimukseni lähtökohtia, mutta kielenpuhujien omien käsitysten mukaan syntyperäisen puhujan status ja oikeus kieleen näyttää liittyvän pitkälti kansallisuuteen, *ethnokseen*.

Kaksikielisyyttä pohdittaessa myös kysymys äidinkielestä on keskeinen. Tiukimman määritelmän mukaan kaksikielisen on hallittava eri kielet syntyperäisen tavoin. Määrittelyä mutkistaa myös se, että ensin opittu kieli ei ole välttämättä kieli, jota puhuja osaa parhaiten (Romaine 2000: 36). Sopivia käsitteitä on pohtinut esimerkiksi Birger Winsa (1998) tutkimuksessaan tornionlaaksolaisten kielestä. Winsan mukaan tornionlaaksolaiset saattavat pitää suomea sujuvimpana kielenään epämuodollisissa tilanteissa, koska se on heidän ensimmäinen kielensä. Kuitenkin ruotsi voi olla kieli, jota he hallitsevat parhaiten, jossa heillä on laajin sanavarasto ja jonka käyttö on kaikkein vähiten sidottu kontekstiin – näin ollen se voidaan määritellä ”parhaaksi” kieleksi lingvistisin perustein (mts. 68, 96). Näin siis käsitteet ”ensimmäinen”, ”paras” ja ”sujuvin” selittävät kielenpuhujien käsityksiä kaksikielisyydestään. Usein lapsuudessa opittuun kieleen syntyy voimakas tunneside, mikä vaikuttaa puhujan

[33] Riionheimon havaintojen mukaan toisena kielenä opitusta virosta on tullut aikaa myöten dominoivampi kieli, jolloin siitä otetaan vaikutteita rappeutuvaan äidinkieleen. Samanlainen ilmiö on mahdollinen myös oman tutkimukseni informanteilla, sillä joillakin venäjästä on tullut ensimmäistä kieltä vahvempi.

samastumiseen (ks. Skutnabb-Kangas 1988: 37; Weinreich 1974 [1953]: 77). Lindgren (2000: 158) havaitsi, että useimmille hänen tutkimilleen saamelaisille saamen kieli ei ole kieli, jota he parhaiten osaavat, vaan se kieli, johon he samastuvat.

Kysymykset kielitaitokriteereistä tai äidinkielen määrittelystä ovat tutkimuksessani tärkeitä siinä määrin kuin ne valaisevat yksilöiden käsityksiä kielenkäytöstään; tähän heijastuvat myös kielitaito ja ympäristön oletukset. Esimerkiksi vanhimman polven informantit pitävät yleensä suomea itsestäänselvänä äidinkielenään alkuperään, tunteisiin ja yleensä myös kielitaitoon perustuen. Venäjä on käytännöllinen toinen kieli. Inkeriläistaustaisten kaksikielisyyden luonne riippuu pitkälti ikäpolvesta, vaikka tämäkään ei ole yksiselitteistä. Jatkumon toisessa päässä ovat kyläyhteisöissä eläneiden lapsenlapset, joilla toinen vanhemmista on venäläinen ja joille venäjä on luonnollinen käyttökieli ja äidinkieli myös usein tunteiden tasolla. Myös Pietikäinen ym. (2011) pohtivat sitä, kuinka kielen tunnearvo näkyy käytön tasolla: kieli voi olla merkityksellinen, vaikkei sitä osaisikaan, mutta toinen kysymys on, millaista kielitaitoa vaaditaan, että voi tulla luokitelluksi tietyn kielen puhujaksi. Symboliset äidinkielet ovat kaiken kaikkiaan tärkeä kysymys vähemmistöjen kohdalla.

Myös domeenien erot on otettava huomioon kaksikielisyyttä pohdittaessa. Esimerkiksi inkerinsuomalaisten kohdalla työelämästä ja osittain muustakin elämänpiiristä neuvostokäsitteineen tuli venäjänkielinen. [34] Tyypillisesti kuitenkin esimerkiksi uskon ja uskonnon kieli on ollut heille koko elämän ajan suomi, koska muunkielistä hengellistä kirjallisuutta ei ollut saatavanakaan ja luterilaisuuteen Inkerinmaalla on näihin päiviin asti liittynyt suomenkielisyys. Neuvostoyhteiskunnan ateismi luonnollisesti vahvisti uskonnollisen kielen säilymistä suomena. Vertailukohdan tarjoaa Susan Galin (1979) tutkimus Itävallan unkarilaisista, joille unkari edusti vanhaa, maalaista kielimuotoa, kun taas saksalla oli prestiisiä etenkin nuorten mielissä. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että unkari oli vielä tutkimushetkellä kaikilla sukupolvilla uskon kieli: Jumalalle puhuttiin unkariksi. Inkerinsuomalaisilla suomen kielen käyttöalasta tuli korosteisesti yksityinen, venäjä taas oli julkisen elämän yksinomainen kieli. Todennäköisesti suomen kirjallinen kielitaito heikkeni käytön puutteessa, kuten Magdalena Jaakkola (1969: 71–73) toteaa käyneen myös Tornionlaakson suomenkielisille, kun koulua ei ollut enää mahdollista käydä suomeksi.

Kaksikielisyys on monitasoista, eri tilanteissa vaihtelevaa kielellisisten resurssien hyödyntämistä. Lähtökohtana tutkimuksessani on, että kaikilla on jonkinlainen kontakti suomeen ja venäjään, niiden eri varieteetteihin. Tähän, eri kielten käyttäjien väliseen kontak-

[34] Kulttuurisidonnaisia neuvostoyhteiskunnan käsitteitä oli paljon, osa mukautettiin suomen kieleen kuten aiemminkin, esim. sovhoosi, kolhoosi, prikatiiri (ks. Savijärvi I. 2003: 287).

tiin, kaksikielisyys perustuu (Wei 2000: 3). Yksilön kaksikielisyyden ei tarvitse olla uhka eikä enemmistö- ja vähemmistökielen puhumisen tarvitse olla konfliktissa, koska kieliä käytetään eri tarkoituksiin: toinen kieli koskee identiteettiä, toinen kieli puolestaan toimii yhteiskunnassa yleisenä kommunikaatiovälineenä (ks. Crystal 2000: 29). Tutkittavien näkemyksistä kuitenkin heijastuu se, että kielenkäyttövalinnat eivät ole olleet vapaaehtoisia, vaan pikemminkin äidinkieli on monissa tapauksissa yritetty väkivalloin riistää pois (vrt. Skutnabb-Kangas 1988: 37–38).

3.1.2 Kielellisten valintojen motivoituminen

Kaksi- tai monikielisyys on kielikontaktien tavanomainen seuraus (Wei 2000: 5). Usein toisen kielen käyttöön joutuu panostamaan erityisesti, joskus taas kaksikielisyys toteutuu luontevasti esimerkiksi kielten eri domeeneille eriytymisen kautta. Seuraavaksi hahmottelen kaksikielisyyttä siitä näkökulmasta, miten kielelliset valinnat ovat motivoituneet eri yksilöillä. Voidaan puhua symbolisista investoinneista suomen ja venäjän kieleen (Byrd Clark 2010: 9; Norton 2000). Symbolisilla investoinneilla tarkoitan tässä yksilöiden kielellisiä valintoja, joita tarkastelen ympäröivän yhteiskunnan valossa. Sosiohistoriallisilla tekijöillä on merkitystä kielen käyttöön ja valintaan, vaikka vaarana on vetää liian yksinkertaisia linjoja kielen ja yhteiskunnallisen todellisuuden välille. Esiin nostamani esimerkit pyrkivät luomaan kuvaa kielenkäytön monisärmäisyydestä, eivät yleistämään. Valintoja voi tarkastella sekä nykypäivän että menneisyyden valossa; sosiohistorialliset olot vaikuttavat valintoihin sekä niiden tulkintaan merkittävästi. Samoin kuin eri varieteettien merkitys muuttuu paikasta toiseen siirryttäessä (Blommaert 2010: 21–22), myös suomen ja venäjän merkitys ja arvostukset muuttuvat selvästi aikaperspektiivissä ja eri tilanteissa tarkasteltaessa. Ihmiset ovat muuttuneissa kielellisissä oloissa uusien valintojen edessä, eivätkä yleensä tietoisesti valitse vaan toimivat sen kokemuksen pohjalta, joka heille on kertynyt (Tandefelt 1994: 273).

Vieraskielisen yhteisön keskelle paremman elintason toivossa muuttavat siirtolaiset pyrkivät yleensä oppimaan kohdemaan kielen, mikä voi tapahtua oman kielen kustannuksella. Esimerkiksi Ruotsiin 1960-luvulla muuttaneet suomalaissiirtolaiset halusivat välttää suomen puhumista valtaväestöä matalamman statuksensa sekä negatiivisten stereotypioiden vuoksi (Andersson & Kangassalo 2003: 93). Inkerinmaalle tulleiden suomalaisten puolestaan ei aluksi tarvinnut kyseenalaistaa oman kielen käyttöään tai opetella uutta kieltä: he eivät muuttaneet vieraskielisen yhteiskunnan keskelle, vaan siirtolaisuus suuntautui pitkälti autioituneelle alueelle. Jotkut jäljelle jääneet alkuperäisasukkaat omaksuivat tulijoiden kielen. Ympäristö venäjänkielistyi vasta 1700-luvulta lähtien. Kuitenkin julkisessa elämässä suomea

käytettiin aina 1930-luvulle asti, eikä monilla ollut välitöntä tarvetta oppia venäjää, mistä johtuen sen osaaminen saattoi jäädä vähäiseksi. Tilanne oli samankaltainen myös monilla ensimmäisen polven amerikansuomalaisilla siirtolaisilla, sillä suomalaisyhteisöissä selvisi ilman englantia (Martin & Jönsson-Korhola 1993: 17). Toisaalta kahden kielen osaamisen merkitys havaittiin Inkerinmaalla jo varhain. Esimerkiksi Flinkin (2000: 46) mukaan suomalaiskylien koulujen sääntöjen alustavassa esityksessä mainitaan asukkaiden itse toivoneen venäjän kielen opetusta, koska siitä olisi heille hyötyä elinkeinoasioissa. Hyvä venäjän taito oli yksi edellytys päästä opettajan toimeen (mts. 237). Kaksikielisyys oli monille todellisuutta, ja kielitaidon määrittivät käytännön olosuhteet: jos venäjän kielellä saavutettiin etua esimerkiksi kaupanteossa, jota harjoitettiin, tämän kielen taitoa luonnollisesti arvostettiin ja kieltä opeteltiin siihen tarkoitukseen. Kahdesta kielestä koituva hyöty oli siten kuin parempi palkka, jolla sai paremman elintason. Kielenkäytön tutkimuksissa onkin havaittu, että hyötynäkökulmat ovat usein havaittavissa asenteiden ja toiminnan motiiveina (ks. esim. Hill & Hill 1986: 96).

Neuvostoliiton aikana venäjän osaaminen nousi keskeiseen välineelliseen asemaan ja sen arvostus kasvoi, sillä hyvällä venäjän kielen taidolla oli ensiarvoinen merkitys yhteiskunnassa selviämisessä. 1920-luvulla syntynyt Hillevi kuvailee venäjänkieliseen kouluun menoaan käytännön realiteeteilla: koska oli elettävä venäjänkielisten kanssa, oli syytä myös opetella venäjää (r. 5). Tuohon aikaan olisi vielä voinut käydä koulun suomeksi.

3.3 H: Hillevi (’20)

01 KM: mutta minkä takia työ menitte sinne venäjälle- venäläiselle luo-
02 kalle.
03 H: no oppimaa venäjä kieltä,
04 KM: oppimaa nii.
05 H: venäläiste o- kans elettii. (,) pittää osata.
06 KM: ihan sen takia [joo.
07 H: [kaniesno.
tietysti
08 KM: joo joo.
09 H: venäläiset hyvät ihmiset hyvin ossaa puhella.
10 KM: joo.
11 H: nyt ossaan. (,) hyväst.

Toisenlainen tilanne on puolestaan niinikään 1920-luvulla syntyneellä Kaisalla, joka kävi koulunsa suomeksi ja oppi venäjää vasta muissa yhteyksissä, esimerkiksi kauppamatkoilla Leningradiin ja myöhemmin työelämässä. Ulkoinen pakko oli venäjän kielen opettelun suurin motivaatio, joka ei jättänyt yksilölle 1930-luvulta eteenpäin paljoakaan valinnanvaraa: kaikkien oli selvitäkseen edes auttavasti opeteltava sitä. Inkerinsuomalaisista alkoi tulla kaksikielisiä eri tahtiin. Motivaatio ja oppimistulokset vaihtelivat, mutta venäjän osaaminen muodos-

tui vähitellen välttämättömyydeksi. Lisäksi pakkotoimet suomen kielen tukahduttamiseksi laskivat suomen arvostusta ja mutta herättivät myös ristiriitaa. Äidinkielen merkitys saattoikin sorron vuoksi tunnetasolla vahvistua. Esimerkiksi Suomessa ruotsinkieliset ovat voineet kokea suomenkielisten suhtautuvan heihin negatiivisesti, mikä voi puolestaan vaikuttaa kahtalaisesti kielenkäyttöön: joko syntyy halu kieltää ruotsin puhuminen tai vastareaktio, jolloin motivaatio käyttää ruotsia kasvaa (ks. Paavola 1987: 267).

Kaksikieliset reagoivat eri tavoin ympäristön paineeseen: henkilökohtaiset tekijät ja ulkoiset olosuhteet ovat monimutkaisesti kytköksissä toisiinsa. Niinpä on hyvin yksilöllistä, kuinka kahden kielen käyttö loppujen lopuksi inkerinsuomalaisilla toteutui 1900-luvun kuluessa, jolloin kielelliset olot muuttuivat selvästi. Henkilökohtaiset tekijät ovat kietoutuneet sosiohistoriallisiin tekijöihin. Kielen matala status ei ollut este 1950-luvulla syntyneelle Veikolle tietoisesti opiskella ja ylläpitää suomea, koska hänellä oli siihen voimakas henkilökohtainen motivaatio. Hän hakeutui teini-iässä isoisänsä oppiin, mihin muut suhtautuivat huvittuneesti, koska eivät nähneet ratkaisulle mitään käytännön perustetta.

3.4 Veikko (’50)

mä muistelen kun m teini-ikäisenä opiskelin suomea nin aika usein mulle naurettiin ja sanottii että no mitä (,) mitä varten. (,) haluatsä mummon kans jutella taikka ja tommosta.

Suomen kielen opetteleminen silloisessa yhteiskunnassa oli poikkeuksellinen ratkaisu, jota oli vaikea perustella kaikille ymmärrettävin motiivein; yleinen ilmapiiri ei sitä tukenut. Veikon oma isä oli lopettanut suomen kielen käyttämisen kokonaan. Esimerkki osoittaa, että kieliyhteisön olojen lisäksi on paljon yksilöllisiä tekijöitä, jotka ohjaavat kielenkäyttövalintoja ja motivaatiota investoida toisen kielen osaamiseen.

Tuntuvalla hyödyllä on varmemmin vaikutusta todelliseen käyttäytymiseen kuin periaatteellisella myönteisyydellä, joka ei välttämättä näy kielen ylläpitämisenä tai aktiivisina toimina sen säilyttämiseksi; asenteet[35] ja todellinen käyttäytyminen voivat siis olla ristiriidassa (Kovács 2004: 219; Kunnas (tulossa); Lammervo 2005: 29; Romaine 1995: 43). Esimerkiksi australiansuomalaisilla suomen kielen taidot korreloivat negatiivisesti kaksikielisyysasenteiden kanssa: mitä positiivisemmat asenteet kaksikielisyyteen, sitä vähemmän käytettiin suomea ja sitä heikommat olivat itse arvioidut suomen kielen taidot (Lammervo 2005). Seuraava esimerkki osoittaa, että 1980-luvulla syntynyt Igor suhtautuu suomen kieleen

[35] Asenteella tarkoitan tässä väljästi mielipidettä. Tarkemmin asenteiden määrittelystä ks. luku 4.1.

periaatteessa myönteisesti, mutta henkilökohtaiset käytännön syyt estävät sen laajemman kehittämisen tällä hetkellä.

3.5 I: Igor (’80)

```
01 KM:    [--] tykkäätkö sä niin ku suomen kielestä, onkse, onkse silleen
02        tärkeä, vai luuletko että (,) ha- niin ku (1,0) sä sanoit et sä
03        haluat oppia sitä lisää [kuitenkin.
04 I:                             [haluan (,) no,
05 KM:    nii.
06 I:     ei ei ole aikaa mun (,) minä,
07 KM:    nii.
08 I:     no minä (2,0) voi olla (1,0) kaks kaks vuotta (,) sitten.
09 KM:    nii.
10        (2,0)
11 I:     nyt ei ole aika.
```

Igor sanoo haluavansa oppia lisää suomea, mutta ei tällä hetkellä kykene ajanpuutteen vuoksi opiskelemaan. Tässä tapauksessa tarve tai hyöty eivät ole riittävän suuria motivoijia; Igor ei edes pyri peittelemään asiaa. Tilanne on siten päinvastainen kuin Veikolla, joka opiskeli suomea 1960-luvulla vastoin yleistä mielipidettä. Venäjän osaaminen oli tuolloin itsestään selvää ja välttämätöntä, mutta sen lisäksi Veikko oli motivoitunut oppimaan suomea. Nyt on yleisestikin arvostettua osata suomea, mutta se ei välttämättä realisoidu todelliseksi käytöksi tai syvälliseksi kielenopiskeluksi; mahdollisuudet ja myönteinen ilmapiiri jäävät hyödyn ja henkilökohtaisten tekijöiden varjoon. Suomen kielellä on selvästi korkeampi status kuin aiemmin, mutta arvostus ei yksinomaan riitä sen ylläpitämiseen.

Seuraava esimerkki tukee näkemystä, että kielen käyttäminen ja opiskelu ovat tiiviissä yhteydessä koettuun hyötyyn. Aikoinaan suomen opiskelumotivaatiota ei Tyynen mukaan ollut nuorilla edes Karjalassa, jossa suomea kuuli usein (r. 1–2). Kielen tuottama taloudellinen ja älyllinen hyöty, status ja tunnearvo vaikuttavat kielen käyttöön ja haluun siirtää sitä lapsille; etenkin korkeammin koulutetut pohtivat tavallisesti kielten tuomaa hyötyä (Tandefelt 1994: 272).

3.6 T: Tyyne (’30)

```
01 T:     juu mut Karjalas jos sai puhhuu. no sielläkii jot ei ennää niin
02        ko nuoriso ei halunnut.
03 KM:    mm
04 T:     mut nyt alkoit opi- opiskella niin ku suomen kieltä ko, #ee# no
05        en tiiä monta prosenttii se ko on muuttaneet kaik pois.
06 KM:    ketkä alko opiskella.
07 T:     no,
08 KM:    nii.
09 T:     no (,) kylät on melkeen tyhjät.
10 KM:    niin nää Inkerin kylät.
```

```
11 T:      joo. (,) kaik on (,) menneet (,) rajan taa.
12 KM:     aivan et siitähän se   [et puhujia ei ennää oo.
13 T:                             [ja sitte
14 T:      joo ja nyttenki nuoriso ni ko käyvät käyvät kirkos ni öö hyö
15         yhellainen venäjänkielinen jumalanpalvelus (,) ja vanhempii ko
16         ei tule jos ne ei ole ajatuksii eikä jonota Suomee.
17 KM:     nii.
18 T:      ni ne ei (,) opiskele suomee.
```

Tyynen mukaan nykyään suomen kielen oppimismotivaatiota ei ole ilman paluumuuttoaikeita (r. 15, 16); suomen kielen puhujia on entistä vähemmän, koska inkerinsuomalaisia on muuttanut Suomeen (r. 9). Omista tutkittavistani kukaan ei kuitenkaan sanonut suunnittelevansa paluumuuttoa. Silti he kaikki osaavat suomea jonkin verran, ja useat haluavat ainakin periaatetasolla parantaa suomen kielen taitojaan: suomen kielen arvo on noussut muun muassa lisääntyneiden suomalaiskontaktien sekä työmahdollisuuksien takia. Suomen kielellä on selvä merkitys paluumuuttajien integraatiossa (esim. Takalo 1994: 15–17). Jos suomea tarvitaan työssä tai suunnitelmissa on muutto Suomeen, motivaatio opiskella ja käyttää sitä luonnollisesti kasvaa. Samansuuntaisia tuloksia sai Boyd (1985: 109, 129) Ruotsin toisen polven siirtolaisten keskuudesta: aktiivisesti kaksikielisillä oli selvästi enemmän kontakteja vähemmistöryhmään, ja aikeet muuttaa takaisin lähtömaahan vaikuttivat selvästi haluun pitää yllä vähemmistökieltä.

Pohdin laajemmin yhteiskunnallisen ilmapiirin merkitystä ja kieli-ideologioita luvussa 3.2.2. Eri vaikuttimista syntyneillä ja eri tilanteissa eri tavoin ilmenevillä asenteilla on joka tapauksessa paljon piilovaikutusta kaksikielisyyden muodostumiseen ja muuttumiseen. Prestiisi ja valta ovat yhteenkietoutuneita; arvostetulle kielelle on järjestetty yhteiskunnassa varmemmin käyttömahdollisuuksia, sen puhumista suositaan eri tilanteissa ja sen käyttäminen antaa puhujilleen arvostusta.

3.1.3 Kielenvaihto suomesta venäjään

Kielenvaihtoa voidaan lähestyä monesta perspektiivistä.[36] Voidaan tutkia jonkin tietyn ryhmän kielen käytön vähenemisen syitä tai sitä, miten kieltä uhkaava kuolema näkyy sen rakenteessa esimerkiksi morfologian pelkistymisenä. Teemat kietoutuvat yhteen, sillä kielen domeenien väheneminen enteilee kielenvaihtoa ja aiheuttaa yleensä väistämättä myös rakenteellista muutosta. Siirtolaiskielten tutkimuksessa tämä havainnollistuu, sillä tällöin molemmat

[36] Kielenvaihdon klassikkoteorioita ovat kehittäneet Weinreich (1974 [1953]), Haugen (1953, 1972) ja Mackey (esim. 1967) sekä Fishman (1986 [1972]). Uudempien tutkimusten tärkeänä avauksena voidaan pitää Susan Galin (1979) tutkimusta Itävallan unkarilaisten kielenvaihdosta ja kielellisestä identiteetistä. Ks. kielenvaihtoteorioiden esittelystä tarkemmin Tandefelt (1988: 21–36).

muutokset ovat selvästi nähtävissä. Jos tarkastellaan yhtä aikaa eri siirtolaissukupolvien kieltä, havaitaan, kuinka kieli on muutaman sukupolven aikana muuttunut rakenteellisesti lähtömaan kielimuodosta: kolmannen tai neljännen polven fragmentaarinen suomen kieli on merkki kielenvaihdosta (esim. Martin 1993: 191).[37] Alkuperäinen kieli elää vanhassa kotimaassa, mutta isolaatiossa syntynyt uusi varieteetti hiipuu vähitellen siirtolaisryhmän sulautuessa kohdemaan väestöön.

Kielenvaihdossa yksikielinen vähemmistö luopuu omasta kielestään vaiheittain: enemmistökielen käyttö alkaa vallata alaa, kunnes alkuperäinen kieli katoaa käytöstä kokonaan ja siirrytään yksikieliseen enemmistökielen käyttöön (Romaine 1995: 39–40; Tandefelt 1988: 17; Weinreich 1974 [1953]: 107). Kaksikielisyys on ollut siirtymävaiheena esimerkiksi Ruotsin Tornionlaaksossa, jossa kaksikielisyyden kautta alettiin siirtyä ruotsiin, kun yhteiskunta modernisoitui (Andersson & Kangassalo 2003: 107). Nykyään ruotsinsuomalaiset ovat yleensä kaksikielisiä, ja lisäksi avioliitot yli kielirajojen ovat tavallisempia kuin ruotsinsuomalaisilla aiempien vuosisatojen kuluessa. Inkerinsuomalaisillakin on havaittavissa sama ilmiö: kielellinen toimintayhteisö on muuttunut yksikielisestä suomalaisesta kaksikielisyyden, diglossian kautta yksikieliseksi venäjänkieliseksi. Kieliyhteisön muuttumista kuvaa Kaisa seuraavasti:

3.7 K: Kaisa (’20)

```
01 K:     ennempää koko Lenin (,) enne sottaa (,) koko Leninkrat kaik
02        yksii suomalaisii.
03 KM:    nii, nii nii.
04 K:     kylät (,) suomalaiset kylät.
05 KM:    nii oli. nii.
06 K:     aha. (.) sit Vennäänmualt tulliit ja tulliit ihmisiä. ennempää
07        oli Suome oma,
08 KM:    nii.
09 K:     omat ihmiset.
```

Kaisa toteaa Leningradin ympäristössä asuneen ennen sotaa suomalaisia (r. 1–2, 4), mutta sen jälkeen alueelle alkaneen muuttaa yhä enemmän venäläisiä (r. 6). Muutos on tässä yhden yksilön kertomuksessa selvä: ympäristö muuttui suomalaisesta venäläiseksi. Suomalaiskylässä kasvanut joutuikin vähemmistöön kielensä ja kansallisuutensa takia, kun yhteiskunnallinen mullistus toi alueelle uusia asukkaita vanhojen hajaannuttua ympäriinsä. Inkerinsuomalaisten aseman muuttuminen on ensisijainen syy kielenvaihtoon; vuosisatainen paine venäläisyyttä vastaan kävi näissä oloissa mahdottomaksi. Kielenvaihto voidaan nähdä pakotettuna kielellis-

[37] Suomenkielisten siirtolaisten kielenvaihtoa on tutkittu esim. Australiassa (Kovács 2001), ja ainakin sivuttu amerikansuomen tutkimuksissa, joiden fokus on ollut esim. kielimuodon piirteiden kuvauksessa (ks. Jönsson-Korhola 1993; Virtaranta & Jönsson-Korhola1993; Lauttamus 1992; Hirvonen 1981, 1988).

ten ihmisoikeuksien puuttumisen takia (Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989: 39–40).[38] Paulstonin (2003a: 401) mukaan on kaksi keskeistä syytä, miksi vähemmistöryhmän kielenvaihtoa ei tapahdu: pääsyä dominoivaan kieleen ei ole tai esimerkiksi taloudellinen kiihoke oppia sitä puuttuu, tai sitten ryhmää ympäröivä poliittinen kokonaisuus ei ole kansallisvaltio. Tämä on tavallisinta alkuperäisvähemmistöillä. Kielenvaihdon nopeuteen vaikuttavat ryhmän koko, status ja asenteet sekä myös vallitseva politiikka (ks. Romaine 1995: 40).

Kielen käytön rajautuminen tietyille elämän alueille (ks. Fishman 1986 [1972]) paljastaa kielen elinvoimaisuudesta paljon; kun kieltä ei voi enää käyttää monipuolisesti kaikilla elämän alueilla, tilanne johtaa vähitellen kielenvaihtoon.[39] Joissakin tapauksissa koodinvaihto ja diglossia ovat positiivisia voimia, jotka ylläpitävät kaksikielisyyttä (Romaine 2000: 55). Tällöin kielten eriytyminen eri alueille on selvää, ja kielten käytöllä on selvästi eri motiivit ja funktiot. Neuvostoliitossa inkerinsuomalaisilla tilanne oli etenkin vuodesta 1937 lähtien kuitenkin kielenvaihtoa vauhdittava, kun suomen kielen käyttöalueet kapenivat nopeasti. Nykyään kieltä voi käyttää vapaasti, mutta jos suomen kielellä ei ole enää luontevia käyttöalueita, monien motivaatio sen opiskeluun ja käyttöön hiipuu. Kovács (2004: 218–219) toteaa, että Australiassa suomen kielellä ei ole yhteiskunnallisesti niin merkittävää roolia kuin esimerkiksi italialla, kiinalla tai japanilla, mikä vähentää kiinnostusta sen ylläpitämiseen. Mitkään yksittäiset tekijät eivät kuitenkaan hänen mukaansa vie kielenvaihtoon, vaan kaikki tekijät yhdessä, mikä lienee totta myös inkerinsuomalaisten tapauksessa.

Domeenina kodin merkitys on ratkaisevan tärkeä kielensäilymisen kannalta. Kieli on uhanalainen, kun se ei enää ole käytössä perheen kesken (ks. esim. Fishman 1991: 4, 92–95). Monissa tapauksissa inkeriläisvanhemmat päättivät luopua suomen kielestä ajatellen toimivansa lastensa parhaaksi (Savijärvi I. 2003: 291). Varsinkin puolison ollessa venäläinen perheen kieleksi muodostui tavallisesti venäjä, kuten 1930-luvulla syntyneen Tyynen tapauksessa:

[38] Vrt. sulautujat Lindgrenin (2000: 197) kielisosiologisissa muotokuvissa.

[39] Kielen käytön eriytymistä yhteiskunnassa tietyille alueille nimitetään diglossiaksi. Alun perin sanaa käyttänyt Charles Ferguson (2003 [1958]) puhui nimenomaan kielen varieteettien eriytymisestä eri käyttöyhteyksiin, mutta sellaisessa tilanteessa, että kukaan ei puhunut H-varieteettia äidinkielenään. H-varieteetti on kielen prestiisivarieteetti, L tarkoittaa paikallisia varieteetteja; H ja L erottuvat mm. funktioiden tasolla ja oppimistapojen suhteen (H opitaan muodollisen koulutuksen kautta, L arjen kanssakäymisessä). Joshua Fishman (2003) kehitti teoriaa edelleen ns. laajennetuksi diglossiaksi ja liitti siihen domeenianalyysin (ks. Fishman 1986 [1972]; Romaine 2000: 46), jonka avulla monikielisiä ilmiöitä on kuvattu laajasti (esim. Kovács 2004). Diglossia voi ilmetä myös ilman yksilöiden monikielisyyttä, jolloin poliittisista syistä eri kielet on yhdistetty samaan valtioon (Romaine 1995: 36). Tutkimukseni kuitenkin kuvaa tilannetta, jossa yksilöt ovat kaksikielisiä ja osaavat siis venäjää ja suomea. Diglossia on relevantti käsite myös pohdittaessa suomen eri varieteettien käyttöä Inkerinmaalla, sillä aiemmin esim. kirjakielellä oli selvästi oma käyttöalansa.

3.8 T: Tyyne (’30)

```
01 T:    ja miul ol ainut venäläine miun puoliso (.) hää ku ol koton (.)
02       aina puhuttii kaik (.) kaik puhhuit venäjää.
03 KM:   vaik hää oli ainut su venäläine.
04 T:    juu.
05 KM:   ni kaik ni puhuitte keskenännekin venäjää.
06 T:    juu juu.
07 KM:   joo joo.
08 T:    isä pan sellasen päätöksen.
09 KM:   ai jaa ni et se oli hänen (.)    [tahtonsa.
10 :                                      [isän päätös.
```

Tyynen kuvaamassa tilanteessa venäläinen puoliso ei halunnut muiden puhuvan suomea hänen kuultensa. Tätä periaatetta oli tukemassa ympäröivän yhteiskunnan kielteinen asenne suomeen. Esimerkiksi yhteisasunnossa asuminen on voinut hillitä suomen kielen käyttöä inkerinsuomalaistenkin kesken, samoin kuin ajatus suomen kielen vaarallisuudesta ja tarpeettomuudesta (Savijärvi I. 2003: 294). Seuraavassa katkelmassa Aino kertoo, ettei hänen tyttärensä osaa lainkaan suomea. Syynä on se, että Aino puhui tälle vain venäjää. Hän ei perustele ratkaisua tässä yhteydessä enempää; kieli on vaihtunut jyrkästi heti seuraavassa sukupolvessa. Aino on itse virittänyt suomen kielen käyttönsä uudelleen 1990-luvulla suomalaisten kanssa.

3.9 A: Aino (’10)

```
01 KM:   mites se teiän tyttö (.) ossaako se suomea.
02 A:    ei ollenkaan.
03 KM:   ei ollenkaan.
04 A:    ei.
05 KM:   silloin kun asuitte ette puhuneet suomea.
06 A:    e:n. minä en yli kolmekymmentäviisi vuotta en puhunut enkä
07       kuullutkaan suomea.
```

Kuitenkin monien vanhemman polven inkeriläisten kotikielenä oli suomi, koska puoliso oli suomenkielinen. Vanhimman polven informantit ovat yleensä erilaisista vaiheista ja kielen käyttöalojen rajoittumisesta huolimatta säilyttäneet suomen kielen jollain tapaa läpi elämän. Toisaalta kielenvaihto näkyy heilläkin kielenkäytön muutoksina: suomen kielen käyttöalueet ovat kaventuneet, ja suomi on rajoittunut vain tietyille elämän alueille, mutta toisaalta kielellinen repertuaari on monipuolistunut venäjän oppimisen takia. Samaan tapaan Viron inkerinsuomalaisilla suomi on vaihtunut pitkälti viroksi: inkerinsuomalaiset ovat ryhtyneet käyttämään pääsääntöisesti viroa, mutta tarvittaessa puhuvat vielä äidinkieltäänkin (Riionheimo 2007: 31).

Tutkimuksessani vanhukset ovat siis viimeisiä tämän kielimuodon (kielen) puhujia, ja murre sammuu heidän jälkeensä. Tällaisillakin henkilöillä voi siis havaita kielenmuutosta, sanojen korvautumista venäläisillä vastineilla, jotka eivät nykyään usein mukaudu suomen kieleen (ks. lukua 5.1.1 ja 5.2). Kieli on voinut käytön puutteessa rappeutua, mutta se ei tarkoita vielä kielen menetystä (vrt. Schmid 2011: 3). Muutos ei silti etene suoraviivaisesti, vaan kielen hallinta voi vaihdella eri elämänvaiheissa (esim. Riionheimo 2007: 31).

Kielenvaihtoa on syytä tarkastella myös sukupolvittain, kuten siirtolaistutkimuksissa on tehty. Siirtolaisten kohdalla kaksikielisyys ei yleensä kestä kolmea sukupolvea pitempään (Romaine 2000: 49; Paulston 2003a: 401); esimerkiksi amerikansuomalaisilla kolmas sukupolvi on jo lähes täysin englanninkielinen (Martin & Jönsson-Korhola 1993: 19–20; Kainulainen 1993). Australiansuomalaiset ovat vaihtamassa yksilötasolla englantiin, mutta heidän kielenvaihtonsa on ollut hitaampaa kuin eräiden muiden ryhmien (Kovács 2004). Lähtömaan kielen käyttöön tarvitaan uutta motivaatiota; Suomeen suuntautuvat matkat ja yhteydet voisivat kääntää hiipuvan kielen käytön uuteen nousuun (Kainulainen 1993: 156). Amerikansuomalaisilla kuten muillakin siirtolaisilla kommunikointi pitkälti yksikielisten isovanhempien kanssa on pitänyt yllä motivaatiota käyttää suomea, mutta isovanhempien kuoltua tilanne on toinen. Myös viime aikoina muuttaneiden siirtolaisten kotimaassa olevat isovanhemmat ovat usein yksikielisiä ja näin motivoivat osaltaan lähtömaan kielen ylläpitoa (vrt. Kovács 2004: 206). Inkerinsuomalaisten tilanne on ollut erilainen kuin siirtolaisilla, sillä edes 1910-luvulla syntyneet isovanhemmat eivät ole yksikielisiä. Yksikielinen suomen käyttö oli mahdollista vain varhaisemmassa kyläyhteisövaiheessa. Toisaalta isovanhempien puhuman suomen merkityksestä kerrotaan aineistossani usein. Monille vanhimman polven inkeriläisille suomi on ollut niin itsestäänselvä kieli, että he ovat usein puhuneet sitä lapsenlapsillekin, jotka muuten eivät enää sitä olisi kuulleetkaan. Joka tapauksessa suomea puhuvien isovanhempien lapsenlapsi käy useimmiten esimerkiksi sukupolvittaisesta kielenvaihdosta, koska hän on jo osittain menettänyt suomen kielen, vaikka kehitys voi myös kääntyä.

Riionheimo (2007: 29–30) toteaa Viron inkerinsuomalaisten vaihtaneen kieltä nopeassa tahdissa, kun jo ensimmäisen polven inkeriläiset ovat siirtyneet viron käyttäjiksi, seka-avioliittojen myötä myös kotikielenä. Syynä tähän ovat suomenkielisen puheyhteisön tuen puuttuminen sekä valtakielen samankaltaisuus äidinkielen kanssa. Täydellinen kielen menetys on voinut tapahtua jo toisen polven inkerinsuomalaisilla, jos nämä eivät ole oppineet suomea lainkaan kotonaan (mts. 30). Nopea kielenvaihto on tapahtunut myös vanhan Inkerinmaan suomalaisilla. Galahova toteaa vuonna 1974 (mas. 3), että Leningradin alueella suomenkieliset käyttävät kodin ulkopuolella ainoastaan venäjää, mikä ei ole yllättävää. Galaho-

van informantit olivat iältään 45–80-vuotiaita, sillä hänen mukaansa nuoret puhuivat ainoastaan venäjää. Vedenjakajana on toisen maailmansodan aikana tapahtunut diaspora, vanhojen yhteisöjen hajoaminen. Tämänkin jälkeen olosuhteet ovat vaihdelleet yksilöittäin huomattavasti, mutta diasporassa syntyneillä ei ole missään vaiheessa ollut itsestäänselvää pääsyä inkerinsuomalaiseen kieliyhteisöön, joten heidän kielitaitonsa ja kielenkäyttönsä on muodostunut yksilöllisiä reittejä.

Sukupolvittaisesta kielenvaihdosta esimerkkinä voi mainita 1970-luvulla syntyneen kolmannen polven inkeriläisen Lidan, jonka äiti on inkeriläinen, isä venäläinen. Hän on kuullut suomen kieltä isovanhemmiltaan, mutta ei ole koskaan puhunut sujuvasti suomea. Nykyään hän haluaa opetella kieltä ennen kaikkea työelämän tarpeisiin. Toisenlainen tapaus on 1980-luvulla syntynyt Heikki, jonka kotikielenä on käytetty suomea mutta jonka vahvempi kieli on venäjä, sillä koulun ja ympäristön vaikutus on ollut voimakkaampi. Nämä tapaukset kuvastavat kieliyhteisön kielen osittaista vaihtoa: kun ympäröivät kielenkäyttömahdollisuudet ovat rajalliset tai vaativat erityisiä ponnistuksia, yksilön vahvemmaksi kieleksi tulee helposti enemmistökieli. Toisaalta jälkimmäinen tapaus, Heikki, on esimerkki myös kielen säilyttämisestä. Suomen kieli on siten säilynyt katkeamatta sukupolvelta toiselle tähän päivään asti, toki muuttaen muotoaan selvästi.

Kielenvaihtoa voi tarkastella myös yksilötasolla, yhden yksilön elämän läpi. Kielenvaihto on usein ollut nopeaa ja monensuuntaista yksilön elämän aikana: joku on lapsuudessaan puhunut ensimmäisenä kielenään suomea, mutta kieliyhteisön olojen muututtua ja perheen vaihdettua kieltä hän on menettänyt suomen kielen kokonaan. Yksilön kielenvaihto ei kuitenkaan välttämättä johda kielen kuolemaan, ellei koko ryhmä vaihda kieltään (Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989: 39). Yksilöiden valinnat heijastuvat todennäköisesti ennen pitkää myös ryhmätasolle (Kovács 2004: 204).

Vähemmistökielen asema ja uhanalaisuus riippuvat myös siitä, kuinka vähemmistö suhtautuu enemmistökieleen ja omaan kieleensä. Uskottavalta tuntuu käsitys siitä, että vähemmistön oma positiivinen asenne on ratkaiseva kielen säilymisen kannalta (esim. Huss 1999: 23). Esimerkiksi Tornionlaaksossa yhteiskunnan kielteinen asenne suomen kieleen on jouduttanut kielenvaihtoa (Andersson & Kangassalo 2003: 108; Winsa 1998: 122). On huomattava, että suomi on se kieli, joka on Ruotsissa menettänyt aikojen saatossa eniten puhujia kielenvaihdon kautta poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten syiden takia (Lainio 1996: 267–268). Galin (1979) tutkimuksessa unkarin kieli vaihtui, koska arvomaailma oli muuttunut ja unkarin kieli symboloi vanhaa maalaisidentiteettiä, johon nuoret liittivät negatiivisen leiman. Enää vain vanhat kunnioittivat sitä. Inkerinsuomalaisista myös vanhemmat saattavat

suhtautua negatiivisesti tai alemmuudentuntoisesti omaan murteeseen, vaikkakin suomeen yleisesti suhtaudutaan positiivisesti ja sen osaamista arvostetaan. Vähäinen arvostus edistää kielenvaihtoa, koska tällöin kielen käyttöä saatetaan itse rajoittaa; ympäröivän yhteiskunnan kielteiset asenteet vähemmistökieleen heijastuvat vääjäämättä tämän kielen käyttöarvoon (vrt. Saville-Troike 2003: 196).

Koska inkerinsuomen murteilla on nykyään matala status, kaksikielisyyden jatkuminen perustuu suomensuomen osaamiseen tai opetteluun. Suomen kirjakielihän on ollut Inkerinmaalla tuttu julkisen elämän kielenä. Rinnakkain ovat laajemmin ottaen venäjä ja suomi eri varieteetteineen, mutta lähemmin tarkastellen voidaan havaita murteiden ja kirjakielen välinen työnjako osana monikielisyyttä.

Kielikuolemasta voidaan puhua joko alkuperäiskielen kuollessa kokonaan tai myös silloin, kun siirtolaisryhmä luopuu kokonaan omasta kielestään, vaikka kieltä vielä lähtömaassa puhutaankin. Siirtolaisyhteisöissä nähdään siis usein lyhyessä ajassa kielimuodon, siirtolaisvarieteetin, syntyminen ja sen kuolema. Kuitenkin alkuperäisvähemmistöjen luopuminen kielestä niin yksilön kuin ryhmänkin tasolla merkitsee koko kielen kuolemaa. Käsite *kielellinen itsemurha* tarkoittaa tarkoituksellista omasta kielestä luopumista ilman suoraa ulkonaista pakkoa. (Tandefelt 1988: 33.) Alkuperäisvähemmistöjen kielenvaihtoon vaikuttaa elämäntavan muuttuminen, joka voi johtaa kielellisen identiteetin[40] heikentymiseen ja samalla pienten kielten puhujien sosiaalisten verkostojen merkittävään muuttumiseen (Grünthal 2009: 269). Alkuperäisvähemmistöjen kielenvaihto tapahtuu, kun diglossia ei enää ylläpidä kielenkäyttöä vaan enemmistökieli valtaa yhä enemmän domeeneja. Modernisaatio ja kaupungistuminen ovat vaikuttaneet huomattavasti kielen käyttöalueisiin: ensinnäkin kieli on vaihtunut eri domeeneilla ja toiseksi domeenien merkitsevyys on muuttunut yhteiskunnan ja elämäntavan muuttumisen myötä (Lindgren 2000: 25). Lindgrenin mukaan aiemmin kielten oli helpompi säilyä hengissä, koska nykyään tietyillä valtakielisillä domeeneilla on suuri merkitys myös perifeerisille yhteisöille. Kuten Fishman (1991: 4) toteaa, kielten häviäminen on seurausta elämäntavan suurista muutoksista ja paikallisuuden häviämisestä; kielenvaihtoa ei hänen mukaansa voi pysäyttää, elleivät perheet ja paikalliset yhteisöt ryhdy aktiivisesti ylläpitämään ja säilyttämään alkuperäistä kieltään. Muutoksen on hänen mukaansa siis lähdettävä ruohonjuuritasolta.[41] Käsittelen kielen elvyttämistä seuraavassa alaluvussa.

[40] Kielellisestä identiteetistä lisää luvussa 3.3.

[41] Kysymys suomen kielestä herättää myös inkeriläisyhteisön sisällä monenlaisia tunteita. Helsingin Sanomien haastattelussa (2.6.2002) Inkerin kirkon piispa Aarre Kuukauppi totesi, ettei Neuvostoliitossa ollut mahdotonta olla suomalainen, vaikka siitä saattoi joutua maksamaan. Hän itse on oppinut kielen kotona ja säilyttänyt kielensä ja uskontonsa. Toiset sen sijaan ovat vaihtaneet kieltä, koska neuvostoaikoina suomen kieltä tai suomalaisuut-

Myös murteita voidaan lähestyä kielikuoleman näkökulmasta. Omassa tutkimuksessani taustalla on juuri inkerinsuomen murteiden hiipuminen, jonka voi rinnastaa kielikuolemaan. Inkerinsuomen murteita ei pian enää puhuta missään (Riionheimo 2007, Kokko 2007, Savijärvi I. 2003). Murre katoaa vanhimpien puhujien myötä, koska se ei ole enää siirtynyt jälkipolville. Seuraavassa murteen kohtaloa Inkerissä arvioi 1950-luvulla syntynyt inkeriläismies, joka on aktiivisesti kieli- ja kulttuuritoiminnassa mukana. Hän näkee murteen katoamisen varsin negatiivisena ilmiönä, mutta ei usko sille olevan mitään vaihtoehtoa. Hän käyttää jyrkkiä ilmauksia (esimerkiksi *kovaa tahtia*, *kenelläkään koko maailmassa, mahdotonta, lainkaan*), jotka korostavat tilanteen lopullisuutta.

3.10 V: Veikko (’50)

```
01 V:      [--] meillä valitettavasti,
02 KM:     °mm°
03 V:      #ee# murre on ka- katoamassa,
04 KM:     °joo°.
05 V:      ja kovaa tahtia.
06 KM:     et se on ihan selvä trendi.
07 V:      se on selvä trendi ja kenelläkään (,) koko maailmassa ei ole
08         mitään lääkettä siihen. elikä kukaan ei tiedä millä menetelmillä
09         voi voidaan sitä ylläpitää. (,) sen takia (,) muutama vuos
10         sitten Petroskoissa ilmestyny (,) ilmestynyt kirje on niin ku
11         kullankallis. (,) murrekirja siis. mm Maria Mullosen toimittama
12         on kullankallis. #ee# elikä (,) minä pelkään että kymmenen
13         vuoden päästä (,) oikeata inkerin murretta ei osaa enää, (1,0)
14         ketää? kukaan? ja ja (,) ja se on niin kun (,) tutkimusaihe,
15 KM:     mm.
16 V:      jatkossa. (,) elikä ei tiedetä on mahdotonta kirjoittaa
17         oppikirjoja, #öö# oppi- oppikirjoja (,) murteella. (,) ku-
18         kenelläkään ei ole metodiikkaa miten
19         miten [mur- murteita opetetaan.
20 K:            [nii
21 KM:     nii et se opitaan yleensä [(--)
22 V:                                [juu se se siirtyy se joko siirtyy
23         luonnollisesti sukupolvesta toiseen (,) tai ei siirry lainkaan
24         ja ja kuolee. ja sitten #öö# murteen ominaisuus on se että se
25         kehittyy koko ajan. elikä murre (,) osaa niin ku lainata uusia
26         sanoja ja ja muokata niitä ja ja niin poispäin. mutta joitakin
27         poikkeuksia on (,) olemassa. (,) kolme neljä vuotta sitten mun
28         paluumuuttovalmennusryhmässä oli eräs tyttö joka joka oli
29         kakskymppinen (,) opiskelija (,) pietarilainen ja puhui vanhaa
30         inkerin murretta.
```

Inkerinmaalla kieli on muuttunut voimakkaan venäjän kontaktin takia nopeasti, ja näin vanhat murteet ovat hiipuneet ja sekoittuneet. Ryhmän korjaavaa painetta ei enää ole, koska yhteisö-

ta oli kuitenkin vaikea ylläpitää. Näin oli etenkin silloin, kun inkerinsuomalaisella oli venäjänkielinen puoliso. Eri yksilöt ovat siis valinneet erilaisia strategioita ja luonnollisesti perustelevat niitä eri tavoin. Kieliyhteisön sisällä on siis näkemyseroja, ja kukin yksilö on toiminut sen hetken mahdollisuuksien ja olosuhteiden mukaan; monet valinnat ovat olleet tiedostamattomia ja pakon sanelemia.

jen hajoamisen myötä luonnolliset puhekumppanit on menetetty. Niinpä rakenteisiin, sanastoon ja ääntämiseen vaikuttava kielen muuttuminen on tyypillistä inkerinsuomen murteille. Se johtaa kielimuodon kuolemaan. Sama tilanne on esimerkiksi vatjan (Turunen 1997) ja mansin puhujilla. Näissä kieliyhteisöissä on viimeiset sata vuotta ollut meneillään intensiivinen kielenmuutos, ja elpymisestä huolimatta pohditaan, missä määrin kieli pystyy täyttämään käyttäjän päivittäiset kommunikatiiviset tarpeet (Biró & Sipőcz 2009: 321–324). Turunen (1997) pohtii, onko nykyvatja enää ”kieli” vai pitäisikö se nähdä esimerkiksi idiolektien kokonaisuutena. Vatjalaiset käyttävät puheessaan erikielisiä jaksoja ja elementtejä ilmaisuvarojensa rikastajana, mutta toisaalta eri kielten käyttö on Turusen mukaan edistänyt vatjan kuolemaa (mas. 208–209).

Jos inkerinsuomi olisi ollut arvostettua, siitä olisi voinut tulla itsenäinen kieli meänkielen tapaan, mutta tilanne on kehittynyt varsin eri tavalla kuin Tornionlaakson suomen asema Ruotsissa. Tornionlaaksossa sekakielikäsityksistä on tultu meänkielen viralliseen statukseen: asenteiden muuttuminen 1980-luvulta lähtien johti haluun erottautua standardisuomesta ja vahvistaa yhteistä identiteettiä (Andersson & Kangassalo 2003: 32, Winsa 1998: 5, 20). Jaakkola (1969: 86) katsoo kielten eriytymisen johtaneen puolikielisyyteen ja suomen muuttumiseen sekakieleksi, mutta kuten Winsa (1998: 12) toteaa, tutkijat eivät tuolloin ottaneet huomioon kielten domeenien eroja. Vaadittiin kahden kielen tasapainoista hallintaa kaikilla domeeneilla, muuten puhuja katsottiin ”puolikieliseksi”. Nykyään meänkieliset nuoret ovat taipuvaisia ajattelemaan meänkieltä murteena ja saattavat pitää sitä hyödyttömänä (Kunnas & Arola 2007: 129, 140), mikä vertautuu seuraavassa katkelmassa puhuvan Heikin näkemyksiin. Heikki edustaa inkerinsuomalaisten nuorta polvea, ja hän näkee inkerinsuomalaisten oman kielimuodon tulleen tiensä päähän, koska eläviä käyttöyhteyksiä ei enää ole.

3.11 H: Heikki (’80)

```
01 H:     voi olla no en ti- Stali- Stalinin ennen aikaa (,) ennen
02        Stalinin aikaa olivat semmoset kylät jossa puhuttiin vain suom-,
03        vain inkerin kieltä ja suomea ja ja siistä syystä se inkerin
04        kieli ja kehittyi ja ja oli no elävä ja mutta nyt niitä ei ole
05        semmosia kyl-,
06 KM:    nii.
07 H:     kyliä ja siistä syystä kyllä se vähän aikaa (.) no (1.0) ja
08        kuolee se se kieli.
09 KM:    mm. näin on.
10 H:     voi olla pari ihmistä kyllä sitä (,) no käyvät ee oppimaan ja
11        yrittävät säi- säilyttää mutta yleensä se kyllä kuolee. kieli.
```

Heikki käsittelee inkerin murretta jonkinlaisena menneen ajan kielimuotona, joka on kuolemassa; vain harvat haluavat sitä tietoisesti säilyttää (r. 10–11).

Inkerinsuomalaisten kielenkäytön muutosta pitää tarkastella kahdesta näkökulmasta. Toisaalta Neuvostoliiton vähemmistöpolitiikan seurauksena suomen käyttämistä rajoitettiin järein keinoin ensimmäisen vuosikymmenen jälkeen, minkä vuoksi ennen kaikkea kirjakielen käytön alueet karsiutuivat, nehän olivat kuuluneet julkisen elämän alueelle. Kyseessä on ollut siis koko kielen ja yhteisöjen hajoamisen myötä myös kielimuodon, murteen, katoaminen. Murretta voitiin vielä käyttää kotikielenä. Toisaalta kuitenkin seka-avioliitot vauhdittivat koko kielen, sekä murteen että muiden varieteettien, vaihtumista. Seka-avioliittojen myötä perheen kieli vaihtui yleensä kokonaan venäjäksi. Yksilöllisten vaiheiden erojen merkitys kielenkäyttöön on myös huomattava: jotkut olivat karkotusaikanaan paljon tekemisissä muiden inkerinsuomalaisten kanssa, ja elämä saattoi olla muutenkin jopa rauhallisempaa kuin kotiseudulla 1930-luvun vainojen alettua (ks. esim. Jääskeläinen 2001).

3.1.4 Suomen kielen elvyttäminen

Leena Hussin (1999: 14) mukaan kielenvaihtoa on kuvattu tyypillisesti negatiivisena, kielen menetykseen ja kuolemaan johtavana prosessina. Vasta myöhemmin on alettu kiinnostua vastakkaisesta tendenssistä, kielen elvyttämisestä, joka voi auttaa kääntämään uhanalaisen kielen kohtalon. Kieliä on monissa tapauksissa elvytetty menestyksekkäästi. Suomessa esimerkkinä tästä on inarinsaamen elvyttäminen (Olthuis 2003), samoin koltansaamea on pyritty elvyttämään (Pasanen 2008). Muualla onnistuneista kielten elvyttämistoimista voi mainita heprean, jolloin kyseessä oli kokonaan kuolleen kielen elvyttäminen (esim. Nahir 2003 [1980]: 428–429) ja kymrin esimerkkinä siitä, kuinka vähän käytetty kieli on palautettu elinvoimaiseen käyttöön (Nahir 2003 [1980]: 428; Awbery 1998).[42] Hussin (1999: 24) mukaan revitalisaatioprosessi voi tarkoittaa sitä, että oman kielen menettäneet opettelevat oman etnisen kielensä tai laajentavat kielitaitoaan myös kirjalliseen käyttöön. Tavoitteena on ylittää diglossia aste asteelta ja päästä lähemmäs tasa-arvoa dominoivan kielen kanssa.

Fishmanin (1991) kahdeksanportainen asteikko kuvaa kielen uhanalaisuutta ja käänteisen kielenvaihdon mahdollisuuksia (*graded intergenerational disruption scale*). Asteikko esittää vaiheet siten, kuinka paljon eri sukupolvet voivat käyttää kieltään erilaisissa yhteyksissä ja mitä se puolestaan merkitsee kielen elinvoimaisuuden kannalta. Esimerkiksi vaihe kahdeksan tarkoittaa pisimmälle assimiloitunutta tilannetta, jolloin vähemmistökieltä käytetään vain suullisesti sosiaalisesti eristyneiden vanhusten keskuudessa. Tämä vaihe on pitkälti inkerinsuomen murteiden tilanne, vaikkakaan ei täysin, sillä vanhukset eivät ole kie-

[42] Laaja listaus kielten elvyttämiseen liittyvästä kirjallisuudesta on esimerkiksi Hussin (1999: 33) tutkimuksessa.

limuotonsa kanssa täysin eristyksissä. He voivat esimerkiksi vanhainkodissa puhua inkerinsuomen murteita toisten asukkaiden ja suomalaisvieraiden kanssa, eivätkä ymmärtämisongelmat ole ylipääsemättömiä. Tilanne olisi varsin erilainen silloin, jos kyseessä olisi toinen kieli, ei kielen varieteetti. Vanhukset ovat tottuneet kielen eroihin ainakin siten, että kirjoitettu kieli on erilaista kuin puhuttu kotikieli. Nyt heidän kohtaamansa suomalaiset puhuvat jokseenkin eri tavalla, mutta toisaalta on luonnollista, että eroja voidaan pyrkiä puolin ja toisin myös häivyttämään esimerkiksi välttämällä leimallisimpia murteellisuuksia.[43]

Vaiheessa kuusi uhanalainen kieli on normaali kommunikaatioväline epämuodollisissa tilanteissa eri sukupolvien välillä perheessä. Tällainen tilanne inkerinsuomalaisilla oli etenkin silloin, kun suomen julkinen käyttö kiellettiin 1930-luvulla. Toisaalta kirjallista käyttöä varmasti vielä oli, kuten asteikon vaiheessa viisi, mutta koulutuksessa suomea ei enää käytetty; vähemmistökielen käyttö koulutuksen kielenä kuuluu vaiheeseen neljä. (Fishman 1991: 87–109.)

Fishmanin asteikko havainnollistaa sitä, kuinka eri vaiheissa kieltä voidaan elvyttää. Esimerkiksi vaiheessa kahdeksan elvytystoimet voivat tarkoittaa muodollista kielenoppimista kurssilla, mutta kieltä ei voi kuitenkaan käyttää arkielämässä. Asteikko kertoo myös, millaisessa tilanteessa esimerkiksi kielentutkija todellisuudessa on: tiettyjen faktojen perusteella voi paikantaa sen, kuinka uhanalaista kieltä ollaan tarkastelemassa ja mitkä ovat tutkijan mahdollisuudet eri vaiheissa puuttua asiaan.[44] On siis huomattava, että suomen kieltä oltiin neuvostoaikoina tietoisesti vaientamassa, jolloin elinvoimaisen kielen käyttö pyrittiin eri keinoin lopettamaan. Näin ollen suuntana oli nopea kielenvaihto. Nyt, kun olot ovat toiset, käänteistä kielenvaihtoa voi harkita uudella tavalla.

Kielten elvyttämisessä olennaista on myönteinen asenneilmapiiri, motivaatio, ja monikielisyyden käsittäminen myönteisenä ilmiönä, kuten Pajusalu (2010: 113) toteaa pohtiessaan eteläviron kehittämistä. Tällöin kansalliset intressit eivät tukahduta paikallisia arvoja, eikä paikallisten kielten tukemista nähdä uhkana kansalliselle identiteetille. Eteläviron elvyttämisessä olennaista ei ole ollut mukana olevien ihmisten määrä, vaan heidän aktiivisuutensa. Inkerinsuomalaismurteen elvyttäminen yhtenä kielimuotona ei kuitenkaan enää ole realisti-

[43] On myös esitetty murteiden tai lähisukukielten vahvistamista siten, että valitaan sukukielistä tärkein kieli, jota aletaan opettaa muiden, pienempien kielten sijaan. Tämä voidaan nähdä yrityksenä säilyttää kielellistä diversiteettiä, mutta sen motiivit ja tulokset jäävät avoimeksi. (Ks. Leontiev 1995: 203–204.)

[44] Kun puhutaan uhanalaisista kielistä, lingvistien parissa on keskusteltu myös siitä, kuinka aktiivisen roolin tutkija voi tai hänen pitäisi ottaa kielipolitiikkaan (ks. Huss 2006). Sekaantuako asioihin aktiivisesti vai seurata sivusta kielen kuolemaa? Uskottavalta tuntuu kuitenkin Hussin (1999: 22) esittämä kanta siitä, että kaikki toimet ovat loppujen lopulta poliittisia, jos ollaan tekemisissä uhanalaisten kielten kanssa. Kenttätyöllä on välttämättä poliittisia sävyjä. Poliittisuuden huomiotta jättäminen on tosin joskus mahdollista, mutta toiminnalla on silti vaikutusta. (Ks. myös Dorian 1993: 575–576.)

nen vaihtoehto, koska puhujilla ei ole halua sen säilyttämiseen. Se olisi ensimmäinen edellytys käänteiselle kehitykselle, murteen säilyttämiselle puhuttuna kielenä (Huss 1999: 29).

Kuten jo luvussa 3.1.1 kävi ilmi, yksilön kaksikielisyys voi muuttua elämän aikana eri suuntiin riippuen kieliympäristöstä ja -yhteisöstä (vrt. Riionheimo 2007: 31; Lindgren 2000: 158). Useilla vanhimmillakin informanteilla on ollut elämässään ajanjaksoja, joiden aikana he ovat voineet käyttää suomea hyvin rajallisesti, ja vasta viime vuosikymmeninä käyttö on voimistunut ja saanut uutta motivaatiota kasvaneista Suomi-kontakteista. Myös Lindgrenin (2000: 157) tutkimista saamelaisista suuri osa kertoi saamen kielen käytön lisääntyneen viime vuosina. Inkerinsuomalaisessa kontekstissa voidaan kiinnittää huomiota muutoksen suuntaan: onko kyseessä esimerkiksi lapsuudessa sujuvasti suomea puhunut henkilö, jonka vahvemmaksi kieleksi on tullut venäjä vai suomen kielen opiskelun vanhempana aloittanut yksilö, joka ei ole aiemmin osannut suomea lainkaan?

Toiset saavat tukea siitä, että he ovat kuulleet tai puhuneet suomea lapsuudessaan tai nuoruudessaan. Kieltä aktiivisesti opetelleet tai opettelevat yksilöt kuitenkin tavoittelevat nykysuomen puhekieltä tai yleiskieltä muistuttavaa kielimuotoa eikä heidän tavoitteenaan ole murteen, vanhan kielimuodon elvytys. Natiivipuhujan tasolle harva kielensä uudelleen opetteleva yltää, mutta tämänkaltaiset tapaukset voidaan nähdä mikrotason esimerkkinä kielenkäytön elvytyksestä ja jatkuvuudesta.

Aiemmin mainitsin esimerkkinä kielenvaihdosta Lidan, jonka äiti on inkeriläinen ja isä venäläinen. Hän ei ole koskaan puhunut sujuvasti suomea, mutta haluaa opiskella sitä. Hän on lapsuudessaan puhunut jonkin verran suomea isovanhempiensa kanssa ja myöhemmin pyrkinyt opiskelemaan kieltä aktiivisesti isoäitinsä avulla. Haastattelun kielenä on pääasiassa venäjä, mutta oheisessa katkelmassa esiintyy paljon suomea. Lida ymmärtää suomenkielisiä kysymyksiä, vaikka vastaakin useimmiten venäjäksi. Tapaus käy sukupolvittaisen kielenvaihdon lisäksi esimerkiksi käänteisestä kielenvaihdosta, jonka lopputulosta ei kuitenkaan tässä vaiheessa pysty ennustamaan.

3.12 Lida (’70)

```
01 KM:    mm. öö. eli <sinun äiti ja isä, ovatko he inkerin (,) suomalai-
02        sia>.
03 L:     äiti.
04 KM:    äiti on (,) joo. puhuiko äiti sinulle suomea.
05 L:     ei. (,) ei puhu.
06 KM:    ei koskaan.
07 L:     ona ne znajet ja- ona ploho znajet jazyk.
          hän ei osaa minä- hän osaa huonosti kieltä
08 KM:    ploho znajet. (,) da. mutta entäs mummo (,) tai,
          osaa huonosti. joo.
```

09 L: mummo govorila.
mummo puhui
10 KM: mummo govorila.
11 L: da. no babushka i dedushka oni govorili mezhdu zoboi a ja byla
12 malenkaja, mne byl otshen interesno poslushat. i so mnoi oni
13 tozhe govorili po-finski.
joo. isoäiti ja isoisä puhuivat keskenään ja kun olin pieni, minusta oli tosi mielenkiintoista kuunnella. ja minun kanssa he puhuivat myös suomea.
14 KM: da. aa mi- missä sinä näit heitä. olitko sinä (,) asuitko sinä heidän kanssaan.
15 L: v meste my zhili
me asuimme yhdessä
16 KM: [kuinka mon kuinka monta vuotta.
17 L: [babushka seitsemän vuotta. a potom my zhili otshen rjadom (--) i vsjo vremja ja hodila. a babushka umerla kogda ja zakontshila institut i ja izutshala finski jazyk ona mne pomogola, na kursah.
isoäiti. seitsemän vuotta. ja sitten me asuimme ihan vieressä --- ja kävin siellä koko ajan. isoäiti kuoli kun valmistuin instituutista ja opiskelin suomea ja hän auttoi minua, kursseilla.

Lida edustaa nuorempaa polvea ja henkilöä, jolla on motivaatiota oppia suomea ennen kaikkea työnsä takia, mutta inkeriläisjuuret ovat tähän myötävaikuttamassa. Hänen kaltaisiaan esimerkkejä aineistossani ei ole muita,[45] mutta hän on kuitenkin mielenkiintoinen osoitus yhteisön kielen muutoksesta: näin puhuu erään täysin suomenkielisen inkeriläispariskunnan lapsenlapsi, joka nyt on elvyttämässä isovanhempiensa kieltä. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että kielen elvyttäminen yksilötasolla ei vielä välttämättä riitä yhteisötason muutoksiin, vaikka yksilöiden toimilla voi olla merkittävä suuntaa-antava ja symbolinen merkitys muille.

3.1.5 Kirkon kieli esimerkkinä kielitilanteen muutoksesta

Seuraavaksi tarkastelen kielitilanteen muuttumista yhden perinteisesti suomenkielisen domeenin, kirkon kautta. Historiassa luterilainen kirkko ja inkerinsuomalaisuus ovat kuuluneet tiiviisti yhteen (Savijärvi I. 2003: 283). Se on yksi syy siihen, miksi inkerinsuomalaiset eivät ole vuosisatojen kuluessa sulautuneet venäläisiin: kirkko toimi monipuolisesti kansanvalistajana ja monien samanlaisten perustoimintojen ylläpitäjänä kuin Suomessa (Nevalainen 1991a: 163–164). Esimerkiksi lukutaito levisi yleisesti kirkon ansiosta (Sihvo H. 1991: 348; Nevalainen 1991a: 164). Kirkko yhdisti inkerinsuomalaisia kansalliselta pohjalta jo ennen vallankumousta (Nevalainen 1991a: 162), ja neuvostoaikoina luterilainen kirkko oli ainoa käytännön yhdysside inkerinsuomalaisille (Nevalainen 1991b: 295). Lisäksi kirkossa käytettiin julkisesti suomea, ja suomalaisuuden ja suomen kielen voidaan nähdä jopa keskeisesti elpyneen kirkon kautta (Ylönen 1997: 327; Teinonen 1999: 120–121). Useat tutkittavistani

[45] Muut nuoremman polven edustajat puhuvat lähes täysin suomea haastattelussa.

ovat aktiivisia jäseniä Inkerin kirkossa; esimerkiksi yksi haastateltu opettaa kirkon järjestämillä kursseilla suomea ja toimii tulkkina. Monet sosiaalikeskuksessa kävijät osallistuvat myös jumalanpalveluksiin.

Yhteyden luterilaisuuden ja inkerinsuomalaisuuden välillä osoittavat myös Porkan (1886: 16) muistiinpanot 1800-luvun loppupuolen runonkeruumatkalta, jossa hän havaitsi, että ”jonkunmoisella ylpeydellä vielä näihin aikoihin asti jokainen kutsuu itseänsä ”suomalaiseksi”, joka tavallisesti merkitsee vaan, että hän on suomen-, s. o. luterin-uskoinen.” Se, että kirkko on aiemmin ylläpitänyt suomalaista identiteettiä, on johtunut siitä, että sen jäsenet olivat lähes sataprosenttisesti suomenkielisiä. Niinpä tästä taustasta johtuen luterilainen kirkko ja suomen kieli mielletään yhteen. Venäjänkieliset puolestaan olivat ortodokseja, joten kieliraja oli myös uskontojen välinen raja. Tilanne siis ruokki itse itseään: suomalaiset kokivat yhteenkuuluvuutta myös kirkossa, ja puhuttiin ”suomenuskosta” ja ”venäjänuskosta” (Sihvo H. 1991: 346).

1600-luvulla alueen alkuperäisiä asukkaita suomalaistettiin ja luterilaistettiin hyvin väkivaltaisestikin (Lehtinen 2003: 235), ja loppujen lopuksi luterilaisia seurakuntia Inkerinmaalla oli ennen vuoden 1917 lokakuun vallankumousta kolmisenkymmentä (Saar 2010; Ylönen 1997: 19–20; Nevalainen 1991a: 162; tiedot vaihtelevat). Bolshevikkien saatua vallan kirkko joutui suurten muutosten keskelle. Marxilaisen ideologian mukaan uskonto oli kansan oopiumia, ja aluksi sen ajateltiin katoavan itsestään kommunistien saatua vallan. Pian kuitenkin aloitettiin aktiivinen ateistisen propagandan levittäminen, ja 1930-luvulla seurakuntalaiset joutuivat vainojen kohteeksi, seurakunnanhoitajat ja papit joutuivat pakkotöihin tai karkotettiin. Kirkkoja alettiin sulkea, ensimmäiset vuonna 1931 ja viimeiset vuonna 1938. Uskonnon opetus kiellettiin jo vuonna 1918, ja lopulta alettiin antaa uskonnonvastaista opetusta. Uskonnon harjoittaminen oli sallittua aikuisille kirkkorakennusten seinien sisällä ja luvanvaraista asunnoissa. Käytännössä kuitenkin toiminta oli tiukasti valvottua, ja kirkkojen sulkeminen sekä inkeriläisille tärkeiden kirkollisten juhlapäivien muuttaminen työpäiviksi hankaloitti uskon harjoittamista. Lisäksi uskovaisuus leimasi ihmisiä ja merkitsi erityisen tarkkailun alle joutumista, 1930-luvulla hengenvaaraa. Hengellinen elämä ei neuvostojärjestelmän toimista huolimatta lakannut, vaan maallikot alkoivat toimittaa pappien tehtäviä ja kirkollisia juhlapäiviä vietettiin salaa; jumalanpalveluksia pidettiin kodeissa, kun kirkot oli otettu pois seurakunnilta. (Esim. Sihvo J. 2000: 36–58, elämäkerroissa esimerkkejä mm. Mesiäinen 1990.)

Neuvostoaikana kirkko oli hyvin ahtaalla, mutta sillä oli tärkeä rooli. Aktiivit kuitenkin pyrkivät myös voittamaan käytännön esteitä, esimerkiksi etsivät keinoja saada ju-

malanpalvelustiloja virallisesti käyttöön. Petroskoissa avattiin ensimmäisenä luterilainen kirkko ja esimerkin innoittamana vuonna 1977 Inkerinmaalla saatiin rekisteröityä Pushkinin seurakunta, joka toimi inkeriläisten julkisena yhdyssiteenä (Nevalainen 1991b: 289). 1980-luvun loppupuolella perestroikan myötä avattiin lisää luterilaisia seurakuntia. Suomalaisten osuus kirkon toiminnan uudelleen viriämisessä on ollut merkittävä, esimerkiksi rakennustöihin on osallistunut suomalaisia vapaaehtoisia. Tämä vahvisti osaltaan sosiaalisia suhteita Suomeen ja suomalaisiin.

Kirkko suomenkielisenä domeenina on vanhalle polvelle itsestäänselvä ja luonnollinen, koska ennen kirkko oli täysin suomenkielinen.[46] Kirkkojen toiminnan aloittaminen merkitsi nimenomaan jälleenrakentamista, entisen tilanteen palauttamista, johon liittyi toive myös yhtenäisestä inkeriläisten asuinalueesta (Ylönen 1997: 294–295). Myöhemmin on käynyt ilmi, että tavoite suomenkielisestä kirkosta ja asuinalueista oli mahdoton saavuttaa jo yksinomaan paluumuuton takia. Jumalanpalveluskielenä oli kirkkojen aloittaessa jälleen totuttuun tapaan suomi, mutta monissa seurakunnissa alettiin pitää venäjänkielisiä tai kaksikielisiä jumalanpalveluksia, koska varsinkaan nuoremman polven edustajat eivät enää osanneet suomen kieltä riittävästi tai lainkaan. Seuraava lainaus on haastattelusta, jossa Veikko kertoo, ettei kirkon tehtävänä ole säilyttää suomen kieltä, ja hän osittain myös pahoittelee tilannetta (esim. *valitettavasti*, r. 16). Kirkko siis venäläistyy nopeasti, koska se ei enää muuttuneissa oloissa voi olla kansallinen kirkko, jollaiseksi se on aiemmin profiloitunut (Haapaniemi 2010: 266).

3.13 V: Veikko

```
01 V:     se haluaa olla (1.0) kristitty (,) kristittyjen kirkko. [--]
02 KM:    et käytetään suomea sillon ku,
03 V:     sillon kun mahdollista ja heti kun on mahdollista käyttää muuta
04        (,) ne käyttävät mordvaa ja [--] marian kieltä ja venäjää ja
05        mitä tahansa. (1.0) ja se on [--] sellainen herkkä asia koska
06        (,) koska ymmärrän että Raamatun mukaan kirkko ei voi olla
07        kansallisena instituutiona mutta Inkerin historiassa se on ollut
08        koko ajan nimenomaan kansalliskirkkona (,) joka ylläpiti tätä
09        suomalaista identiteettiä täällä ja joskus viiskytluvulla (,)
10        kuuskytluvulla nimenomaan uskovaiset olivat ne jotka [--]
11        toimittivat meille tän viestin edellisiltä sukupolvilta (,)
12        suomalaisuuden viestin ja ovat säilyttäneet suomen kielen
13        taitoa.
14 KM:    niin että (2.0) identiteetin ylläpito ei sitte, niin ku se se on
```

[46] Suomen kielen asemasta kirkossa on käyty keskustelua. Albert Kirjanen (Turun Sanomat 12.12.2005) kirjoittaa, että suomen kieltä ollaan tahallaan hävittämässä Inkerinmaalta ja paheksuu kirkon päätöstä käyttää venäjän kieltä. Inkerin kirkon asessorina toiminut Arvi Seppänen (julkaisematon vastine) ymmärtää huolen suomen kielen aseman heikkenemisestä Inkerinmaalla, mutta toteaa, että kirkon on puhuttava sitä kieltä, jota kansa ymmärtää. Hän toteaa, että vanhempi polvi olisi toivonut vanhan Inkerin kirkon kaltaista kirkkoa, mutta viimeistään 90-luvulla selvisi, ettei tällaisella kirkolla ollut tulevaisuutta.

```
15          sitte      [toi- toine,
16 V:                  [se aik- aikaisemmin kirkko toimi identiteetin
17          ylläpitäjänä, nykyään ei. ja valitettavasti Inkerin liitto on
18          ainoa järjestö joka omas- omissa säännöissään julistaa tätä (,)
19          tämän tavoitteen elikä inkerinsuomalaisten identiteetin
20          säilyttä- säilyminen.
```

Suomenkielisten kieliyhteisöjen hajaannuttua myös luonnollinen alueeseen sidottu suomenkielisyys hävisi, julkisen elämän kieleksi tuli venäjä ja suomi jäi marginaaliin. Ristiriita syntyy nyt siitä, että vanha tilanne on ollut hyvin erilainen ja muutos yksikielisyydestä kielenvaihtoon nopea. Suomenkieliseen toimintaan alkuperäisessä Inkerin kirkossa osallistuneet voivat kokea liian rajuna muutoksena, jos tällä perinteisellä suomenkielisellä domeenilla siirryttäisiin venäjän kieleen, kuten muilla elämän aloilla yhteiskunnassa on ollut pakko tehdä. Seuraavassa 1920-luvulla syntynyt Eino painottaa sitä, että kirkossa hän käyttää suomea, sillä muualla venäjää saa käyttää riittävästi. Näin ollen kirkko on viimeisiä saarekkeita, joilla voi käyttää äidinkieltään, ja siitä Eino haluaa pitää kiinni.

3.14 E: Eino (’20), A: Aino (’10)

```
01 E:       minä tulen kirkkoon sielä naiset
02          istuu      [(naiset --)
03 A:                  [tul- tulemme rukoilemaan.
04 E:       minä sanon,
05 KM:      nii,
06 E:       hyvää huomenta rouvat.
07 KM:      nii.
08 A:       he he
09 KM:      mutta nii,
10 E:       nii.
11 KM:      [mut entäs sitten,
12 E:       [kylä se sis mitä kuka mitä kyssyy ja minä
13          minä jos mitä kysyn   [ni mie kysyn suomen kielellä.
14 A:                             [nii nii.
15 KM:      nii nii. aivan että se on,
16 E:       a venäjän kieltä mie saan siel, u- ulkon saan siel
17          venäjän kieltä        [(--).
18 A:                             [no tietenkii.
19 E:       £kuin paljon vaan tarvii£.
20 KM:      niin koko kaupungissa           [muualla. nii. nii.
21 E:                                       [kaik koko kaupungissa (-).
22          kirkossa minä vaan suomee.
```

Suomen kieli on siis merkittävä vanhimmalle polvelle. Suomen kielen käyttäminen on ikään kuin velvollisuus, kuten seuraavassa katkelmassa Maria kuvailee. Hän perustelee kielen käyttämistä sillä, että vanhimmat seurakuntalaiset kokevat kielen omakseen. Jotkut saattavat myös ymmärtää suomea tässä käyttöyhteydessä paremmin; ainakin yksi tutkimukseen osallistunut totesi näin olevan. Tunteiden kieltä tulisi saada kuulla edes kirkossa.

3.15 M: Maria (’30)

```
01 KM:   no mitä ajattelette siitä että kuitenkin säilyykö suomen kieli
02       vielä siinä jumalanpalveluksessa.
03 M:    jumalanpalveluksessa pitää säilyy kieli vaikka mitä. ku on vielä
04       mummot vielä elossa ja vaikka meiänkii ni niin ko mekin. että
05       mummot ne kutka kaheksankymmentä vuotta (.) yheksänkymmentä
06       vuotta (.) ne tykkäjäät kyllä Suomesta ja suomen kielestä. mutta
07       meki kenel on viel viiskymment ja kuuskymment viel haluamme
08       kuulla suomen kieltä vaikka jumalanpalveluksessa.
09 KM:   et se on tosi tärkee.
10 M:    joo se pitää säilyttää nii paljo kuin jaksaa (NAURUA) et se
11       olisi kyllä hyvä juttu. venäjän kielel kyllä on oikeen
12       tarpeellinen (.) pitää olla myös venäjän kielellä mutta pitä
13       säilyttää suomenkielinen.
```

Suomen kielen säilyttäminen ei Marian mukaan tarkoita yksikielisyyttä, vaan venäjän kieltä tarvitaan sen ohella (r. 11–12), mikä voi tarkoittaa esimerkiksi erillisiä venäjänkielisiä jumalanpalveluksia. Suomalaiskontaktit ovat lisänneet suomen kielen harrastusta myös kirkon piirissä. Harrastus ei tosin välttämättä johda sellaiseen kielitaitoon, joka riittäisi normaaliin keskusteluun, saati jumalanpalveluksien kielen ymmärtämiseen, jollei vahvaa pohjaa tai erityisen suurta motivaatiota ole. Monien vanhustenkin on vaikea ymmärtää suomea, mutta he eivät silti halua siirtyä kokonaan venäjänkieliseen toimintaan, vaikka se olisi mahdollista. Verenperintö oikeuttaa osallistumaan suomen kielellä pidettävään jumalanpalvelukseen, vaikka jotkut eivät ole yrityksistä huolimatta kyenneet elvyttämään lapsuutensa kieltä, kuten Eine kuvailee seuraavassa.

3.16 E: Eine (’50)

```
01 KM:   [---] onko se vielä tärkeä vai voisiko sen nyt jo lakkauttaa
02 E:    on. net. ei ei ei. on erittäin tärkeä. ja vaikkapa monet
03       jotka ovat (,) mt ve- suomenkielisessä venäjänpalveluksessa (.)
04       monet eivät ymmärrä. (,) monet mu- mummot.
05 KM:   suomenkielistä jumalanpalvelusta.
06 E:    mutta kuitenkin he tulevat suomenkieliseen.
07 KM:   niin miksi.
08 E:    no: (.) koska (,) monet mummot ovat jo monta vuotta käyneet
09       kielikurssilla suomen kielen kurssilla mutta (.) eivät onnistu-
10       neet,
11 KM:   nii.
12 E:    opiskelemaan.
13 KM:   nii.
14 E:    ja he (.) ymmärtävät pari sanaa tästä koko jumalanpalveluksesta
15       siksi [N]:n kirkossa kaikille käännetään heti venäjäksi
16 KM:   koska tiedetään että  [sitä ei kaikki,
17 E:                          [tiedetään
18 KM:   kuitenkaan ymmärrä.
19 E:    joo vaikkapa meillä suomenkielisessä jumalanpalveluksessa on
20       enemmän mummoja mutta mummotkin eivät,
21 KM:   niilläkin on ongelmia.
```

```
22 E:      on ongelmia on.
23 KM:     nii eli mut kuitenkin he haluavat koska se
24         on [onkse kieli semmonen,
25 E:         [joo.
26 KM:     tärkeä symbolinen     [kieli.
27 E:                            [joo kyllä he tuntevat itsensä paremma-
28         paremmin kun tulevat jumalan-  suomenkieliseen jumalanpalveluk-
29         seen.
30 KM:     ahaa niin.
31 E:      niin että he he kuitenkin jotain ymmärtävät ja osaavat
32 KM:     eli onko se suomenkielinen hyvin arvostettu kieli kuitenkin hei-
33         dän keskuudessaan.
34 E:      no joo kyllä. (.) koska se on vanhempien kieli ja
35 KM:     aivan.
36 E:      ja suomen kieli.
37 KM:     aivan.
38 E:      se on ja va- he eivät unohtaneet sitä vaikkapa oli erilaisia
39         vainoje vainoja ja ja kiellettiin puhumaan suomea kuitenkin se
40         se auttoi heitä.
```

Suomen kielen kuuleminen on niin tärkeää monille inkerinsuomalaisille, ettei sisältöjen ymmärtämättä jääminen heitä lannista. Kielen elvyttäminen on siten kielen vaikutuspiiriin hakeutumista, käyttöalueen muodollista aktivoimista. Tunnesiteet voivat liittyä myös siihen, että suomen kieli mielletään kirkolliseksi kieleksi, jota ei ole tarpeenkaan täydellisesti ymmärtää. Se antaa joillekin tunteen ”pyhästä” kielestä, joka kuuluu kirkkoon samalla tavoin kuin liturgia luterilaiseen jumalanpalvelukseen. Uskonnollinen kieli nähdään usein konservatiivisena, ja siitä voi tulla osa perinnettä, jota ei haluta muuttaa (vrt. Mielikäinen 1992). Esimerkiksi Galin (1979) tutkimuksissa Itävallan unkarilaisten kielenvaihdosta perinteinen unkarin kieli säilyi pisimpään uskonnollisen elämän kielenä, kun muissa tilanteissa oli jo siirrytty saksan käyttöön.

Suomen läheisyyden, vierailujen sekä suomalaisten työntekijöiden vuoksi suomen kielellä on Inkerin kirkossa kuitenkin yhä melko tärkeä asema, ja näin myös nuorempien yhteydet suomen kieleen ja suomalaisuuteen pysyvät jossain määrin yllä seurakunnissa. Kaksikielisten jumalanpalvelusten vuoksi monet täysin venäläiset seurakuntalaiset ovat kontaktissa suomen kieleen. Uutena kommunikaatiovälineenä on nykyään myös englanti, jolla koetaan olevan enemmän arvoa ja laajempaa käytännön hyötyä. Seuraavassa Eine toteaa, että seurakunnassa toimivat nuoret opiskelevat mieluummin englantia, vaikka käyvätkin usein Suomessa (r. 13–14, 24). Suomen kieltä ei siis nähdä millään lailla itseisarvona, vaan laajemmat hyötynäkökulmat ohjaavat toimintaa.

3.17 E: Eine (’50)

```
01 KM:     mitäs ku sanoit että nuoret eivät täällä halua oppia suomea (.)
```

täällä [N]:n kirkossa tai heitä ei kiinnosta miksi.
E: no (,) mh öö m- minä tiedän näitä koska minä olen nyt tekemi-
sissä (,) nuorisoryhmän kanssa [myös,
KM: [o- oletko nuorisotyössä.
E: no ei ei ei joskus (,) minä pyydän heiltä apua että he kävisi-
vät mummojen luona pesisivät ikkunoita ja tekisivät [siivouksen
KM: [nii nii
E: ja kos- siksi minä
KM: joo.
E: tiedän. (,) ja ee monet heistä (,) puhuvat englantia
KM: mm.
E: ja hal- ja jotkut opiskelevat englantia. (,) eivät menneet
opiskelemaan suomea,
KM: mm.
E: menivät opiskelemaan englantia.
KM: mutta eivätkö eivätkä niin ku näe tarpeelliseksi suomen kielen
oppimista=
E: =ei ei.
KM: eivätkä hal[ua
E: [koska öö englanti on. (,) kansainvälinen kieli
KM: mut entä jos he eivät siis halua toisin sanoen halua olla Suomen
kanssa erityisesti tekemisissä.
E: mut h- he mielellään käyvät Suomessa,
KM: nii.
E: koska öö heitä kutsutaan erilaisiin tilaisuuksiin,
KM: nii.
E: mm mt he viime vuonna he kävivät Maata näkyvissä,
KM: mm.
E: festarissa sitten biennaalissa aina käyvät he ja muutenkin heitä
kutsutaan,
KM: mm.
E: sinne he mielellään lähtevät.
KM: mm.
E: mutta he pärjäävät venäjä- englannin kielellä.

Einen kuvaama suhtautuminen osoittaa välineellistä motivaatiota käyttää kieltä: englanti riittää nuorten tarpeisiin, koska sillä voi kommunikoida monien suomalaisten kanssa. Monikielisyys toteutuu siten myös englannin välityksellä. Yhteydet kirkon suomalaisuuteen ovat ohentuneet eivätkä edes suomalaiskontaktit aina riitä kielen oppimismotivaatioksi, jos suomi ei ole tunnetasolla merkityksellinen. Suomenkielinen toiminta ja yhteydet Suomeen ylläpitävät suomea sujuvasti puhuvien suomen kielen käyttöä, ja toisaalta jotkut suomen kieltä lapsuudessaan käyttäneet ovat motivoituneet elvyttämään suomen kielensä, kun tilaisuus on ollut otollinen. Syntyperäisiä suomen kielen puhujia tarvitaan tulkkeina eri tilanteissa.

Kovácsin (2004) tutkimuksessa australiansuomalaisista kävi ilmi, että seurakunnissa ensimmäinen sukupolvi käyttää pääosin suomea. Luterilaisten etnisten seurakuntien perustaminen oli Australiassa assimilaation kaudella mahdollista, kun taas suurissa kirkkokunnissa pyrittiin siirtolaiset sulattamaan kielellisesti (mas. 202). Myös helluntailaisilla on suomenkielisiä seurakuntia, joskin ne alkavat siirtyä kahden kielen käyttöön. Näin ollen uskonnollinen elämä tukee ensimmäisen polven kieltä, mutta toisen sukupolven kohdalla tilan-

ne alkaa olla muuttumassa (mas. 211). Inkerinmaalla tilanne on samantapainen, mutta olojen muutos on jyrkempi vakiintuneesta suomen kielen käytöstä laajamittaiseen kielenvaihtoon. Kieliyhteisön muututtua paluuta entiseen yksikielisyyteen ei enää ollut myöskään kirkossa. Yhteydet suomen kieleen ovat kauttaaltaan ohentuneet ja sekoittuneet.

Suomen kielen asema Inkerin kirkossa on siten muuttunut käytännön syistä. Selvää on, että suomea puhuvien määrän laskiessa Inkerinmaalla suomen kielen käyttäminen myös jumalanpalveluksissa ja muussa seurakunnallisessa elämässä tulee vähenemään entisestään. Luterilaiseen uskoon kuuluu olennaisesti se, että seurakuntalaiset ymmärtävät uskon sisällön, ja Inkerinmaan seurakuntien muututtua monikansallisiksi toiminta tapahtuu yhä enemmän kaikille yhteisellä kielellä venäjäksi eikä ole kansallisuuteen sidottua.

3.2 Kielipolitiikka ja kielenkäytön edellytykset

Käsittelen seuraavaksi suomen kielen käyttöä Inkerinmaalla kielipoliittisesta näkökulmasta. Kielipolitiikka[47] käsitetään usein valtion virallisiksi linjauksiksi, jotka on kirjattu lakeihin ja säädöksiin. Kapeasti ymmärrettynä kyse on siis niistä tietoisista toimista, joilla yhteiskunta säätelee suhteita kieliin tai joilla pyritään säännöstelemään etnisten ryhmien ja kansallisvaltion välistä suhdetta. Tällöin tarkastellaan erikseen statussuunnittelua ja korpussuunnittelua, lisäksi joskus erotetaan vielä kielenopetuksen suunnittelu (Cooper 1989: 31–34; Johansson & Pyykkö 2005: 16–17; Mantila 2001: 16–17). Virallinen kielipolitiikka on usein kirjattu perustuslakiin; yli sadassa perustuslaissa mainitaan yksi tai useampi virallinen tai kansalliskieli, jolla on erityisasema maassa (Spolsky 2004: 11–12).

Tahattomat ja epäsuorat toimet vaikuttavat kuitenkin siihen, kuinka käytännössä toimitaan ja myös siihen, mikä painoarvo laeilla on. Niinpä kielipolitikka on syytä määritellä laajemmin ja lukea siihen myös vallitsevat implisiittiset kielikäytänteet, joita ei ole tietoisesti kirjattu ylös (ks. Spolsky 2004: 39; Shohamy 2006: 2; Paulston 2003b: 476). Perinteisiin kategorioihin ja kansallisvaltion ihanteisiin perustuva kielipolitiikka jättää huomiotta kielen luovan, uudenlaisen käytön; kategoriat ovat kuitenkin käteviä poliittisten tavoitteiden toteu-

[47] Kielipolitiikka-käsitteen ohella käytetään myös kielisuunnittelua (synonyymisesti kielensuunnittelu), joka voi tarkoittaa suunnittelun ohella kielipolitiikan konkreettista täytäntöönpanoa. Kansainvälisesti on myös vakiintunut termi *language planning*, jonka suomenkielisiä vastineita on pohtinut Harri Mantila (2001). Hänen mukaansa elinvoimaisimmat vastineet ovat kielipolitiikka ja kielenhuolto, joskin niiden kattavuus ja osuvuus ei ole aivan selvää. Kielipolitiikka on aiemmin tarkoittanut vain kielen statussuunnitteluun kuuluvia asioita, mutta sitä on kuitenkin alettu käyttää kattamaan koko kielensuunnittelun kenttää, mukaan lukien kielenhuolto. Kielipolitiikalle ja kielenhuollolle on ehdotettu yläkäsitettä kielenohjailu. Spolsky (2004: 8) käyttää käsitettä *language management* (’kielenohjailu’), kun kyseessä on suora vaikuttaminen kielipolitiikkaan. Mielestäni yksiselitteisin ja tässä kontekstissa riittävän kattava yläkäsite on kielipolitiikka.

tuksessa, sillä perinteiset rajat ylittävä kielenkäyttö aiheuttaa suoranaista uhkaa ja haastetta politiikalle – totuttu järjestys häiriintyy (Shohamy 2006: 2). Pyrinkin tässä ottamaan huomioon laajemmat yhteiskunnalliset pyrkimykset suorien kieleen kohdistuvien toimien takana Inkerinmaalla eri historiallisissa vaiheissa; ainoastaan kieleen keskittyminen on tällaisissa kysymyksissä mahdotonta (vrt. Spolsky 2004: 7, 15). En kuitenkaan pyri kattavaan historialliseen katsaukseen, vaan poimin joitakin tutkimukseni kannalta olennaisia seikkoja. Eri maiden kielitilanteiden kehityskulkuja on harvemmin tarkasteltu huomioiden laajemmin taustatekijät (Blommaert 1999b: 30), mihin syynä lienee aiheen laajuus ja moniulotteisuus.

Kielipoliittiset kysymykset liittyvät erilaisiin yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin, eivätkä ne ole yksittäisiä tapahtumia vaan pitkäaikaisia prosesseja (Tiililä 2010; Johansson & Pyykkö 2005: 17; Spolsky 2004). Kielipolitiikka heijastaa koko ympäröivää todellisuutta, ja kielipoliittinen lainsäädäntö pyrkii virallistamaan ja määräämään kulloinkin käytettävien kielten aseman (Paulston 2003b: 472). Vaikka kielilainsäädäntö pinnallisesti tähtää kielellisten ongelmien ratkaisuun, ei virallistakaan kielipolitiikkaa kuitenkaan tehdä itsetarkoituksellisesti, vaan se liittyy pohjimmiltaan laajempiin, kielenulkoisiin tavoitteisiin. Poliittiset, taloudelliset ynnä muut kielenulkoiset motiivit ovat kielipolitiikassa ensisijaisia tekijöitä, ja kielensuunnittelu olisikin syytä määritellä pikemmin yrityksiksi vaikuttaa kielelliseen käyttäytymiseen, ei niinkään pyrkimyksiksi ratkaista kielellisiä ongelmia (Cooper 1989: 35).

Käsittelen entisen Inkerinmaan kielitilannetta eri aikoina viimeaikaisten kielipoliittisten tutkimusten valossa mutta hyödynnän myös vanhempaa tutkimusta, joka koskee erityisesti kansakunnan ideaa ja standardin muodostamista. Niihin nojautuu moni nykyinen käytäntö, joten ne ovat olennaisia teemoja kielipoliittisten mekanismien ymmärtämisessä. Taustana on Spolskyn (2004: 5) kielipolitiikan jaottelu kielellisiin käytänteisiin (*practice*), uskomuksiin kielestä tai kieli-ideologiaan (*beliefs*) sekä erityisiin pyrkimyksiin vaikuttaa käytänteisiin suunnittelemalla ja hallinnoimalla niitä (*management*)[48] (ks. myös Shohamy 2006: 52). Näitä osa-alueita käsittelen osittain eri luvuissa. Yleisiä käytänteitä käsittelen luvussa 3. 2.1, jossa luon katsauksen kielipoliittisiin vaiheisiin Inkerinmaalla. Kieli-ideologiat ovat omana lukunaan (3.2.2), ja lisäksi on alaluku standardin suunnittelusta ja kansakunnan ideasta (3.2.3). Usein prestiisi- ja motivaatiokysymykset ovat kielen muutoksen taustavoimana, ja politiikalla voidaan vahvistaa näitä käsityksiä.

[48] Virallista kielipolitiikkaa (*language management*) voi lähestyä Cooperin (1989: 31) kysymysten avulla: *kuka suunnittelee mitä asioita kenelle ja miten*? Näiden kysymysten avulla kielenohjailusta, konkreettisista toimista, saadaan parempi käsitys, ja ne myös auttavat erottamaan kielipolitiikan niistä yleisistä kielellisistä käytänteistä ja uskomuksista, joiden muokkaamiseen kielipoliittiset toimet tähtäävät (Spolsky 2004: 14).

3.2.1 Kielipoliittisia vaiheita Inkerinmaalla

Tietyn kielen käyttäminen voidaan tulkita lojaalisuuden osoitukseksi, ja on selvää, että vallanpitäjät ovat kiinnostuneita tästä aspektista (Fasold 2006: 374–375; Wei 2000: 12). Kansalaisten käyttämää kieltä voidaan säädellä jyrkästikin. Inkerinmaan kielitilanteeseen ovat olennaisesti vaikuttaneet suurvaltapoliittiset yritykset integroida ryhmiä kielen avulla; jo Inkerinmaan ja inkeriläisten varhaisvaiheita tarkasteltaessa näkyy valtapolitiikan merkitys kieliolojen määrittäjänä. Valloitettuaan uuden alueen Ruotsi joutui 1600-luvulla pohtimaan keinoja, joilla saisi pidettyä sen itsellään huolimatta kieli- ja kulttuurieroista. Ongelmaa ratkaisemassa ollut Johannes Gezelius liitti suomalaiset, virolaiset, inkerikot ja vatjalaiset samaan kieliperheeseen, vaikkakin Virossa hänen mukaansa puhuttiin turmeltunutta suomea (Sivonen 2007: 72). Hän väitti sekä virolaisten että inkerikkojen ja vatjalaisten tulleen alun perin Suomesta, mikä sopi valtakunnan yhtenäisyyttä tavoittelevaan politiikkaan. Kielen avulla ortodoksit jaettiin suomalaisiin ja venäläisiin, ja suomalaisiksi katsotut vatjalaiset ja inkerikot pyrittiin käännyttämään luterilaisiksi sen syyn nojalla, etteivät he osanneet venäjää eivätkä näin ollen ymmärtäneet ortodoksisen uskontonsa sisältöä. (Mts. 73–74; Väänänen 1991: 86–87.) Vallanpitäjät ovat siis alusta asti olleet kiinnostuneita alueella käytettävistä kielistä ja nähneet niiden merkityksen.

Venäjän hallintaan 1700-luvun alussa siirtyneellä Inkerinmaalla suomenkielisen väestön sivistystaso kohosi venäjänkielisen väestön ohi erityisesti kirkon ansiosta; kirkossa suomenkielistä opetusta annettiin jo 1820-luvulla (Nevalainen 1991a: 161–164). Ensimmäinen suomenkielinen koulu avattiin todennäköisesti vuonna 1782 Pienessä Kolppanassa, mutta sen merkitys oli vain symbolinen (Flink 2000: 53–54). Oma opettajaseminaari aloitti toimintansa vuonna 1863 (mts. 130), ja ensimmäiset opettajat valmistuivat sieltä vuonna 1866 (mts. 134). Muitakin suomenkielisiä kouluja oli jo ennen omasta opettajaseminaarista valmistuneita opettajia, tosin koulujen taso ja koulumaisuus oli suhteellista (mts. 48).

1800-luvun lopun venäläistämistavoite vaikutti merkittävästi myös suomalaisyhteisöihin. Kuten autonomisessa Suomessakin, myös Inkerinmaalla venäläispainostuksen kasvaessa suomalaissivistyneistö nousi puolustusasemiin. Venäläistämispolitiikka alkoi tuntua kouluissa jo varsin pian, sillä Venäjän opetusministeriö julkaisi vuonna 1870 määräyksen, jossa käsiteltiin *inorodtsien*[49] koulutusta (Flink 2000: 145). Tavoitteeksi ilmoitettiin kaikkien

[49] *Inorodtsi* (ven. инородцы) tarkoitti vuoden 1917 vallankumoukseen asti kaikkia Venäjän imperiumissa asuneita ei-slaavilaisia kansoja (http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/15094). Vuonna 1822 säädetyn lain myötä syntyi inorodtsien eli vierasheimoisten hallinnollinen kategoria, joka käsitti ennen kaikkea Siperian alkuperäiskansat (Hakamies 2008: 136–137).

inorodtsien venäläistäminen ja sulauttaminen venäläiseen kansaan (mts. 146–147). Vuoden 1871 uusittu koululaki määräsi, että kansakouluissa opetuksen tuli tapahtua venäjän kielellä, mutta muutosta ei ilmeisesti tapahtunut vielä vuosiin, ja luterilaisen uskonnon, suomen kielen ja laulun opetusta suomalaiset opettajat saivat jatkaa esteittä (mts. 149). Samoin kansakouluasetus vuodelta 1874 vaati, että opetuksen oli tapahduttava venäjän kielellä (mts. 164–165).[50] Ns. Kolppanan kokouksessa vuonna 1884 Inkerinmaan papit ja kansakoulunopettajat keskustelivat venäjän kielen opetuksesta suomalaisissa kouluissa, mikä oli Flinkin mukaan ymmärrettävästi yksi vaikeimmista kysymyksistä ja nousikin jatkuvasti esiin. Mielipiteet jakautuivat kahtia: toisten mielestä koulun tuli olla vain suomenkielinen, kun taas toiset korostivat venäjän kielen oppimisen tärkeyttä, koska venäjän avulla voitaisiin puolustaa kansallisia etuja. (Mts. 214–215.) Tilanne kuvastaa hyvin sitä, kuinka riippuvaisia inkerinsuomalaiset olivat Venäjän politiikasta, kielen suhteen etenkin siitä, kuinka venäläismielisiä kulloisetkin tavoitteet olivat. Vastareaktiona esimerkiksi inkeriläisten kansalaiskokouksessa vuonna 1905 päätettiin Kolppanan seminaarin uudistuksista, joihin kuuluisi se, että opetuskieleksi määrättäisiin suomi lukuun ottamatta muutamia aineita (Flink 2000: 253). Sivistyspyrkimykset olivat pienen ryhmän vastuulla, sillä tavallinen kansa ei jaksanut olla kiinnostunut seminaarista eikä tukenut sitä myöskään vähävaraisuutensa takia (Flink 2000: 237). Koulu-uudistus muutti Inkerin koulut 1900-luvun alussa venäjänkielisiksi (Nevalainen 1995: 31).

Neuvostoliiton alkuaikoina vähemmistöt kokivat hetkellisesti helpompia aikoja, mikä käy epäsuorasti ilmi myös tutkimukseeni osallistuneiden kertomuksissa: jotkut vanhimmista ovat esimerkiksi käyneet suomenkielisen koulun. 1920-luvulla vähemmistökielien käyttöä tuettiin tavoitteellisesti ns. *korenisaatio*[51]-politiikalla (ven. коренизация, *korenizatsija*, engl. *nativization*) (esim. Hakamies 2008: 140; Čistjakov 2006). Paikallisia kieliä käytettiin esimerkiksi hallinnossa alkuperäiskansojen tukemiseksi. Syynä tähän politiikkaan oli ajatus siitä, että uusi ideologia ja hallinto ymmärrettäisiin ja hyväksyttäisiin parhaiten kansan omalla kielellä (Pavlenko 2008b: 5–6). Suomalaiset Inkerissä saivat oikeuden kansallisuus- ja kyläneuvostoalueisiin (Vihavainen 2000: 27). Sen sijaan 1930-luvulla monikielisyys pyrittiin kitkemään määrätietoisesti. Siitä osoituksena oli esimerkiksi suomenkielisten kirkkojen ja

[50] Suomenkielisestä opetuksesta on kokemuksia esim. Antti Tiittasella (s. 1897), joka aloitti opiskelut noin kuusivuotiaana kotiopettajan johdolla; sisaret kävivät koulua venäjäksi. ”Tuskinpa enää jaksan muistaa, kuinka alkoi kotoinen koulumme. Eikä liene alkanut seuraavana aamuna. Oltiin luullakseni viiden kesken ylhäällä, parvekkeella. Alussa lulettiin ja sitten rukoiltiin. Sitten jaettiin työt, vaikka en enää muistakaan, mitä sain ensi tehtäväkseni: lukeako vaiko vihkoon viippovaapposia vedellä. Sisaret ja veli vain ihmettelivät, että kaikki kävi suomeksi, heillä siellä koulussa kun opetti suomea vain pastori pari kertaa viikossa.” (Sihvo H. 1989: 224).

[51] Pekka Hakamies toteaa käsitteen tarkoittavan suunnilleen alkuperäistämistä, Vihavainen (2000: 25) käyttää termiä *kansallistuttaminen.*

koulujen sulkeminen, mikä merkitsi inkerinsuomalaisten kansallisen elämän tukahduttamista (Suni 2000: 87).[52]

Neuvostoliitossa vähemmistöjen sekä monikansallisuuden ja -kielisyyden nousu tapahtui perestroikan myötä kommunismin loppuaikoina 1980-luvulla (Kreindler 1985: 1-; Kunnas 2009: 178); Nevalainen (1991b: 292) käyttää nimitystä ”kansallinen herätys”. Vähemmistöjen asema alkoi muuttua, ja Inkerinmaalla yksi merkittävä käännekohta oli Punalippu-lehden inkeriläisnumero vuonna 1987 (Flink 1991: 316). Se oli ensimmäinen kerta, kun inkeriläisten kova menneisyys tuli julkisuuteen, ja lehden alkulauseissa kerrotaan teemanumeron tavoitteeksi ”virittää kiinnostusta inkeriläisiin ja saada heidät mukaan suomenkieliseen kulttuuritoimintaan” (Punalippu 1987: 3). Lehti oli tärkeä keskustelunavaus ja radikaali muutos aiempaan vaikenemiseen, mikä mahdollistui uuden asenneilmapiirin myötä. Seuraava askel oli inkerinsuomalaisten liitoille myönnetty virallinen asema. Vuonna 1989 pidettiin ensimmäisen kerran vuoden 1928 jälkeen juhannusjuhlat, jotka kokosivat suuren määrän inkerinsuomalaisia ja heidän jälkeläisiään. (Flink 1991: 316.)

On toisaalta mahdollista, että totalitaristisessa yhteiskunnassa vähemmistökielet säilyvät hyvin, koska tietynlaisessa konfliktitilanteessa vähemmistö joutuu määrittelemään identiteettinsä selvemmin (vrt. esim. Pavlenko & Blackledge 2004b: 19–21). Yksittäisissä tapauksissa tilanne on voinut olla tällainen myös inkerinsuomalaisilla, mutta kokonaisuutena kommunistisen vallan toteuttamat koko yhteiskuntaa muuttaneet toimet merkitsivät suomen kielen käytön romahdusta ja murteen häviämisen jyrkkää alkua. Rajojen avautumisen myötä suomen kielen ja inkeriläisen kulttuurin kehitystä on määrittänyt vuonna 1990 alkanut paluumuutto Suomeen, mikä on jälleen muuttanut demografiaa: hyvin monet aktiiviset ja suomenkielentaitoiset muuttivat Inkeristä pois. Niinpä avautuneet mahdollisuudet oman kielen ja kulttuurin vaalimiseen heikkenivät, koska muutto Suomeen oli monille houkuttelevampi vaihtoehto kuin uudenlaisissa mutta sekasortoisissakin oloissa eläminen Venäjällä. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vähemmistöjen asema on ollut edelleen epävakaa, vaikka avointa vainoa ei enää olekaan. Suomalais-ugrilaisissa tasavalloissa Karjalaa lukuun ottamatta on hyväksytty kielilaki, joka vahvistaa kansallisen kielen muodollisen aseman ja määrittelee äidinkielen käyttömahdollisuudet yhteiskunnassa; kielilaki on tunnustus alkuperäiskansan kielelle mutta voi jäädä ainoastaan julistuksen tasolle. (Hakamies 2008: 146.) Pietarin alueella entisenlaisesta suomen kielen käytöstä julkisessa elämässä ei voi puhua, koska suomenkie-

[52] Venäjän vanha älymystö oli ollut monikielistä, mutta vallankumouksen jälkeen siihen kuuluneet joutuivat pakenemaan tai heidät teloitettiin. Uusi älymystösukupolvi sen sijaan ei päässyt kosketuksiin ulkomaalaisten kanssa, ja jopa ulkomaalaisten kirjojen lukeminen oli tietyssä vaiheessa vaarallista ja saattoi johtaa pidätyksiin. (Leontiev 1995: 210.)

lisiä on niin vähän. Suomea opiskellaan ja ylläpidetään pitkälti suomalaiskontaktien takia, ja suomen opiskelumahdollisuuksia esimerkiksi Pietarissa on runsaasti sekä kouluissa että yliopistoissa ja korkeakouluissa.

3.2.2 Kieli-ideologioiden heijastumat kielenvalintaan

Kieli-ideologioiden[53] merkitys kielipoliittisissa kysymyksissä on ilmeinen. Kielipolitiikkaan liittyvän kieli-ideologian on määritellyt osuvasti Spolsky (2004: 14): kyseessä on yhteisön käsitys siitä, mikä on sopiva kielikäytäntö. Niinpä käsitykset kielten arvosta ja monikielisyyden eduista ja haitoista ovat osa yhteiskunnassa vallitsevaa kieli-ideologiaa. Ideologioita voi olla useita yhden ollessa kuitenkin dominoiva, mutta on huomattava, että toteutuvat kielelliset käytänteet voivat olla ideologian vastaisia (Spolsky 2004: 14). Kieli-ideologiat liittyvät kielenvaihdon ja -elvytyksen tutkimukseen esimerkiksi asenteiden kautta (Blommaert 1999b: 31). Näen ideologian Wingstedtin (1998: 19) tapaan asennetta laajempana suhtautumisena, eräänlaisena elämänfilosofiana. Kieli-ideologioissa kieleen orientoidutaan näin ollen väistämättä laajempana ilmiönä kuin asennetutkimuksissa, mutta yhteys näiden välillä on selvä ja jatkumonomainen.

Kieli-ideologian voi siis nähdä eräänlaisena yhteiskunnan asenneilmapiirinä, joka heijastuu suoremmin tai epäsuoremmin varsinaisiin käytänteisiin ja siihen, kuinka aktiivisesti niitä ollaan valmiita toteuttamaan. Ilmapiiri voi olla sellainen, että käytännön toimet vähemmistökielten suojelemiseksi ovat puolinaisia (ks. esim. Jørgensen 2003: 87; Huss 2006: 582). Periaatteellinen myötämielisyys ei välttämättä tunnu konkreettisina toimina lainsäädännön toimeenpanossa tai kielellisissä käytänteissä eikä tukea välttämättä heru vähemmistökielten puhujille esimerkiksi taloudellisten syiden takia. Esimerkiksi australiansuomalaiset pienenä pohjoiseurooppalaisena ryhmänä eivät ole kokeneet kovin negatiivisia asenteita assimiloitumispaineessa, mutta myöskään tukea ei ole juuri tullut monikulttuurisuuden aikana (Lammervo 2005: 36).

Laajemmat poliittiset ja ideologiset virtaukset vaikuttavat kieli-ideologioihin (Blommaert 1999b: 1), ja kielen voi hyvinkin suoraan nähdä palvelevan muita ideologisia päämääriä, jotka vaikuttavat kielenkäytön ja monikielisyyden toteutumiseen. Tämä on syytä pitää mielessä kielisosiologisia näkökulmia pohdittaessa. Vallankäytön kysymykset ovat kielipolitiikkaa tarkasteltaessa erityisen relevantteja: kuinka valtaa tavoitteleva tai ylläpitävä ideologia ilmenee diskurssissa tai käytänteissä (Woolard 1998: 7)? Esimerkiksi bolshevikeille

[53] Lähestymistapoja kieli-ideologioihin on lukuisia, eikä tutkimussuuntaus ole vakiintunut (Woolard 1998; Kroskrity 2004: 496).

kieli oli yksi väline vallan juurruttamiseen, mikä käytännössä ilmeni niin, että aluksi hallinnossa suosittiin eri kansallisuuksien omia kieliä (ks. 3.2.1). Myöhemmin suhtautuminen muuttui ja alettiin tavoitella yhtenäisyyttä myös kielen suhteen (ks. Leontiev 1995: 210–211). Nykyäänkin Venäjällä on vallalla vahvasti yhtenäisyyttä tavoitteleva kielipolitiikka (esim. Lähteenmäki & Vanhala-Aniszewski 2010b: 10).

Yksikielisyyden ideologia on ollut vahva myös Euroopan vanhoissa siirtomaavalloissa, ja monikielisyys on nähty uhkana kansakunnan yhtenäisyydelle huolimatta siitä, että suuri osa maista on tosiasiassa monikielisiä (Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989: 55). Vähemmistökielet voidaankin kokea rasitteeksi, mikä puolestaan näkyy kielipolitiikassa. Monikielisyys voi olla vain ihanne, joka ei käytännössä toteudu (ks. esim. Pavlenko & Blackledge 2004b: 18).[54] USA:ssa puolestaan yksikielisyys on suurelle osalle väestöstä normaalia, ja kaksikielisyys voidaan kokea uhkana. Kuvitellaan, että kahta kieltä on mahdoton hallita hyvin, ja niinpä jonkin muun kielen kuin englannin osaaminen sujuvasti tulkitaan tapahtuvan englannin kustannuksella. (Fasold 2006: 391–392.) Ulkoinen paine on siis kova, jos haluaa ylläpitää toista kieltä.

Ideologia näkyy myös vallalla olevassa vähemmistöpolitiikassa, joka voidaan jakaa assimilaatiopolitiikkaan, integraatiopolitiikkaan, segregaatiopolitiikkaan ja multikulturalistiseen politiikkaan (esim. Saukkonen 2007: 25). Segregaatiopolitiikan seurauksena alistettu ryhmä pyritään eristämään paremmassa osassa olevista, ja assimilaatiopolitiikka puolestaan pyrkii sulattamaan vähemmistön enemmistöön. Assimilaatiopolitiikka oli vallalla Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa nationalismin nousun myötä 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin; haluttiin kansallista ja kielellistä yhtenäisyyttä, ja näin vähemmistökielet kuten saame ja kveeni kärsivät enemmistön kustannuksella (ks. Lindgren 2000: 33–34). Nationalismi ja kansallisvaltio on mainittu jopa vähemmistöjen pahimpana vihollisena (Coulmas 1998: 67), sillä vähemmistöjen kielelliset oikeudet ovat niiden takia yleensä joutuneet vahvasti uhatuiksi.

Lännessä alettiin jo toisen maailmansodan jälkeen etnisen heräämisen myötä ajaa demokratiaa, joka toi pluralistisen ideologian politiikkaan. Suhtautumista muutti myös kehitysoptimismin tulo tiensä päähän sekä positiiviset tutkimustulokset kaksikielisyydestä, ja niin Suomessa asenteet saamelaisia ja etnisiä vähemmistöjä kohtaan ovatkin muuttuneet myönteisemmiksi. (Lindgren 2000: 36–37.) On kuitenkin huomattava, että arvostuksen nousulla on myös kääntöpuolensa: alkuperäiskieltä ja -kansaa voidaan eksotisoida, mitä esimer-

[54] Neuvostoliitossa virallinen tavoite oli turvata kansalaisille täysi vapaus puhua omilla kielillään ja kasvattaa lapsensa näillä kielillä (Švejcer 2008: 151).

kiksi saamelaiset ovat saaneet kokea (mts. 234). Suomessa vähemmistökielten asemaa on virallisesti pyritty parantamaan ratifioimalla Euroopan alueellisia vähemmistökieliä koskeva sopimus[55]: siinä esimerkiksi romanikielelle on taattu asema ei-alueellisena vähemmistökielenä (ks. Hedman 2009: 12). Suomi on sitoutunut erityisvelvoitteisiin ruotsin ja saamen osalta ja soveltuvin osin myös romanin ja muiden ei-alueellisten kielten osalta.

Esimerkiksi kieli-ideologisten muutosten merkityksestä kielenkäyttöön voidaan ottaa Ruotsiin muuttaneet suomalaiset. He ovat kokeneet erilaisia kielellisiä vaiheita: assimilaatiopolitiikan paineessa 60-luvulla suomalaiset suhtautuivat kieleensä negatiivisesti tai välinpitämättömästi, kun taas myöhemmin asenne on vaihtunut tiedostavammaksi ja arvostavammaksi (Lainio 1996: 257). Ruotsin koulutuspolitiikka muuttui toisen siirtolaissukupolven aikana siten, että tuolloin alkoikin olla todelliset mahdollisuudet siirtää kieltä sukupolvelta toiselle (mts. 258).[56] Aiemmin suomea ei pidetty kotimaiseen kulttuuriin kuuluvana, vaan pikemmin suomenkielisiä oli kannustettu kielenvaihtoon mahdollisimman pian (mts. 270–271). Vuonna 2000 Ruotsi tunnusti saamelaiset, ruotsinsuomalaiset, tornionlaaksolaiset, romanit ja juutalaiset kansallisiksi vähemmistöiksi. Suomi ja meänkieli saivat lisäksi alueellisen kielen aseman (Andersson & Kangassalo 2003: 30.) Toisaalta suomen kielen status Ruotsissa on kohentunut jo tätä ennen juridisesti sekä koulu- että työelämässä esimerkiksi EU:n myötä (Lainio 1996: 308). Nykyään suomen osaamista arvostetaan myös Ruotsissa; tilanne läheneekin suomenruotsalaisten tilannetta Suomessa, vaikka arvostus ei ole vielä yhtä korkealla erilaisen sosioekonomisen ja kielipoliittisen aseman vuoksi (Lainio 1996: 308–309).

Poliittiset pyrkimykset ovat siten heijastuneet suoraan kielten asemaan ja ryhmien kielellisiin oikeuksiin. Kielelliset oikeudet koskevat kielipoliittisesti tarkastellen ennen kaikkea lainsäädäntöä tai sen puuttumista (Paulston 2003b: 472). Termejä kielioikeudet (*language rights*) ja kielelliset oikeudet (*linguistic rights*) sekä kielelliset ihmisoikeudet (*linguistic human rights*) käytetään usein synonyymisesti, mutta Paulstonin (2003b: 474) mukaan kielelliset ihmisoikeudet pitää erottaa näistä omaksi käsitteekseen. Tämä on varsin uusi alue kielipolitiikassa. Coulmasin (1998) mukaan kielelliset oikeudet ovat itsestäänselvästi olemassa jo senkin takia, että valtiot käyttävät tiettyjä kieliä ja näin väistämättä kiinnittävät huomiota kielellisiin oikeuksiin diskriminoiden tiettyjä kieliä (mas. 66), vaikka valtioiden intressit kieliin ovat lähinnä välineellisiä (mas. 67). Kielellisistä ihmisoikeuksista puhuttaessa perus-

[55] Ks. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/report/PeriodicalReports/FinlandPR3_fi.pdf
ja http://www.coe.int/minlang

[56] Toisaalta on todettu, että muiden siirtolaisryhmien kohdalla Ruotsin liberaali koulutuspolitiikka ei ole tukenut äidinkielen säilyttämistä, vaan kielenvaihto ruotsiin on ilmeistä (Paulston 2003a: 402).

kysymys on, noudatetaanko yhteiskunnassa ylipäänsä ihmisoikeuksia; vasta sen jälkeen voidaan pohtia kielellisiä ihmisoikeuksia. Neuvostoliitossa yksilön vapautta rajoitettiin voimakkaasti, eivätkä kielikysymykset olleet yksilölle ensisijaisia, sillä kyseessä oli toisinaan suoranainen henkeen ja olemassaoloon kohdistunut uhka.

Inkerinsuomalaisten siirtymisen venäjän kielen käyttöön, yksittäisten ihmisten kielenkäyttöratkaisut voi nähdä ennen kaikkea kielipolitiikan ja valtion ideologisten ratkaisujen tuotteena: yksilölle ei ole jäänyt juurikaan valinnanvaraa. Kielen valintaa voisikin useissa tapauksissa nimittää paremminkin kielen valikoitumiseksi, sillä yksilö ei välttämättä tee tietoisia päätöksiä, ja hänet voidaan monissa tapauksissa, kuten totalitaarisessa Neuvostoliitossa, nähdä pikemminkin olosuhteiden uhrina ja selviytyjänä kuin tiedostavana kielivalintojen tekijänä. Seuraavassa esimerkissä inkeriläispariskunta muistelee muutoksia, jotka rajoittivat kielellisiä oikeuksia. Muutos oli äkkinäinen ja dramaattinen. Johannes on käynyt koulunsa suomeksi, Alisa puolestaan venäjäksi, mutta ei kouluun mennessään osannut lainkaan venäjää (r. 36).

3.18 J: Johannes (’20), A: Alisa (’20)

```
01 KM:   ni työ ootte käyny Autios koko koulun.
02 A:    hää Aution kouluu käi.
03 J:    mie en oo käyny.
04 KM:   ku,
05 J:    neljäntee luokkaa ast vast (,) sota tul.
06 KM:   nii nii sen mitä ootte käyny ootte käyny Aution koulussa.
07 J:    nii.
08 A:    mhm
09 J:    opetettii suomeks sit visattii kirjatkii pois käytii vennääjää
10       opettammaa.
11 A:    kolmkymmentkaheksanten vuon se koulut olliit suomen kielel
12       ennen.
13 KM:   nii nii siihe ast olliit.
14 A:    kolmeekymmeneekaheksaa vuotee ast.
15 KM:   näin o.
16 A:    a sit sit poltettii kaik suomalaiset kirjat,
17 J:    [kirjatkii pois.
18 KM:   [joo.
19 A:    poltettii siel Aution koulun siel pihal olikii lekko siel,
20 KM:   jaa.
21 A:    kaik kirjat poltettii (,) sit tuli venälä- venäjän kielel koulu
22       a mie läksin kouluu kolmkymmentkaheksanten ni mie jo läksin
23       venäläisee kouluu     [(-) venäläisee,
24 KM:                         [nii nii ku työ ootte syntyny myöhemmin ni
25 A:    mie olen myöhempää syntynt ni mie en kerent suomalaisee
26       [kouluu ensinkään.
27 KM:   [nii nii mut Rosmittalas oli venäläine.
28 A:    Rosmittalas oli neljä luokkaa neljä luokkaa oli Rosmittalas ne
29       mie  käin (,) se ol miun kaik kouluin.
30 J:    opettaja oli Katri Savolaine.
31 A:    opettaja oli Katri Savolaine ja sit oli s- semmonen Nina
```

```
32          Tsistovskaja, venäläinen opettaja toine kaks opettajaa miul ol
33 KM:      mm joo ja siellä sitte kaik oli venäjäks.
34 A:       kaik venäjäks ihan kaik.
35 KM:      mm
36 A:       mie menin kouluun mie en osant yhtäkää sannaa venättä.
```

Inkerinsuomalaisten kokema kieliympäristön muutos suomenkielisestä venäjänkieliseksi oli varsin jyrkkä, kuten esimerkki osoittaa: kun siirryttiin venäjään, kaikki suomenkieliset kirjat poltettiin (r. 19, 21). Tilannetta kuvaamaan sopii käsite *lingvisismi (linguicism)*: sillä tarkoitetaan niitä ideologioita ja rakenteita, ”joita käytetään legitimoimaan epätasaista vallan ja (sekä aineellisten että ei-aineellisten) resurssien jakoa kielen perusteella määriteltävien ryhmien kesken” (Phillipson 1992: 47). Kielen poliittinen asema on luonnollisesti vaikuttanut yksittäisten ihmisten suhtautumiseen kieleensä ja kulttuuriinsa: kuinka paljon käyttömahdollisuuksia tai arvostusta omalle kielelle on tarjottu ja mikä on ollut ympäröivän yhteiskunnan ilmapiiri? Kielipoliittiset kysymykset voidaankin nähdä identiteettikysymyksinä (Fasold 2006: 374–375), joita tarkastelen luvussa 3.3.

Vallitseva kielellinen ilmapiiri ajoi vähemmistökielen puhujat ahtaalle: neuvostoihmisen ominaisuuksiin ei kuulunut erilaisuus, saati vihollisten, fasistien kielen puhuminen (ks. Savijärvi I. 2003: 294). Tietoisuus vallitsevasta ideologiasta oli laaja, ja seuraukset ruohonjuuritasolle yksilön valintoihin havainnollistuvat seuraavasta esimerkistä, jossa inkeriläismies kertoo isänsä kielellisestä käyttäytymisestä: isä ei halunnut toisesta maailmansodasta lähtien puhua lainkaan suomea.

3.19 V: Veikko (’50)

```
01 V:       joo isoisän ansiosta mä oon kasvanut suomalaiseksi koska (,).hh
02          isäni kieli, #ee# meni solmuun silloin kun hän oli [N]:n
03          alueella   [evakossa vuonna neljäkytkaks.
04 KM:                 [mm mm
05 V:       hän oli kaksitoistavuotias,
06 KM:      mm
07 V:       suomalainen (,) silloin se tarkoitti kansanvihollista,
08 KM:      joo.
09 V:       ja vielä etunimeltä Aadolf. (,) se oli aivan toivotonta
10          ja (,) hän ei halunnut puhua yhtään suomea.
```

Toisenlaisen esimerkin siitä, kuinka yksilöllisiä kokemukset voivat olla, kertoo eräs 1920-luvulla syntynyt, karkotettuna ollut mies. Hän toteaa, ettei ole kokenut suomalaisuuttaan ongelmana. Vaikka siis koko yhteiskunta olisi tietyllä lailla leimautunut vähemmistövastaiseksi, yksilön oma kokemus voi olla toinen. Kokemuksista ainakin nostetaan esille eri puolia omien tavoitteiden mukaan.

Venäläinen yhteiskunta on sanellut kuitenkin vähemmistöjen kielenvalintaa jo aiemmin. Esimerkiksi Lallukan (1998: 86) mukaan Venäjän monikansallinen imperiumi ei ollut kovin jyrkkä rajoiltaan, sillä siellä ei ollut suuria rodullisia tai kulttuurisia eroja. Silti vain jos toisheimoiset suostuivat venäläistymään, yhteiskunta ei ollut torjuva heitä kohtaan. Ylemmän sosiaaliluokan oli osattava venäjää, ja niin oli esimerkiksi koulujen opettajien laita Inkerinmaallakin (Flink 2000: 237). Kielen merkitys politiikan välineenä näkyi esimerkiksi autonomisessa Suomessa. Omaa kieltä saatiin kehittää, koska Venäjä näki suomen kielen erottavan Suomea entisestä emämaasta Ruotsista; kun Venäjä toisinaan halusi erityisesti osoittaa suopeuttaan suuriruhtinaskunnalle, kieli tarjoutui vain sopivaksi välineeksi tähän (esim. Jutikkala & Pirinen 1999 [1966]: 278). Toisaalta valtapoliittisten päämäärien nojalla kieliä on pyritty tukahduttamaan. Vuosisadan loppupuolella venäläistämistoimet tuntuivat kaikkialla imperiumissa, niin autonomisessa Suomessa kuin Inkerissäkin; tällöin puututtiin kielellisiin oikeuksiin ja niitä rajoitettiin jyrkästi. Vastaavasti 1800-luvulla Ruotsissa ja Norjassa puolestaan puhuttiin suomalaisvaarasta, ja tällöin kieli aiheutti suurimman huolen. Venäjän pelättiin vaativan Suomesta alun perin muuttaneiden kveenien asuttamia alueita itselleen (Eriksen & Niemi 1981: 317–; ks. myös Lindgren 2000: 34; Saressalo 1996: 278–284).

Myös kielenkäyttäjiä ohjaavat homogeenisuuteen tähtäävät kieli-ideologiat, jolloin korostetaan mieluummin kieliyhteisön yhtenäisyyttä ja jaettuja normeja kuin variaatiota (Kroskrity 2000: 24). Samoin oma ryhmä nähdään suhteessa *Toiseen*, joka puolestaan kuvitellaan homogeeniseksi; kielellinen käyttäytyminen käsitetään yksiulotteisesti ja sen oletetaan pohjautuvan johonkin puhujiensa perusolemukseen liittyvään seikkaan ottamatta huomioon sitä, että syynä voisi olla myös jokin ulkoinen tekijä kuten kielenkäyttäjien kokema historia (Irvine & Gal 2000: 39). Inkerinsuomalaisten kohdalla sosiohistoriallisten tekijöiden merkitys on nähtävissä selvästi: suomen kielen asemaan ovat vaikuttaneet ympäröivän yhteiskunnan ideologiat, jotka ovat ilmenneet vuosisadan vaihteen assimilaatiotavoitteista periaatteelliseen myönteisyyteen Neuvostoliiton alkuaikoina. Äärimmillään yksikielisyysideologia on näkynyt vähemmistökielen tukahduttamispyrkimyksinä, jolloin suomen kielen käyttö oli vaarallista. 2000-luvulla suomen kielellä on tietyissä konteksteissa taas prestiisiä, mutta pluralismi ei ole kuitenkaan käytännön ideologia (ks. Pyykkö 2005). Homogeenisuusajattelu on nähtävillä yhteisön tasolla, mistä se helposti siirtyy myös yksilön ideologiaan.

3.2.3 Standardin ja kansakunnan määrittelyä

Kielipolitiikasta puhuttaessa on syytä lyhyesti määritellä myös joitakin peruskäsitteitä, joita tässä yhteydessä usein käytetään: standardi, kansallisuus, kansakunta ja etninen ryhmä (ks. Fasold 2006: 375). Nämä ovat myös käsitteitä, joiden avulla on luotu kansoja, ”kuviteltuja yhteisöjä” (Anderson 1991: 6). Nationalismin tunnettu perusajatus ”yksi kansa – yksi kieli” on vaikuttanut ja vaikuttaa osittain edelleen kielipolitiikkaan (ks. Shohamy 2006: 35, Woolard 1998). Kieli on liitetty etnisyyteen, joten etniset ryhmät on valjastettu myös tukemaan kansallisvaltion periaatteita, kansakuntaa (Sarmela 1996: 20). Perinteisesti yhteisö on diskriminoinut muita alaryhmiä (Barth 1969: 10–11). Tilanne on kuitenkin globalisaation myötä muuttunut huomattavasti, mikä näkyy kielen uudenlaisena käyttönä. Perinteiset rajat ovat muuttuneet, joskin vanhaa etnisten ryhmien määrittelyä voidaan yhä käyttää ja tämä määrittely elää symbolisesti mielikuvissa (Sarmela 1996: 21). Etnisen ryhmän ja kansallisuuden eroa ääripäissä voidaan hahmottaa siten, että etninen ryhmä on korosteisesti kiinnostunut paikallisista asioista eikä niinkään poliittisesta asemastaan (ks. Fasold 2006: 375–376).

Kansakunta (*nation*) puolestaan on poliittinen käsite, ei sosiaalinen[57] (Haugen 2003 [1964]: 416). Kun ajattelun pohjana on kansakunta, sillä on suoria vaikutuksia kielipolitiikkaan. Haugenin mukaan kansakunta minimoi sisäiset erot ja maksimoi ulkoiset. Yksilön tasolla se tarkoittaa sitä, että kansakunta on yksilölle ensisijainen lojaaliuden ja identifioitumisen kohde, joka ohittaa esimerkiksi pienemmät heimoyhteisöt. Inkerinsuomalaiset ovat usein identifioituneet Suomeen, vaikka toisaalta oma kansallinen identiteettikin alkoi 1800-luvun lopulla nousta (ks. luku 1.2.2). Samoin kansakunta-ajattelussa on pyritty siihen, että yksilö ei osoita lojaaliutta millekään toiselle kansalle, vaan tavoitteena on sisäinen koheesio ja ulkoinen erottuminen. Nationalistinen ihanne on siten se, että kaikki kommunikaatio toimii yhdellä kielellisellä koodilla; tavoitteena onkin ollut oma yhteinen kieli, ei mikä tahansa kieli. Niinpä myös murteet voivat olla uhka yhtenäiselle kansakunnalle, mikäli niistä voisi tulla itsenäisiä kieliä.

Weinreichin (1974 [1953]: 99) mukaan *kielellinen lojaalius* (*language loyalty*) kuvaa suhdetta kieleen samalla tavoin kuin nationalismi kuvaa suhdetta kansakuntaan. Hänen mukaansa kielellinen lojaalius voi ilmetä tunteina, joista seuraa kielen puolustamista: joko niin, että vastustetaan kielen funktioiden muutosta kielenvaihdon uhatessa tai rakenteen ja

[57] Toisaalta kansa (nation) voidaan ymmärtää myös kulttuurisesti, kuten ulkounkarilaisten tapaus havainnollistaa. Nykyisen Unkarin rajojen ulkopuolella asuvat unkarilaiset mieltävät itsensä kulttuurisesti Unkarin kansaan kuuluviksi, joten poliittinen käsitys kansakunnasta (nation) ei tässä tapauksessa toimi. Niinpä Kontra (2005: 30) toteaa, että ilmaus *Hungarian Slovaks* kuvastaa poliittista kansan käsitettä ja on vastoin unkarilaisten omaa käsitystä. Kuvaavampi nimitys olisi siten *Hungarians in Slovakia*.

sanaston muutosta interferenssitapauksissa. Näin käy siis kontaktitilanteessa, joka synnyttää jonkinasteista uhan kokemista ja turhautumista vallitsevaan tilanteeseen. Toisaalta Sveitsissä eri kieliryhmien kielellinen lojaalius on korkea, vaikkei poliittista erillisyyttä havitellakaan. (Mts. 100–102.) On huomattava, että kukin tilanne on erityislaatuinen. Kielellinen lojaalius ei kuitenkaan ole pysyvää, vaan olosuhteiden takia myös yksilön suhde ympäröiviin kieliin voi muuttua. Vienankarjalaisten etnistä lojaaliutta tutkinut Kunnas (2009) osoittaa, että etnisen lojaalisuuden tunteella on merkitystä näiden vähemmistökielen puhujien kielenkäyttöön. Jos lojaalisuus omaa kieltä kohtaan on heikko, puhuja lainaa helpommin elementtejä prestiisiä nauttivasta valtakielestä.

Standardin eli normitetun, sanakirjoihin ja kielioppeihin kodifioidun kielimuodon[58] muodostaminen on yksi keskeisiä kielisuunnittelun kohteita; se kuuluu perinteiseen jaotteluun kielipolitiikasta. Puhutaan korpussuunnittelusta, joka tarkoittaa toimia itse kieltä kohtaan, esimerkiksi normitetun kirjakielen kehittämistä. Kirjakielen ja tietyn standardin luomista voidaan käyttää ryhmän, perinteisesti kansakunnan yhtenäisyyden luojana. Sillä tarkoitetaan kielen tai murteen muuttamista alueen pääkieleksi, ja lopputuloksena sitä aletaan pitää kielen parhaana muotona (Nahir 2003 [1980]: 430). Standardin kehittäminen on keino lisätä yhtenäisyyttä: standardista tulee helposti ryhmän symboli (Weinreich 1974 [1953]: 99). Jos siis kansallista yhtenäisyyttä tavoittelevalla yhteisöllä ei ole omaa, kaikkiin toimintoihin sopivaa kieltä, se voi kehittää sellaisen, kuten tehtiin Suomessa: sivistyksen kieli luotiin murteiden perusteella (ks. esim. Rintala 1992: 49; Lauerma 2004: 136–176). Toisaalta Israelissa puhekieli herätettiin henkiin vanhan standardin, heprean pohjalta (Haugen 2003 [1964]: 417). Kielestä tulee yhtenäisyyden keino sekä symboli (mas. 418), jopa niin merkittävästi, että erillisen kielen puuttuminen voi herättää epäilyn ryhmän legitimiteetistä. Kielen merkitys etnisen ryhmän tunnusmerkkinä on keskeinen (Blommaert & Verschueren 1998: 193).

Shohamy (2006: 2) kritisoi perinteisiä ajattelumalleja kuten sitä, että kielten jakoa standardiin ja ei-standardiin pidetään luonnollisena ja annettuna ja arvioi, että yksioikoisten jaottelujen avulla kieltä manipuloidaan poliittisiin tarkoituksiin (ks. myös Ciscel 2008: 101–102). Kroskrity (2000: 23–24) näkee ongelmallisena sen, että myös uudemmassa kansallisuusaatteita käsittelevässä tutkimuksessa oletetaan yhteisen kielen olemassaolo ja uusinnetaan kielen homogeenisyysajattelua.

Inkerinmaalla suomen kirjakielen asema on vahvistanut henkistä kuuluvuutta Suomeen, eivätkä kansalliset pyrkimykset ole liittyneet oman, erillisen kielen luomiseen.

[58] Ks. esim. Garrett 2010: 7.

Inkerinsuomalaiset ovat kontaktitilanteen takia joutuneet erityisesti ottamaan kantaa suomen kielen muotoihin ja myös perustelemaan omaa kielitaitoaan. Tämä on yksi esimerkki kielellisestä lojaaliudesta: inkerinsuomalaistaustaiset korostavat suhdetta suomen kieleen ja kaiken lisäksi useissa tilanteissa nimenomaan puhtaan, venäjän interferenssistä vapaan kielen hallintaan. Kielellisen lojaaliuden kohde on tarkasti ottaen suomen kirjakieli. Seuraava esimerkki havainnollistaa tilannetta. Puhuja, 1910-luvulla syntynyt Aino, korostaa kielellistä lojaaliuttaan suomen kieltä kohtaan ja ennen kaikkea puhtaan suomen hallintaansa: ensinnäkin hänen mukaansa kotiseudun murre oli lähempänä suomensuomea, murteettomampaa kuin muilla inkerinmaalaisilla (r. 3–4), ja toiseksi hänen kontaktinsa suomen kirjakieleen olivat moninaiset.

3.20 A: Aino (’10)

```
01 KM:   puhuitteko työ lapsena sitä Toksovan murretta tai Le-
02       Kuivaisten murretta.
03 A:    #e# meil oli meillä Kuivaisil oli puhtaampi kieli kun
04       inkerinmaalaisilla.
05 KM:   jaa a joo.
06 A:    sen vuoksi siellä meillä oli oikeen paljon (,) itse suomalaisia
07       ja toiseksi pienuu- pienuudesta asti luin suomalaisia romaaneja
08 KM:   just.
09 A:    sen vuoksi minä puhuin jo nuoruutesta asti puhtasta suomen
10       kieltä enkä inkerin kieltä.
11 KM:   nii ihan pienestä asti.
12 A:    pienestä asti minä olen puhunut suomea.
13 KM:   mm. (,) entäs äiti ja isä (,) heil oli     [murre
14 A:                                                [äiti ja isä, heil
15       oli inkeri:n puhetta siel oli paljon venäläisiä sellasii sanoja.
16       (,) no minä vastasin. se on totta. (,) mutta minä jo nuoresta
17       kun aloin jo koulua käytäkin, meil oli kaikki suomen koulu,
18 KM:   joo.
19 A:    aina puhuttiin s- puhtasta suomen kieltä.
```

Haugen (2003 [1964]: 419) esittää, että kielen standardisoinnin tavoitteeksi voi luonnehtia variaation vähentämisen. Käytön tasolla sen sijaan standardin yhtenäisyys merkitsisi funktioiden maksimaalisen suurta variaatiota eli sitä, että kieltä voisi käyttää mahdollisimman laajalti eri tehtävissä. Esimerkiksi Suomessa 1800-luvulla tavoiteltiin suomen käyttämistä kaikilla sivistyselämän aloilla (esim. Nordlund 2004: 290). Haugenin (2003 [1964]: 421) mukaan kielipolitiikkaa voi luonnehtia neljän eri aspektin kautta (ks. myös Spolsky 2004: 5–6). Kun kieltä kehitetään murteesta kieleksi tai vernakulaarista standardiksi, ensin valitaan normi ja kodifioidaan sen muoto. Lisäksi Haugenin malliin kuuluvat yhteisön hyväksyntä eli sen varmistaminen, että kohderyhmä ottaa politiikan omakseen, ja normin elaborointi, muokkaaminen uusia tarpeita vastaavaksi. Normin valinta ja yhteisön hyväksyntä koskevat yhteisöä, kodifiointi ja funktioiden elaborointi kieltä. (Haugen 2003 [1964]: 421.) Inkerinmaalla totuttiin

aikoinaan suomen kirjakieleen standardina, ja yhtenäiseksi kuvitellun, Suomessa käytettävän suomen kielen arvostus ”oikeana” kielimuotona, ainoana vakavasti otettavana standardina, on voimissaan edelleen. Toisaalta Suomessakin standardin asema on vahva. Seuraava esimerkki kuvastaa nuoremman polven inkerinsuomalaisen käsitystä suomen kielen muodoista: Nina korostaa inkerin murteen erilaisuutta verrattuna suomen kieleen. Kurssilla hän on oppinut puhdasta (’siisti’) suomea (r. 10–11), kun taas inkerin murretta voisi oppia vanhusten kanssa keskustellen (r. 14–16). Ninan mukaan tällöin olisi kuitenkin kyseessä eri kieli (18–19). Standardiksi ei voi kaavailla sellaista kielimuotoa, jota nuoret eivät halua oppia ja jolla ei ole arvostusta. Itse Nina käyttää välillä venäjänkielisiä ilmauksia, joten oma puhe ei tässä suhteessa ole ”puhdasta” suomea, vaan erottuu suomensuomesta selvimmin kohdissa, joissa on venäjän kielen elementtejä. Ihanne on kuitenkin suomi ilman venäjän kielen ilmauksia.

3.21 N: Nina (’60)

```
01 N:      vot ja toinen asia oli että vot inkeriläis- inkeriläisen vot
02         murhe on aika,
03 KM:     murre.
04 N:      murre (,)  [da
05 KM:                [nii nii.
06 N:      on aika (,) no erillinen.
07 KM:     nii nii.
08 N:      #ee# mitä sano,
09 KM:     joo.
10 N:      minä opiskelin kurssilla no vot takoi no vot siisti da suomen
11         kieli.
12 KM:     ai jaah he niin ku,
13 N:      ymmärrätkö että on    [ero,
14 KM:                           [on niin ku suomensuomea ja inkerinsuomea.
15 N:      joo inkerinsuomea joo ja kyllä jos minä minä öö minä puhuisin
16         vot enemmän tam no vanhojen kanssa,
17 KM:     nii.
18 N:      no se ei ollut no vot niin suomen k(h)ieli ei ole se on
19         inkeriläis,
20 KM:     inkerinsuomea.
21 N:      inkerin joo murre.
```

Kielen ja murteen välinen ero nousee usein kielipoliittisten kysymysten keskiöön, tai pikemminkin se osoittaa tämän eron poliittisen luonteen. Kielet ja murteet voidaan lingvistisesti erottaa koon ja prestiisin mukaan: kieli kattaa kaikkien eri varieteettiensa piirteet, ja kielellä on yleensä enemmän prestiisiä kuin yksittäisillä, siihen kuuluvilla murteilla (Wei 2000: 9). Toisaalta standardivarieteetilla on huomattavasti enemmän prestiisiä kuin muilla, ja sen käyttö liittyy formaaleihin tilanteisiin. Näin ollen se Wein (mas. 9) mukaan ansaitsisi kielen statuksen: standardisuomi olisi siten eri kieli kuin suomi. Inkerinsuomen ja suomensuomen, tai suomen kirjakielen, suhde on juuri tällainen. Venäjällä inkerinsuomalaiset mieltävät murteen selvästi erilaiseksi kielimuodoksi, tuovat erilaisuuden julki ja tekevät myös selvän eron Suo-

messa puhuttavaan suomeen. Tutkittavat katsovatkin usein aiheelliseksi korostaa osaavansa suomea, ei inkerinsuomea. Se osoittaa puristisen ideologian olevan vahva, ja sama ilmiö on havaittavissa Suomessakin, missä ei-kielitieteilijät kiinnittävät huomiota kielen ”puhtauteen”; standardisointivaiheessa puhtaus oli ennen kaikkea kielitieteilijöiden tavoite (Nordlund 2004: 292). Suomessa puhuttava suomen variaatio jää tutkittavilta helposti huomiotta välimatkan päästä.

Sosiolingvistien kiinnostus kohdistuu kielen ja murteen toiminnalliseen työnjakoon (Haugen 2003 [1964]: 414). Haugenin mukaan kieli voidaan määritellä murteeksi sen perusteella, että sen funktiot ovat suppeammat, ja tähän liittyy myös alempi prestiisi. Koska kielellä on laajemmat funktiot, sitä arvostetaan enemmän ja sitä kohtaan ollaan lojaaleja, kun taas murteet rajoittuvat vain paikalliseen yhteisöön ja niitä voidaan pitää alikehittyneenä kielenä – kukaan ei ole katsonut asiakseen kehittää niitä ”standardiksi”. Haugen kiinnittää huomiota siihen, että kielen funktioihin perustuva paremmuus ja huonommuus ovat sosiolingvistille olennaisen tärkeitä tutkimuskohteita (mas. 415). Ruotsi ja norja ovat eri kieliä, vaikka niiden puhujat voivat pitkälti ymmärtää toisiaan. Inkerinsuomesta ei puolestaan koskaan tullut virallisesti omaa kieltä, koska siihen ei riittänyt poliittista tai kansallista tahtoa eivätkä olosuhteet olleet muutenkaan otolliset; tässä yhteydessä halu erottautua ei ollut riittävän voimakas, ja toisaalta myös luonnolliset puheyhteisöt alkoivat olla mennyttä 1980-luvulla siinä vaiheessa, kun vähemmistöjen nousu Neuvostoliitossa tuli mahdolliseksi.[59] Samalla tavalla ruotsinsuomalaiset suhtautuvat kielteisesti ruotsinsuomen luomiseen, sillä suomen kirjakielen asema on vahva (Andersson & Kangassalo 2003: 91). Käsitykset ovat siis tärkeitä standardikysymyksissä, ja asenteiden muuttumisen merkityksestä esimerkkinä voi mainita Tornionlaakson suomen kielen tilanteen. Asenneilmapiirin muutos 1980-luvulta lähtien johti meänkielen viralliseen statukseen: tavoitteena oli erottautua standardisuomesta ja vahvistaa meänkielisten yhteistä identiteettiä (Andersson & Kangassalo 2003: 32, Winsa 1998: 5, 20). (Ks. inkerinsuomen prestiisi- ja arvostuskysymyksistä lisää luvuista 3.1.4, 3.3.3 ja 4.2.2.)

3.3 Kieliyhteisöt ja kielellinen identiteetti

Kielipoliittiset olot ovat vaikuttaneet myös siihen, mitä merkityksiä inkerinsuomalaisten kielelliseen identiteettiin on latautunut; näitä merkityksiä hahmottelen seuraavaksi. Sosiolingvistisessä tutkimuksessa identiteetti, etenkin suhteessa kieleen, on tärkeä käsite määrittelyn vai-

[59] Kuitenkin vasta paluumuutto Suomeen 1990-luvulla hajotti lopullisesti suomalaiskeskittymät.

keuksista huolimatta, sillä sosiolingvistiikassa keskeisiä kiinnostuksen kohteita on se, kuinka kielellä luodaan ryhmiä ja osoitetaan kuuluvuutta eri kategorioihin eli identifioidutaan niihin (ks. esim. Omonyi & White 2006b: 1). Identiteettien merkitykset kumpuavat historiasta ja sosiaalisesta rakenteesta, kuten Bailey (2007a: 345) toteaa; yksilöt voivat määritellä itselleen vain sellaisia identiteettejä, jotka ovat kuviteltavissa tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Sosiaalinen historia määrää rajat myös muiden määrittelemille identiteeteille, joten identiteettineuvottelut tapahtuvat historian luomissa oloissa tiettynä hetkenä. Identiteettineuvottelut – oman ja muiden asemoinnin vuorovaikutus – avaavat sitä, kuinka kieliyhteisöön kuuluminen tulee näkyväksi; yksilö neuvottelee identiteetistään koko elämän ajan, ja oman asemoinnin muuttumisen takia itserepresentaatio vaihtuu (Pavlenko & Blackledge 2004b: 20). Sosiohistoriallinen tausta on merkittävä kielelliseen identifioitumiseen vaikuttava seikka; kansallisuus ja kieli ovat niitä inkerinsuomalaisille relevantteja käsitteitä, joihin suhtautumisen voi nähdä luovan tiettyä osaa identiteetistä, itserepresentaatiosta.

Kielellinen identiteetti liittyy tiiviisti kieliyhteisön käsitteeseen, sillä identiteetin puolet tulevat näkyviksi suhteessa siihen, mihin ryhmään halutaan identifioitua ja mitä se edustaa puhujille. En lähesty kieliyhteisöä yhteisten lingvististen piirteiden kautta vaan ennen kaikkea sen kautta, kuinka kielenkäyttäjät osoittavat kuuluvansa johonkin. Yhteisöt määrittyvät sen mukaan, millaiset uskomukset informanteilla on kieliryhmien rajoista (vrt. Preston 1989). Kieliyhteisö on alun perin tyypillinen sosiolingvistin kiinnostuksen kohde, koska se luo sillan kielen ja yhteiskunnan välille[60] (Hymes 1986 [1972]: 43). Kieliyhteisö on jollain tavalla sisäänrakennettu käsite monissa lingvistisissä tutkimuksia, ja vaikka sitä ei aina edes tarkemmin määritelläkään, siihen saatetaan viitata ongelmattomasti (ks. Holmes & Meyerhoff 1999: 178; Patrick 2002: 574). Kieliyhteisön jäsenet eivät välttämättä ole suoraan tekemisissä toistensa kanssa, mutta yhteisyys rakentuu mielikuvien ja yhteisen diskurssin kautta; tällaisia ns. kuviteltuja yhteisöjä ovat esimerkiksi kansakunnat (Anderson 1991: 6). Toisaalta myös hip hop -kulttuurin edustajien voidaan sanoa muodostavan kieliyhteisön, koska heitä yhdistävät sama puhetyyli ja kielellisen kekseliäisyyden keinot (Morgan 2004: 6).

Kieliyhteisön määrittely riippuu tavoitteesta ja suuntautumisesta; erilaisin lähestymistavoin saadaan ilmi erilaisia asioita. Tässä tutkimuksessa kieliyhteisön käsite esiintyy toisaalta hyvin laajana ja yleisenä, toisaalta sosiaalisena mikrotason ilmiönä, joka perustuu

[60] Kieliyhteisön määritelmiä on lukuisia (viime vuosina esimerkiksi Santa Ana ja Parodi (1998), Patrick (2002) ja Morgan (2004)). Fennistiikassa etenkin murteentutkimuksen kannalta kieliyhteisöä on pohtinut Juusela (1998).

toimintaan ja vuorovaikutukseen.[61] Aluksi tarkastelen kielellistä identiteettiä diakronisesta perspektiivistä sosiohistoriallisesti. Sen jälkeen huomion kohteena on kansallisuuden ja kielellisen identiteetin yhteydet sekä inkerinsuomalaisten suhde murteisiin. Nämä näkökulmat näyttäytyvät aineistoni valossa kielellisen identiteetin rakennuspuina. Kyseessä olevat määritteet ovat relevantteja inkerinsuomalaisaineistossa; ne ovat perinteisiä, diskurssissa eläviä ilmiöitä, mutta niihin on syytä suhtautua varauksella. Kuitenkin ne tarjoavat yhden tavan hahmottaa kielellistä identiteettiä. Lopuksi tarkastelen identiteettiä vanhainkodin toimintayhteisön kontekstissa, jolloin huomio on toiminnallisessa kokonaisuudessa ja sen esiintuomissa identiteeteissä (luku 3.3.4).

3.3.1 Kielellinen identiteetti sosiohistoriallisesti

Inkerinsuomalaisten tapauksessa suomen kieli on korosteisesti ollut menneen yhteisön ja suomalaisuuteen kuuluvuuden merkki. Siten onkin perusteltua tarkastella kielellistä identiteettiä sosiohistoriallisesti ja kielellisen identiteetin rakentumista suhteessa kieliyhteisöihin. Vanhimmat informantit ovat kokeneet itse menneen suomenkielisen yhteisön, muilla on siitä toisen käden tietoa. Historia ja menneet yhteisöt ovat tavallisia esimerkiksi vanhainkodin arkisten keskustelujen puheenaiheena.

Yhä edelleen käy ilmi, että inkerinsuomalaisilla on samansuuntaisia käsityksiä menneisyydessä vallinneesta paikallisen puhetavan normista. Kieliyhteisö tuntuukin mielekkäältä määrittää juuri tätä kautta, kuten Vaattovaara (2009: 23–25) on tehnyt: keskeistä on yhtenevä käsitys normista, ei se, että kaikki noudattaisivat samaa normia (ks. myös Mustanoja 2011: 71–72).[62] Puheyhteisöjen jäsenyys rakentuu eri tyylien ja koodien käytön kautta, eivätkä tiettyjen ilmausten tai kielimuotojen merkitykset välttämättä avaudu ulkopuolisille (Milroy 1987: 85). Gumperzin (1986 [1972]: 16) mukaan puheyhteisö voidaan parhaiten määritellä sen perusteella, että sillä on paljon tämänkaltaisia yhteisiä käsityksiä sosiaalisten tilanteiden rajoituksista ja mahdollisuuksista; pelkkä yhteinen kielellinen tieto ei riitä.

[61] On myös mahdollista tehdä ero puheyhteisön (*speech community*) ja kieliyhteisön (*linguistic community*) välille (ks. Santa Ana ja Parodi 1998: 31). Puheyhteisö olisi tällöin kvalitatiivisen tutkimussuuntauksen suppea käsite, ja se sisältää jo idean vuorovaikutuksesta ja sillä tarkoitetaan sosiaalisesti toisiinsa sidoksissa olevien jäsenten ryhmää jonkin tietyn paikan sisällä (Santa Ana & Parodi 1998: 31). Kieliyhteisö olisi tässä jaottelussa puolestaan laaja yläkäsite, ja kriteerinä kieliyhteisölle olisi jokin rajattu (maantieteellinen tai hallinnollinen) kokonaisuus, joka on muutenkin olemassa. Käytän tässä tutkimuksessa kieliyhteisön ja puheyhteisön käsitteitä synonyymisesti. Kieliyhteisö-termiä on käytetty maantieteellisesti kaupunkiyhteisöistä, esimerkiksi Helsinkiä on kuvattu kieliyhteisönä. Tällöin kyseessä on kielitilanteen kokonaiskuvaus.

[62] Kieliyhteisön klassisesta käsitteestä ks. Labov 1972: 120; Milroy 1987: 13.

Koska tietämys kommunikatiivisista normeista ja rajoituksista riippuu yhteyksien intensiivisyydestä ja kommunikaatioverkoston rakenteesta, puheyhteisön rajat saattavat käytännössä olla yhtä etnisten tai kansallisten rajojen kanssa (Gumperz 1986 [1972]: 16). Kieliyhteisö on kuitenkin selvästi lingvistien käsite (ks. Vaattovaara 2009: 23). Murretutkimuksissa yhteisö on perinteisesti rajattu alueellisesti, ja murrerajat ovat pitkälti noudatelleet pitäjänrajoja (Juusela 1998: 55–56). On siten syntynyt osittain aiheellinenkin vaikutelma yhtenäisistä, alueellisista puheyhteisöistä, joskin sisäiseen variaatioon on jo varhain kiinnitetty huomiota (mas. 57). Esimerkiksi 1900-luvulla kielentutkijat tallensivat inkerinsuomen murteita pitäjittäin (esim. Pallonen 1986, 1992; Nirvi 1981; Mullonen 2004[63]).

Kieliyhteisöt tunnistetaan esimerkiksi silloin, kun vallankäyttäjät katsovat ne ongelmaksi tai tutkijat korostavat niitä nostaessaan ne tutkimuksen kohteeksi (Morgan 2004: 3, 17). Tutkimustani voi kritisoida inkeriläisten kieliyhteisöistä puhumisesta tai entisen Inkerinmaan kyläyhteisöjen esiin nostamisesta kieliyhteisöinä siksi, että tällainen diskurssi vahvistaa kuvitteellisia yhteyksiä ja idealisoituja mielikuvia menneestä yhteisyydestä. Kuitenkin menneisyys on olennainen osa tämän päivän käsityksiä, ja kollektiiviset myytit ovat myös todellisuutta; niiden noustessa esiin paljastuu myös jotain suhtautumisesta nykyisyyteen. Myös mielikuvat ryhmistä ovat todellisuutta, vaikka ne voivat olla mielivaltaisia (Bourdieu 1991: 221; Joseph 2010: 12). Keskustelua inkeriläisyydestä ja menneistä yhteyksistä ei synny, jos asianosaisilla ei ole niistä kysyttäessäkään näkemyksiä. Kuitenkin tutkimuksen lähtökohdat on pidettävä mielessä ja esiin tulevien näkökulmien arvioinnissa on oltava kriittinen (vrt. Blackledge & Creese 2008). Keskusteluissa nousevat kilpailevat identiteetit osoittavat, että myös menneisyyden kieliyhteisö on ollut monitahoinen.

Seuraava esimerkki havainnollistaa historiaa, mutta osoittaa myös näkökulmien ja identifioitumisen erilaisuuden sekä tilannesidonnaisuuden. Puhumassa on kaksi inkeriläisvanhusta, jotka kertovat jotain menneen yhteisön kielenkäytöstä, mutta heillä on tilanteessa eri tavoitteet ja eri näkökulmat. Yhteinen historia oletetaan ja tiedetään tutuksi, jolloin siitä voidaan puhua ilman laajoja selityksiä. Kaisan vuoron aloittama *ennempää* (’aiemmin’, r. 1) viittaa vuosikymmenien taa, mikä selviää jatkosta. Meerin näkökulma on, että kaupungissa käytiin ja asioista suoriuduttiin hyvin; hän siis haluaa tässä tilanteessa korostaa luonnollista ja käytännöllistä kaksikielisyyttä. Kaisa puolestaan ei yhdy tähän kertomukseen, vaan torjuu sen, sillä se ei sovi hänen tämänhetkiseen tavoitteeseensa, suomenkieliseksi identifioitumiseen. Hänen näkökulmansa fokusoituukin tässä niihin vanhuksiin, jotka eivät osanneet sanaa-

[63] Mullosen kirjan haastattelut on tehty pääosin 1960- ja 70-luvuilla; murrenäytteiden tavoitteena on mm. luoda käsitys Inkerin elämästä 1900-luvun alussa (mts. 9).

kaan venäjää (r. 1 ja 4). Hän jatkaa piirtämällä koko kielellisen elämänkertansa, sen merkittävät ainekset: äiti ei osannut lainkaan venäjää, mutta joutui elättämään yksin kolme lasta isän kuoltua. Kaisa itse oppi venäjän vasta vanhempana, eikä mielestään koskaan täydellisesti. Nykyäänkin hän puhuu *huonost* (r. 22) mutta toteaa, että tulee kuitenkin ymmärretyksi (*piäsööt peril*, r. 28).

3.22 M: Meeri (’00), K: Kaisa (’20)

```
01 K:      ennempää vanhat ihmist eivät osanneet (.) venättä.
02 KM:     mm
03 M:      [nii --
04 K:      [ennempää ei osant yhtää venättä ei yhtikä sannaa.
05 KM:     mm.
06 M:      no kaupunkis käivät hyvi ja kaik hyväst suorittiit. hehee
07 KM:     mm.
08 K:      ei venättä suo-, missää (,) äv
09 M:      nii nii.
10 K:      puoltoist vuotta ol ko mi- miul
11         [ko isä kuol kolme lasta kasvatti,
12 M:      [sillon ol suoruus maailmas.
13 K:                 [ei osant ostaa eikä myyä miten hää elätti en tii-
14 M:                 [mm
15 KM:     mm.
16 M:      nii.
17 KM:     nii        [miten.
18 K:                 [ei vanhat ihmis(h)e os(h)anneet,
19 KM:     nii.
20 K:      mie olin suur tyttö en miekää osant.
21 KM:     nii.
22 K:      huonoo huonost enkä mie nytkään pr-,
23 KM:     nii.
24 K:      pravilno (-).
           oikein
25 KM:     nii.
26 K:      (-)
27 KM:     nii.
28 K:      °ossaa°. (,) piäsööt peril no?
29 KM:     mm.
30 M:      nii. nii.
```

Meerin ja Kaisan huomiot ihmisten kielitaidosta menneissä kieliyhteisöissä poikkeavat keskenään ja nostavat esiin erilaisia kielellisen identiteetin aineksia. Selityksenä ovat toisaalta erilaiset lapsuuden elinympäristöt, vaikka molemmat ovat kotoisin Pohjois-Inkeristä. Paikalliset erot olivat alueella huomattavat ja yksittäisten ihmisten kokemukset niistä erilaisia: 13 vuotta nuorempi Kaisa korostaa vanhojen ihmisten kielitaidottomuutta, kun taas lapsuutensa Venäjän keisarikunnassa elänyt Meeri toteaa ihmisten suoriutuneen ylipäänsä hyvin kaupungissa, Pietarissa asioinnista. Tätä kuvaa tukee myös sellainen muussa yhteydessä esiintullut seikka, että Meerin kotikylässä oli venäläisiä kesänviettäjiä, kun taas Kaisan lähiympäristössä sellaisiin ei ollut totuttu. Toisaalta ristiriitaa selittää myös kerronnan motivaatio ja tavoite:

toisen huomio on siinä, että täysin venäjää taitamattomiakin oli runsaasti vielä hänen lapsuudessaan, kun taas toisen fokuksena ovat kaksikieliset ihmiset, jotka hoitivat asioita ja selviytyivät hyvin venäjäksi. Kertojan oma kokemus toimii mittapuuna, mutta keskeisintä on tässä tapauksessa kussakin tilanteessa esiin tuotu todellisuus. Kielellinen identiteetti on siten inkerinsuomalaisvanhuksillakin tilanteinen ja muuttuva, kuten esimerkki osoittaa.

Kieliyhteisöjen muutos oli yksilöiden kannalta huomattava. Niinpä lapsuudenkokemus voi tätä taustaa vasten korostua entisestään; yleisen nostalgian ohella sitä ovat voineet vahvistaa monin tavoin poikkeuksellisen kaoottiset ja hankalat elinolot myöhemmin. Myös nuoremmille inkeriläisille sosiohistoriallinen tausta kieliyhteisön muutoksineen on yleensä pääpiirteissään tuttu ja osa omia juuria, kuten seuraava esimerkkikatkelma osoittaa.

3.23 H: Heikki (’80)

```
01 KM:    mitä ihmiset yleensä sanoo.
02 H:     no kyselevät miksi minä muutin tänne Venäjälle. (NAURUA)
03 KM:    ai (NAURUA) mitä sä sitten sanot niille.
04 H:     sanon että minä olen ihan (,) tän paikan no (2.0) ee korennoi,
05        zhitel.
06 KM:    joo.
07 H:     miten se on,
08 KM:    ää (,) niin ku (.) alkuperäisasukas.
09 H:     joo (NAURAHDUS) että voi olla ne tulivat ihan tänne asumaan ihan
10        myöhemmin kuin minä.
11 KM:    okei.
12 H:     mun suku.
13 KM:    no mitä ne siihen sitte (.) uskooko ne.
14 H:     no (.) aika (,) ää vaikea niille uskoa.
```

Esimerkissä 80-luvulla syntynyt Heikki tuo esiin sen, että on alueen alkuperäisasukas (r. 4–5), mutta se ei ole yleisesti kaikkien tiedossa; tätä näkemystä hän joutuu selvittämään eksplisiittisesti (r. 4). Hän ottaa esiin sosiohistoriallisen taustan ja kokemuksen paikallisuudestaan, joilla on aiemmissa tutkimuksissa havaittu olevan merkitystä kielellisen identiteetin muodostumisessa. Esimerkiksi Transsilvanian unkarilaisilla on vahva paikallisidentiteetti, eli he ovat vahvasti kiinnittyneitä asuinalueeseensa; heillä on tunne ”alkuperäisyydestä”, vaikka rajansiirtojen seurauksena he ovatkin joutuneet vähemmistön asemaan ja uuteen valtioon. (Benő & Szilágyi 2005: 146–148). Heidän tilanteensa muistuttaa inkerinsuomalaisten kokemuksia, koska näidenkin esi-isien tulo alueelle tapahtui ennen valtaosaa nykyisistä venäjänkielisistä. Sosiohistorialliset olot vaikuttavat siihen, kuinka identiteettejä luokitellaan ja kuinka niistä neuvotellaan.

Sosiohistoriallinen tausta vaikuttaa osaltaan siihen, mihin eri kieliä puhuvat haluavat eri tilanteissa samastua. On tavallista erottaa alkuperäisvähemmistöjen kielet siirtolaiskielistä, mutta on tilannekohtaista, kuinka kauan ryhmän on oltava tietyssä paikassa tullak-

seen luokitelluksi alkuperäiseksi (ks. Romaine 2004: 392). Monet siirtolaisryhmät kärsivät matalasta statuksesta. Siirtolaisryhmät poikkeavat kuitenkin toisistaan, ja monet ovat muuttaneet nykyiselle asuma-alueelleen kauan sitten, jolloin ne alkavat saavuttaa jonkinlaista alkuperäisväestön asemaa. Inkerinsuomalaiset olivat alun perin siirtolaisia, joihin alkuperäisasukkaat sulautuivat. Ruotsin metsäsuomalaisilla on samantyyppinen tausta kuin inkerinsuomalaisilla siinä mielessä, että he muuttivat Ruotsiin Savosta Ruotsin asutuspoliittisten päämäärien tukemiseksi (Andersson & Kangassalo 2003: 41). Myös kveenit ovat tulleet Norjan alueelle jo kauan sitten, mutta he ovat kärsineet silti siirtolaisväestön stigmasta, ja siksi heidän on Saressalon (1996: 283–284) mukaan ollut vaikea vaatia itselleen erillisasemaa kulttuurinsakaan suhteen (mts. 288). Kveenien asema oli aiemmin saamelaisia ongelmallisempi, koska kveenit eivät olleet alkuperäiskansa, vaan ryhmä syntyi muuttoliikkeen seurauksena (Eriksen & Niemi 1981: 331–332; Saressalo 1996: 277). Yleensä siirtolaiset muuttavat työn vuoksi ja joutuvat raivaamaan itselleen elintilan uudessa yhteiskunnassa, monien valitessa myös mahdollisimman pitkälle menevän sopeutumisen. Tällä on luonnollisesti vaikutuksensa kielelliseen identiteettiin: oma kieli voidaan kokea stigmana ja esteenä sopeutumiselle. Jos kielen asema on vakaa, myös halu ja mahdollisuudet käyttää tätä kieltä ovat yleensä suuremmat, mutta toisaalta marginaalissa identiteetillä on eniten merkitystä (Joseph 2010: 17).

Toisen maailmansodan vuosista alkaneena karkotusaikana inkerinsuomalaiset joutuivat ympäri Neuvostoliittoa ja uusien kielien kanssa kontaktiin, joten tämä aika merkitsi myös monikieliseen ympäristöön päätymistä, kuten Kaisan kokemus osoittaa. Hän kertoo alueella olleen paljon suomalaisia, ”omia” vanhoilta kotiseuduilta (r. 4, 7, 9, 11), mutta mainitsee lisäksi venäläiset ja alkuperäiskansan jakuutit (r. 15). Kaisa kuvaa sitä, miten jotkut uudet tulijat varastelivat (r. 18–20), ja uusien ja vanhojen asukkaiden välille muodostui näin ristiriitoja (r. 19, 27, 29).

3.24 K: Kaisa (’20)

```
01 KM:    ku siellä Sieverissä olitte ni puhuitteko työ siellä paljon
02        suomee vai oli- pitikö siellä (.) oliko siellä paljon
03        suoma[laisii.
04 K:          [a tiet sie siel ol niin paljo suomalaisii.
05 KM:    nii.
06        (1.0)
07 K:     (--) [r]-laisii (,) [m]-laisii,
08 KM:    nii
09 K:     [a]-sii (.) kaik ommii.
10 KM:    mm.
11 K:     kaik ommii.
12 KM:    kaik ommii. ei ollu   [venäläisii ollenkaa.
13 K:                           [kaik suomalaisii (,) kaik suomalaisii.
14 KM:    jaa jaa. (,) ai työ siellä siellä oli,
```

15 K: ol siel venäläisiiki no hyvvii olliit ihmisii jakuuttiloi ol,
16 (,)
17 KM: joo.
18 K: kukkaa siel ei varasten (-) män kaikellaisii ihmisii (,) sannoit
19 ubit ubit nado jakuutit san(h)noit (,) ko alkoit (varastel)
tappaa, jakuutit täytyy tappaa
20 kaikellaista väkkii män tiält.
21 KM: siellä oli semmosii jotka varastel.
22 K: a ne oliit oikeen (,) #e:# ei hyö varastanneet ne jakutit. (,) a
23 sit kaikellaista väkkii ku män joka paikast,
24 KM: aa nii nii.
25 K: sit se tuli siel.
26 KM: joo.
27 K: hyö ei sa- suvainneet niitä.
28 KM: mm.
29 K: ku varastelliit.

Karkotusajan jälkeinen kotiseudulle paluu 1950-luvulla ei tarkoittanut kuitenkaan paluuta suomenkieliseen kieliyhteisöön, sillä yhteiskunnassa piti tällöin toimia venäjäksi. Monikielinen karkotusaika oli ikään kuin välivaihe uuteen, venäjänkieliseen yhteiskuntaan. Kielellinen identiteetti oli käymistilassa, ja yksilöt valitsivat omat polkunsa ja päätyivät erityyppisiin toimintayhteisöihin, kun entisen kieliyhteisön käytänteet olivat hajonneet. Viimeistään karkotusten aika opetti, että suomalaisuudesta saattoi olla haittaa yhteiskunnassa. Suomenkielisestä identiteetistä tuli uhanalainen.

Eri ryhmien historia osoittaa jotakin identiteetin merkityksestä ja muodostumisesta: sitä rakennetaan koko ajan uudelleen määrittelyin. Identiteetit ovat erityisen näkyviä silloin, kun monenlaiset tulkinnat ja merkitykset ovat mahdollisia ja kun tämä johtaa valtakamppailuun siitä, kenen tulkinta on vallitseva. (Pavlenko & Blackledge 2004b: 19.) Mielikuvilla on siten keskeinen rooli kieliyhteisöjen jäsenyyden esiintuomisessa. Jokapäiväisissä toimissaan eri yhteisöjen jäsenet voivat aktivoida eri käytänteitä ja uskomuksia, jotka liittyvät ryhmiin (Baquedano-López & Kattan 2007: 73). Perinteisen, mielikuviin perustuvan yhteisyyden vaalintaa ja aktivointia voi havaita myös inkerinsuomalaisilla: heidän yhteytensä menneeseen kyläyhteisöön elää kuvitteellisessa todellisuudessa, ja tällä yhteydellä on yhä sijansa tämän päivän kielellisen identiteetin esiintuomisessa. Inkerinsuomalaisilla on perinteisesti ollut yhteyksiä valtioiden rajan yli Suomeen, joten heille identiteetin kannalta tärkeää on sekä oma, Suomesta erillinen historia sekä Suomi, joka on henkisesti tärkeä lähtömaa ja kulttuurinen vaikuttaja.

Tarkastelen seuraavaksi kansallisuuden ja kielellisen identiteetin suhdetta, mutta palaan diskurssissa näkyviin ryhmärajoihin luvussa 4.3. Tällöin käsittelen tutkittavien käsityksiä suomalaisista, inkerinsuomalaisista ja venäläisistä erikseen, siten kuin ne ilmenevät keskusteluissa.

3.3.2 Kansallisuus kielellisen identiteetin rakentajana

Kansallisuus voidaan nähdä ongelmallisena identiteetin määrittäjänä, sillä nykyään korostetaan pikemmin prosesseja ja käytänteitä ja pyritään irtaantumaan sellaisista pysyvistä kategorioista kuten kansallisuus ja sosiaalinen luokka (Heller 2008). Sosiolingvistiikassa huomio on kohdentunut nykyään muun muassa siihen, että ihmisillä on monia eri todellisuuksia, mihin suurelta osin ovat vaikuttaneet joukkotiedotusvälineet. Niinpä yhteisön jäsenyys tulee määritellä joustavammin kuin perinteisen etnisyyden tai kansallisuuden perusteella, sillä mikä tahansa yhteisö tai kollektiivi on hyvin moninainen ja ihmiset voivat olla yhtä aikaa monien, limittäistenkin yhteisöjen jäseniä (Baquedano-López & Kattan 2007: 73).[64] Toisaalta tämä tarkoittaa, että kansallisuus voi olla yksi mahdollinen identifioitumisen kohde erilaisten tilannesidonnaisten tavoitteiden mukaan. Toisinaan kansallisuus on tarjottu kategoria, johon on otettava kantaa: se voidaan kyseenalaistaa, torjua tai hyväksyä. Etnisyyskin voi olla neuvoteltavissa, ja käsitys siitä voi muuttua elämän aikana.[65] Erityisesti maantieteellisillä raja-alueilla tämä on näkyvissä, kuten Assmuth (2005: 104–105) on havainnut. Etnisyys on melko korostetusti esillä vanhainkodin aineistossa (vrt. Bierbach & Birken-Silverman 2007), mikä johtuu yhteiskunnan suurista muutoksista, inkerinsuomalaisten asemasta tässä paikassa sekä selvistä kielieroista (ks. lisää luku 3.3.4).

Kielen ja identiteetin suhteeseen esimerkiksi Suomessa on vaikuttanut suuresti 1800-luvun nationalismi: Snellman puolsi kansakunnan omaa kieltä ja oli sitä mieltä, että Suomen säätyläistö olisi vasta suomenkielistyttyään todella suomalaista (esim. Lindgren & Lindgren 2006: 340). Nationalistinen kieli- ja identiteetti-ideologia näkyy yhä eri tavoin, vaikka kieliyhteisöt ovat muuttuneet huomattavasti (ks. Shohamy 2006: 35; Woolard 1998: 17). Yhä edelleen kansallisten ryhmien identiteetti muodostuu suhteessa muihin, ja kieli voidaan nähdä kansallisen identiteetin tärkeimpänä ilmauksena (Fasold 2006: 377; Wei 2000: 12), mutta tärkeitä ovat myös alue ja uskonto (Fasold 2006: 376). Niiden avulla myös vedetään rajoja muihin myös monikansallisuuden aikana. Josephin (2010: 15) mukaan kielen merkitys kansallisen identiteetin osana, myös tämän käsityksen uudentamisessa, johtuu uskomuksesta, että syvä kulttuurinen yhtenäisyydentunne syntyy juuri yhteisen kielen kautta.

[64] Gumperz (1968) painottaa sitä, että kieliä tulee tutkia siellä, missä niitä yhteisöissä käytetään. Gumperzin määritelmässä ei ole enää sitä ongelmaa, että saman kielen puhujien tulisi kuulua samaan puheyhteisöön kuten Bloomfieldilla (1933), mutta hänenkin mukaansa ihminen voi kuulua vain yhteen puheyhteisöön kerrallaan. (kieliyhteisökäsityksen kritiikistä Morgan 2004: 7; Baquedano-López & Kattan 2007: 71).

[65] Etnisten ryhmien kriteereinä voidaan mainita esimerkiksi kansallisuus, kieli ja fyysinen ulkonäkö (Le Page & Tabourét-Keller 1985: 208–209).

Esimerkiksi Gilesin ja Johnsonin (1981) teoriassa etnolingvistisestä identiteetistä nähdään erityisesti kieli tärkeäksi etnisen ryhmän identiteetille.[66] On siis hätiköityä hylätä koko kansallisuuden käsite vain siksi, että sen käyttö on monissa tapauksissa ongelmallista.

Inkerinsuomalaisten sosiohistoriallinen tausta Neuvostoliitossa erottaa heidät monista muista suomalaisryhmistä. Eristetty ja syrjitty asema on huomioitu myös Suomen siirtolaispolitiikassa (Hallituksen selonteko 1998: 7–8). Kun inkerinsuomalaisille myönnettiin paluumuuttajan status, se tarkoitti sitä, että heidät luettiin myös ulkosuomalaisiksi,[67] vaikka heidän suomalainen identiteettinsä oli Neuvostoliitossa olosuhteiden takia heikentynyt. Se johtui siitä, että inkerinsuomalaiset eivät olleet neuvostoaikoina ja välittömästi niiden jälkeen samaan tapaan selvillä Suomesta kuin muut ulkosuomalaisryhmät; nykyään taas yhteyksiä on ollut jo niin pitkään, että halukkaat ovat päässeet tutustumaan Suomeen ja suomalaisiin. Suomalaisen identiteetin kriteerit on Lipposen hallituksen poliittisessa selonteossa määritelty seuraavasti:

> ***Suomalaisen identiteetin*** *tunnusmerkistönä voidaan pitää tietoisuutta suomalaisesta syntyperästä ja sen julkituomista sekä esim. tapojen, perinteiden ja uskonnon vaalimista, osallistumista ulkosuomalaisten kulttuuri- ja järjestötoimintaan, yhteyksien ylläpitämistä Suomeen ja Suomessa asuviin, Suomen olosuhteiden ja tapahtumien seuraamista, suomen tai ruotsin kielen taidon ylläpitämistä ja siirtämistä seuraaville sukupolville jne. (Hallituksen selonteko 1998: 6–7.)*

Tiettyjä asioita historiasta käytetään identiteetin rakennusaineena, toisia halutaan häivyttää tai korostaa vähemmän. Historiasta voidaan etsiä identiteetille rakennusaineita ja itsetunnon vahvistusta, ja tänä päivänä inkeriläisten identiteetin vahvistusaines tulee yhteydestä Suomeen, sen todistamisesta, että he ovat alun perin suomalaisia. Tämähän on myös paluumuuton peruste: entiset Suomen kansalaiset saavat palata kotimaahansa niin halutessaan. Identiteettiin liittyy samastuminen tiettyyn ryhmään, ja nykyään samastuminen suomalaisiin on tärkeää. Venäjän laaja käyttö ja kompetenssi eivät inkeriläisillä kerro samastumisesta venäläisyyteen vaan venäjäksi toimitaan pitkälti ulkoisten olosuhteiden takia. Ulkopuolinen saat-

[66] Teoria sisältää viisi sosiaalipsykologista muuttujaa: sosiaalisen identiteetin sekä etnisen identifikaation, etnolingvistisen vitaliteetin, tietoisuuden kognitiivisista vaihtoehdoista sekä etnisten ja kielellisten rajojen kovuuden tai pehmeyden sekä ryhmän jäsenyydet. Etninen identifikaatio on omassa tutkimuksessani yksi huomionkohteita; myös ryhmän jäsenyydet tulevat jossain määrin tarkasteluun.

[67] Paluumuuttajat ovat ulkomailta Suomeen muuttavia ulkosuomalaisia. Viimeksi mainitut puolestaan ovat ulkomailla asuvia Suomen kansalaisia tai suomalaista syntyperää olevia ulkomaan kansalaisia, jotka pitävät itseään suomalaisina eli joilla on suomalainen identiteetti. (Hallituksen selonteko 1998: 6.)

taa arvioida inkerinsuomalaisia nykyhetken kompetenssin tai toiminnan mukaan, ja sen voidaan katsoa tekevän vääryyttä itse koetulle identiteetille.

Kyläyhteisöaikana suomalaisuutta tai suomenkielisyyttä ei tarvinnut kyseenalaistaa: se oli itsestäänselvä ja näkyvä osa identiteettiä, vaikkei yhteisö ollutkaan homogeeninen. Joillekin inkerinsuomalaisille monikielisyys oli arkipäivää, mutta suomen kielellä oli joka tapauksessa taattu asema yhteisen identiteetin osoittimena, ja sen voi katsoa olleen laajasti ajattelun, toiminnan ja tunteiden kieli. Suomenkielisyyden voi katsoa rakentaneen oletettua (*assumed*) identiteettiä, jota ei kyseenalaistettu ja johon suurin osa oli tyytyväinen (Pavlenko & Blackledge 2004b: 19). Kuitenkin vaihtoehdot, jotka ovat tietyissä oloissa hyväksyttyjä eivätkä näin kaipaa neuvottelua, voivat toisena ajankohtana joutua jonkin toisen ryhmän kyseenalaistamiksi. Annettuja (*imposed*) identiteettejä vastaan ei sen sijaan voi aina taistella, vaikka yksilöt vastustaisivatkin kategorisointia (mts. 2004: 20–21). Näin oli esimerkiksi natsi-Saksassa, ja näin oli myös Neuvostoliitossa, kun kansanvihollisiksi leimatut suomalaiset eivät päässeet samoihin tehtäviin kuin monet muut. Seuraavassa esimerkissä voidaan nähdä se, kuinka toinen määrittelee Kaisan kansallisen identiteetin. Kaisa kertoo, kuinka on tullut huomatuksi ei-venäläisenä poikkeavan kielitaitonsa takia. Esimerkki kertoo myös Kaisan vähemmistöidentiteetistä: enemmistön jäsen määrittelee hänet, ja hän itse omaksuu tämän näkemyksen. Se on myös otollinen tarina kerrottavaksi silloin, kun hän haluaa toisen äänen vahvistamaan suomalaisuuttaan.

3.25 **K: Kaisa (’20)**

K: aha. venäläiset sano (,) #a# venäläine sannoo a ty ne
sinä et ole
russki. ja gov- otkuda ty znajesh shto ja ne russki.
venäläinen (.) minä sa- mistä tiedät että en ole venäläinen
(.) (-),
KM: nii.
K: a ty govorit ne umej(h)esh (NAURUA)
no et osaa puhua
KM: nii:.
K: (NAURUA)
KM: £nii£.
K: ja horoshaja (,) govorit ploho.
olen hyvä, mutta puhuu huonosti.
KM: £ni(h)i£.
K: a mama niskolko ne umela. ni poznovat, ni pokupat.
äiti ei osannut yhtään venäjää. ei voinut ymmärtää eikä käydä ostoksilla .
otkuda ona,
mistä hän
KM: °nii°.
K: utshilas po-russki (,) ja sama ploho.
olisi oppinut venäjää (,) minä itse huonosti.

Kaisan kokemus on osoitus venäjän kielen osaamisen merkittävyydestä neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa. Tässä kuten usein muulloinkin hän tuo esiin sen, ettei itse ikinä oppinut venäjää aivan syntyperäisen tavoin. Hän siis erottuu kielellisesti monista venäjää äidinkielenä puhuvista, sillä uusi tilanne teki suomenkielisyyden jollain tavalla näkyvämmäksi. Äidinkielisistä venäjän puhujista erottumista ei ollut aina mahdollista piilottaa, kuten tämä kertomus osoittaa, mutta nykyhetkellä se vaikuttaa olevan kertojalleen suomalaisen identiteetin vahvistin sekä resurssi; kertomusta ei ole välttämätöntä tuottaa suomalaiselle kuulijalle, mutta näin Kaisa tekee usein. On huomattava, että nykyään suomalaisuus ja suomenkielisyys on taisteltava esiin tilanteessa, jossa venäjänkielisyys ja suomen kielen unohtaminen ovat tavanomaisia ja paremmin suomea kuin venäjää puhuvat yksilöt ovat harvinaisuuksia.

Kielen avulla on helppo vetää rajalinjoja siitä, kuka kuuluu tiettyyn ”kansaan” ja kuka ei (Joseph 2010: 16). Kieli rakentaakin kuvaa käyttäjästään varsinkin, jos vallalla on ajattelu siitä, että kun puhutaan tiettyä kieltä, osoitetaan tiettyä identiteettiä (Mendoza-Denton & Osborne 2010: 116–119). Samalla etäännytetään itseä jostakin ryhmästä tai lähennytään jotakin ryhmää; puhuja siis määrittelee ja paljastaa suhteensa muihin kielen avulla. Näin tapahtuu seuraavassa esimerkissä, jossa Juho kertoo olevansa täysin suomalainen ja perustelee tätä suomenkielisellä taustallaan. Koulussa hän oppi sitä paitsi suomen kirjakieltä, ja kielitaidon myötä hän on juurtunut mielessään suomalaiseksi.

3.26 J: Juho (’20)

01 KM: ootteko työ niin ku mitäs te voisitte sanoo niin ku ootteko te
02 niin ku identiteetiltä suomalainen vai inkerinsuomalainen vai
03 mikä teiän [mi- miten koette.
04 J: [no identifi- kato mä oon semmosen kasvatuksen sillon
04 ni (.) katok ku mä kävin seitsemänteel luokkaa saakka se oli
05 suomenkieline koulu Toksovassa tota ni. (.) siihej jäi. (.) mä
06 ruvent- enäm enää tota venäjänkielis (.) koulua käymää,
07 KM: joo.
08 J: se jäi kat- ja se pa- **suomen kieli se painu niim mieleen** kato
09 (.) oli semmonen tota että mää oppilaat sillon keskenään ihan
10 niin ku kilpailimme että kuka kuka puhuu paremmi (.) kirjakiel-
11 tä.
12 KM: aij(h)aa [niin ihan tätä suome -
12 J: [se painu kato mieleen ja muistiin et sit nii että se
14 ei millään se jää jää pois k- se kielitaito.
15 KM: aivan et se [tuli sieltä koulusta oikeen.
16 J: [nii vaikka mä olin kiertämässä tätä Venäjänmaata se
17 su- mä tunsin itseni **ain ihan niin ku vereen ja henkeen että mä**
18 **oon suomalaine**.

Vaikka kielitieteessä kielet nähdään entistä enemmän konstruktioina ja kielten rajat hämärinä, on silti otettava huomioon se, kuinka itse kielenkäyttäjät lähestyvät kieltä ja identiteettiä (Blackledge & Creese 2008: 536). Kahden kielen kontakti on synnyttänyt uuden varieteetin ja

kielellisen identiteetin, jolla on negatiivinen leima, joten usein vedotaan aitoon suomalaisuuteen ja puhtaaseen suomen kieleen. Inkeriläisyys, suomalaisuus ja venäläisyys kytkeytyvät kieleen ja eri kielelliset resurssit ovat hyvin arvolatautuneita.

Suomalaisen identiteetin itsestäänselvyys käy ilmi seuraavasta esimerkistä. Kaisa tuo siinä esiin kielitaitonsa ja perustelee sitä sillä, että on suomalainen (r. 4, 6). Suomalaisuudella on inkerinsuomalaisvanhusten mielissä suuri arvo, ja puhuja saattaa kokea suorastaan loukkaavana kaikenlaiset arvelut kielitaidosta, koska ne voidaan tulkita vihjailuksi eisuomalaisuudesta. Kaisa puuttuu puheeseen, kun KM on kyselemässä Hilleviltä tämän inkerin kielen taidosta (r. 3). Kaisa näyttää ymmärtävän, että puheena on suomen kielen osaaminen, eri erityisesti murteiden hallinta.

3.27 H: Hillevi (’20), K: Kaisa, (’20)

```
01 KM:   mutta, .h (.) ossaatteko työ sitä inkerin kieltä.
02 H:    ossaan.
03 KM:   o- ha- haastatteko työ Kaisan kanssa inkerin kieltä.
04 K:    (-) se osataa m(h)yö osat(h)aa.
05 KM:   ↑osataa inkerin kieltä.
06 K:    myö ollaa suomalaisii [miten myö ei osata.
07 H:                          [(--) miul on tämä (.) siskon (.)  vunuk-
08       ka se (--) mie olen puoliks suomalaine (.) mie en ole mikkää (.)
09       venäläine,
```

Kaisa tuo itsensä ja Hillevin suomen kielen taidon takeeksi sen tosiasian, että molemmat ovat suomalaisia. Ennen historiallisella Inkerinmaalla oli luonnollista osata suomea, mitä Kaisan naurahdus korostaa (r. 4). Myös Hillevi jatkaa suomalaisen syntyperän esiintuomista (r. 7–9). Suomen kielen hallitseminen syntyperäisen tavoin on siten itsestäänselvyys, ja KM:n kysymykset aiheuttavat siitä syystä jopa hämmennystä, vaikkakin Kaisalta jää huomiotta se, että kyse on nimenomaan inkerin murteesta.

Kielen merkitys kansallisuuden ilmaisijana voi olla myös symbolinen, ja näin on myös inkerinsuomalaisilla. Kieli on jakanut vanhan ja nuoren polven käsityksiä inkeriläisyydestä, koska nuoret ovat pääosin menettäneet suomen kielen (esim. Asplund 1997: 199), mikä saa jotkut identifioitumaan venäjänkieliseen inkerinsuomalaisuuteen (Miettinen 2004: 197).[68] Kieliyhteisön hajaantuessa kielen merkitys identiteetin osana monimutkaistuu (ks.

[68] Kansallinen tai etninen identiteetti on säilynyt kielen vaihtuessa esimerkiksi saamelaisilla Vuotsossa (Aikio 1988, vrt. myös Kainulainen 1993: 155), mihin vaikuttaa se, että ryhmän on ollut mahdollista säilyä melko yhtenäisenä ja harjoittaa esimerkiksi vanhoja elinkeinoja ja traditioita. Kun siirrytään urbaaniin ympäristöön tai ryhmä joutuu fyysisesti hajalleen, myös muut osat kansallisesta identiteetistä voivat haalistua ja hävitä.

Aikio 1988: 19). Vanhalle polvelle suomalaisuudella on ollut jopa ”pyhä” sävy ja merkitys, ja siihen kuuluu saumattomasti suomen kieli, kun taas nuoremmat suhtautuvat kieleen ja suomalaisuuteen käytännöllisemmin, osittain hyötynäkökulmista käsin (Ylönen 1997: 302). Sekä traditio että käytännön toiminta yhdistävät suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvat nuoremman polven informantit inkeriläisyhteisöön. Yhteydet, verkostot ja tietoisuus taustasta sekä esimerkiksi osallistuminen inkerinsuomalaisten yhteisiin tapahtumiin ovat kuitenkin ensisijaisia edellytyksiä identifioitumiselle, eikä ilman niitä ole perusteita puhua kieliyhteisöön kuulumisesta. Dorian (1982: 33) ottaa esille gaelin kieltä eritasoisesti hallitsevat ja toteaa, että vähän kieltä osaavat ja passiiviset kaksikieliset on syytä lukea gaelin kielen puheyhteisöön. Määritelmä vaatii totutun puheyhteisö-käsitteen laajennuksen; olennaista on se, kuinka sujuvat kielenpuhujat suhtautuvat heikommin kieltä osaaviin. Puheyhteisön sosiolingvististen sääntöjen hallinta nousee tässä merkittävimmäksi kriteeriksi (mas. 30), mutta kielen hallinta ei siis ole koetun identiteetin peruste.[69]

Aiemmin suomen kieli ja suomalaisuus on Inkerinmaalla liitetty itsestäänselvemmin yhteen, mutta nyt tilanne on moniulotteisempi. Kielen merkitys vähintäänkin inkerinsuomalaisten symbolisena kansallisena tunnuksena on kuitenkin kiistaton, kuten esimerkiksi kymrin kieli on Walesissä. Tutkimus walesilaisten sosiaalisesta identiteetistä ja kymrin kielen elinvoimaisuudesta osoittaa, että Wales koetaan hyvin tärkeäksi ja kymrin kielen tulevaisuuteen suhtaudutaan laajasti optimistisesti, eikä vain Walesissä vaan myös sen ulkopuolella (Coupland ym. 2006). Erilaisia muita esimerkkejä kielen ja kansallisen identiteetin suhteesta on runsaasti. Tässä mainittakoon lisäksi USA, jonka kansallinen identiteetti käsitettiin 1900-luvulla englanninkieliseksi vähemmistökielten kustannuksella (Fasold 2006: 390), ja Skotlanti, jossa vähemmistönä olevaa gaelin kieltä tuetaan voimakkaasti ja esimerkiksi kieliohjelmien avulla halutaan pitää sitä kansallisena symbolina (Mccoll Millar 2010: 248). Saamelaiset ovat elvyttäneet esi-isiensä kieltä, koska saamen kielen kautta yhteys omaan menneisyyteen ja kulttuuriin vahvistuu (Seurujärvi-Kari 2012: 102). Siirtolaisryhmistä vertailukohdan tarjoavat Ruotsissa asuvat suomalaiset, joille suomen osaaminen on perinteisesti ollut tärkeä kulttuuriarvo, jopa itsestäänselvyys (Lainio 1996: 256).

[69] Kansallisuuden ja kielellisen identiteetin monimutkaiset kytkökset näkyvät monikielisessä tilanteessa: kenellä on oikeus tai jopa velvollisuus puhua tiettyä kieltä? Achugarin ja Pessoan (2009) tutkimuksessa USA:n rajaalueen espanjan ja englannin kielen käytöstä kävi ilmi, että jossain tapauksessa espanjaa taitamatonta meksikolaistaustaista saatettiin pitää ryhmän petturina, kun taas englanninkielisestä taustasta tulevien espanjan kielen osaamattomuus saattoi viestiä irrallisuudesta ja eristyneisyydestä paikallisyhteisöstä. Tilanne oli kuitenkin siinä mielessä erilainen kuin inkerinsuomalaisten, että nykyään suomenkielisiä ympäristöjä ei juurikaan ole, ja yhteinen kieli on venäjä.

Ryhmät voivat pyrkiä tietoisesti luomaan identiteettiään, kuten esimerkiksi inkerinsuomalaisissa lehdissä tehdään. Oma paikka on mahdollista osoittaa eksplisiittisesti[70] mutta vuosikymmenien tai -satojen aikana muodostuneita käsityksiä voi olla vaikea muuttaa. On selvää, että laajempi poliittinen ja historiallinen konteksti vaikuttavat siihen, miten kielenpuhujat ylläpitävät ja määrittelevät etnisiä ja muita ryhmärajoja (Wei 2008: 13). Kieli-identiteetti on usein selvästi kytköksissä kansalliseen identiteettiin.

3.3.3 Murteista erottautuminen

Käsitys tavoitellusta kielestä ohjaa myös kieli-identiteettiä: haluaako joku profiloitua kirjakielen taitajana vai murteenpuhujana? Tämä voi luonnollisesti vaihdella, mutta yleinen kieli-ideologinen ilmapiiri ohjaa myös yksilöiden tavoitteita ja identifioitumista. Suomessa identiteetin ja murteen suhdetta on pohtinut Mantila (2004). Hän toteaa identiteetin syntyvän, kun ihmiset omaksuvat tietynlaisia ominaispiirteitä etenkin kansallisista arkkiteksteistä; niiden kautta tietynlaista kuvaa suomalaisista tuotetaan uudelleen. Suomen maakuntien murrepiirteet ovat leimautuneet, ja niitä käytetään identiteetin aineksina. Toisaalta murrepiirteiden ja identiteetin suhde ei ole aina suoraviivainen, ja sitä olisi syytä tarkastella vuorovaikutuksessa ja puhujien käsityksistä lähtien, kuten Lappalainen ja Vaattovaara (2005) esittävät. Vertailukohdan murteista identiteetin rakentajana tarjoaa Labovin (1978: 1–42) Martha's Vineyard -tutkimus. Siinä kävi ilmi, että vahvoja murrepiirteitä käyttivät etenkin nuoret miehet, jotka halusivat identifioitua Martha's Vineyardin paikalliseen yhteisöön – niin tuli myös todistettua, että konservatiiviset murteet eivät välttämättä väisty standardienglannin tieltä (ks. myös Milroy 1987: 7).

Inkerinsuomen eli perinteisen murteen asema Inkerinmaalla on stigmatisoitu (ks. tarkemmin luvut 4.2.1 ja 4.2.2). Tilanne on erilainen kuin Suomessa, jossa ns. murrebuumin myötä alueellisten murteiden arvostus on kasvanut selvästi (ks. esim. Mantila 2004: 336–339; Nupponen 2011: 63–64). Pietarin alueella muun muassa nykyiset yhteydet Suomeen vahvistavat toisenlaisen, venäläisväritteisestä murteesta poikkeavan kielimuodon käyttöä. Tätä heijastelee seuraavassa ilmenevä Heikin mielipide kielenkäytöstään.

3.28 H: Heikki ('80)

```
01 KM:    nii. mut tavallaan sähän voisit puhua sekä inkeriä että
```

[70] Esimerkiksi kveeniliitto korostaa nykyään, että kveenit eivät ole ulkosuomalaisia, vaan Norjan kansalaisia, joilla on oma kulttuurinen identiteetti (Saressalo 1996: 338).

suomea. (.) sä voisit oppii niin ku tai puhua molempia.
H: no että oppia inkeriä se tarvitsee (.) se tarvitsee voi olla enemmän (.) tai ei enemmän mutta ihan (.) spetsialno.
KM: erityisesti.
H: erityisesti niiden mummojen kanssa no mennä ja puhua ja siitä no oppia siitä mutta siihen ei ole ei aikaa ja ei voi olla halua- kin.

Heikki toteaa suoraan, että inkerinsuomen osaamiseksi pitäisi keskustella vanhojen ihmisten kanssa, eikä tähän riitä motivaatio eikä aika (r. 6–8). Suomalaisyhteisöissä elänyt Aino puolestaan korostaa suomen kirjakielen taitoaan. Murteella ei ole hänelle arvoa, mutta kirjakieli edustaa hänelle suomalaisuutta, ja sen osaamisen korostaminen kuvastaa myös entisiä suomalaisyhteyksiä.

3.29 A: Aino (’10)

A: **#e# meil oli meillä Kuivaisil oli puhtaampi kieli kun inkerinmaalaisilla.**
KM: jaa a joo.
A: sen vuoksi siellä meillä oli oikeen paljon (.) itse suomalaisia ja toiseksi pienuu- pienuudesta asti luin suomalaisia romaaneja
KM: just.
A: **sen vuoksi minä puhuin jo nuoruutesta asti puhtasta suomen kieltä enkä inkerin kieltä.**

Menneissä inkeriläisyhteisöissä suomen kirjakielellä oli prestiisiasema julkisen elämän kielenä. Tietoisuus eri varieteettien symboliarvosta on näissä yhteisöissä eläneille yhteistä; kieliyhteisöissä varieteettien ja tyylien markkina-arvo on siis sisäistettyä tietoa (Morgan 2004: 4–5). Vain vanhimmat puhuvat murteellisesti, mutta hekään eivät halua identifioitua murteisiin vaan suomen kieleen. Seuraavan esimerkin inkeriläisnainen kertoo äitinsä puhuneen murretta ja alkaa muistella tämän kielenkäyttöä. Näin hän luo sillan omaan kielenkäyttöönsä: murteet ovat lapsuudesta tuttuja, mutta eivät enää osa omaa repertoaaria; tänä päivänä *puhutaan aina suomia* (r. 6). Maria on siis monen muun tavoin lähentynyt kielellisesti suomensuomalaisuutta ja etääntynyt entisestä kotikielestään.

3.30 M: Maria (’30)

KM: äiti puhu murretta ja,
M: äiti puhu no hän niin ku sellanteen no me me ymmärsimme kaikki häntä. (.) no nyt mä en ihan oikein tiiäkään millanen se on inkerin kieli millanen [on, hehe
KM: [nii nii.
M: suomen kieli ku nyt aina puhutaan suomia.
KM: nii nii.
M: no nyt täst kuuluu meiä mummoloista ja ne miten ne ku pusu- puh huut et.
KM: mm
M: niin ku enne sanottii myö ei tiietty miten se tyyni on (.) se oli potushka,

```
13 KM:     a(h)ivan.
14 M:      venäjäks se oli       [podushka (.) siin oli vaan toine (.)
15 KM:                           [jaa jaa   jaajaa.
16 M:      potushka.  hehe j(h)oo joo h
```

Nuoremman polven haastatellut ovat tietoisia murteista perinteisen kieliyhteisön kielenä, mutta he erottavat murteet selvästi nykykielestä. Eronteko liittynee myös nuorempien polvien haluun löytää oma identiteettinsä eikä kopioida vanhaa (vrt. Joseph 2010: 16; Paunonen 2009: 562). Blackledgen ja Creesen (2008: 537) mukaan resurssit eivät muissakaan oloissa ole siirrettävissä sellaisinaan seuraavalle sukupolvelle: se kieltäytyy niistä, kyseenalaistaa tai käyttää niitä eri tarkoituksiin. Heikki ei puhu murteista yhteisön ulkopuolisena, vaan tietoisena siitä, että hänen isovanhempansa ovat puhuneet inkeriläisittäin ja tekee eksplisiittisesti eron heidän kielimuotoonsa ja siihen, mitä tämä kielimuoto edustaa.

3.31 H:Heikki (’80)

```
01 H:      no tällä tavalla ei kukaan nuori nuorista ei puhu nyt.
02 KM:     millä tavalla.
03 H:      no että semmosta shaa käyttää että,
04 KM:     nii nii.
05 H:      no semmosta inkeriläistä. se jos joku jos puhuu (.) se puhuu
06         ihan semmosta no suomen kieltä (.) ainakin yrittää puhua.
07 KM:     joo joo.
08 H:      suomen kieltä.
```

Heikki tekee murteisiin eron varsin kategorisesti (*ei kukaan nuori nuorista ei puhu nyt*, r. 1), jolloin hän rajaa kaikkien nuorten kielen erilaiseksi ”mummojen kielestä”. Kollektiivinen rajaus vahvistaa identifioitumista ei-murteelliseksi; samalla hän erottautuu traditionaalisesta inkerinmaalaisuudesta. Murteet nähdään Inkerinmaan alueen omana mutta väistämättä menneenä kielimuotona; murteiden puhuminen ei ole tavoiteltu tapa luoda identiteettiä. Murteita voidaan muistella, jolloin niillä on myös identiteettiä luova vaikutus, sillä näin puhuja osoittaa olevansa selvillä entisen kieliyhteisön puhemuodoista, vaikka itse ottaisikin niihin välimatkaa. Murteisiin liittyy jopa kaksinkertainen stigma: ne ovat vähemmistökieltä ja lisäksi ei-standardia. Kielenkäytöllä on tässäkin tapauksessa kytkökset valtasuhteisiin (Pavlenko & Blackledge 2004b: 13–14), ja esimerkiksi koululaitos on vahvistanut valtakielen prestiisiä myös Inkerinmaalla (Bourdieu 1991: 49). Blomin ja Gumperzin (1986 [1972]) tutkimassa Hemnesbergetissä murre oli tärkeä paikallisen identiteetin symboli, vaikka standardi toimi siellä koulutuksen ja vallan kielenä. Paikalliset käyttivät standardia vieraiden kanssa osoittaakseen virallista tai kohteliasta suhtautumista. Sen sijaan inkerinsuomalaisille, vanhin polvi mukaan lukien, murteen identiteettiarvo on marginaalinen ja stigmatisoitunut.

Inkerinsuomalaismurteita voidaan ottaa keskustelussa muullakin tavoin esiin. Seuraavassa esimerkissä nuoren polven inkeriläistaustainen Veronika kertoo käyttävänsä murteita tarkoituksellisesti arkikeskustelujen viihteenä: niitä ymmärretään perhepiirissä, mutta niiden käyttö ei ole enää tunnusmerkitöntä, joten ne toimivat leikillisen performanssin välineenä (vrt. Deppermann 2007, Rampton 2006: 150, 169).

3.32 V:Veronika (’80)

01 KM: [--]mutta missä muualla sinä puhut suomea (.) kenen kanssa.
02 V: mä joskus **meillä on tädin kanssa no se on vaan huumori tai jut-**
03 **tu**. me joskus aloitamme puhua no (.) inkerin murteella (.) se on
04 aika,
05 KM: osaat inkerin murretta.
06 V: no vähän osaan. mutta **se on oikein hauska (.) niin kuin kaikki**
07 **on kotona nauravat.** mutta hänelle on ikävä koska hän enemmän
08 kuin isä puhui omalla kielellä aina mummoni kanssa ja vaarini
09 kanssa ja hänellä oli parempi suomen kieli kuin esimerkiksi
10 isällä. (.) joo ja nyt jo monta hänellä ei ole mahdollisuutta
11 niin kun puhua. ja hän joskus sanoo (,) o minä unohdin kielen.
12 mutta isäni kun lähti kouluun he eivät osanneet venäjää.

Veronikan kuvaama murteen käyttö huumorimielessä voi vahvistaa sekä omaa että kuulijan käsitystä siitä, mistä puhuja on lähtöisin. Toisaalta se valottaa nykyisen kielenkäytön normeja ja asemoi suomen kieltä puhuvan inkeriläisen taustastaan tietoiseksi, mutta uudenlaiseen kielimuotoon suuntautuneeksi. Veronikan tädille murteella on muitakin merkityksiä kuin hupailu: häntä harmittaa se, ettei voi enää käyttää sitä ja pahoittelee myös unohtavansa kielen (r. 7–11).

Kaiken kaikkiaan halu tehdä ero perinteisiin murteisiin viestii murteiden alhaisesta arvostuksesta ja samalla vähäisestä vetovoimasta identifioitumisen keinona, ja tämä seikka suuntaa taas kielenkäyttötapoja uudenlaiseen suuntaan, pois leimallisesti inkerinsuomalaisista aineksista lähemmäs yleiskieltä. Inkerinsuomalaista identiteettiä halutaan muuttaa uusiin tarpeisiin sopivaksi: vanha murre ei enää tunnu toimivalta, tavoittelemisen arvoiselta, sillä se on jopa naurettavaa.

3.3.4 Vanhainkoti kielellisenä toimintayhteisönä

Keskityn seuraavaksi tarkastelemaan, miten identiteetit näkyvät tutkimani vanhainkodin sisällä. Pelkkä kielen näkeminen sosiaalisena ilmiönä ei vielä sinänsä avaa kieliyhteisöjen toimintaa (vrt. Bloomfield 1933), vaan sosiaalisten merkitysten löytämisessä olennaista on lähestymistapa. Ongelmina tutkimuksissa ovat olleet esimerkiksi ryhmän korostaminen yksilön

kustannuksella, käsitys pysyvistä identiteeteistä ja yhteisön jäsenten omien käsitysten sivuuttaminen (Bucholtz 1999: 207).[71] Pyrittäessä irti staattisesta kielikäsityksestä ja pysyvistä kategorioista hyödylliseksi apuvälineeksi on osoittautunut toimintayhteisön käsite (*community of practice*)[72] (Holmes & Meyerhoff 1999: 173–174). Vanhainkotia voi pitää kieliyhteisönä, jonka kuvaamisessa toimintayhteisön käsitteestä on hyötyä.

Lave ja Wenger (1991) kehittivät toimintayhteisön käsitteen oppimisympäristöihin, mutta nykyään sitä käytetään laajemmin erilaisissa kielenkäyttöä selvittävissä tutkimuksissa. Toimintayhteisö liittyy yksilöiden identiteetteihin, ja paikalliset kontekstit ovat merkittäviä sen ymmärtämisessä. Sen ydinaluetta on tekeminen ja tekeminen nimenomaan sillä tavalla, että se vahvistaa yksilön jäsenyyttä yhteisössä. (Davies 2005: 560; Holmes & Meyerhoff 1999: 174.) Toisaalta toimintayhteisö voidaan nähdä yhtenä kieliyhteisönä, mikä sopii omaan tutkimukseeni (ks. esim. Morgan 2004: 15). Eckert (2000) on tutkinut koululaisten kielenkäyttöä nimenomaan toimintayhteisön perustalta; hänen mukaansa koululaisten kielenkäyttöön vaikuttaa sosiaalistuminen tietyntyyppiseen toimintaan ja ryhmään. Koska yhteisöt ovat varsin erilaisia kuin aiemmin, yksilöillä on useita vaihtoehtoisia yhteisöjä, joihin he voivat sosiaalistua ja joista tilanteen mukaan valitaan se, joka tuntuu oikealta, ja samalla hylätään epäsopivat vaihtoehdot (Rampton 2006: 12). Toimintayhteisöihin voidaan lukea erilaisia instituutioita ja väljempiä kokonaisuuksia kuten koulut tai harrasteryhmät (Morgan 2004: 15). Vanhainkotia voi luonnehtia kokonaisvaltaiseksi instituutioksi (*total institution*, Goffman 1961: 17), jossa kaikki elämän osa-alueet ovat samassa paikassa saman instituution hallinnoimina. Tyypillistä on kaikille yhteinen elämänpiiri ja päiväjärjestys.

Meyerhoffin (1999: 533) mukaan toimintayhteisö ei ole määriteltävissä pelkästään yhteisten toimintojen vaan yhteisen päämäärän kautta.[73] Toimintayhteisön tarkastelu on uusi keino selittää variaatiota, mutta yhtä lailla myös identiteettejä ja kielivalintoja, sillä tavoitteena on katsoa sitä, miten ihmiset toimivat vuorovaikutuksessa, ei ainoastaan sosiaalisten suhteiden määrää (ks. myös Davies 2005: 561). Se, miten sosiolingvistinen kompetenssi omaksutaan, määrittää jäsenyyttä. Sosiaalistuminen tiettyihin toimintaympäristöihin luo toimintayhteisöjä; kielellinen identiteetti tulee näkyväksi toiminnassa. Toimintayhteisö antaa lisää välineitä tutkia kielen variaatiota ja suhdetta yhteiskuntaan, samoin yksilöiden asemoin-

[71] Edellä mainittujen lähtökohtien lisäksi Bucholtzin (1999:207) mukaan kriittistä tarkastelua ansaitsevat kielen näkeminen peruslähtökohtana, marginaalissa olevien jättäminen huomiotta tai tutkiminen ryhmän keskeisempien jäsenten ehdoilla, ja se, että kieliyhteisön sisäistä konsensusta normeista on korostettu liikaa.
[72] Korkalainen (2009: 41) käyttää termiä käytäntöyhteisö.
[73] Olennainen kysymys luonnollisesti on, kuinka hyvin ulkopuolinen tutkija voi havaita jaettuja pyrkimyksiä (Davies 2005: 563)

teja ja identiteettejä; se ei sulje pois kuitenkaan sosiaalisen identiteetin, verkostojen tai kieliyhteisön käsitteitä (Holmes & Meyerhoff 1999).

Yksi vanhainkotia kieliyhteisönä selvästi luonnehtiva ja määrittelevä tekijä ovatkin kielelliset valtasuhteet, venäläisten ja suomalaisten lukumäärä. Vanhainkodin perustaminen oli poliittinen päätös, koska se liittyi toimenpiteisiin, jotka tähtäsivät paluumuuton hillitsemiseen ja pyrkimykseen järjestää inkeriläisvanhuksille paremmat edellytykset pysyä kotiseudullaan (ks. luku 2). Toisaalta kuitenkaan venäläisten pääsyä palvelutaloon ei rajoitettu, ja näin vanhainkodin sisäistä asetelmaa voisi luonnehtia siten, että inkerinsuomalaiset ovat alkuperäisvähemmistön asemassa. Vanhainkoti nimenomaan inkeriläisille tarkoitettuna ja suunniteltuna on inkerinsuomalaisasukkaiden tiedossa, ja se ikään kuin oikeuttaa omaan kieleen ja olemassaoloon, mikä aiempina vuosikymmeninä neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa taas on ollut hyvin ongelmallista ja stigmatisoituakin. Alun perin inkerinsuomalaiset eivät olisi halunneet venäläisiä palvelutaloon (Jämsén ym. 1998: 73). Seuraava keskustelunkatkelma valottaa Kaisan ja Helvin ajatuksia asiasta. Kaisa korostaa sitä, että talo on rakennettu inkerinsuomalaisille (r. 3, 5, 7, 9), mutta venäläiset eivät suhtaudu suomalaisiin myönteisesti (r. 13–14).

3.33 K: Kaisa (’20) H: Helvi (’20) .

```
01 K:     suomensuomalaist tekkii tämän mein koin. (.) sannoot,
02 KM:    aa.
03 K:     suomensuomalaiset tekkii suomensuomalaiset,
04 KM:    nii.
05 K:     tekkiit,
06 KM:    nii.
07 K:     tän koin inkerin (.) suomalaisil.
08 KM:    joo.
09 K:     inkerinsuomalaisil,
10 KM:    joo.
11 K:     tämän.
12 KM:    joo, joo joo.
13 K:     (-) on suomalaisii on vähän venäläiset. (.) venäläiset niin
14        isännöivät viel jot (.) ei ne suvaitse (.) suomalaisii ensikää.
15 KM:    nii.
16 K:     @nii@.
17 KM:    mikseivät suvaitse suomalaisii.
18 K:     ei @suvaitse@?
19 KM:    miks.
20        (1.0) (KAISA RAVISTAA PÄÄTÄÄN)
21 H:     en tie (--)
22 KM:    min tähen.
23 H:     ven- venäläiset on paremmat.
24 KM:    ai(h)i.
25 K:     ku myö on oltu niitä pahhoi suomalaisi(h)i.
26 KM:    nii.
27 K:     sellasii myö lähetää het (.) (kuollaakii)
```

Sosiaaliset suhteet vanhainkodin sisällä ovat tärkeitä, koska toisten asukkaiden kanssa ollaan joka päivä tekemisissä. Asukkaiden suhtautuminen eri kieliin ja kansallisuuksiin kertoo toimintayhteisön luonteesta, ja joskus on havaittavissa jonkinlaista vastakkainasetteluakin, mitä Kaisa kuvaa edellä. Tämän asian havaitsin jo ensimmäisillä käynneillä.[74] Tähän on selvimmät syynsä historiassa, kuten Kaisa ja Helvi sen muotoilevat: he ovat kuuluneet *pahoihin suomalaisiin* eli kansanvihollisiin, minkä vuoksi venäläiset eivät suhtaudu inkerinsuomalaisiin edelleenkään myönteisesti. Ryhmärajat ovat melko näkyvät, sillä kaikkien on helppoa sanoa esimerkiksi, kuka on inkerinsuomalainen ja kuka ei, ja kansallisuuksia tai jonkun kielitaitoa voidaan kommentoida vierailijalle. On kuitenkin huomattava, ettei vastakkainasettelua tai konfliktia ole jatkuvasti ilmassa – asetelma vain aktivoituu toisinaan. Asukkaat ovat toisaalta sopeutuneet vallitseviin oloihin, ja pääasiassa elämä sujuu rauhallisesti rinnakkain. Luultavasti myös iän tuoma realismi on osatekijänä: tähän paikkaan on tultu, koska muualla ei enää kykene asumaan.

Kaksikielisyys näkyy monin tavoin arjessa. Tutkimusajankohtana suomenkieliset olivat vanhainkodissa selvästi vähemmistönä, mutta heillä oli vähemmän mahdollisuuksia myös kommunikoida äidinkielellään tässä dominoivasti venäjänkielisessä ympäristössä. Niinpä oli luonnollista, että kun haluttiin puhua omaa kieltä häiriöttä, vetäydyttiin erikseen yhteen huoneeseen, jolloin ovikin saatettiin sulkea. Suomea puhuvista kaksi asui samassa huoneessa, muilla oli venäjää puhuvat asuinkumppanit. Usein aikaa vietettiin myös venäläisten asukkaiden kanssa yhteisessä olotilassa; taustalla saattoi soida musiikki, vierailijoita ja henkilökuntaa kulki ohi. Ruokailutilanteissa suomalaisvanhukset istuivat usein samassa pöydässä keskenään, ja istuessani lähistöllä kuulin heidän puhuvan suomea, mutta yleensä samassa pöydässä istui myös joku venäjänkielinen. Seuraavassa katkelmassa Kaisa kiteyttää kielenvalinnan periaatteen: suomalaisille puhutaan suomea ja venäläisille venäjää. Tämän seikan hän toi esiin useassa eri tilanteessa, mikä osoittaa sitä, että hän on tottunut tähän kysymykseen vastaamaan ja toisaalta, että tilanne on varsin ilmeinen.

3.34 K: Kaisa (’20), M: Meeri (’00)

```
01 KM:   puhutteko te täällä venäjää myös vai puhutteko työ vaan suomee.
02 K:    suomalaisil huastetaa suomii (,) [£venäläisil venättä£.
03 M:                                     [nii mm
04       opittiiha myö [venäjäkskii ko meillä oli
05 KM:                 [°nii nii°.
```

[74] Kenttäpäiväkirjasta 4.10.2005: --- annoin lopuksi tuliaisen (pietarilaistorttu) ensin meinasivat viedä sen tsaijulle, mutta sitten tuli puheeksi, että siellä venäläisetkin ottavat. Niinpä Kaisa (hyväntahtoinen, leppeä!) keksi, että vie sen huoneeseensa ja sitten huomenna tai joskus suomalaiset kokoontuvat sen syömään.

06 M: ja siellä (--) kotielämässä meil ol aina kesäeläjii.

Meerin näkemyksen mukaan tilanne ei ole uusi, vaan kaksikielisyys on tuttua jo lapsuudesta: esimerkiksi hänen kotikylässään kontakteja venäjän kieleen muodostui kesäisten lomailijoiden kautta. Yhteisissä tiloissa venäjänkieliset kuulevat usein suomea, ja suomenkieliset ovat puolestaan tottuneet siihen, että heidän täytyy puhua venäjää, mikäli haluavat tulla ymmärretyiksi. Vanhainkodissa käytetty yhteinen kieli on kuitenkin pääsääntöisesti venäjä, ja tilanteen tullen kaksikieliset asukkaat saivat myös toimia tulkkeina.

Kieliyhteisön kahden kielen käyttömahdollisuuksiin vaikuttavat myös konkreettiset olosuhteet. Asukkaat eivät juuri liiku palvelutalon ulkopuolella lukuun ottamatta niitä, jotka ovat intervallihoidossa. Sosiaalisiin suhteisiin tuovat vaihtelua suomalaisvieraat, jotka ovat muodostuneet tässä paikassa itsestäänselvyydeksi. Vierailut ovat totuttu ohjelmanumero etenkin kevät- ja kesäaikaan. Ryhmien vierailut vahvistavat vanhainkodin suomalaista profiilia, vaikka tutkimushetkellä inkerinsuomalaisia oli selvästi vähemmän kuin venäläisiä. Suomen kielellä on suuri merkitys, koska suomalaisvierailijat tulevat yleensä katsomaan juuri inkerinsuomalaisia. Nämä asukkaat edustavat jatkumoa vanhaan suomenkieliseen maailmaan, ja heidän elämänvaiheensa kiinnostavat. Seuraavassa Kaisa korostaa suomen kielen merkitystä, kun vanhainkotiin tulee suomalaisvierailijoita.

3.35 K: Kaisa, P: Paula (suomalainen)

01 K: meile tulloot suomalaiset laulamaa (,) ei venäläiset ymmärä
02 mittää.
03 P: nii (,) ei (,) jos ei oo opiskellu.
04 K: nii nii.
05 (1.0)
06 P: °mm°
07 (1.0)
08 K: ku hyö ovat hyvillää ku (,) he- henki (,) jos hyö ymmärtäät
09 tozhe.
myös
10 P: °mm°
11 K: (pojat) tulloot laulaat (,) ovat oikeen hyvillään nämä suoma-
12 laiset. (,) myö ↑ymmärrä. (,) hyvä on tällänteen ku hyö tulloot.
13 (,) myö (my) ymmärrettää tozhe.
myös

Inkerinsuomalaiset saavat Kaisan mukaan myös ilahduttaa vierailijoitaan puhumalla suomea. Katkelma osoittaa, että suomen kielen arvo on tällaisessa tilanteessa suuri, kun aiemmin suomi voitiin kokea vaarallisena tai vähäarvoisena. Kaisa antaa ymmärtää, että suomalaisten vieraillessa venäläiset jäävät kommunikaatiossa ulkopuolisiksi, hehän eivät ymmärrä suomalaisten puhetta toisin kuin *myö,* inkerinsuomalaiset (r. 13). Suomen kielen käyttö toimii osittain ulossulkevana. Syynä tähän on ennen kaikkea kielimuuri, sillä suomalaisvierailijat eivät

yleensä osaa venäjää, ja lisäksi paikka on profiloitunut inkerinsuomalaisten vanhainkodiksi; oletusarvona on siis kohdata suomenkielisiä. Yhteisten tilaisuuksien puheet tosin tulkataan venäjäksi, mutta virret lauletaan suomen kielellä. Kun suomalaiset keskustelevat varsinaisen ohjelman jälkeen suomea osaavien inkeriläisten kanssa, venäjänkieliset joko poistuvat paikalta tai seuraavat tilannetta sivusta. Venäjänkieliset eivät siis juurikaan pääse osallistumaan suomalaisten kanssa keskusteluun ja jäävät tässä tilanteessa toimintayhteisön marginaaliin.

Tärkeitä ovat luonnollisesti asukkaiden omaiset ja tutut. Vaikka omaiset eivät kävisi kovin usein, vanhainkodin ulkopuoliset sosiaaliset suhteet ovat vahvasti läsnä: yhteyksistä Suomeen sekä paikallisista vierailijoista puhutaan mielellään. Voidaan puhua passiivisista verkostoista, joille tyypillistä on epäsäännöllisyys, mikä ei kuitenkaan vähennä niiden merkitystä (Milroy & Wei 1995: 138–139). Hillevi kertoo usein lastensa perheistä ja lapsenlapsistaan, jotka ovat Suomessa. Lisäksi hänellä on muitakin yhteyksiä Suomeen (ks. esim. 3.36, r. 1,3). Kaisalla puolestaan ei ole lapsia, mutta siskontyttö käy häntä tapaamassa silloin tällöin. Tätä hän ei kuitenkaan seuraavassa katkelmassa mainitse, vaan toteaa olevansa aivan yksin (r. 5).

3.36 H: Hillevi (’20), K: Kaisa (’20)

```
01 H:    miul on tuttuja paljo Suomessa.
02 KM:   joo.
03 H:    °oikeen paljon°
04       (2.0)
05 K:    miul ei ole kettää missää. yksinnään olen £ain£.
```

Wenger (1998: 130–131) hahmottelee toimintayhteisön luonnetta muutamien erityspiirteiden kautta. Näihin hän sisällyttää esimerkiksi sen, kuinka hyvin yhteisön jäsenet ovat selvillä siitä, mitä muut tietävät ja osaavat ja kuinka he pystyvät osallistumaan yhteiseen toimintaan. Toimintayhteisön luonteenomaisia piirteitä on jaettu tieto, tuttuus, minkä seurauksena tietyt toiminnot sujuvat nopeammin. Seuraava esimerkki havainnollistaa niitä hänen listaamiaan asioita, jotka ovat erityisen kiinnostavia omassa tutkimuksessani: tietoisuutta siitä, mitä muut osaavat, jaettuja tarinoita ja sisäpiirin tietoa.[75] Tässä toiminnan kehyksenä on kerronta, joka suunnataan ennen kaikkea suomalaiselle vierailijalle. Osallistujat ovat orientoituneet tähän päämäärään, suomalaiselle kertomiseen, mutta poikkeuksena on täysin venäläinen Elena, joka on myös tiedonsaajan roolissa. Inkerinsuomalaiset kertovat yhdessä vanhimman asukkaan tarinaa. Keskustelijat ovat tietoisia toistensa kielitaidosta sekä siitä, kuka pystyy tulkkaamaan venäjästä suomeen. Samoin huomionarvoisia ovat jaetut tarinat ja sisäpiirin tieto, jotka tässä

[75] Muita ovat mm. vastavuoroisesti määritellyt identiteetit ja kyky arvioida toiminnan sopivuutta.

tilanteessa näkyvät toisen puolesta puhumisena sekä yhteisten, kaikille pitkälti samaa merkitystä kantavien käsitteiden käyttönä ilman tarkempia selityksiä. Osallistujien yhteinen diskurssi heijastaa tiettyä näkökulmaa maailmaan, ja se on muodostunut vähitellen yhteisten vaiheiden ja vaiheista kerronnan kautta. Menneisyyden vaiheet ovat tavallisia keskustelunaiheita.

3.37 Vera (’30), Kaisa (’20), Meeri (’00), Elena, KM

01 KAISA: Meeri (-) paljo, häne mies vankittii, jäi neljä lasta (.)
02 ja miehen tämä (.) isä ol (.) viel [hänel
03 KM: [mm

ELENAAN PÄIN
04 MEERI: [sillon oli vankitsemisen,
05 KAISA: [vanha ukko neljä lasta.

KUMARTUU ETEENPÄIN MEERIN SUUNTAAN
06 ELENA: aa?

KAISAAN PÄIN
07 KM: nii.

KM:ÄÄN PÄIN
08 KAISA: [ja vankitsi vankitsii mies

ELENAAN PÄIN
09 MEERI: [vankitsemisen aika a miehen vankitsiit. a- appi [ukko
10 KM: [nii.

ELENAAN PÄIN
11 MEERI: vanha (.) ol. anoppi ei ollut. anoppi oli kuollut jo aikoja.
12 appiukko eli miun kanssa,

KAISAAN PÄIN
13 VERA: govori.
sano.
14 MEERI: vanha ukko. [aha.

KAISAAN PÄIN
15 ELENA: [tsho ona skazala-to. perevodi, tsho ona skazala.
mitä hän sanoi. käännä, mitä hän sanoi.
16 HELVI: nää suomalaiset ei ymmärrä.
17 (YSKINTÄÄ)

ELENAAN PÄIN
18 MEERI: neljä lasta.
19 ELENA: (NAURAHDUS)
20 MEERI: neljä lasta. no ne eli (YSKINTÄÄ) (-) Jumala otti pois. n- kuo-
21 [ELENA VILKAISEE KAISAAN
22 kuoliit. ne ol- ne olliit [kaik. kaik pit hoitaa. aha.

KM:EEN PÄIN
23 ELENA: tsho ona skazala-to
mitä hän sanoi.
24 KAISA: tsetyre (.) rebjonka byl, vse umerali.
neljä (.) lasta oli, kaikki kuolevat.
25 VERA: vse ubirali.

kaikki kuolevat
26 ELENA: °aa?°
27 KAISA: arestovali.
pidätettiin.
28 MEERI: kaikki on ollut elämässä.

Katkelmassa näkyy yhteisöjen kommunikaatiolle tyypillinen tunnusmerkitön, sisäänrakennettu tieto historiasta, ideologioista jne. (Morgan 2004: 5); Kaisa ja Meeri puhuvat vangitsemisista (r. 1, 4, 8, 9), mikä tässä yhteisössä tunnistetaan helposti tiettyyn Neuvostoliiton vaiheeseen, Stalinin vainoihin kuuluvaksi asiaksi. Esimerkissä näkyy myös yksilöiden erilainen osallistuminen toimintaan: tiedetään, kuka osaa tulkata ja tätä kehotetaan auttamaan (r. 13, 23). Analysoin esimerkkiä laajemmin ja tarkemmin vuorovaikutuksen ja osallistumisen kannalta alaluvussa 5.2.3. Sosiaalistuminen on tärkeää yhteisöön kuulumisessa, ja sen voidaan katsoa määrittävän jäsenyyttä. Variaatio syntyy siitä, että eri yksilöt ovat sisäistäneet yhteisen toiminnan ja päämäärät eri tavoin (Holmes & Meyerhoff 1999: 174). Inkerinsuomalaisia yhdistävät yhteiset elämänvaiheet, ja tässä tilanteessa historia sekä yhteinen kieli ovat olennaisia sosiaalistumisen mittareita.[76]

Yhteisön sosiaalisesta kontrollista kertoo esimerkiksi se, että toisen kielenkäytöstä voidaan huomautella, mutta myös omaa kielenkäyttöä kommentoidaan, mikä heijastelee sisäistettyjä normeja. Onkin mahdollista määritellä toimintayhteisön jäsenyys kompetenssin kautta. Joskus kompetenssin kriteerit voidaan määritellä niin selvästi, että on mahdollista arvioida esitystä enemmän tai vähemmän kompetenttina, kuten urheilussa tapahtuu. Kuitenkin eksplisiittinen kompetenssikriteeristö on harvoin koko totuus todellisissa yhteisöissä. (Eckert & Wenger 2005: 583.) Esimerkiksi Kaisa korostaa kompetenssiaan vakuuttaen ymmärtävänsä kaiken suomalaisten puheesta, mutta toisaalta hän on huomannut KM:n puhuvan eri tavalla ja on todennut senkin, ettei aina ymmärrä tätä. KM on toisaalta osittain ulkopuolinen tai vähintäänkin hyvin marginaalinen jäsen toimintayhteisössä.

Vanhainkodissa käytettävien kielten tarkastelussa on olennaista muistaa myös henkilökunnan puhumat kielet. Monikielisyyden merkitystä vanhuudessa on tutkittu jonkin verran, ja huomiota on kiinnitetty esimerkiksi siihen, millä kielellä maahanmuuttajavanhukset saavat hoitoa vanhainkodeissa. On havaittu tendenssi, jonka mukaan maahanmuuttajavanhukset voivat palata äidinkieleensä samalla, kun myöhemmin opittu kieli jää taka-alalle, mikä voi

[76] Aineistonkeruumenetelmä vaikuttaa merkitsevästi siihen, millaista aineistoa saadaan analysoitavaksi, ja siksi kenttätyöstrategiat ovat erityisen tärkeitä ottaa huomioon. Kielellistä toimintayhteisöä tai verkostoja ei voi tutkia pelkän haastatteluaineiston varassa, vaan siihen kiinni pääseminen edellyttää yhteisön syvempää tuntemista, pitkäaikaista oleskelua tutkittavien parissa. Etnografinen menetelmä soveltuu tällaiseen lähestymiseen, sillä näin ulkopuolinen tutkija pääsee käsiksi yhteisön toimintaan. Riittävä ja relevantti taustatieto mahdollisesti tutkittavina olevista pienemmistä yhteisöistä tutkimuksen osana on olennaista. (Milroy 1987: 70; Eckert 2000)

aiheuttaa ongelmia monikielisissä vanhustentaloissa (ks. tutkimuksista lähemmin de Bot & Makoni 2011: 23–24; henkilökunnan ja vanhusten vuorovaikutuksesta esim. Backhaus 2009; Makoni & Grainger 2002). Tässä vanhainkodissa henkilökunta on venäjänkielistä, mutta johtaja puhuu myös suomea ja toimii tulkkina, kun suomalaisryhmät käyvät vierailuilla. Vanhuksille on tärkeää, että johtaja puhuu suomea, mistä johtaja kertoo itse seuraavassa katkelmassa.

3.38 Veronika (’80)

no kun palvelukeskuksessa olen työssä (.) nyt kuulen enemmän koska nyt **mummot myös puhuvat inkeriä** ja huomasin että on helpompi kun minä heille myös **suomen kielellä** puhuvat. ja he ovat iloisia kun minä jotakin suomeksi sanon aina ja kun tulin (,) se oli varmaan ensimmäisellä paikalla kun he tunsivat minua sitten kaikille sanoivat **hän osaa suomea (.) hän osaa suomea**.

Lukuun ottamatta suomalaista diakonissaa työntekijät eivät puhu suomea, joten arjen kanssakäymisessä hoitajien ja muun henkilökunnan kanssa kieli on aina venäjä. Satunnaiset keskustelut johtajan kanssa ovat siis merkittäviä, samoin ylipäänsä tietoisuus tämän kielitaidosta ja -taustasta. Suomen kieltä on mahdollisuus kuulla myös läheisessä kirkossa, jonka kaksikielisiin jumalanpalveluksiin tarjottiin kuljetus sunnuntaisin.

Tutkimani toimintayhteisön luonteeseen vaikuttaa myös jäsenten ikä, sillä vanhuuden takia kommunikaatiossa on selvästi havaittavia erityispiirteitä. Vuorovaikutuksen kulkuun vaikuttavat iän tuomat rajoitteet kuten huono kuulo, muisti tai väsymys. Kaiken kaikkiaan fyysiset, sosiaaliset ja historialliset tekijät vaikuttavat vanhainkodin toimintayhteisön luonteeseen ja sen asukkaiden vuorovaikutukseen. Kun kieliyhteisö nähdään ensisijaisesti yksilöiden sosiaalisina sidoksina, kuten Gumperz (1982a) on tehnyt, hyvä metodi on kasvokkaisvuorovaikutuksen tutkiminen. Tutkin vuorovaikutusta myöhemmissä luvuissa tarkemmin, jolloin myös kuva tarkentuu. Vanhainkoti on yksi viimeisiä yhteisöjä, joissa lapsuudessaan inkeriläiskylissä kasvaneet kommunikoivat suomeksi keskenään; myös Suomesta tulleiden suomalaisten kanssa ollaan tekemisissä. Lisäksi vanhainkoti on yksi niistä enemmän tai vähemmän monikielisistä yhteisöistä, joita inkerinsuomalaiset ovat kokeneet elämänsä aikana.

3.4 Yhteenvetoa

Tässä luvussa olen tarkastellut monikielisen yhteisön muutosta ensisijaisesti yksilön näkökulmasta. Tavoitteenani on ollut luoda kielisosiologista kuvaa entisen Inkerinmaan kieliyhteisöjen kielenkäytön muutoksista ja todellisuudesta. Seuraavissa luvuissa kuva kielenkäytöstä tarkentuu. Kokoan tässä luvun 3 tärkeimpiä havaintoja.

Ensin hahmottelin kaksikielisyyden merkityksiä ja toteutumista käytännössä (3.1.1). Lähtökohtanani on, että kaksikielisyys ei ole staattinen ominaisuus vaan pikemminkin se on sidoksissa tilanteisiin ja riippuvainen arvioijasta. Tällainen kielellinen monitasoisuus on syytä nostaa näkyvämmäksi ylipäänsä kieliyhteisöjä tutkittaessa, vaikka sen haastaakin kieliyhteisöissä ja kielenpuhujilla yleisesti vallitseva käsitys yhtenäisistä kielistä ja kielten tarkoista rajoista sekä kielellisestä purismista. Pyrinkin toisaalta ottamaan huomioon sen, kuinka inkerinsuomalainen itse kokee suomen kielen käyttönsä ja äidinkielensä: etenkin vanhukset perustelevat omaa suhdettaan eri kieliin sekä syntyperällä että kielitaidolla. Kahden kielen käyttö on muodostunut kaikille suomenkielisistä yhteisöistä lähteneillekin arkipäiväiseksi olosuhteiden sanelemana. Tarkastelin myös eri yksilöiden kielellisten valintojen motivoitumista (3.1.2) ja osoitin, että valintoihin vaikuttavat paitsi ulkoiset olosuhteet, myös henkilökohtaiset seikat. Yksilöiden valintojen takana on monia syitä, eikä esimerkiksi periaatteellinen myönteisyys välttämättä ole riittävä motivoija suomen kielen opiskeluun. Toisaalta motivaatiota voi löytyä silloinkin, kun ympäröivä yhteisö ei ole ollenkaan myötämielinen eikä näkyvillä ole välitöntä ulkoista hyötyä. Poikkeukselliset valinnat osoittavat kielenkäyttövalintojen monisärmäisyyden.

Kielenvaihto suomesta venäjään oli yleinen suuntaus 1900-luvun aikana, ja siihen pääsyynä olivat ympäröivän yhteiskunnan politiikka ja suomen kielen käyttöalojen kaventuminen; etenkin kodin kielen vaihtuminen venäjäksi on vauhdittanut merkittävästi kielenvaihtoa. Tarkastelin kielenvaihtoa sukupolvittaisena ja yksilötason ilmiönä (3.1.3). Nuoren polven inkerinsuomalainen voi olla esimerkki kielen säilyttämisestä, kun hän puhuu edelleen suomea: isovanhempien ja menneen suomalaisyhteisön kieli on siirtynyt hänelle. Toisaalta sama puhuja on esimerkki myös sukupolvittaisesta kielenvaihdosta, kun hän toteaa suomen jääneen taka-alalle ja venäjän olevan vahvempi kaikilla käyttöalueilla. Joissakin tapauksissa kieli on vaihtunut yhden yksilön elämän aikana suomesta lähes kokonaan venäjäksi. Murre on kaiken kaikkiaan jäämässä sivuun, sillä nuoremmat eivät halua puhua sitä eikä se toisaalta ole siirtynyt luonnollisesti eteenpäin muun muassa alhaisen prestiisinsä vuoksi. Monet ovat kuitenkin opiskelleet uudelleen lapsuudessaan kuulemaansa suomen kieltä, ja aineistossa on osoituksia käänteisestä kielenvaihdosta, suomen elvyttämisestä yksilötasolla. Kielitilanteen muutosta Inkerinmaalla havainnollistin kirkossa käytettävien kielten kautta (3.1.5). Kirkossa suomen kieltä halutaan yhä säilyttää ainakin vanhan polven takia, mikä tarkoittaa suomen kielen käyttöä venäjän ohella. Käytännön syistä toiminnassa on kuitenkin siirrytty enenevässä määrin venäjään, ja nuoret ovat havainneet englannin hyödylliseksi kansainväliseksi kieleksi. Suomen kielellä on tosin symbolista ja käytännöllistä arvoa esimerkiksi silloin, kun ollaan

tekemisissä suomalaisten kanssa. Perinteet ja suomalaisuuden vaaliminen eivät yleensä kuitenkaan riitä kielen käytön yksinomaiseksi motiiviksi.

Luvussa 3.2 huomio oli kielipolitiikassa ja kielenkäytön edellytyksissä erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa Inkerinmaalla. Ensin loin katsauksen alueen kielipoliittisiin oloihin; kieltä on käytetty vallan välineenä jo 1600-luvulla, kun Ruotsi pyrki vakiinnuttamaan asemaansa alueella. Venäjän vallan alla suomea saatiin käyttää julkisen elämän kielenä, ja suomenkielisiä kouluja oli alueella jo varhain. Kuitenkin esimerkiksi 1800-luvun lopulla nousivat pinnalle venäläistämistavoitteet, ja siksi suomenkielistenkin oikeuksia rajoitettiin. Neuvostoliiton alkuaikojen periaatteellisesta myönteisyydestä vähemmistökieliä kohtaan siirryttiin jyrkkiin kielen ja kulttuurin tukahduttamistoimiin 1930-luvulla; siitä seurannut hajaannuksen aika puolestaan sai aikaan sen, että seka-avioliitot yleistyivät. Nykyään suomella on tietyssä kontekstissa jälleen prestiisiä, vaikka kielellinen pluralismi ei käytäntöön asti ylläkään. Kaiken kaikkiaan kielipoliittiset kysymykset Inkerinmaalla ovat vaikuttaneet suomen ja suomalaisuuden arvostukseen aikojen kuluessa.

Kieli-ideologiat (3.2.2) näkyvät myös edellä kuvatuissa vaiheissa. Ideologiat sisältävät käsityksen monikielisyyden eduista ja haitoista yhteiskunnan tasolla, mutta heijastuvat samalla myös yksilön ajatteluun. Kyse on laajasta kielellisestä asenneilmapiiristä: yhteiskunnassa vallitsevat arvot vaikuttavat siihen, mitä valintoja yksilö todellisuudessa voi tai haluaa tehdä. Äärimmillään ihmisoikeuksien puuttuessa kielelliset oikeudet osoittautuvat toisarvoisiksi, kuten inkerinsuomalaiset saivat kokea kommunistisen vallan alla. Oltiinkin varsin toisenlaisten kysymysten parissa kuin esimerkiksi Suomessa nykyään.

Analyysini osoittaa (3.2.3), että standardikielen ja murteen välinen työnjako on luonteeltaan kielipoliittinen: inkerinsuomen murteista ei ole standardiksi, koska niillä on alhainen prestiisi. Toisaalta tietoinen kehittäminen ja toiminta oman kielen hyväksi voi muuttaa asenteita. Suomen kirjakielellä on kuitenkin pitkät perinteet inkerinsuomalaisten standardikielenä, ja aineistostani nousee toistuvasti esiin suomen kirjakielen korkea arvostus.

Kielisosiologisen osuuden toiseksi viimeinen alaluku (3.3) valottaa kielellistä identiteettiä. Kielellinen identiteetti tarkoittaa sitä, mihin ryhmään tai kieliyhteisöön tutkittavat orientoituvat. Alaluvussa 3.3.1 käsittelin sitä, kuinka sosiohistoriallinen tausta vaikuttaa tämän päivän käsityksiin; menneet yhteisöt ja esimerkiksi karkotusajan vaiheet monikielisessä ympäristössä elävät inkerinsuomalaisten mielikuvissa, ja niillä on merkitystä myös nykypäivän kielellisen identiteetin rakentumisessa. Tietoisuus menneestä on tuttua myös nuoremmille inkeriläisille ja toimii osaltaan kielellisen identiteetin rakennusaineena. Se, mihin halutaan identifioitua, liittyy tiettynä hetkenä aktivoituviin mielikuviin kieliyhteisöistä ja kielistä;

kielellinen identiteetti on monikerroksinen ja muuttuva. Inkerinsuomalaisten vanhat kieliyhteisöt ovat hajonneet, ja nykyään tilalla ovat mielikuvat ja toisaalta varsin satunnaiset kielenkäyttötilanteet, joissa ei käytetä entiseen tapaan ainoastaan suomea.

Tarkastelin myös kansallisuutta kielellisen identiteetin rakentajana (3.3.2) ja otin esille sen, että kansallisuuteen perustuva yhteisön jäsenyys vaatii joustavampaa lähestymistapaa: vaikka inkeriläisvanhuksille suomalaisuus on yhä keskeinen ja tärkeä identiteetin perusta, suomen kielellä on nuoremmille nyt myös symbolista merkitystä. Lisäksi todellisuus on pirstoutunut joukkotiedotusvälineiden ja suuremman liikkuvuuden takia. Kuitenkin kansallisuus on yhä yksi mahdollinen identifioitumisen kohde. Alaluvussa 3.3.3 tarkastelin erontekoa murteisiin, joihin edes vanhat eivät halua suoraan tai yksiselitteisesti identifioitua, mutta tietoisuus murteista inkeriläisten omaleimaisena puheena on kuitenkin selvää. Suhde murteisiin osoitti myös kielellisen vallan merkityksen, sillä esimerkiksi koulun kautta kirjakielen paremmuus on korostunut.

On muistettava, etteivät tutkimuksessa mukana olevat muodosta mitään tiivistä tai selvärajaista verkostoa. Vanhainkoti on kuitenkin yksi mikroyhteisö, jonka asukkaat ovat keskenään tekemisissä, ja tätä paikkaa lähestyin toimintayhteisön käsitteen kautta (3.3.4). Tämän tutkimuksessani keskeisimmän paikan käytänteiden tarkastelu osoitti sosiaalistumisen toimintaan olennaiseksi: esimerkiksi tieto muiden kielitaidosta ja menneisyyden kokemuksista ohjaa yhteistä keskustelua. Suomalaisvierailijat ovat inkerinsuomalaisille tärkeitä suomalaisen identiteetin ylläpitäjiä.

4 Inkerinsuomalaisten kielikäsityksiä

Tämän luvun tavoitteena on valaista yksityiskohtaisemmin inkerinsuomalaisten kielikäsityksiä, jotka joiltakin osin ovat tulleet esiin jo luvussa 3. Kysymyksenä tässä luvussa on, mitä voidaan saada esille inkerinsuomalaisten kielenkäytöstä ja kielenkäytön muutoksista kielikäsitysten kautta. Joensuun Inkeri-hankkeen tutkimusten lisäksi vertailukohtina toimivat monet siirtolaistutkimukset, joissa on sivuttu kielenkäyttäjien mielipiteitä: amerikansuomen tutkimuksissa on mainintoja esimerkiksi siitä, kuinka hyvin amerikansuomalaiset osasivat englantia ja mitä he ajattelivat siitä (Martin & Virtaranta 1993: 159–167); ruotsinsuomalaisten kieliasenteista on mainintoja eri tutkimuksissa (Lainio 1996; Andersson & Kangassalo 2003). Birger Winsan (1998) tutkimus käsittelee kokonaisuudessaan tornionlaaksolaisten kieliasenteita ja tarkastelee esimerkiksi sitä, kuinka eri kielimuotoja arvostetaan.

Ensin määrittelen lähestymistapani suhteessa kieliasennetutkimukseen (luku 4.1), ja nostan esille aineistoni erityispiirteitä. Sen jälkeen käsittelen tutkittavien kielitietoisuutta, käytettyjä käsitteitä ja metakielen aktivoitumista yleisemmin. Luvussa 4.2 tarkastelen sitä, mitä käsityksiä nousee esille kielimuodoista ja kielenkäytöstä, ja luvussa 4.3 puolestaan tarkastelen kielenkäyttäjiä koskevia kommentteja.

4.1 Kielikäsitysten tutkimisesta

Ei-kielitieteilijöiden kommentit ja avoimet havainnot kielestä on lingvistiikassa perinteisesti sivuutettu epäkiinnostavina ja epätieteellisinä (Preston 1989: 40). Kansanlingvistiikaksi nimetty suuntaus on kuitenkin lähtenyt ylittämään maallikoiden ja kielentutkijoiden välistä kuilua; motivaationa on se, että ruohonjuuritasolta lähestyen voidaan paremmin selittää kielen variaatiota ja muutosta (Preston 1989: 2; 1999: xxiv; Mielikäinen & Palander 2002: 91; Vaattovaara 2009: 26–27). Kieli elää juuri käyttäjiensä kautta, ja esimerkiksi kielen säilyttäminen, motivaatio kielen elvyttämiseen ja erilaiset prestiisikysymykset riippuvat kaikkien kielenkäyttäjien asenteista (ks. luku 3), joten niitä ei voi sivuuttaa, mikäli halutaan kokonaisvaltaisempi kuva kielen muutoksesta. Kaiken kaikkiaan kansanlingvistiikan perusajatuksena on selvittää sitä, mitä tavalliset kielenpuhujat ajattelevat kielistä ja kielimuodoista, mitä käsitteitä he käyttävät ja kuinka he luovat ja ylläpitävät esimerkiksi erilaisia stereotypioita kielestä (Preston 1989: 2). Kuten Vaattovaara (2009: 25) toteaa, on yhtä lailla olennaista tutkia sitä, miten kielelliset muodot jäsentyvät puhujien subjektiivisessa todellisuudessa kuin lingvistisen todellisuuden rakentumista; näihin keskityn tässä luvussa.

Kieliasenteita on toki aiemmin tutkittu monella tieteenalalla, esimerkiksi sosiaalipsykologiassa, jossa asenteet ylipäänsä ovat aina olleet tutkimuksen ydinaluetta (Edwards 1999: 103; Potter & Wetherell 1987: 43). Vaikka kieliasennetutkimus pyrkii selvittämään laajasti asenteita, sen näkökulma on toisinaan rajoittunut tutkimukseen kuuluvien tiukkojen testiasetelmien takia; maallikoiden näkemykset tulevat paremmin ilmi heidän itsensä ilmaisemina esimerkiksi arkisessa kontekstissa kuin silloin, kun niitä testataan keinotekoisilla testeillä (ks. Garrett 2010: 179). Kielentutkimuksessa kieliasenne voidaan ymmärtää tiukasti pelkästään kieltä koskeviksi käsityksiksi, mutta väljemmin määritellen kieliasenne-käsite pitää sisällään myös asenteet kielen tai murteen puhujia kohtaan. Kaikkein laajimmin käsitettynä kieliasenteisiin voidaan lukea asenteet kielen säilyttämistä ja kielisuunnitelua kohtaan. (Fasold 1984: 148.) Myös esimerkiksi kielen tilanteista ja sosiaalista valintaa voidaan tarkastella kieliasennetutkimuksen näkökulmasta (Mielikäinen & Palander 2002: 88), samoin ryh-

miin liitettyjä stereotypioita (Garrett ym. 2003: 12). Kieliasennetutkimus on näin ollen keskeisesti myös sosiolingvististä tutkimusta, jonka piirissä ollaan kiinnostuneita muidenkin alojen asenteita koskevista tutkimustuloksista (Preston 2002: 50, 1989: 1–2). Sosiolingvistiset tutkimukset eivät kuitenkaan ole ensisijaisesti lähteneet puhujan omasta kielinäkemyksestä (Vaattovaara 2009: 26), ja muutoinkin perinteisessä kieliasennetutkimuksessa kysymyksenasettelu on lähtenyt lingvistien määritelmistä. Näkökulmaa on kuitenkin myös sosiaalipsykologisessa kieliasennetutkimuksessa laajennettu laadullisin keinoin, jolloin maallikon kielitietoisuus on noussut fokukseen ja suuntaus on lähestynyt kansanlingvistiikkaa (mts. 29). (Kansanlingvistisen lähestymistavan suhteutumisesta muuhun asennetutkimukseen ks. lisää Vaattovaara 2009: 26–30)

Asenne on perinteisesti käsitetty varsin pysyväksi ominaisuudeksi ja mentaaliseksi tilaksi, joka ilmenee positiivisena tai negatiivisena reagointina. Mentalistisen näkemyksen mukaan asenne on valmius, joka valmistaa reagoimaan annettuun ärsykkeeseen tavalla tai toisella, kun taas behavioristit näkevät asenteet suoraan sosiaalisten tilanteiden tuottamina responsseina, joista ei voi ennustaa muuta käytöstä. (Fasold 1987: 147.) Perinteinen asennekäsitys on joutunut kovan kritiikin kohteeksi, koska huomiotta on jäänyt se, mihin asenne tai mielipide liittyy ja mitä sillä tehdään. Jos asenne nähdään staattisena, ei tilanteista vaihtelua tarvitse huomioida. Vaihtoehtoisen lähestymistavan tarjoaa diskursiivinen asennetutkimus, jonka mukaan asenteet eivät ole pysyviä, vaan voivat vaihdella eri tilanteissa ja tilanteiden sisällä samalla tavalla kuin käyttäytyminenkin (Potter & Wetherell 1987: 45, 53). Asenteet rakentuvat siis tämän näkökulman mukaan vuorovaikutuksessa eivätkä ole suinkaan valmiina kognitiossa (Kalaja 1996; Pälli 1999). Kielenkäyttö nähdään siis sosiaalisena toimintana, joka tosiasiassa luo sosiaalista todellisuutta eikä vain heijasta sitä. Tämä näkökulma on hedelmällinen myös omassa tutkimuksessani, sillä pidän asenteita ja mielipiteitä tilanteisina, tietyssä hetkessä tuotettuina. Asenteet sijoittuvat kuitenkin laajempaan sosiohistorialliseen kontekstiin. On helppo yhtyä Pällin (1999: 124) näkemykseen asenteiden tutkimuksesta kielenkäytössä: se ei ole niinkään yksilön asenteiden vaan yhteiskunnallisten ja sosiaalisten rakenteiden tutkimusta.

Asenne-käsitteelle on useita lähikäsitteitä, joita on joskus vaikea erottaa toisistaan. Tällaisia ovat *arvot, uskomukset* ja *mielipiteet* (Garrett ym. 2003: 9–10; Garrett 2010: 31–32). Asenteen ja mielipiteen eroa on hahmoteltu siten, että asenne voi olla piilevä ja se voi olla vaikeampi muotoilla, joten sitä tulisi lähestyä niin suorasti kuin epäsuorastikin. Sen sijaan mielipide on verbalisoitavissa ja se on selvästi diskursiivinen. Toisaalta suora mielipide ilmaisee myös asennetta. Tulkitsen mielipiteitä ja kielellisestä toiminnasta kertomista asen-

teiden ilmaisuna. Puhun asenteille synonyymisesti *käsityksistä*. *Arvot* voidaan nähdä ihanteina, joihin pyritään (Garrett 2010: 31); ne tulevat ilmi suoraan tai epäsuorasti esimerkiksi kielestä puhuttaessa.

Käsitän asenteet melko väljästi ja sisällytän analyysiin kaikenlaisia mielipiteitä koskien kieltä, kielenvalintaa ja kielenpuhujia. Diskursiivisesta näkökulmasta asenteita on tutkittava autenttisessa vuorovaikutuksessa, ei rakennettujen testien avulla, mikä lähtökohtana soveltuu omaan aineistooni. Tässä luvussa huomio on siinä, kuinka kielenpuhujat arvioivat kieltä ja puhuvat eri kielimuodoista, kun taas heidän omien kielivalintojensa arviointi tulee esiin luvussa 3.1.

Aineistossani olen kartoittanut tutkittavien kielikäsityksiä, suhtautumista inkerinsuomen murteisiin ja muihin suomen varieteetteihin. Myös tutkittavien kielellisestä historiasta puhuttaessa suhtautuminen kieliin ja kielimuotoihin tulee jossain määrin esille. Aineistossa on lisäksi kohtia, joissa spontaanisti, ei haastattelijan kysymyksen takia, aletaan puhua kielistä, tuodaan esille ryhmärajoja ja asennoitumista eri kieliin ja niiden puhujiin. Vanhainkodin aineistossa kielikäsitykset tulevat esille myös epäsuorasti puhetoiminnan kommentointina. Tarkastelen näissä tilanteissa esiintyvää kieliä ja kansallisuutta koskevaa metakieltä. Mitä kielestä puhuminen paljastaa kielitietoisuudesta ja kieliasenteista sekä suhtautumisesta eri puhujiin? Kysymykset ovat tässä kontekstissa siinä mielessä relevantteja, että inkerinsuomalaisille kansallisuus on ollut monella tapaa määrittelevä tekijä ja toisaalta suomen kieltä on pidetty merkkinä suomalaisuudesta. Lähestyminen on siis kahtalaista: suorien haastattelukysymysten ja niihin annettujen vastausten tarkastelua sekä keskustelussa muuten esiin nousseiden murre- ja kieliasenteiden analysointia.

Tutkittavissani on muutamia kielitieteellisen koulutuksen saaneita, eikä heidän kommenttejaan kaikilta osin voi rinnastaa muiden puhujien kommentteihin, kuten seuraava katkelma filologisen koulutuksen saaneelta puhujalta osoittaa. Tietämyksen myötä näkökulma muuttuu, sillä puhuja kertoo myös siitä, mitä on lukenut, eikä välttämättä ilmaise omaa kantaansa, tai oma näkökulma vähintäänkin sulautuu yleiseen tietoon asiasta. Kansanlingvistisessä tutkimuksessa haetaan tutkittaviksi ”maallikoita” tai ”ei-lingvistejä”, joskus puhutaan myös ”tavallisista kielenkäyttäjistä”. Nimitykset ovat jossain määrin ongelmallisia värittyneisyytensä vuoksi, mutta kyse on kuitenkin siitä, että tutkittavat eivät ole muodollisesti koulutettuja asiantuntijoita nimenomaisesti tutkittavalla alueella (ks. Garrett 2010: 179). Esimerkiksi kielenopettaja on saanut kielitieteellisen koulutuksen, mutta ei välttämättä ole perehtynyt juuri tutkittavaan aihepiiriin, jolloin tietyiltä osin hänen näkemyksensä edustavat myös

laajempaa yhteisöä. Veikon kuvaus osoittaa aineiston moninaisuuden: alla olevassa katkelmassa kielikäsitykset liikkuvat keskimääräistä yleisemmällä tasolla.

4.1 V: Veikko (’50)

```
01 KM:    mites tää kieli sitte ku puhutaan inkerin murteesta tai jotkut
02        puhuu inkerin kielestä ja ja sitte nykyään nuoremmat ehkä he
03        oppivat sitte tätä ihan Suomen (,) suomea. mikä sun näkemys on
04        tästä kielitilanteesta miten se on.
05 V:     ää joo no inkerin kieltä (,) ei ole tietenkään se on vain murre
06        yksi Itä-Suomen murte- murteista ja yhtä >kaunis< (,) taita olla
07        että pitää puhua jopa murteista, ne filologit osaavat (,)
08        osaavat (,) erottaa tota äyrämöis (,) öö murteen
09        savakkomurteesta ja niin poispäi. ja kyllä s- murre kuin murre?
10        (,) kun nykysuomalaiselta kysytään montako kieltä osaat hän
11        sanoo kaksi? (,) suomea ja #eej# siis (,) sis äidinkieltä ja
12        suomea? hh joo niin niin (.) meillä valitettavasti,
13 KM:    °mm°
14 V:     #ee# murre on ka- katoamassa,
15 KM:    °joo°.
16 V:     ja kovaa tahtia.
```

Veikko toteaa haastattelijan mainitseman käsitteen *inkerin kieli* viittaavan murteisiin (*se on vain murre*, r. 5). Hän mainitsee äyrämöis- ja savakkomurteet, mutta ottaa itse välimatkaa filologeihin, joiden toteaa tekevän tällaisia hienosyisempiä erotteluja (r. 7). Veikko ei myöskään suostu arvottamaan murretta, vaan toteaa murteiden olevan yhtä kauniita (r. 6). Hän siis tarkastelee kielimuotoa yleisesti, analysoi sen ominaisuuksia neutraaliin sävyyn faktoihin, ei niinkään omiin kokemuksiinsa perustuen. Näin hän ei tee kuitenkaan aina, esimerkiksi kun puhutaan kielimuotojen käyttökelpoisuuteen liittyvistä näkemyksistä.

Tarkastelen inkerinsuomalaisten käsityksiä kielistä ja kielenkäytöstä muun muassa seuraavanlaisin kysymyksin:

- Mitä käsitteitä tutkittavat ja haastattelija käyttävät ja miten?
- Miten tutkittavat erottelevat tai kuvailevat kielimuotoja? Mitä piirteitä inkerinsuomesta kommentoidaan?
- Miten tutkittavat suhtautuvat kieleen ja kielimuotoihin?
- Miten tutkittavat näkevät eri kielten puhujat ja luovat tai purkavat ryhmärajoja?

On huomattava, että alun perin en suunnitellut asenteiden tarkempaa tutkimusta, mutta aihe on noussut esiin aineiston pohjalta. Näin ollen aineisto ei mahdollista tutkittavien systemaattista vertailua eikä kvantitatiivista tarkastelua, koska kysymykset vaihtelevat jonkin verran

myös haastatteluaineistossa. Aineiston luonne asettaa siis omat haasteensa, mutta mahdollistaa myös avoimen tarkastelun.

4.1.1 Yhteisten merkitysten jäljillä

Yksi suuria tutkimushaasteita on lingvistien ja maallikoiden yhteisen metakielen puute, sillä maallikko kuvaa kieltä eri tavoin ja lingvistien tulkinnat voivat mennä harhaan: maallikko voi puhua esimerkiksi *murresanasta* tarkoittaessaan jotain muoto-opillista piirrettä (Mielikäinen 2005: 104; Vaattovaara 2005: 471). Ylipäänsä eri puhujien käsitykset voivat poiketa keskenään selvästikin, ja maallikoiden käsitykset voivat olla varsin erilaisia kuin kielentutkijoiden (ks. esim. Niedzielski & Preston 2000: 3–5; Preston 2004: 75). Vastaukset kysymyksiin osoittavat kunkin puhujan tapaa reagoida käsitteisiin, määritellä kieltä ja kielenpuhujia ja hahmottaa kielellistä todellisuuttaan. Myös vastauksen puuttuminen tai vaikeus vastata kertovat paljosta, ainakin siitä, kuinka helposti lähestyttäviä asiat ovat (vrt. Preston 2002). Tutkijan tehtävänä on siis päästä selville siitä, mitä tutkittava eri käsitteillä tarkoittaa.

Aiemmissa tutkimuksissa on jo kuvattu sitä, kuinka inkerinsuomalaiset suhtautuvat inkerinsuomen murteisiin ja toisaalta suomen kieleen. Esimerkiksi Ilkka Savijärvi ja Muusa Savijärvi (1999: 43) tuovat esille, että kielentutkijat puhuvat Inkerin suomalaismurteista, mutta itse inkerinsuomalaiset kertovat puhuvansa *inkerin kieltä*, *meiän kieltä* tai *suomen kieltä*. Kielentutkijoiden käyttämät käsitteet eroavat siis puhujien omista käsitteistä. Oma tutkimusaineistoni on monelta osin erilaista kuin Joensuun Inkeri-hankkeen aineisto, joka on kerätty kertaluontoisin, perusteellisin haastatteluin. Aineistoni sisältää tallenteita samoilta puhujilta, jotka tunnen pidemmältä ajalta, mikä tekee kielikäsitysten tutkimisen helpommaksi ja tuo tarkasteluun syvyyttä.

Kansanlingvistiikka asettaa kysymykset kansan ymmärryksestä ja käsityksistä lähtien; perusideana on puhujan kielitietoisuus (Preston 1996; Mielikäinen & Palander 2002: 90). Kielitietoisuus näkyy monin tavoin. Esimerkiksi huoli ”oikeellisuudesta” (*correctness*) on Prestonin (1996: 72) mukaan yksi selvimpiä kielellisen tietoisuuden osoittimia.[77] Otan tarkasteluun puhujien metakielelliset kommentit ensinnäkin siinä valossa, mitä ne kertovat puhujien pyrkimyksestä arvottaa kielimuotoja ja erotella koodeja tai osoittaa suhdetta muihin. Metakieli voidaan Niedzielskin ja Prestonin mukaan jakaa siten, että metakieli 1 viittaa puheeseen kielestä ja kielellisistä elementeistä (ks. esim. 4.17: *Se ol monta sellasta sanaa mitä niin ku ennen puhuttii ja nyt niin ku jo unohutettiin ne sanat.).* Kielenkäyttäjiin ja kielen käyt-

[77] Prestonin hahmottelemasta kielellisiä havaintoja kuvaavasta taksonomiasta tarkemmin luvussa 4.2.2; ks. myös Vaattovaara 2009: 31–32.

töön kohdistuvat arvostukset taas ovat metakieltä 2. (Niedzielski & Preston 2000: 302–314; ks. myös Vaattovaara 2009: 31; Mielikäinen & Palander 2002: 96, 104.)[78]

Kuten kansanlingvistiikassa on tapana, käsittelen nyt etupäässä suoraan kieltä koskevia lausumia. Yhtä lailla kuin lingvistin metakieli, myös kansan metakieli on tietoista; puhujat ovat aina enemmän tai vähemmän tietoisia puheestaan ja käyttämistään ilmauksista, ja itsensä tarkkailu kuuluu vuorovaikutukseen (Niedzielski & Preston 2000: 302; Verschueren 2004: 58). Omassa aineistossani vanhainkodin kielellinen todellisuus näyttäytyy muutaman yksilön kautta, mutta toisaalta tulkintojen luotettavuutta lisää pitkäaikainen kontakti puhujien kanssa; metakielellisiä kommentteja on useista tilanteista, ja näin epäselviäkin viittauksia on helpompi ymmärtää. On syytä kuitenkin olla varovainen, ettei ylitulkitse puhujien ja kuulijoiden arvioita, koska aineistot ovat pieniä ja hyvin tilannesidonnaisia. Sosiaalisten merkitysten ymmärtämisessä auttavat etnografinen sekä vuorovaikutusta tutkiva lähestyminen (Coupland & Jaworski 2004: 26).

Yhteisen kielen ja merkitysten jäljille päästään tutkimalla tilanteessa käytettyjä ilmauksia. Haastateltava voi poimia haastattelijan käyttämiä ilmauksia, mutta yhtä lailla hän voi käyttää jotain omaa varianttia. Usein haastattelijana kuitenkin pyrin valitsemaan sellaisia ilmauksia, joita haastateltavatkin käyttivät. Seuraavassa Aino ei ota haastattelijan tarjoamaa *murre*-sanaa käyttöönsä vaan jatkaa omalla ilmauksellaan: äiti ja isä käyttivät *inkerin puhetta* (r. 6–7). Hän ei ehkä edes kuule haastattelijan ilmausta *murre* (r. 5), koska ottaa jo vuoron itselleen puhuen päälle. Toisaalta sanavalinnan kohdalla voi pohtia myös sitä, onko murre-sanan merkitys negatiivisempi kuin *puheen* tai *kielen* ja vaikuttaisiko tämä mielikuva Ainon käyttämään ilmaukseen. Keskustelu ei kuitenkaan häiriinny erilaisista käsitteistä, ja molemmat ymmärtävät kysessä olevan Ainon vanhempien kielimuodon, tavan puhua.

4.2 A: Aino (’10)

```
01 A:    sen vuoksi minä puhuin jo nuoruutesta asti puhtasta suomen kiel-
02       tä enkä inkerin kieltä.
03 KM:   nii ihan pienestä asti.
04 A:    pienestä asti minä olen puhunut suomea.
05 KM:   mm. (.) entäs äiti ja isä (.) heil oli [murre
06 A:                                           [äiti ja isä (.) heil oli
```

[78] Metakielen voi jakaa myös eksplisiittiseen ja implisiittiseen, kuten Verschueren (2004: 61) on tehnyt. Implisiittiseen metakieleen kuuluvat esimerkiksi sellaiset kontekstivihjeet kuin koodinvaihto ja prosodia, kun taas eksplisiittistä ovat metapragmaattiset kuvaukset ja lainaukset tai referointi. Batesonin mukaan *metalingvistinen* on puhetta kielestä, *metakommunikaatio* taas vuorovaikutusta, joka eksplisiittisesti tai implisiittisesti auttaa vastaanottajaa ymmärtämään viestiä (Coupland & Jaworski 2004: 19). Sekä metakieli 1 että metakieli 2 voi olla implisiittistä tai eksplisiittistä. Keskityn tässä luvussa eksplisiittiseen kuvaukseen mutta otan huomioon myös implisiittiset keinot.

07 **inkeri:n puhetta** siel oli paljon venäläisiä sellasii sanoja. (.)
08 no minä vastasin. se on totta. mutta minä jo nuoresta kun aloin
09 jo koulua käytäkin (.) meil oli kaikki suomen koulu,

Seuraavassa katkelmassa haastateltava puolestaan käyttää *murre*-sanaa, mikä ei ole aivan tavallista ainakaan iäkkäämpien puhujien keskuudessa. Tässäkään hän ei itse tuo sitä keskusteluun, vaan ottaa käsitteen käyttöön haastattelijan tarjottua sitä omassa vuorossaan verraten murretta suomen kieleen (rivi 1). Maria on syntynyt vuonna 1938 ja on paljon tekemisissä suomalaisten kanssa.

4.3 M: Maria (’30)

01 KM: no mites te mites työ ajattelette tästä niin ku **murteesta** ja
02 suomen kielestä (.)onko niitten välillä iso ero ja minkälainen
03 M: #oh# kyllä [on miksei (,) inkerläiset puhuu vähän,
04 KM [nii nii.
05 M: on on.
06 KM: joo.
07 M: **murretta** kyllä.

Esimerkissä Maria toteaa inkeriläisten siis puhuvan murretta. Vastakkain ovat *suomen kieli* ja *murre*, jota inkeriläisten puhe edustaa. Jossain tapauksessa *murre*-sana voi olla outo myös sen takia, että tutkittava ei tunne ilmausta suomeksi. Seuraavassa esimerkissä Nina käyttää *murre*-sanan tilalla ensin äänneasultaan lähellä olevaa *murhe*-sanaa, mutta ottaa käyttöön *murteen* (r. 4) KM:n korjauksen jälkeen.

4.4 N: Nina (’60)

01 N: vot ja toinen asia oli että vot inkeriläis- inkeriläisen vot
02 murhe on aika,
03 KM: murre.
04 N: murre (,) [da
05 KM: [nii nii.
06 N: on aika (,) no erillinen.

Yksi seikka aineistoani tarkasteltaessa ovatkin erilaiset kielelliset resurssit, sillä useiden tutkittavien vahvempi kieli on venäjä. Suomen kielen vivahteet ja merkitykset ovat jääneet kapeammiksi vähäisten kontaktien ja käytön takia (vrt. Savijärvi I. 2003). Seuraavassa esimerkissä 1950-luvulla syntynyt Oksana, joka opettaa suomea, kertoo käsityksiään murteista. Hän taivuttaa murre-sanaa astevaihtelusääntöjen vastaisesti (rivi 5), mikä voi viestiä käytetyn sanan vieraudesta. Hän kertoo tuovansa murteita mukaan opetukseen esimerkiksi sananlaskujen kautta (r. 4–5) tavoitteenaan tutustuttaa oppilaita jonkin verran tähänkin kielimuotoon (r. 11).

4.5 O: Oksana (’50)

01 O: tai lausumme ja nämä sananlaskut ja osaat niistä kertomuksista
02 me joskus ee kerromme mutta jos on mä nyt oma oma oppikurssilla
03 aina teen niin että mä aina minulla on konessa joku ohjelma ja
04 aina annan oppilaille sivuja ja siellä ensimmäisellä rivillä on
05 joku sananlasku murrella.
06 KM: mmm
07 O: mutta alhaalla on vielä kirjotettu oikeella suomen kielellä.
08 KM: just.
09 O: että vaikkapa tällä tavalla kuitenkin me kukaan ei halua nyt se
10 on **ihan tyhmä asia opettaa sitä murretta** mutta mutta vaikkapa
11 tällä tavalla joskus ihan vaan tilkun pienen.
12 KM: niin.
13 O: he saavat,
14 KM: tutustuttaa vähän .
15 O: tutustuvat vähän joo.

Lausuma *on ihan tyhmä asia opettaa sitä murretta* (r. 10) voidaan ymmärtää toisen ääneksi, jolloin se kuvastaisi yleistä mielipideilmastoa Oksanan oman näkemyksen ohella. Yleistä mielipidettä tuo esiin jo toteama *kukaan ei halua nyt* (r. 9). Toisaalta *tyhmä*-sanan semantiikan voi tulkita eri tavoin: se voi viitata murteiden opettamisen hyödyttömyyteen, mutta toisaalta *tyhmä* voisi tässä yhteydessä merkitä myös vaikeaa tai mahdotonta. Kuitenkin murre kontrastoituu käsitteeseen *oikee suomen kieli*, (r. 7), mikä taas paljastaa jotain murteen merkityksestä puhujalle: se ei ole ”oikeaa kieltä”, joten näkemys on varsin arvottava.

4.1.2 Metakielisen kommentoinnin aktivoituminen

Tutkimuksessani kielelliseen tietoisuuteen vaikuttaa luonnollisesti suomenkielisen tutkijan läsnäolo. Tietoisuus siitä, että puhekumppanina on suomalainen, antaa tutkittaville jo ennakkoasenteen: yleensä se on varsin myönteinen ja korostaa halua samaistua suomalaisiin. Se aktivoi tutkittavia pohtimaan omaa kansallisuuttaan ja eroja suomensuomalaiseen puhujaan ja samalla myös venäläisiin.

Haastattelija vaikuttaa monin tavoin suoraan ja epäsuorasti tutkimusaineistoon, mutta tässä yhteydessä nimenomaan kielellisen tietoisuuden ja kielten erojen pohdinta on olennaista. Lisäksi tarjotut puheenaiheetkin liittyvät kieleen ja kielelliseen historiaan, joten puhujat aktivoituvat arvioimaan suhdettaan kieleen ja ja tilanteessa käytettyihin koodeihin. Ensinnäkin kysymykset kielellisistä valinnoista saavat tutkittavat puhumaan kielestä:

4.6 K: Kaisa (’20)

KM: puhutteko te täällä venäjää myös vai puhutteko työ vain suomee.
K: suomalaisil huastetaa (’puhutaan’)suomii venäläisil venättä.

Kielellistä pohdintaa ja tietoisuutta aktivoi se, että joutuu kontaktiin erilaisten kielten ja kielimuotojen kanssa (ks. esim. Heller 1982), ja tällainen tilanne vallitsee ylipäätään entisellä Inkerinmaalla (ks. esim. luvut 1.2.1 ja 1.2.3). Puhetta kielestä voi syntyä myös silloin, kun tutkittava huomaa vaihtaneensa koodia. Kun koodinvaihto laukaisee metalingvistisen pohdinnan, se osoittaa puhujien kielitietoisuutta ja usein halua erotella koodit toisistaan (vrt. Kuiri 1987)[79]. Halmarin (2005) tutkimilla kaksikielisillä metalingvististä pohdintaa syntyi nimenomaan silloin, kun koodinvaihdon syynä oli joko suomen kielen idiomaattisten ilmausten tai sanaston puutteellinen hallinta.

Joskus tiedostamaton kahden kielen käyttö tulee tietoiseksi esimerkiksi keskustelukumppanin kysymyksen myötä. Tällöin tulee näkyväksi se, kuinka olosuhteiden pakosta kaksikieliseksi tullut henkilö suhtautuu kieliin: hän voi kommentoinnillaan osoittaa mielestään epäonnistuneensa kielenvalinnassa. Kielen metatason kommentointi voi lähteä myös siitä, että eri koodeista tietoinen puhuja hakee venäjänkielisen sanan merkitystä suomeksi. Inkerinsuomalaiset ovat eläneet venäjänkielisessä ympäristössä vuosikymmeniä ja tottuneet puhumaan tietyistä asioista vain venäjäksi, minkä takia suomenkielistä ilmausta voi olla vaikea löytää. (Vrt. Savijärvi I. & Savijärvi M. 1999: 40.) Seuraavassa esimerkissä Maria pohtii ääneen, onko *kunta* oikea sana tässä tilanteessa. Hän hakee merkitystä itse eikä saa keskustelukumppanin vahvistusta.

4.7 Maria (’30)

joo oma talo. hän läks tähän **kuntaa (,) vai miten se sanotaa (,) kunta vain (,) kyllä se varmaan (,) niin ku soviet sanotaan venäjäks** ja siel annettii hänel maapala mis oli kasvaneet puut (,) se oli [L]:ssa [L]:ssa.

Toisinaan taas kielestä puhuttaessa merkitys varmistuu yhdessä keskustelukumppanin kanssa. Puhuja voi kommentoida käyttämäänsä venäjänkielistä sanaa myös toisin, neutraalimpaan sävyyn, jolloin venäjän kielen ongelmallisuus on vähemmän etualalla. Näin tapahtuu seuraavassa esimerkissä (r. 10): Kaisa osoittaa havaitsevansa eri koodit, sen, että *vysoki* on venäjää. Hän käyttää *sanoa*-verbiä metakielisen ilmauksen välineenä ja lisäksi passiivimuodossa, mikä

[79] Kaija Kuiri (1987) on tarkastellut metakommunikaatiota murrehaastatteluissa. Hän on luokitellut murrehaastattelujen metakommunikaatiota kahteen pääryhmään: ensimmäiseen ryhmään hän sijoittaa tapaukset, joissa viestinnän kohteena on haastattelussa käytetty kieli. Näihin hän lukee tekstin osan selvennykset, tarkennukset ja korjaukset. Toiseen ryhmään kuuluvat hänen luokittelussaan tapaukset, joissa viestinnän kohteena on haastatteluteksti, eli viitataan aiempaan keskusteluun (”*kuten jo sanoin*”) tai puhuja kommentoi omaa puhettaan. Oman puheen kommentointiin Kuiri luokittelee tekstin jäsentelyn, varmuusasteen pohdiskelun tai oman puheen kielellisen muodon pohdinnan. Näin siis koodinvaihdon kommentoinnit kuuluisivat kielellisen muodon arviointiin, ja niiden motivaationa voi nähdä pyrkimyksen oikeaan koodiin, jonkinlaisen arvoasetelman aktivoitumisen.

nostaa sen yleisemmälle tasolle (*vysoki sanotaan vennääks*, r. 10). Näin hän osoittaa erottelevansa koodeja ja tasoittaa kommentillaan mahdollista ymmärryskuilua. Tässä tilanteessa vuorovaikutus ei venäjänkieliseen ilmaukseen pidemmäksi ajaksi pysähdykään KM:n myönnytellessä (*nii*, r. 11), vaikka KM on hieman aiemmin (r. 7) tosin tarjoamassa sanaa *korkea*, mutta se jää ilmeisesti Kaisalta huomaamatta.

4.8 K: Kaisa (’20)

```
01 KM:    nii. et miten se se Ieva kuoli teiän sisko kuoli ihan
02        siihen niin ku (,) sai sen insultin.
03        (,)
04 K:     hänel ol vysoki ee #ö# (.) no ve- verenpaino.
                      korkea
05 KM:    joo.
06 K:     mhm ol,
07 KM:    [kor-
08 K:     [-- hää aina joi.
09 KM:    mm.
10 K:     sitä. (,) vysoki sanotaan vennääks,
11 KM:    nii,
12 K:     aha sitä hän .hh ruas koko päivän siivos ain kaikkii ja
13        (.) makas yön (,) läks yheksän tuntii (.) ulos (.) tarhaa
14        putos.
15 KM:    nii.
```

Vastaavasti seuraavassa esimerkissä inkerinsuomalainen Helvi päätyy kommentoimaan kielitaitoaan. Ensin Helvi on puhunut Suomeen menostaan: hän ei ole koskaan käynyt Suomessa eikä näe sitä tarpeelliseksi nyt vanhanakaan. Toisaalta hänen ei tarvitse lähteä Suomeen ollakseen tekemisissä suomalaisten kanssa, koska suomalaisia käy vanhainkodissa (r. 1–2). Nytkin paikalla on kaksi suomalaista, KM ja Maire.

4.9 H: Helvi (’20), M: Maire (suomalainen)

```
01 H:     ei mulla, (.) mi- mie en lähe käymää, (.) suomalaiset
02        meit käyp katsomas.
03 M:     niin tosiaan.=
04 KM:    =ni(h)ii. (.) ei tarvii.
05 M:     täällä käy paljon suomalaisii.
06 H:     nii:.
07 M:     mhm?
08 H:     mm.
09        (1.0)
10 KM:    saap haastaa suomen kielellä sitte.
11 H:     a:?
12 KM:    saapi HAAStaa suomeksi.
13 H:     nii.
14 KM:    paljo.
15 H:     nii. (.) a myö keskenää huastamma suomeks.
16 KM:    nii.
17        (4.0)
18 KM:    vanhasta muistista.
19        (5.0)
```

20 H: haha. kutkuta. (KOSKEE MAIREN JALKAA)
21 KM: (NAURAHDUS)
22 M: no £ee£,
24 H: ei kutkuta.
25 M: e:i (.) ei t- noin vähänen ei (.) kutkuta.
26 KM: (NAURUA)
27 H: nii.
28 (4.0)
29 M: **työki sanotta että kutkuttaa.**
30 H: nii.
31 M: **savolaiset sannoo nii.**
32 KM: (NAURUA)
33 H: (--) teil vissii,
34 M: meil (,) minä sanon kanssa sillä lailla.
35 H: nii.
36 KM: kutkuttaa.
37 M: mm.
38 (2.0)
39 H: **mie jo (.)paljo unohutin suomen sannoi (.) äiti ain ven-**
40 **nääks vennäätä huastel. (-)**
41 M: joo.
42 H: **paljo unohtui.** sit, (--)(NAURAA)
43 (1.0)
44 M: °mm°.
45 H: piä on jo huono.
46 M: e:i (.) hyvä pä- piä on.

Puhe on suomen kielellä puhumisesta; suomalaisten käynnit lisäävät suomen puhumismahdollisuuksia (r. 10). Helvi täydentää KM:n vuoroa todeten, että asukkaat puhuvat myös keskenään suomea, eivätkä vierailijat siis ole suinkaan ainoita suomenkielisiä keskustelukumppaneita (r. 15). Seuraa tauko, jolloin Helvi kääntyy Mairen puoleen ja koskettaa tämän jalkaa: Helvi käyttää verbiä *kutkuttaa* toiminnon selittäjänä (r. 20). Vaikuttaa siltä, että juuri käyty keskustelu on loppuunsaatettu. Tauon jälkeen suomensuomalainen Maire alkaa kuitenkin puhua Helvin käyttämästä *kutkuttaa*-sanasta (r. 25); se on Mairelle itselleen Savosta kotoisin olevana suomalaisena tuttu. Helvi alkaa pohtia omaa kielitaitoaan, koska Maire on aloittanut puheen kielestä. Toisaalta jo hetkeä aiemmin oli keskusteltu suomen puhumisesta vanhainkodissa, joten on mahdollista, että Helvi viittaa myös tähän aiempaan keskusteluun todetessaan unohtaneensa suomenkielisiä sanoja (r. 39–40). Tässä tilanteessa ongelmia ei ole ilmennyt, mutta hän huomauttaa venäjän dominoineen menneisyydessä, koska äitikin puhui sitä, ja niinpä suomen sanat ovat siksikin voineet unohtua.[80] Lisäksi on otettava huomioon se, että Helvillä on muistiongelmia, minkä hän itsekin silloin tällöin mainitsee – tässäkin katkelmassa aivan lopuksi (*piä on jo huono*, r. 45). Esimerkki osoittaa sen, että Helvi on tietoinen kielenkäytöstään, ja tässä hän aktivoituu kommentoimaan sitä nimenomaan suomalaisten kieltä

[80] Tilapäislainat voivat toimia myös sanaston rikastuttajina, mutta usein dominoivan kielen sana tulee mieleen nopeammin, koska puhujan äidinkielen sanan aktivointi on hidasta attrition vuoksi. Puhuja saattaa siten tuottaa kaksikielistä puhetta välttämättömyyden sanelemana. (Myers-Scotton 1997: 225.)

koskevien toteamien jälkeen (r. 10, 12, 29, 31). Ensimmäisessä kohdassa (r. 15) Helvi lisää informaatiota kielenkäytöstä tuomalla ilmi, etteivät vanhainkodin asukkaat puhu vain suomalaisten kanssa suomea. Toisessa kohdassa, keskusteltaessa sanoista, hän tarkentaa aihetta henkilökohtaisemmaksi siirtymällä pohtimaan oman kielitaitonsa muuttumista sen kautta, miten sanat unohtuvat.

Näissä esimerkeissä kielestä puhutaan yleisesti: arvioidaan omaa tai muiden kielenkäyttöä. Esimerkeissä puhuja tuo ilmi havaintojaan tai kokemuksiaan kielistä tai kielitaidosta, mahdollisesti siksi, että keskustelukumppani on eksplisiittisesti ottanut aihepiirin puheeksi. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan sitä, millaisia käsityksiä puhujat esittävät omista tai muiden kielimuodoista ja kielenkäytöstä.

4.2 Käsityksiä kielimuodoista ja kielenkäytöstä

Tässä alaluvussa tarkastelen inkerinsuomalaisten käsityksiä kielimuodoista ja kielenkäytöstä. Kielimuodoista ja kielten käyttämisestä puhuminen eivät todennäköisesti kuulu tutkittavien tavallisiin keskustelunaiheisiin. Silti aihepiiristä on valmiudet puhua, eikä aihe ainakaan suomalaisen kanssa keskusteltaessa vaikuta mitenkään epäodotuksenmukaiselta. Tietoisuutta kielistä ja kiinnostusta aihepiiriin osoittaa sekin, että monet puhuvat kielimuotojen herättämistä mielikuvista vain suuntaa-antavan kysymyksen kuultuaan.

Tässä luvussa esiin ottamani teemat ovat osittain toistensa kanssa päällekkäisiä, sillä samaa asiaa voi tarkastella eri puolilta. Tätä havainnollistaa seuraava esimerkki, jossa puhujana on vuonna 1981 syntynyt vanhusten palvelutalossa työskentelevä Veronika. Hän kertoo suhtautumisesta suomen kieleen, mutta ensisijaisesti toisten, vanhainkodin vanhusten, äänellä. Veronikan kertomassa suomen kieli ja inkerin kieli rinnastuvat yhdeksi ja samaksi, sillä huomio on siinä, että mummoilla ja katkelman puhujalla, vanhainkodin työntekijällä, on venäjän lisäksi yhteinen kieli suomi. Suomi on lapsena opittuna äidinkielenä vanhuksille erityisasemassa (ks. luvut 3.1.1 ja 3.3.2). Kielimuotojen, suomen ja inkerin, eroavuudet eivät ole tässä merkityksellisiä, vaikka Veronika tekeekin eron niiden välillä: mummot puhuvat inkeriä (r. 5) mutta olivat iloisia Veronikan suomen taidoista (r. 6–7), jolloin erot eivät ole ainakaan ensisijaisia tässä tilanteessa. Esimerkki osoittaakin käytettyjen käsitteiden joustavuuden ja tilannesidonnaisuuden. Lisäksi katkelma kertoo ryhmärajoista ja kielenkäyttäjien identiteetistä korostaen samastumista suomalaisiin kielen kautta (vrt. luku 4.3).

4.10 V: Veronika (’80)

```
01 KM:    eli eli jos (,) ku ajattelet sitä (,) kuinka paljon toimit
02        suomen kielellä tai kuinka paljon kuulet suomen kieltä. yleensä.
03        joka päivä (.) puhut suomea. joka päivä kuulet suomen kieltä.
04 V:     mm no kun palvelukeskuksessa olen työssä (.) nyt kuulen enemmän
05        koska nyt mummot myös puhuvat inkeriä ja huomasin että on hel-
06        pompi kun minä heille myös suomen kielellä puhuvat ja he niin
07        kuin ovat iloisia kun minä jotain suomeksi [sanon aina.
08 KM:                                               [aijaa.
09 V:     ja(h)
10 KM:    joojoo.
11 V:     kun minä tulin (,) se oli varmaan ensimmäisellä paikalla kun (.)
12        kun he tunsivat minua (,) he (.) sitten kaikille sanoivat hän,
13        @hän osaa suomea, hän osaa suomea@. (NAURAHTAA)
```

Veronikan mainitsemat mummot ovat vanhimpia informanttejani ja kuuluvat tutkimuksen ydinryhmään; he ovat entisellä Inkerinmaalla syntyneitä inkerinsuomalaisia, jotka asuvat monien vaiheiden jälkeen esimerkissä mainitussa palvelukeskuksessa (r. 4) eli vanhainkodissa. Otan seuraavaksi esille käsityksiä puhtaasta suomesta ja inkerinsuomesta, joista inkerinsuomalaistaustaiset puhuvat oma-aloitteisesti tai joista useimmilla tutkittavilla on jonkinlainen mielipide kysyttäessä.

4.2.1 Puhdas suomi

Puhdas suomi on käsite, joka nousee toistuvasti esiin keskusteluista inkeriläisten kanssa. Se liittyy käsitykseen autenttisen, oikean kielen olemassaolosta, mikä on ohjannut myös sosiolingvististä ajattelua vähintäänkin implisiittisesti (Bucholtz 2003: 398). Autenttinen puhuja puhuu kieltä, joka on tietyn paikan ”oikea” kielimuoto (mas. 398; Eckert 2003: 392). Rajoja rikkova kielenkäyttäjä rikkoo myös autenttisuuden ihanteen: hänen kieltään pidetään helposti vähemmän luonnollisena kuin puhujien, jotka eivät ole siirtyneet tietoisesti uusiin paikkoihin ja omaksuneet uudenlaisia puhetapoja, joten autenttisuudessa on kyse tietynlaisesta perinteen jatkamisesta, staattisuudesta (Eckert 2003: 392–393).

Nyky-yhteiskunnalle ominaiset uudenlaiset yhteisöt ja tilanteiset roolit haastavat käsityksen autenttisesta puhujasta, joka voidaan nähdä monivivahteisempana ja vaikeammin paikannettavissa olevana kuin perinteiseen etukäteen määritettyyn kategoriaan perustuva autenttinen puhuja. Autenttisuus liittyy perinteiseen dialektologiaan, jossa etsittiin aitoa murteenpuhujaa. Keskityttiin siihen, mikä voitiin ymmärtää kaikkein konservatiivisimmaksi, joten kielenoppaiksi valittiin kunkin alueen iäkkäitä alkuperäisasukkaita, jotka puhuivat mahdollisimman vanhakantaista murretta (ks. esim. Milroy 1987: 3–5; Nuolijärvi 2005: 246–247; Chambers & Trudgill 1998: 47). Osaltaan suuntaukseen ovat vaikuttaneet kansakunnan ideo-

logia ja kulttuurisen jatkuvuuden ihanne, kuten muidenkin tieteenalojen traditioissa (vrt. Heller 2008: 510).

Paikkoihin sitoutuva autenttisuus ei kuitenkaan ole aikansa elänyttä, sillä yksilöillä on edelleen tarve tuntea kuuluvansa johonkin yhteisöön tai fyysiseen paikkaan, mutta kuuluvuutta luodaan hetkittäin eri konteksteissa (Coupland 2003: 427). Näin ollen autenttisuus liittyy tilanteisiin; se näkyy niissä ja nostetaan esiin tarpeen tullen, sen mukaan, kuinka halutaan identifioitua. Jopa autenttisuus, aitous, on eräänlaista performanssia, ja autenttisuuttakin määritellään uudestaan, niin että ”sekakielikin” voi muodostua sopivissa oloissa tavoitelluksi ja aidoksi[81]. Autenttisen inkerinsuomen puhujan voi tämän näkemyksen mukaan katsoa puhuvan entisen, selvärajaisen Inkerinmaan kieliyhteisön murteita; sekoittuneet ja muuttuneet 1990-luvulla puhutut murteet eivät ”enää anna kuvaa aidoista murteista” (Mullonen 2004: 9). Toisaalta inkerinsuomeen ei koskaan viitata puhtaana suomena, vaan tämä käsite tarkoittaa ennen kaikkea suomensuomea ja kirjakielen normien mukaista suomea.

On selvää, että jonkinlainen aitouden tavoittelu elää inkerinsuomalaistenkin käsityksissä, mutta aitouden sisältö ja merkitys voivat vaihdella.[82] Ajatus aitouden monimerkityksisyydestä pohjautuu siihen, että kieli ja sosiaalinen todellisuus muodostuvat kielenkäyttäjien, niin lingvistien kuin ei-lingvistienkin vuoropuhelussa, jonka tarkastelussa paljastuu jotain myös autenttiseen puhujaan liitetyistä oletuksista (Eckert 2003: 396). Lähestyn autenttisuutta tässä kielellisten käytänteiden analyysin kautta, tarkastelemalla ennen kaikkea metakieltä vuorovaikutustilanteissa (ks. Bucholtz 2003: 399).

Tyypillisesti inkerinsuomalaiset tarkoittavat *puhdas suomi* -käsitteellä kirjakielen normien mukaista suomea. Sillä on juurensa Inkerinmaan suomenkielisessä sivistyksessä, joka oli esillä luvuissa 1 ja 3. Yleiskielen sekä standardin asema nousee esille nimenomaan tutkimukseen osallistuneiden kautta: kirjakielestä ja murteista esitetään helposti mielipiteitä (vrt. esim. Fought 2002: 124). Venäjällä eri venäjän murteiden asema on kaiken kaikkiaan stigmatisoidumpi kuin Suomessa, ja venäjän kirjakielellä on selvä prestiisiasema – sen avulla voidaan osoittaa omaa asemaa ja erottautua muista (ks. Mustajoki 2009: 72; Mustajoki & Protassova 2010: 58; Sarhimaa 2005: 158). On siis melko selvää, että venäläinen käsitys *hyvästä kielestä* vaikuttaa inkerinsuomalaisten asenteisiin, mutta maallikoiden käsitys kielestä on ylipäänsä suoraviivaisempi ja arvottavampi kuin lingvistien (Preston 2004: 90). Inkerinsuomi on myös usein koettu sekakieleksi. Suomensuomi on jotain uutta, puhtaampaa ja hyö-

[81] Tällaisesta yhtenä esimerkkinä voi mainita nuorten puhuman kielimuodon Pariisin esikaupunkialueilla (Doran 2004).
[82] Vrt. Coupland 2003: 427–428: ”aito Wales” merkitsee eri asioita diasporassa eläville kuin Walesissa asuville.

dyllisempää. Käsitys kirjakielen paremmuudesta kävi ilmi myös Suomeen muuttaneiden paluumuuttajavanhuksien kommenteista; puhekieltä saatettiin vierastaa ja vaikka tavoitteena oli puhua kuin suomalaiset, epäselvyys siitä, mikä kielimuoto on neutraalein, saattoi johtaa erottumiseen liian huolitellun puheen takia (Kärkkäinen & Mononen 1999: 97–98).

Seuraavassa esimerkissä, joka on ollut esillä jo edellisissä luvuissa, Aino mainitsee puhtaan kielen useaan otteeseen. Hän toteaa, että lapsuuden paikkakunnalla oli puhtaampi suomen kieli kuin muualla Inkerissä (r. 9–10), mikä sopii yhteen tyypillisen kansanuskomuksen kanssa, että muiden hieman kauempana asuvien puhe on murteellista, kun taas oma puhe ei sitä ole (Preston 1989: 51). Toisaalta yleiset käsitykset tietyn alueen kielimuodon puhtaudesta ovat mahdollisia; Suomessa Jyväskylän alueen kieltä pidetään perinteisesti kauniina ja sivistyneistö hakeutui 1800-luvulla sinne ”puhtaan suomen oppiin” (Palander 2011: 109).

4.11 A: Aino (’10)

```
01 KM:   mut kolmekymmentäviis vuotta ku olitte,
02 A:    a se on se on aika taas (.)     [se oli aika
03 KM:                                   [nii niinii
04 A:    minä en kuullut enkä  [puhu- puhellutkaan. (.) unhotin.
05 KM:                         [niin sitä juuri ajattelin että vaikka
06       puhuittekohan työ lapsena eri tavalla kuin nytten, (.) puhuitte
07       ko työ lapsena sitä Toksovan murretta tai Le- Kuivaisten murret-
08       ta.
09 A:    #e# meil oli meillä Kuivaisil oli puhtaampi kieli kun inkerin-
10       maalasilla.
11 KM:   jaa↑a joo
12 A:    sen vuoksi siellä meillä oli oikeen paljon (.) itse suomalaisia
13       ja toiseksi pienuu- pienuudesta asti luin suomalaisia romaaneja
14 KM:   just.
15 A:    sen vuoksi minä puhuin jo nuoruutesta asti puhtasta suomen kiel-
16       tä enkä inkerin kieltä.
17 KM:   nii ihan pienestä asti.
18 A:    pienestä asti minä olen puhunut suomea.
19 KM:   mm. (.) entäs äiti ja isä (.) heil oli [murre
20 A:                                            [äiti ja isä (.) heil
21       oli inkeri:n puhetta siel oli paljon venäläisiä sellasii sanoja.
22       (.) no minä vastasin. se on totta. mutta minä jo nuoresta kun
23       aloin jo koulua käytäkin (.) meil oli kaikki suomen koulu,
24 KM:   joo.
25 A:    aina puhuttiin       [s(hi)-
26 KM:                        [°joo°
27 A:    puhtasta suomen kieltä.
```

Aino perustelee väitettään Kuivaisten puhtaammasta kielestä sillä, että paikkakunnalla oli paljon suomalaisia (r. 11), mikä epäilemättä onkin vaikuttanut puhekieleen. Kuitenkin äidin ja isän käyttämä kieli oli *inkerin puhetta* eli suomea, johon oli lisäilty venäläisiä sanoja (r. 20–21). Näin hän myös kontrastoi omaa kieltään vanhempiensa puheeseen: isä ja äiti puhui-

vat sekakieltä, mutta koulun ansiosta Aino itse omaksui puhtaan suomen kielen. Vanhempien koulunkäyntikielestä Aino ei mainitse mitään. Lisäksi hän toteaa, että suomenkielisten kirjojen lukeminen on vaikuttanut siihen, että hänen puhumansa kieli oli puhdasta (r. 12). Kaiken kaikkiaan Aino pitää kyllä inkerinsuomeakin suomena, mutta puhdas suomen kieli on jotain aivan muuta, tässä miltei sen vastakohta (r. 14–15). Toisaalta puhtaudessa voi olla aste-eroja: tietyllä paikkakunnalla on puhtaampi kieli kuin muualla (r. 8–9), mutta se ei välttämättä ole ihanteellista puhdasta kieltä.

Koska yhteyksiä Suomeen ei Neuvostoliiton aikana moneen vuosikymmeneen juurikaan ollut, inkerinsuomalaiset kuvittelivat, että Suomessa puhutaan normitettua yleiskieltä, ja tämä käsitys elää jossain määrin nykyäänkin. Tästä on seurannut vahva normatiivinen asenne suomeen, ja se on osittain yhä vallalla; kielellinen puhtaus, lähinnä suomen kirjakieltä muistuttava varieteetti, on ihanne. Toisaalta avautuneet kontaktit ovat tuoneet monille yllätyksiä: Suomi ei olekaan sellainen maa, jollaiseksi se on kuviteltu, eivätkä suomalaiset puhu niin kuin esimerkiksi opettajat puhuivat aikoinaan koulussa. (Savijärvi I. 2003: 286.)

Puhdas suomi -käsite liittyy myös kansallisuuteen. Aiemmin suomen kieli oli inkeriläisen kansallistunnon ja identiteetin keskeinen merkki: inkerinsuomalainen puhui suomea, koska hän oppi sen äidinkielenään suomenkielisessä yhteisössä. Yhteisöjen hajoamisen myötä kokemus on alkanut muuttua, kuten Miettisen (2004: 197) tutkimuskin osoittaa: ennen diasporaa syntyneistä Inkerinmaan sukupolven informanteista suuri osa mainitsi olevansa kaksikielisiä, diasporan polven informantit sen sijaan pitävät itseään venäjänkielisinä inkeriläisinä. Kuitenkin vanhimman polven kokemus suomen kielestä identiteetin osoittimena selittää esimerkiksi osittain sitä, mitä puhtaalla kielellä oikeastaan tarkoitetaan (ks. luku 3.3.2). Verenperintö on autenttisuuden tae, eikä näkemys ole vieras nuoremmillekaan. Suomen kielen keskeisestä roolista oman ja koko ”Inkerin kansan” identiteetin merkkinä on paljon heijastumia oman aineistoni tutkittavien puheissa. Taustalla lienee ajatus, että täysin suomalainen ei voi puhua muuta kuin oikeaa, puhdasta suomea; tiettyyn paikkaan ja kansallisuuteen liittyvillä juurilla on siten mielikuvissa vahva merkitys. Etninen tausta nousee määrääväksi tekijäksi seuraavassa esimerkissä, jossa Hillevi toteaa puhuvansa puhdasta suomea, koska on puhdas suomalainen (r. 12). Hillevi tekee itse eron puhtaan suomen ja inkerin kielen välille (r. 5), mahdollisesti suomen kielen prestiisin vuoksi ja siksi, että haluaa myös korostaa yhteenkuuluvuutta suomalaisen keskustelukumppaninsa (KM) kanssa. Tässä tilanteessa fokus ei siis ole kirjakielen normeissa vaan omassa taustassa.

4.12 H: Hillevi (’20)

```
01 H:    (--) a mie ossaan vennäätä (.) sekä suomee.
02 KM:   nii.
03 H:    (--) puhasta suomea oppii.
04 KM:   mm.
05 H:    suomen kieltä. (.) ei inkerin kieltä.
06 KM:   nii.
07 H:    no.
08 KM:   mites te (.) inkerin k- kieltä nii tota (.) o- (.) m (.) opa-
09       osaatteko (.) haluutteko työ mieluummin puhua puhasta suomee
10       vai
11       inkerin kieltä.=
12 H:    =puhasta suomee. (.) mie oon puhas suomalainen.
13 KM:   mutta, .h (.) ossaatteko työ sitä inkerin kieltä.
14 H:    ossaan.
```

Hillevin näkökulmasta syntyperäinen suomalainen puhuu puhdasta (=aitoa) suomea sen takia, että kieli ja kansallisuus ovat saumattomasti yhtä. Niinpä jokainen syntyperäinen suomalainen edustaa puhtaan suomen puhujaa ja aitoa suomalaisuutta, vaikka voi puhua hyvin monella tavalla. Eroa kirjakielen tai eri varieteettien välille ei juurikaan tehdä, aivan kuten meänkielen puhujatkin arvioivat kaikki Suomessa puhuttavat kielimuodot suomensuomeksi, erilaiseksi kuin oma, ei ”oikea” suomi (Winsa 1998: 21). Itse puhuin usein selvästi itäsuomalaisittain (esim. r. 13: *ossaatteko, työ*), mutta omaa suomalaisuuttani tai suomen kielen osaamistani ei kyseenalaistettu missään tilanteessa. Syntyperäisyys oli siten selvästi tärkeämpi kriteeri kuin tietynlainen (kirjakielinen) puhetapa; esimerkin tilanteessa Hillevin huomio on nimenomaan siinä, että myös hän itse kuuluu syntyperäisiin suomen puhujiin.

Seuraava esimerkki on haastattelukatkelma sosiaalikeskuksesta, jossa eri puolilla Pietaria asuvat puhujat keskustelevat Pohjois-Inkerissä Toksovassa puhutusta suomen kielestä ja aiemmista kontakteistaan Suomeen. KM tarkentaa puhtaan suomen käsitettä kysymällä *ni se oli lähempänä suomensuomea* (r. 4) ja vetää näin samalla yhtäläisyyksiä puhtaan suomen ja suomensuomen välille. Toksovasta kotoisin oleva Aino vastaa myöntävästi toistaen ilmauksen alun *nii se oli lähempänä* (r. 5) lisäten vielä murteen ominaisuudeksi tuttuuden. Aino tarkoittanee, että Toksovan seudun suomi oli tutumpaa hänelle kuin muualla puhutut murteet, koska se oli lähempänä hänen kirjoista ja koulussa oppimaansa kielimuotoa, mutta toisaalta tuttuus tuli myös siitä, että se oli oman seudun murre. Aino kertoi tämän näkemyksensä myös yksilöhaastattelussa kotonaan (esimerkki 4.11).

4.13 A: Aino (’10), J: Juho (’20), E: Eino (’20)

```
01 A:    puhuvat puhtaampaa suome kieltä.
02 KM:   ketkä.
03 A:    tämä Pokevan puoli (.) Toksovan puoli.
```

```
04 KM:     ni se oli lähempänä suomensuomea.
05 A:      nii nii se oli lähempänä (,) se oli tutumpaa.
06 J:      nii tota mä muistan hyvin (.) kato Toksovan se (.) koulun rehto-
07         ri se ol (,) #e# hetkinen. (.) Nieminen Pekka Nieminen.
08 KM:     nii.
09 J:      se oli Suomen kansalainen.
10 A:      [se ol suomalaine.
11 KM:     [↑ai jaa.
12 J:      nii
13 A:      meil opettajat olvat kaikki      [Suomesta.
14 E:                                       [paa,
15 KM:     just jo.
16 E:      pappi oli ja Suomen kansalaine   [(---)
17 A:                                       [nii nii.
18 J:                                       [Parone oli (,) Toksovan
19         seurakunnan pappi (,) Parone.
20 KM:     [just.
21 A:      [mhm
22 J:      [siell oli kaks poikaa. (.) myö käytii koulua kato. suomenkie-
23         listä koul-,
24 KM:     <joo>.
25 J:      mutta ne pojat ne e- eivät päässeet kouluun.
26 KM:     just.
27 J:      niitä ei ollet- otettu kouluun ne katok ku ne oli papin (.) lap-
28         sia.
```

Keskustelijat alkavat muistella paikkakunnalle Suomesta tulleita suomalaisia suorana jatkona meneillään olevalle topiikille (r. 6 →). 1920-luvulla, jolloin Aino, Eino ja Juho olivat lapsia, Suomen vaikutus oli vielä selvä; kouluissa toimi Suomesta tulleita opettajia (r. 6–7, 9). Eino mainitsee myös paikkakunnalla olleen suomalaisen papin (r. 16), minkä Juho vahvistaa (r. 18–19). Lisäksi kontakteja oli Suomeen luultavasti muutenkin runsaasti, koska oltiin aivan rajanaapureita. Näin kielellisiä malleja oli suoraan Suomen puoleltakin.

Esimerkissä Juho mainitsee Toksovan koulun rehtorin olleen Suomen kansalainen välittömänä jatkona keskustelulle puhtaasta kielestä (r. 6–7). Keskustelijat alkavat suorastaan kilpailla todistusaineistollaan suomenkielisistä yhteyksistä menneisyydessä. Tämäkin osoittaa sen, että Suomessa puhuttavaa suomea pidetään erilaisena, puhtaampana kuin Inkerinmaan murteita. Vanhan kotimaan kieli on ollut vertailukohtana myös amerikansuomalaisilla lehtimiehillä ja papeilla, jotka moittivat maanmiestensä puhetta; Suomessa käyneet kertoivat kielensä olleen siellä naurunaihe (Martin & Virtaranta 1993: 163).

Esimerkissä 4.14 puolestaan 1950-luvulla syntynyt suomen kielen opettaja puhuu *oikeasta suomesta* (r. 7) viitatessaan kirjakielen normien mukaiseen suomeen. *Oikea suomi* on tässä yhteydessä samansisältöinen käsite kuin *puhdas suomi*, sillä pääajatuksena on nyt murteettomuus, ja juuri näin monet vanhimpaan polveen kuuluvatkin ajattelevat (vrt. esim. 12).

4.14 O: Oksana (’50)

```
01 O:    tai lausumme ja nämä sananlaskut ja osaat niistä kertomuksista
02       me joskus ee kerromme mutta jos on mä nyt oma oma oppikurssilla
03       aina teen niin että mä aina minulla on konessa joku ohjelma ja
04       aina annan oppilaille sivuja ja siellä ensimmäisellä rivillä on
05       joku sananlasku murrella.
06 KM:   mmm
07 O:    mutta alhaalla on vielä kirjotettu oikeella suomen kielellä.
```

Oksana kuvaa murteettomuutta myös *aidoksi kieleksi*, kuten seuraava katkelma osoittaa (esim. 4.15, r. 10). Se erottaa paikalliset suomalaismurteet Suomessa puhuttavasta suomesta. Suomen kieli on aitoa kieltä ja samalla murteen vastakohta; suomen alueelliset tai sosiaaliset murteet eivät kiinnitä huomiota. Murteet ovat Oksanan mukaan jotain ylimääräistä ainakin opetuksen näkökulmasta. On selvää, että Venäjällä kielenopetuksessa murteilla ei ole sijaa niiden stigmatisoituneen statuksen vuoksi. Vaikka inkerinsuomesta puhutaan ”kielenä”, motiivina ei ole virallisen kielen aseman tavoittelu. Yhteyttä Suomessa käytettävään suomeen pidetään erityisen tärkeänä. Näin ollen murteet voivat säilyä kuriositeettina, mutta itsenäiseksi ja arvostetuksi kieleksi niistä ei ole (ks. luku 3.2.3). Toisaalta Oksana nimittää karjalaa kieleksi ja toteaa esimerkiksi virallisten tahojen puoltavan sen opettamista (r. 2–3) (r. 2) mutta toisaalta viittaa siihen murteena (r. 8).

4.15 O: Oksana (’50)

```
01 O:    ja suomen kieli ei ei pitäisi opettaa niin kun jotkut tyhmät (–)
02       ihmiset niin ku viralliset jotku sanovat että karjalan kieltä me
03       opetamme se on ihan tyhmä asia pitää,
04 KM:   [opettaa karjalan kieltä.
05 O:    [pitäisi opettaa juu juu minä luulen että pitäisi opettaa suomen
06       kieltä.
07 KM:   mm
08 O:    mutta nämä murret ovat niin kuin lisäopetusta.
09 KM:   nii.
10 O:    että kuitenkin       [pitää opettaa (.) aitoa kieltä
11 KM:                        [nii nii.
12       nii et sitä mitä Suomessa       [puhutaan.
13 O:                                    [juu juu mitä Suomessa
14       puhutaan.
```

Kun inkerinsuomalaiset pyrkivät *puhtaan* kielen käyttöön, taustalla on jokin kuviteltu, ainakin osittain yhteinen ihanne siitä, ja se liittyy yleensä kirjakieleen. Samalla tavalla esimerkiksi maahanmuuttajataustaisilla nuorilla lienee mielikuva siitä, mitä *oikea* tai *hyvä* suomi on, kun he nimittävät itse tietyissä tilanteissa käyttämäänsä kielimuotoa *huonoksi suomeksi* (Lehtonen 2006: 266). Mielikuva *oikeasta* suomesta ei välttämättä liity kirjakieleen vaan pikemmin siihen, että sen puhuja ei erotu syntyperäisistä suomen kielen puhujista. On myös mielenkiintoista, että *huonolla suomella* nuoret maahanmuuttajataustaiset osoittavat olevansa

kielen osaajia, jotka pystyvät tyylittelemään kielellä ja käyttämään tietoisesti yhtenä resurssinaan *huonoa* tai epätäydellistä osaamista viestivää kielimuotoa. Tutkimukseni osoittaa, että inkeriläisvanhukset eivät pidä koodien sekoittamista yleensä toivottavana. Seuraavassa tilannekatkelmassa Hillevi kuitenkin toteaa sekoittavansa kielimuotoja (r. 5). Tämä vuoro on epäodotuksenmukainen vastaus KM:n väitelausemuotoiseen tarkistuskysymykseen (r. 4), joka ennakoi myöntävää vastausta ja lisäksi motivoituu aiemmasta keskustelusta. Kysymys hakee lisävahvistusta sille, että Hillevi puhuu mieluummin puhdasta suomea kuin inkerinsuomea, kuten Hillevi on hetkeä aiemmin vakuuttanut oma-aloitteisesti. Nyt Hillevi ei tätä myönnäkään, vaan toteaa kaiken menevän sekaisin.

4.16 H: Hillevi (’20)

```
01 KM:    .hh mut se että, (.) että (.) t- (.) työ (.)  opitte (.) pu-
02        hasta suomee siellä koulussa.
03 H:     joo.
04 KM:    ja haluutte puhuu mieluummin puhasta suomee ku inkerin kieltä.
                                  [PYÖRITTÄÄ KÄTTÄ ILMASSA
05 H:     no i- (.) kaikki mennee [sekasin.
06 KM:                            [se- nii nii että voitte puhhuu molem-
07        pia
08        ihan,
09 H:     mm.
```

Hillevin reaktio (r. 5) voi implikoida kyllästymistä aiheen käsittelyyn. Toisaalta Hillevi voi nähdä suhteensa kieliin nyt toisesta, arkisesta näkökulmasta: periaatteessa, esimerkiksi hyvin keskittyen, hän osaisi pitää kielimuodot erillään, mutta käytännössä kuitenkin arvelee sekoittavansa niitä. Aina ei ole riittävää motivaatiota puhua *puhdasta* kieltä. Rivin 5 lausuma voi olla myös mahdollinen puolustautumisreaktio, jos Hillevi epäilee kuitenkin rikkoneensa puhtauden normia ja tulkitsee KM:n tässä tilanteessa oikeakielisyyden arvioijaksi – tämähän toistaa hetki sitten esittämänsä kysymyksen, minkä voi tulkita viestivän sitä, että tyydyttävää vastausta ei ole tullut.

Kaiken kaikkiaan *puhdas suomi* -käsitteellä tarkoitetaan kielen tai puhujan autenttisuutta tai aitoutta. Puhtaus on ihanne, ja tutkittavat arvioivat eri tavoin sitä tai sen asemaa kieliyhteisössä ja tuovat esille eri puolia sen toteutumisesta omassa tai toisten puheessa. Kyse voi olla kirjakielen normien mukaisesta suomesta tai sitten yleensä Suomessa puhuttavasta kielestä, jonka variaatioon ei kiinnitetä huomiota. Usein puhdas suomi on inkerinsuomen murteiden vastakohta, jolloin inkerinsuomen olemus on korosteisesti sekakieli. Paras tae puhtaan suomen kielen käytölle on puhujan suomalainen tausta.

4.2.2 Käsityksiä inkerinsuomen ominaispiirteistä

Entinen Inkerinmaa tutkimusalueena on eri kielten ja kielimuotojen erojen kannalta kiinnostava: siellä puhuttava suomi on saanut vuosisatojen kuluessa runsain määrin vaikutteita venäjästä, josta 1900-luvun aikana tuli entistä dominoivampi valtakieli.[83] Huoli suomen kielen sekoittumisesta oli tuttu jo 1900-luvun alussa, kuten kertoo vuonna 1904 syntynyt Juhani Konkka (Sihvo H. 1989: 208) lainatessaan isänsä kuvausta siitä, kuinka inkeriläisten suomen kieli on venäläistynyt:

> *" - - Ja suomenkieleen täällä Inkerissä pesiytyy paljon venäläisiä sanoja, kuten saposniekka, lotniekka, uratniekka, tarssina, taarosta, ritanu, stakana, mostpuit, - mistä niitä kaikkia muistaakaan, enkä minä aina ymmärräkään, mikä on mistäkin venäläisestä sanasta väännetty, kun en ole mikään kielimies. Jos tällaista jatkuu vielä muutamia vuosikymmeniä, kielemme on samanlaista sotkua kuin Aunuksen kieli tai se kotitekoinen venäjä, jota käyttävät maitoämmät."*

Inkerinsuomalaiset mieltävät vanhat inkeriläismurteet nykyään yleisesti venäläisväritteiseksi suomeksi, jonkinlaiseksi sekakieleksi. Tästä todisteena esitetään vanhimpien puheessa esiintyviä venäläisiä lainasanoja. Tarkastelen tässä alaluvussa käsityksiä inkerinsuomesta ja apuna toimii osaltaan Prestonin (2002: 50–51) maallikoiden kielitietoisuutta kuvaava taksonomia. Se jaottelee havainnot kielestä sen mukaan, kuinka helposti ne ovat kommentoitavissa (*availability*), kuinka täsmällisiä (*accuracy*) tai yksityiskohtaisia (*detail*) kuvauksia kielestä annetaan ja kuinka hyvin kieltä osataan imitoida (*control*). Sanasto on sen mukaan kielen ilmiö, joka on helposti kommentoinnin kohteena (*availability*), mikä näkyy omassakin aineistossani: haastateltavat ovat erityisen tietoisia inkerinsuomen suomensuomesta poikkeavasta sanastosta. Tämä koskee sekä nuoria että vanhempia informantteja (ks. esimerkit 4.17, 4.18 ja 4.20). Venäjä on aiheuttanut muutoksia myös lauserakenteeseen (ks. esim. Tiihonen 1996: 207–208), mutta tätä ei kommentoida aineistossani lainkaan, mikä ei ole yllättävää. Seuraavassa inkerinsuomen murteeseen kuuluvia sanoja kuvailee eläkeikäinen inkeriläisnainen Maria. Hänen mukaansa vanhaan murteeseen kuuluvat venäläisperäiset lainat, mutta nykyään suomen yleiskielen variantit ovat korvanneet ne (vrt. Savijärvi I. 2003: 295). Murre on Marian mukaan jäänyt suomen kielen takia syrjään, mutta mummot sitä kuitenkin vielä käyttävät (r. 15–21).

4.17 **M: Maria ('30)**

```
01 KM:   no mites te mites työ ajattelette tästä niin ku murteesta ja
02       suomen kielestä. onko niitten välillä iso ero ja minkälainen
```

[83] Virossa puolestaan inkerinsuomalaisten suomen kielelle on tyypillistä voimakas viron vaikutus (Riionheimo 2007: 33). Kyseinen aineisto on diasporan aikaisilta puhujilta, jotka ovat tulleet toisen maailmansodan jälkeen maahanmuuttajina Viroon.

```
03 M:      #oh# kyllä [on miksei (.) inkerläiset puhuu vähän,
04 KM                 [nii nii
05 M:      on on.
06 KM:     joo.
07 M:      murretta kyllä [ (-)
08 KM:                    [mimmosta (.) mitä työ aattelette (.) minkälaista
09         se on se murre teiän mielestä
10 M:      no mä (NAURAHTAA) minä kyl en tiiä.
11 KM:     puhutte i- puhutte ite sitä myös jonkun verran (.)    [osaatte,
12 M:                                                            [no
13 KM:     äiti puhu murretta ja,
14 M:      äiti puhu no hän niin ku sellanteen no me me ymmärsimme kaikki
15         häntä.(.) no nyt mä en ihan oikein tiiäkään millanen se on inke-
16         rin kieli millanen    [on hehe
17 KM:                           [nii nii
18 M:      suomen kieli ku nyt aina puhutaan suomia.
19 KM:     nii nii.
20 M:      no nyt täst kuuluu meiä mummoloista ja ne miten ne ku pusu- puh-
21         huut et.
22 KM:     mm
23 M:      niin ku enne sanottii myö ei tiietty miten se tyyni on (.) se
24         oli potushka,
25 KM:     a(h)ivan.
26 M:      venäjäks se oli       [podushka (.) siin oli vaan toine (.)
27 KM:                           [jaa jaa   jaajaa
28 M:      potushka.  [hehe j(h)oo joo h
29 KM:                [mm mm
30 M:      rovatti?
31 KM:     joo.
32 M:      että se oli krovat.
33 KM:     joo.
34 M:      niin ku venäjäksi (.) a se on sänky.
35 KM:     just.
36 M:      me ei tiietty sellasta sanaa ku  [sänky,
37 KM:                                      [nii nii
38 M:      se oli meil rovatti.
39 KM:     joo.
40 M:      se ol monta sellasta sanaa on näet se on mitä niin ku ennen pu-
41         huttii ja nyt jo unohutettiin    [ne sanat.
42 KM:                                      [just just.
```

Maria selostaa KM:lle sanojen merkityksiä, eikä siis oleta tämän ymmärtävän niitä sellaisenaan. Hän toteaa mummojen olevan ainoita, jotka nykyään puhuvat inkeriläisittäin (r. 20–21), ja tekee näin eroa heidän ja oman kielimuotonsa välillä. Myöhemmin hän kuitenkin samastaa itsensä inkerinsuomalaisiin puhumalla inkeriläisyyksistä monikon 1. persoonan muodossa (*myö ei tiietty*, r. 23, *se ol meil rovatti*, r. 38). Samaa ikäluokkaa oleva Tyyne kiinnittää huomiota myös sanoihin ja luettelee useita inkerinsuomen variantteja suomalaisine vastineineen (esim. 4.18). Hän toteaa niiden olevan lähtöisin venäjästä. Tässä huomion voi kiinnittää havaintojen epätäsmällisyyteen (Preston 2002: 50–51), sillä mainituista sanoista *omena, äijä* ja *ämmä*[84], eivät ole venäjäperäisiä (ks. esim. Suomen sanojen alkuperä). Tyynen toteama siitä,

[84] Sanastoa esim. Mullonen 2004: 250–255.

että erot muuhun suomeen ovat peräisin nimenomaan venäjästä, kuvaa kielikontaktien vaikutusta myös kansan käsityksiin: venäjä on vaikuttanut kielenkäyttäjien ympäristössä vuosisadat, joten kirjakielen normista poikkeamisten nimeäminen venäjäksi on hyvin odotuksenmukaista – murre voi saada ”epäsuomalaisen” leiman.

4.18 T: Tyyne (’30)

```
01 T:   katos jos öö myö sanomma myö sanomma aina että ämmä. () ei mummo
02 KM:  mm
03 T:   äijä,
04 KM:  nii.
05 T:   ei vaari.
06 KM:  nii.
07 T:   ja sitten myö sanotaan omena,
08 KM:  nii.
09 T:   peruna.
10 KM:  nii.
11 T:   puuomena (,) omena.
12 KM:  joo.
13 T:   ja myö sanotaa makkara kalpassi.[85]
14 KM:  joo.
15 T:   juusto siiru.[86]
16 KM:  nii.
17 T:   ja sellasii sannoi on oikeen paljon se o vähän vaa muutettu.
18 KM:  nii.
19 T:   mutta se on venäläinen sana.
```

Tyyne toteaa inkerinsuomessa esiintyvien venäläisten sanojen olevan hieman muutettuja (r. 17), eli hän tiedostaa myös äänneasun erot. Myös hän lukee itsensä tässä inkeriläisiin käyttämällä *myö*-pronominia (esim. *myö sanotaan omena*, r. 7).

Esimerkissä 4.19 huomion kohteena ovat sanastoerot mutta erityisesti fonologia. Maria kertoo siitä, miten veli alkoi opettaa vaimolleen suomensuomea ennen Suomeen muuttoa. Hän ottaa esille suomen kielen ääntämyksen: veli neuvoi vaimoaan sanomaan *sellanteen pitkält* (r. 6) suomen sanan *juusto*. Maria imitoi ohjeistusta venyttämällä sanan ensitavua normaalia pidemmäksi alleviivaten veljensä käsitystä siitä, että suomen vokaalien kvantiteetti on tärkeä ja sillä voi olla merkitysero. Tämä voi olla vaikea ei-äidinkieliselle suomen puhujalle. Toinen ääntämiseen liittyvä neuvo oli *s*-äänne, *ässä* (r. 7), minkä Maria mainitsee neutraalisti tarkemmin tuomatta julki tai muuten erittelemättä sen ominaisuuksia. (Ks. Preston 2002: 50.)

4.19 M: Maria (’30)

```
01 M:   s(h)anon yhen asian ku vanhempi veli alkoit ee vaimon kanssa (.)
```

[85] makkara = ven. колбаса, *kolbasa*
[86] juusto = ven. сыр, *syr*

02 halusiit siirtyy Suomee.
03 KM: mhmy
04 M: hän alotti häntä opettammaa Tyynee.
05 KM: aijaa.
06 M: että Tyyne pitää @juu:sto@ sannoo sellanteen pitkält @juu:sto@
07 [ja ässä sellan aha,
08 KM: [nii.
09 M: hän sano että @juusto ja kalpassi@. (NAURUA)
10 KM: j(h)aa jaa.
11 M: myö ei tiietty että makkara se se [kalpas on makkara. (NAURUA)
12 KM: [nii.
13 M: ja hää s- @ja kalpassi@.

Maria imitoi Tyyneä (r. 9), joka ääntämisopetuksen päätteeksi sanoi kuitenkin suomen kielestä poikkeavan inkeriläisen sanan, *kalpassi*. Maria selittää Tyynen käyttämän sanan taustaa todeten makkaran olevan *kalpas* (r. 11) ja puhuu kollektiivisesti inkerinsuomalaisten suulla käyttäen *myö*-pronominia (*myö ei tiietty*). Hän tuo siis ilmi inkerinsuomen poikkeavuuden suomensuomesta yhden erityisen tilanteen kautta; tässä Maria merkitsee sen huvittavaksi erityisellä äänensävyllä.

Inkerinsuomen erilaisuutta ja koettua sekakieliluonnetta havainnollistaa 1980-luvulla syntynyt Heikki kommentillaan isovanhempiensa kielestä. Hän kuvailee kieltä nimittäen sitä *finruskaksi*, joka itsessään sisältää kahden kielen nimitykset (***fin****ski*=suomi, ***russ****ki*=venäjä) ja toteaa suoraan kielen olevan venäjän ja suomen sekoitusta (r. 4).

4.20 H: Heikki ('80)

01 H: ja (1.0) no niillä oli semmone (1.0) **fin- finruska kieltä.**
02 (NAURAHDUS)
03 KM: eli? (.) mitä se tarkoitti.
04 H: se on sekasin ja suomea ja venäjä.
05 KM: joo.
06 H: semmosia sanoja niinku kirpitshoja[87] ja pumituloita.

Venäjän vaikutus on siis asia, jota inkerin murteista kommentoidaan, ja murretta pidetään tyypillisesti sekakielisenä. Inkerinmurteen osalta voi nähdä samansuuntaista kehitystä kuin suomen siirtolaisvarieteettien kohdalla Amerikassa ja Australiassa; niissä erityisesti leksikko on saanut vaikutteita englannista ja niitä on nimitetty *fingliskaksi* (Lauttamus 1992: 5; Jönsson-Korhola 2003: 409). Esimerkiksi amerikansuomalaiset ovat kokeneet englannin vaikutuksen suomen kielessään stigmana ja pitäneet puhdasta suomea tavoiteltavana (Martin & Virtaranta 1993: 165). Oman kielimuodon erilaisuus suhteessa standardiin on hyvin tiedossa australiansuomalaisillakin (esim. Lammervo 2005: 67), ja myös tornionlaaksolaiset ovat ajatelleet kielensä olevan "sekotuskieltä" (Jaakkola 1969: 75; Winsa 1998: 21). Käsitys esimer-

[87] ven. кирпич, *kirpitsh* = tiili

kiksi koulutuksessa käytetyn standardikielen prestiisistä on tyypillinen (ks. Le Page & Tabouret-Keller 1985: 5). Ruotsissa stigma liittyi myös suomalaisten puhumaan ruotsiin (Lainio 1996: 271). On kuitenkin havaittu, että myös suomalaiset pitävät omaa puhekieltään tai alueellisesti neutraalia puhekieltä tyypillisesti sekamurteena (Mielikäinen & Palander 2002: 92). Seuraavassa vanhimman inkerinsuomalaisikäpolven edustaja Aino kuvaa inkerinsuomea itsestäänselvästi (*tietenkin*, r. 11) sekakielenä: sanat ovat puoliksi venäjää tai puolet sanoista on venäjää (rivit 11–12 ja 18).

4.21 A: Aino (’10)

```
01 KM:    - puhutteko työ (.) niinku sekä inkerin murretta että suome-
02        suomen kieltä mi- mikä on (.)  mitä te ajattelette.
03 A:     .hh no minä olen tietenkin puhellut suomea (.) sen vuoksi kun
04        opiskelin kymmenen vuotta suomalaisessa koulussa? (.) minul oli
05        koko ikäni aina ystäviä paljon.
06 KM:    [mm
07 A:     [suomalaisia.
08 KM:    nii.
09 A:     minul oli hyvä suomen kielikin.
10 KM:    nii.
11 A:     inkerin kieli tietenkin se on: (.) sellasta, (.) puoli venäläi-
12        siä sanoja.
13 KM:    mm.
14 A:     puoli venäl- (JOTAIN KAATUU) hei (--) ahah (--)
15 KM:    oioioi
16 A:     no olkoon täs ja.
17 KM:    olkoon siin. niin ni että teillä,
18 A:     siel on puoli sanoja venäjäksi eivät ihan sillä samalla tavalla
19        sano.
20 KM:    nii.
```

Kielten sekoittumista on tapahtunut monissa muissakin suomensukuisissa kielissä, jotka ovat olleet intensiivisessä kontaktissa venäjään. Esimerkiksi Karjalassa käytetään eri kieliä sekaisin, jolloin kyse ei ole ”puhtaasti” mistään kielestä (Sarhimaa 1999: 307). Turunen (1997: 211) toteaa myös vatjan puhujien turvautuvan venäjään etenkin erilaisissa ymmärtämisvaikeuksissa, ja venäläisyydet leimaavat hänen mukaansa nykyvatjaa jo niin paljon, että välillä vatjaan sovelletaan myös venäjän äänne- ja muoto-opin piirteitä. Toisaalta vieras rakenne voidaan sijoittaa osaksi lauserakennetta ilman takeltelua (mas. 212). Nykyvatjan tilanne on hyvin samantyyppinen kuin inkerinsuomen murteiden: historiallisesti tarkastellen kyseessä on kuoleva kieli, ja kyseessä on pikemminkin idiolektien kokonaisuus (Turunen 1997: 208–209, 229; vrt. Kokko 2007). Kysymys kielten rajoista nousee siis tässäkin esille: ulkoa määrittelyn sijaan on syytä katsoa sitä, kuinka yksilöt käyttäytyvät suhteessa ryhmiin ja millaisia rajoja he itse vaalivat mielessään. Esimerkiksi vatjalaiset käyttävät puheessaan erikielisiä jaksoja ja elementtejä, ja vaikka ne tarjoavatkin lukuisia ilmaisuvaihtoehtoja, ne ovat Turusen (1997:

208–209) mukaan edistäneet kielen kuolemaa. Vähemmistökielitilanteessa valtakielen kielellisten resurssien käyttö voi olla merkki vähemmistökielen uhanalaisuudesta ja katoamisesta, jota on tietyn vaiheen jälkeen vaikea pysäyttää ilman merkittäviä asenteellisia muutoksia (ks. luku 3.1.4). Kyseessä ei ole ainoastaan yleinen puristinen asenne kielten sekoittamista kohtaan.

Seuraavassa esimerkissä Heikki korostaa inkerin murteen kuuluvan vanhimmalle polvelle, koska kukaan nuorista ei puhu enää sitä. KM:n tarkentavaan kysymykseen *millä tavalla* (r. 2) hän vastaa kuvailemalla kielimuotoa yksityiskohtaisesti yhden äännetason ilmiön, *shaa*-äänteen kautta (r. 3), jota hän luonnehtii tyypilliseksi inkeriläisyydeksi. Tällä hän tarkoittanee sitä, että inkerin murteita puhuvat käyttävät venäläisvaikutteista suhuässää (ven. aakkosissa ш *sh*, [shaa]). Tätä Heikin mukaan kukaan nuorista ei halua viljellä. Jos nuoret puhuvat suomea, he haluavat ilman muuta välttää kyseisiä äänteitä ja muita venäläisyyksiä ja puhua suomalaisittain. Heikki lisää, että ainakin nuoret yrittävät puhua näin (r. 6), mikä varaa mahdollisuuden epäonnistumiseenkin; normi on kuitenkin selvä.

4.22 H: Heikki (’80)

```
01 H:    no tällä tavalla ei kukaan nuori nuorista ei puhu nyt.
02 KM:   millä tavalla.
03 H:    no että semmosta shaa käyttää että,
04 KM:   nii nii.
05 H:    no semmosta inkeriläistä. se jos joku jos puhuu (.) se puhuu
06       ihan semmosta no suomen kieltä (.) ainakin yrittää puhua.
07 KM:   joo joo.
08 H:    suomen kieltä.
```

Katkelma kertoo selvästi siitä, että tietyt äänteet mielletään inkeriläisiksi, eikä niillä ole prestiisiä. Nuoret kokevat inkerinsuomen ylipäänsä hyödyttömänä. Halu oppia nimenomaan suomen kieltä, ei inkerin murretta, heijastelee osaltaan negatiivista asennetta.

Seuraavassa katkelmassa 1950-luvulla syntynyt Eine arvioi kysyttäessä suoraan suomensuomen kauniimmaksi kuin inkerinsuomen. Einen vastaus tulee ilman epäröintiä, eikä hän käsittele kysymystä ongelmallisena; se ei vaikuta epäodotuksenmukaiselta. Tilanteessa ollaan juuri pohdittu suomen kielen ymmärtämistä ja eri alojen sanaston vaikeutta. Tällaisia esimerkkejä ei kuitenkaan ole monta, syynä ennen muuta tietenkin se, että vastaavia, kansanlingvistisissä tutkimuksissa tavallisia kysymyksiä en yleensä ole esittänyt.

4.23 E: Eine (’50)

```
KM:      kumpi on kauniimpaa sinun mielestäsi (,) inkerinsuomi vai
```

suomensuomi.
E: minusta suomensuomi.

Voidaan tietenkin kysyä, onko Einellä tarvetta miellyttää suomalaista, mutta mielipide saa vahvistusta yleisestä venäläisestä asenneilmapiiristä, jossa norminmukaista kieltä arvostetaan selvästi enemmän kuin ”virheellistä” tai huolittelematonta puhetta, saati murretta, kuten aiemmin olen todennut. Inkerinsuomi koetaan siis erilaiseksi kuin Suomessa käytettävä kieli, jota opiskellaan ja tullaan opiskelemaan Pietarin alueellakin vieraana kielenä sen käyttökelpoisuuden ja markkina-arvon takia (Blommaert 2010: 3; Bourdieu 1977: 652). Käsitykset puhtaudesta ja aitoudesta saattavat liittyä siis vähemmistöidentiteettikysymyksiin: pitkään alisteisessa asemassa ollut, stigmatisoitua kieltä puhuva inkerinsuomalainen projisoi tämän myös omaan puheeseensa, ja asenne on siirtynyt eteenpäin seuraaville polville. Suomen kieli Inkerissä näyttäytyy puhujienkin kommenteissa ainakin kahdelta kannalta: tiedostetaan vanha murre suhteessa Suomessa puhuttavaan ja käytettävään suomen kieleen ja toisaalta taas ajatellaan suomen kielen käyttöä ylipäänsä ja sitä, kuinka se suhteutuu venäjän käyttöön. Jälkimmäistä vertailukohtaa käsittelen seuraavassa alaluvussa (4.2.3), jossa huomion kohteena on suhtautuminen koodinvaihtoon, ja toisaalta myös kielenkäyttäjiä käsittelevässä luvussa (4.3).

4.2.3 Koodinvaihtoon ja kielitaitoon liittyvät asenteet

Seuraavaksi otan esille joitakin suoraan ilmaistuja näkökulmia kahden koodin käyttöön ja sitten muutamia esimerkkejä suomen kielen taitojen kommentoinnista. Tarkemmin kielellisiin resursseihin palaan luvussa 5.1. Tutkittavat kommentoivat usein kahden eri koodin käyttöä; kuten edellä on käynyt jo ilmi, inkerinsuomi koetaan sekakieleksi ja siihen suhtaudutaan negatiivisesti, kun sitä verrataan suomensuomeen. Myös suomen ja venäjän käyttö sekaisin herättää kielteisiä asenteita. Suomen puhuminen ”puhtaasti”, ilman venäjästä tilapäisesti lainattuja ilmauksia, voi olla kuitenkin entistä vaikeampaa, sillä Neuvostoliiton aikana inkerinsuomalaiset ovat tottuneet käyttämään venäjää useimmissa tilanteissa sekä myös keskinäisessä kommunikaatiossa. Tietyistä teemoista on totuttu puhumaan vain venäjäksi. Kielenkäytön alat ovat muuttuneet, samoin yksilöiden kielelliset resurssit ovat painottuneet eri tavoin kuin ennen.

Vaikka kielikontaktit ovat sävyttäneet historiallisella Inkerinmaalla puhuttua suomea alusta asti ja venäjän kielen aineksia on käytetty suomen kielen rinnalla, suomensuomalainen nostaa usein esiin yksikielisyyden ja ”puhtaan” suomenkielisyyden ihanteen. Pyrkimys ihanteeksi koettuun yksikieliseen koodiin tulee ilmi esimerkiksi neuvotteluina il-

mausten merkityksestä. Suomensuomalaisen kanssa keskustellessa inkerinsuomalaisella voi nousta esiin myös tarve osoittaa hyvää suomen kielen hallintaa. Venäjän ja suomen kielen sekoittaminen tai koodinvaihto näiden kielten välillä voidaan nähdä kompetenssin puutteena (vrt. Auer & Wei 2007b: 8; Bailey 2007a: 359; Myers-Scotton 1997: 217) tai puhtaan kielen turmelemisena (Garrett 2010: 11; Auer & Wei 2007b: 8; Winford 2003:1, Auer 1999: 318; Hill & Hill 1986: 99). Esim. Gumperz (1982a: 62) on raportoinut tutkimuksista, joissa koodinvaihdosta keskusteltaessa jotkut puhujat tuomitsevat kahden kielen sekoittamisen merkiksi koulutuksen puutteesta, huonoista tavoista tai kieliopin puutteellisesta hallinnasta.

Tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin Hong Kongiin palanneita muuttajia, kävi puolestaan ilmi, että paikalliset arvioivat paluumuuttajien kieltä negatiivisesti juuri koodinvaihdon takia, mikä katsottiin merkiksi arroganttiudesta (Hoi Ying Chen 2008: 64). Lammervo (2005: 228) on sen sijaan havainnut, että australiansuomalaiset suhtautuvat keskimäärin neutraalisti englannin ja suomen sekoittamiseen, useimmat jopa hyväksyvät sen käytännöllisistä syistä, esimerkiksi silloin, kun sopivaa vastinetta suomen kielellä ei ole. Tilanne Australian siirtolaisilla ja Neuvostoliitossa eläneillä suomalaisilla on varsin erilainen, sillä Australian siirtolaiset eivät ole joutuneet samanlaisen paineen alle oman äidinkielensä takia kuin vähemmistöt Neuvostoliitossa. Englantiin on suhtauduttu positiivisesti uuden kotimaan kielenä, uusien työmahdollisuuksien avaajana. Inkerinsuomalaiset ovat puolestaan joutuneet oppimaan venäjän ulkoisesta pakosta, eivät vapaaehtoisesti uuteen maahan muuttaneina.

Tässä tutkimuksessa nimenomaan suomensuomalainen on aktivoimassa tietoisuutta kielenkäyttöön liittyvistä asenteista. Inkerinsuomalaisten keskinäisestä kommunikaatiosta on havaintoja joistakin tilanteista, mutta pääosa aineistosta on sitä, mitä informantit itse kertovat tai kuinka he puhuvat suomalaisen läsnäollessa. 1930-luvulla syntynyt Tyyne arvioi seuraavassa vanhusten puhumaa suomea: nämä eivät hänen mukaansa kykene erottamaan kieliä toisistaan, vaan puheeseen tulee tahattomasti venäjänkielisiä sanoja. Itse hän ei lue itseään *mummoihin*, mikä käy ilmi kielellisistä valinnoista: hän puhuu mummoista käyttäen monikon 3. persoonaa (*hyö eivät huomaakaa; hyö pannoot*, r. 2).

4.24 **T: Tyyne (’30)**

```
01 T:     se on #ee jaa# eihä mein mummotki ni hy- ny (.) oikeen (.) #ee#
02        puhhuut nytki ei hyö eivät #e# itse huomaakaa että hyö pannoot
03        (.) vaik haluaat puhhuu suomi mutta venäläiset sanat  [sinne nin
04 KM:                                                          [mm
05 T:     nii keikahtaat keskel.
06 KM:    mm. (.) mm.
```

Tyyne kuvaa painokkaasti sitä, että venäjän käyttö on tahatonta: mummot eivät itse huomaa, että panevat venäläisiä sanoja puheeseensa, *vaik haluaat puhhuu suomi* (r. 2–3). Hän käyttää verbiä *keikahtaa* (r. 5), joka kuvastaa sanojen ilmestymistä puheeseen vahingossa; venäjän ilmaukset ovat niin helposti saatavilla, että niiden tuloa suomenkieliseen puheeseen ei helposti pysty välttämään. Tässä Tyyne käsittelee mummojen puhumaa kieltä kahden koodin sekoittamisena, ei niinkään yhtenä sekakoodina kuten siitä tutkittavat myös puhuvat (ks. luku 4.2.2).

Seuraavassa on käytännön esimerkki tällaisesta tahattomasta koodien vaihtelusta. Inkerinsuomalaisilla on perinteisesti varsin selvä käsitys siitä, että suomalaiselle tulisi puhua suomea, venäläiselle venäjää. Puhujan käsitys väärän kielen valinnasta ja norminvastaisesta toiminnasta näkyy tässä esimerkissä, jossa huomion kohteena on nimenomaan kieli, ei kielimuodon puhtaus. 1920-luvulla syntynyt Kaisa moittii itseään siitä, että sekoittaa kieliä. Näin näkyväksi tulee normi, että suomalaiselle pitäisi puhua suomea, ei siis sekaisin venäjää ja suomea. Kaisa antaa tässä itsestään kuvan kielenkäyttäjänä, joka ei osaa valita oikeaa koodia; on kuitenkin huomattava, että koodien sekoittaminen on ensin varsin tunnusmerkitöntä (r. 2), ja vasta KM:n korjausaloitteen jälkeen Kaisa havahtuu sitä pohtimaan (r. 6). Hänen kommenttinsa kuvastaa kielellisen purismin ihannetta, eikä hän lainkaan puolustele tahattomalta vaikuttavan toimintansa syitä. Pitkäaikainen oleskelu venäjänkielisessä ympäristössä on luonnollisesti vaikuttanut siihen, että venäjää on vaikea pitää erillään suomesta. Hän kokee kommunikatiivisen kompetenssinsa pettäneen, sillä väärän kielen valinta ilmaisee hänen mielestään väärää toimintatapaa tässä tilanteessa (vrt. Hymes 1968).

4.25 K: Kaisa (’20), H: Helvi (’20), KM

```
01 KM:    halluutteko että lähetään nyt käymään ulkona. yhessä.
02        (1.0)
03 K:     °heh°. mie viel lähen potom.[88]
                                 myöhemmin.
04 KM:    [potom.
05 K:     [(-) °a potom.°
06 KM:    mitä?
07 K:     mie sanon taas vennääks [potom.
08 KM                             [(NAURUA)
09 K:     £venäläisel (.) suomalaisel huastan venättä£, (NAURUA)
10 H:     myöhe- myöhempää lähtöö. (.) myöhemmä.
11 K      (NAURUA)
12 KM:    myöhempää halluutte lähtee ei vielä. nii.
```

[88] ven. ПОТОМ, *potom*, (нар) ’sitten’ (sen jälkeen), ’seuraavaksi’ (myöhemmin); Kaisa ja KM ääntävät sanan eri tavalla, mikä korostuu tässä tilanteessa, jossa kyseinen sana on merkitysneuvottelun kohde. Kaisa ääntää molemmat vokaalit [o]:na, KM:n ääntämyksessä ensimmäinen o edustuu [a]:na, [patom]. Normitetun standardikielen mukaan ensimmäinen o äännetään a-sävyisenä, koska se on esipainollisessa tavussa. Venäjän pohjoismurteissa puolestaan o edustuu ääntämyksessä tässäkin asemassa [o]:na. (Leinonen 1985: 12).

```
13 K:      .hh aha venättä huast(h)an .hh(.)
14 KM:     nii.
15 K:      a itse en ossaa.
16 KM:     (NAURUA)
17 K:      männöö kaik sekasin.
18 KM:     £ei se mittää haittaa. kyllä myö ymmärretää£.
19 K:      aa:?
20 KM:     mm.
21         (1.0)
22 K:      a venäläisil suomeeta,
23 KM:     mm.
24 K:      suomalaisil vennäät(h)ä,
```

Esimerkissä venäjänkielinen ilmaus rivillä 3 voidaan ensin nähdä vain yhtenä kielellisenä resurssina, monikielisen ihmisen tapana puhua käyttäen eri kieltensä mahdollisuuksia. Tässä kuitenkin ilmauksen voi katsoa muuttuvan koodinvaihdoksi vuorovaikutuksen myötä, sillä se saa vieraan merkityksen lopullisesti vasta KM:n kysymyksen (r. 6) tulkinnan kautta. On huomattava, että KM:n tuottama toisto (r. 4) voisi olla myös korjausaloite, mutta Kaisa näyttää kohtelevan sitä ymmärryksen osoituksena. Kaisan tuotettua lausuman *a potom* (r. 5) seuraa KM:n avoin korjausaloite, jonka Kaisa kuitenkin käsittää kohdistuvan ilmauksen merkitykseen, ei kuulemiseen tai vuoron epäselvästi tuotetun alun tarkentamiseen. Kaisa asettaa oman kielenkäyttönsä kritiikin kohteeksi toteamallaan *mie sanon taas vennääks* (r. 7). KM tuottaa siis *mitä*-kysymyksen välittömästi edellisen vuoron jälkeen (r. 6) – ongelmavuoro korostuu siksi, että sana on tuotettu jo aiemmin ja kuitattu ymmärretyksi. Kuitenkin *mitä*-kysymyksen voi tulkita koskevan myös aiempaa vuoroa. Kaisa alkaa kommentoida puhuvansa venäjää (r. 7), joten hän on tulkinnut edellä lausutun sanan vierauden syyksi ongelmaan. *Mitä*-kysymyksenhän olisi ollut mahdollista tulkita olevan korjausaloite, jonka syynä on kuulemisongelma (Haakana 2011: 37).

Rivin 5 *a potom* on mahdollista tulkita kahtalaisesti: joko niin, että se painottaa jo edellä sanottua (’ei nyt vaan myöhemmin’) tai aloittaa jo uuden asian ja suuntautuvan siihen, mitä tapahtuu ulkona käynnin jälkeen (’myöhemmin ulos ja sen jälkeen x’). Mahdollisesti tämä kaksitulkintaisuus vaikuttaa ymmärrysongelman syntymiseen. Kaisa ei itse käännä sanomaansa suomeksi, mutta sen tekee vieressä istuva Helvi (r. 10). Hänkin on siis tehnyt saman tulkinnan sanan vieraudesta jäljittäen sanan venäjänkieliseksi ja tulkintaa vaativaksi. Kaisan huomio siirtyy kokonaan kielen valintaan. Hän kommentoi omaa osaamattomuuttaan tarkoittaen mitä ilmeisimmin kielenkäyttöä (r. 15), toteaa sekoittavansa kaiken (r. 17) ja lisäksi soimaa itseään väärästä koodinvalinnasta (r. 22 ja 24). Toisaalta eksplisiittinen kommentointi antaa mahdollisuuden kompensoida tilannetta: Kaisa kritisoi itseään, ennen kuin kukaan muu sen tekee, ja näin mahdollinen ulkoapäin tuleva arvostelu menettää teränsä. Nau-

raminen (r. 8–10) keventää ”virheellistä” kielenvalintaa. Tällaista suhtautumista on tyypillisesti myös ensimmäisen polven maahanmuuttajilla, joille on tyypillistä tulkita kahden kielen rinnakkainen käyttö merkiksi kyvyttömyydestä puhua oikeaa kieltä (Myers-Scotton 1997: 225). Näin ajattelevat myös inkerinsuomalaisvanhukset venäjän kielen vaikutteista suomenkielisessä puheessa, mutta joka tilanteessa kielenvalinta ei suinkaan ole merkityksellinen tai laukaise kommentointia. Esimerkissä Kaisa havaitsee omassa puheessaan suomen kielen keskellä venäjän elementin ja suhtautuu siihen kriittisesti: se rikkoo yksikielisyyden ihanteen. Monikielinen keskustelutyyli ei suomensuomalaisen kanssa vastaa ihannetta, ja tämä monikielisen puheen vakiintumattomuus voi johtaa metakielelliseen kommentointiin ja neuvotteluihin (vrt. Heller 1982: 108–109; Bailey 2007a: 361).

Koodien vaihtelun ja sekoittamisen lisäksi tutkittavat arvioivat myös omaa suomen kielen taitoaan eri tilanteissa. Arviointiin vaikuttaa luonnollisesti se, milloin ja miten tutkittava on oppinut suomea. Seuraavassa katkelmassa nuoremman polven sukupolven edustaja Veikko arvioi kielitaitoaan. Ensiksi hän arvioi murteen osaamistaan. Hän toteaa ymmärtävänsä kaiken murteella puhutun, mutta oman tuottamisen olevan työläämpää, koska kotona hän ei murretta oppinut. Lisäksi hän kertoo kykenevänsä imitoimaan murretta ja antaa tästä muutamia esimerkkejä (*mie huastan kot'kieltä* r. 9, *läksit sie koht* r. 14; Preston 2002: 50).

4.26 V: Veikko (’50)

```
01 V:   mä sataprosenttisesti ymmärrän miten (,) mitä [K]:n suomalaiset
02      (,) puhuvat (.) ihan sataprosenttisesti. mutta minun pitää vähän
03      ajatella ennen ennen kun vastaan [mur-
04 KM:                                   [nii
05 V:   murteella.
06 KM:  nii.
07 V:   kyl mä mä osaan käyttää joi- joitakin pikku fraaseja että,
08 KM:  nii.
09 V:   mie huastan kotkieltä ja,
10 KM:  nii.
11 V:   kotkylän kieltä ja tommosii.
12 KM:  jaa.
13      (,)
14 V:   läksit sie koht ja tot- kyl mä (,) joo. (,) joitakin kappaleita
15      mä mä osaan käyttää mutta mutta se ei suju (,)
16 KM:  nii.
17 V:   multa (,) koska kotona (ei) puhuttu murretta.
18 KM:  aivan.
19 V:   isoisäni oli [k]-sia (,) ja mummoni oli [n]-laisia ja heillä oli
20      eri näkemyksiä mit(h)en
21 KM:  joo.
22 V:   hh mit(h)en murre käytetään ja kun isä piti itsensä sivistyneenä
23      kaverina niin niin hän yritti käyttää ja puhua sitä oikeata
24      kieltä.
25 KM:  oikeata kieltä eli,
26 V:   elikä kirja[kieltä.
27 KM:             [kirjakieltä
```

Esiin nousee myös kirjakielen arvostus: isä ei katsonut murretta oikeaksi kieleksi eikä siten halunnut suosia sitä. Myös 1950-luvulla syntynyt Eine toteaa ymmärtävänsä ongelmitta inkerinsuomen murteita (r. 1–2, 4). Hän on inkerinsuomalaisesta perheestä ja lisäksi opiskellut suomea Venäjällä yliopistossa. Einellä on paljon kontakteja suomalaisiin; hän käyttää suomea tulkatessaan spontaania puhetta ja kykenee sujuvaan tulkkaukseen myös venäjästä suomeen. Hänen omien sanojensa mukaan sanasto tuottaa tietyillä alueilla ongelmia (r. 7–8 ja 14–15), vaikka suomea osaamattomat ystävät kuvittelevat hänen osaavan kielen täydellisesti, kun kerran sitä puhuu (r. 10–12). Maallikoille onkin tyypillistä käsittää kielet selvärajaisina kokonaisuuksina, ja tällöin huomiota ei oteta huomioon sitä, että kielen eri osa-alueita hallitaan eri tavoin (ks. luku 3.1.1).

4.27 Eine (’50)

```
01 E:   no (,) minulla ei mitään vaikeuksia ole öö inkerin suomalais-
02      inkerinsuomen murtei- murteiden ymmärtämisessä.
03 KM:  nii.
04 E:   minä hyvin ymmärrän ja (YSKÄHDYS) mitään vaikeuksia ei ole mutta
05      (,) #ee# joskus on vaikeuksia suomen kielessä koska kyllä minä
06      yritän lukea paljon suomalaista kirjallisuutta ja puhu- puhun
07      suomalaisten kanssa mutta joskus on sellaisia tapauksia että
08      sanasto ei riitä.
09 KM:  mm
10 E:   esimerkiksi öö joskus koska minulla on paljon erilaisia ystäviä
11      ja he ajattelevat että jos minä puhun suomea niin sitten minä
12      voin (NAURAHDUS) k(h)aikki.
13 KM:  £nii£ nii.
14 E:   tietää kaikki sanastoa mutta on sellaisia aloja joissa on vaike-
15      uksia.
```

Eine arvioi siis inkerinsuomalaismurteiden ymmärtämisen helpommaksi kuin suomen kielen, jossa hän on joutunut tekemisiin itselleen vieraiden sanojen kanssa; on huomattava, että murteiden käyttöala on rajallinen, eikä arkisissa keskusteluissa tarvita erikoisalojen tuntemusta. Nuorimpia haastateltavia edustava Veronika arvioi puolestaan suomen kieltään köyhäksi. Hän perustelee sitä sillä, ettei hallitse täysin partisiippien käyttöä ja ylipäänsä ymmärtää suomea paremmin kuin puhuu.

4.28 Veronika (’80)

```
01 V:   niin mutta mulla on köyhä kieli mun mielestä (.) tämä
02 KM:  missä sä huomaat sen.
03 V:   no koska minä yksinkertaisesti aina sanon (.) minä kaikki nämä
04      partisiipit harvoin käytän koska pitää vielä katsoa. no parempi
05      ymmärrän kuin puhun. jos esimerkiksi suomalainen (,) minä joskus
06      olen tulkkina saarnassa ja minä ymmärrän ja minulle helpompi
07      venäjän kielellä kirjallisuudessa muodossa sanoa venäjäksi
08      mutta.
```

Suomen kielen osaamista tutkittavat vertaavat suomensuomeen, ja mielessä voi olla kirjakielinen ihannekieli. Murteiden osaamisessa puheeksi tulee jälleen murteiden eroavuus muusta suomen kielestä; sujuvasti suomea osaavat myös ymmärtävät murteita vaivatta. Erilaisten resurssien käytön otan tarkemmin esille vuorovaikutuksen tarkastelussa.

4.3 Käsityksiä ryhmärajoista

Tässä alaluvussa tarkastelen sitä, mitä käsityksiä kielenkäyttäjillä on ryhmistä ja ryhmärajoista. Kansallisuus ja etnisyys koetaan yhteiskunnallisesti relevantteina teemoina, merkittävinä ryhmädiskursseina (Pälli 2003: 167). Vaikka etnisyys olisikin varsin kyseenalainen ja vaikeasti määriteltävä kategoria, ihmiset kuitenkin uskovat elävänsä maailmassa, jossa on erillisiä etnisiä ryhmiä. Kun asiaa lähestyy Pällin (mts. 13) tavoin kielenkäytöstä käsin, ryhmien määritelmäongelmat voi nähdä epäolennaisina. Ryhmä on olemassa, jos se voidaan tuottaa kielessä kenen toimesta tahansa. Diskursiivisesti tarkasteltuna ryhmä ja sen rajat muodostetaan kielenkäytössä; ne eivät ole valmiita asenteita ihmisen mielessä. Koska ryhmä on konstruoitu kielenkäytössä, se nähdään yhteydessä kulttuuriin ja yhteiskuntaan, ei kognitioon (mts. 60). Näin päästään lähestymään sitä, mikä on puhujien luoma identiteetti, sitä, miten ryhmiä luodaan ja käytetään kielenkäytön resurssina. Toisin sanoen ajatuksena on, että kognitiivinen toiminta luodaan yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa, josta on tarpeen tehdä lingvististä analyysia.

Sosiaalisia identiteettejä ja ryhmärajoja yksittäisen puhujan kannalta lähestyttäessä kiinnostavaa on nimenomaan se, mitä merkityksiä puhuja näkee tietyissä käsitteissä ja mitä asenteita hän luo tilanteessa (ks. Pavlenko & Blackledge 2004b). Pällin (2003: 44–45) mukaan ryhmiä on tutkittu diskursiivisesti[89] esimerkiksi keskustelunanalyysin keinoin, jolloin tarkastellaan puhujien yhteisen ymmärryksen rakentumista ja sitä, miten tällä tavalla luodaan laajempien sosiaalisten ryhmien yhteyttä. Otetaan siis keskiöön se, kuinka yksilö tuottaa vuorovaikutustilanteessa tarvittavia ja muuttuvia sosiaalisia identiteettejä. Keskityn vuorovaikutuksessa tuotettuihin identiteetteihin lähemmin luvussa 5, mutta tässä pyrin tarkastelemaan ennen kaikkea suoraan ilmaistuja kieliasenteita kielenkäyttäjiä kohtaan. Kyseessä ovat sellaiset tutkittavien kannalta keskeiset ryhmät, jotka usein nimetään eksplisiittisesti. Samalla käy ilmi, että maallikot eivät yleensä erota kieltä ja sen puhujia toisistaan (Tandefelt 1994: 272; Niedzielski & Preston 2000; Vaattovaara 2009: 31).

[89] Lähtien siitä ajatuksesta, että kielenkäyttö rakentaa ja muokkaa sosiaalista todellisuutta.

4.3.1 Suomalaiset

Inkerinsuomalaisten suomalaisuus on jatkuvasti keskustelua herättävä kysymys. Tyypillistä on, että esimerkiksi vanhukset pyrkivät todistamaan suomalaisuuttaan ja osoittavat eri keinoin yhteisyyttä suomensuomalaisten kanssa. Seuraavassa esimerkissä Kaisa korostaa suomalaisuutta, ei inkeriläisyyttä. Eroja kielenkäytössä on hänen mukaansa vähän ja kaikki suomalaisten puhe on ymmärrettävää. Tässä toisen ymmärtäminen on puhujalle relevanteinta ja toimii siis myös yhtenä kriteerinä sille, mihin ryhmään hän osoittaa kuuluvansa. Kaisan käsitys on se, että oma puhe on samanlaista kuin suomalaisten vierailijoiden; hän on oppinut suomen ensimmäisenä kielenään suomenkielisessä ympäristössä, mikä on merkittävin tekijä kielitaidon kannalta (r. 28–29).

4.29 K: Kaisa (’20)

```
01 KM:   mitäs työ aattelette tästä inkerin kielestä ja suomensuomesta,
02       onko niillä eroja.
03       (,)
04 KM:   [niin ku suomalaisten ]
05 K:    [- oikee             ] oikeev vähä on eroloi
06 KM:   [nii
07 K:    [oikeev vähän
08 KM:   nii.
09 K:    tulloot suomalaiset huastaat niin ku myökii.
10 KM:   nii.
11       (,)
12 KM:   ja kaik ymmärrättä.
13 K:    ees kahaas. (.) yhellainen.
14 KM:   nii.
15       (,)
16 KM:   nii.
17 K:    yhellaine.
18 KM:   nii.
19 K:    myö ymmärrämä tulloot ei yhtikä sannaa etten
20       ymmärä     [mie kaik ymmärr(ä).
21 KM:              [nii. nii.
22 K:    yhellaine.
23       (1.0)
24 KM:   joo.
25       (,)
26 K:    °ahahahh°
27       (1.0)
28 K:    ennempää, (.) me- ei olt ennempää meil venäläisii kettää kyläs
29       ko mie olin pien, mist mie opin
30 KM:   nii (.) nii
31 K:    ois olt lapsii ois mänt ja, oppint
32 KM:   nii nii nii
33 K:    a ei olt kettää, mist mie opin.
34 KM:   ni(h)i, täys suomalaine nii
35 K:    sit ku äit ei osant minnuu kolmtoist vuotta ja linnaa joka paik
36       kaa,
37 KM:   nii
38 K:    sit tääl ol tätä piti huastaa ne pravilno no (-) yhellainen,
```

ei oikein

```
39 KM:                [nii.
40 K:      ymmärsiit ymmärsiit   [yhellaine.
41 KM:                           [nii. nii. (,) nii. (,) ja siellä Sieveris
42         säkin puhuitte suomee. pu- puhuitte suomee sielä Sieverissä
43 K:      suomee suomalaisil (,) meit ol koko (-)  suom(ea) kaik viety
44         yksee.
```

Esimerkissä Kaisa puolustaa suomen kielen taitojaan. KM ottaa esiin ryhmärajoja kyselemällä Kaisalta suomensuomesta (r. 1–2), ja kun Kaisa ei heti vastaa, KM jatkaa muotoillen kysymystä uudelleen ja nostaa esiin suomalaiset (r. 4). Kaisa alkaa samaan aikaan tuottaa vastaustaan, jossa toisaalta luo myös ryhmät *suomalaiset* ja *myö* (’me’=inkerinsuomalaiset vanhukset vanhainkodissa) (r. 9). Toisaalta hän pyrkii korostamaan erojen vähäisyyttä todeten, että suomalaiset puhuvat niin kuin hekin eli vanhainkodin asukkaat (r. 9). KM myönnyttelee (r. 10) ja esittää jatkokysymyksen (r. 12), jossa lähestyy asiaa ymmärtämisen kannalta (*ja kaik ymmärrättä*). Kaisa vakuuttaa edelleen kielenkäytön samanlaisuutta (*ees kahaas yhellaine*, r. 13), mikä ei yksiselitteisesti ole vastausta KM:n vuoroon vaan pikemminkin aiemmin sanotun toistoa. Hän toistaa vielä kuvailevan ilmauksen *yhellaine* (r. 17) ja alkaa sitten vahvistaa perustelujaan väitteelleen (r. 19–20): kun suomalaiset tulevat, jokainen sana on ymmärrettävä. Huomio on sanastossa: *ei yhtikä sannaa etten ymmärä* (rivit 19–20), sillä se on yleensä helposti kommentoitavissa (Preston 1996: 40–41). Kaisa puhuu ensin kollektiivisesti (*myö*), ja siirtyy sitten puhumaan itsestään *(myö ymmärrämä tulloot ei yhtikä sannaa etten ymmärä mie kaik ymmärr(ä),* r. 19–20). Hän saattaa vastausketjun päätökseen toteamalla vielä kerran *yhellaine* (r. 22). Puheenaihe vaikuttaa loppuunsaatetulta, ja tauot luovat tilaa uudelle topiikille. Tauon jälkeen Kaisa alkaa laajentaa äsken sanomaansa kertomalla lapsuudestaan, jolloin kotikylässä ei ollut ainuttakaan venäläistä (r. 28–29). Tämä tieto toimii perusteena sille, että hän ei ollut oppinut tuolloin lainkaan venäjää. Hän oppi sitä vasta kolmetoistavuotiaana joutuessaan kaupunkiin asioimaan (r. 39), ja vaikka ei oppinut oikein (*pravilno*), tuli ymmärretyksi (r. 41, 43). Taustatiedot vahvistavat siten sanottua: Kaisalla on täysin suomenkielinen lapsuus, joten suomen kielen täydellinen ymmärtäminen ja hallinta on itsestäänselvyys. Eroista puhumista Kaisa käsittelee ongelmallisena ja tuo voimakkaasti samanlaisen kielellisen taustan suomensuomalaisten kanssa esille. Vaikuttaa siltä, että kielen eroavuus voisi olla uhka Kaisan yhteenkuuluvuudelle suomalaisten kanssa.

Kaisan murteellisuudet ovat varsin selviä (esim. *myö*, r. 9, *huastaat*, r. 9; ks. tarkemmin luku 5.1.1), eikä moni nykysuomalainen tai vanhainkodissa vieraileva käytä samantapaista kieltä. Kaisan näkökulma ei ole omassa puheessa eikä hän pohdi sitä, kuinka hyvin suomalaiset häntä puolestaan ymmärtävät. Tässä puhe kielimuotojen vertailusta johtaa laajempaan kehykseen – nimittäin siihen, mihin kuulutaan, keitä ollaan. Vaikka muodollisesti

verrataan suomenkielisten puhetapoja, voi havaita, että huomio on loppujen lopuksi suhtautumisessa suomalaisiin ja omassa asemoitumisessa. Kaisan mukaan ryhmärajaa ei tässä tilanteessa ole: voivathan suomenkieliset ymmärtää toisiaan murre-eroista huolimatta. Hänen mukaansa kieli on samanlaista, joten onko siis erillisiä ryhmiäkään?

Suomen täydellinen osaaminen ja ymmärtäminen voidaan tuoda esiin eri tavoin; suomen osaaminen todistaa puhujan suomalaisuutta. Seuraavassa Hillevi ottaa käyttöön suomalaisen kesämökki-käsitteen, kun suomalaiselle ollaan selittämässä, mitä *kesäeläjä* tarkoittaa. Kun yhteisymmärrykseen päästään, Hillevi kommentoi vielä omaa kielitaitoaan ja kielentuntemustaan: hän sanoo ymmärtävänsä kaiken (r. 23, 25), mikä viittaa siis Suomessa puhuttavan suomen ja suomalaisen kulttuurin tuntemiseen.

4.30 M: Meeri (’00), H: Hillevi (’20), K: Kaisa (’20)

```
01 KM:    mitä se kesäeläjä tarkottaa.
02 M:     no se ol niin ko kesäl ko läksiit lapset leppäämää ni sitten
03        tulliit e kyllää ↑elämää (,) lapsiin kans (,) kunis koulu (,) aa
04        oli (,) ei olt.       [a sit ko -
05 K:                           [ol hyvem hyvemp ilma Leningradis ol savo-
06        tat kaik ja. jot on, (,) leppäämää tulliit,
07 KM:    mm [nii.
08 K:        [v svezhih vozduhah. (,) leppäämää.
              raikkaassa ilmassa
09 KM:    just      [just.
10 H:               [(-) kesämökkiä täynnä.
11 KM:    joo.
12 H:     (-) tulliit ottamaa näiltä. (OSOITTAA KÄDELLÄ MEERIÄ)
13 M:     nii nii. (,) kesäl tulliit lapsiin kans ↑kyllää [elämää.
14 H:                                                     [niin ku Suomes-
15        sa
16 M:     [aha.
17 H:     [(--) kesämökki.
18 KM:    kesämökki.
19 H:     [joo
20 KM:    [se on niin ku aa.
21 M:     nii nii nii.
22        (,)
23 KM:     °joo.°
24 H:     mie ymmärrän kaikki.
25 M:     nii.=
26 H:     =mm. (,) mie [ymmärrän.
27 M:                  [kesäl olit siel kyläs (,) paremp ko kaupunkis.
28 KM:    mm. joo.
```

Hillevi tuo keskusteluun oman selityksensä siitä, mitä kesäeläjä tarkoittaa suomalaisen kesämökki-käsitteen kautta. Viestinä on, että kylissä kesänvietto on rinnastettavissa kesämökkeilyyn. KM vastaanottaa tiedon (r. 18, 20), Meeri myönnyttelee (r. 21) ja Hillevi saattaa selityksensä loppuun eksplisiittisesti todeten ymmärtävänsä kaiken (r. 24). Näin hän korostaa suomen kielen osaamistaan. Mahdollistahan on, että joku ei ymmärrä kaikkea, vaikka väit-

tääkin olevansa suomalainen. Perinteisen suomen kielen osaamista itsestäänselvänä pitävän määritelmän valossa se asettaisi puhujan suomalaisuuden kyseenalaiseksi.

Suomalaisuus säilyi Inkerinmaalla melko yhtenäisenä vielä 1930-luvulle asti, ja lisänsä kuvaan toivat suomalaiset punapakolaiset sekä kommunistit, joita tuli myös Inkeriin mutta jotka muuttivat ennen kaikkea Karjalaan (Kruhse & Uitto 2008: 15–16). Kuitenkin myös Inkerinmaan asukkailla muistikuvia kommunisteista, kuten seuraavassa Johanneksella ja Alisalla.

4.31 J: Johannes (’20), A: Alisa (’20)

```
01 J:     nii sillon kolmkymenenten (-) tänne tulivat Venäjäl töihin.
02 A:     ennen Dubroval oli paljon suomalaisii.
03 KM:    nii.
04 J:     paljo.
05 A:     enne sottaa.
06 J:     ihan suomensuomalaisii.
07 KM:    mut oli venäläisiikii.
08 A:     oli venäläisiikii mut oli paljon suomalaisii.
09 J:     paljo oli.
09 A:     suomalaiset rakensivat enemmän sitä kombinaattii sillon, tehdas-
10        ta.
11 KM:    mm
12 A:     ku suomaaliset viel ohjasiit ja rakensiit (.) ne olliit kaik
13        kommunista.
14 KM:    mm
15 A:     ne olliit kaikki Suomesta pakeneet.
16 KM:    nii kommunisteja.
17 A:     ne olit kaikki kommunista.
```

Alisa mainitsee suomalaiset (r. 2), mutta Johannes tarkentaa kyseessä olleen suomensuomalaisten (r. 6). Alisa toteaa tehtaan rakentajien olleen kaikkien kommunisteja (*kaik kommunista*, r. 12–13). Mainitut henkilöt olivat Inkerinmaan ulkopuolelta tulleita. Seuraavassa katkelmasta käy ilmi, että Kaisalla puolestaan on muistissaan kotikylässä 1920-luvulla asuneen *Suomen alamaisia* (r. 2–3). Hän pohtii nimityksen merkitystä, ja tämä, kuten edellinenkin esimerkki, osoittaa osaltaan, että jaolla inkerinsuomalaisiin ja muihin asukkaisiin on ollut merkitystä ja se on silloisessa kontekstissa tullut selvästi esille.

4.32 K: Kaisa (’20)

```
01 K:     vot mie tiiä yhtä mitä lie ko meillä [M]-läs oli semmosii monta
02        perettä jot heitä sanottii jot Suomen alamaisii (.) mitä vart
03        sanottii Suomen alamaisii.
04 KM:    oisko ne ollu Suomen kansalaisii. [M]-lässä semmosii.
05 K:     [M]-läs, Suomee huastoi ja (--) sanottii jot on Suomen ala-
06        maisii (.) mitä (–) sitä mie en ymmärtänyt miten se oli
07 KM:    nii mitä lie sitte.
08 K:     aha. Suomen alamaisii.
```

Esimerkki 4.32 kuvastaa sitä, että kaikki suomalaiset eivät olleet samassa kategoriassa ja inkeriläisyydellä on ollut merkitystä kansallisuusnimityksenä: pelkkä suomalaisuus ei riittänyt antamaan oikeaa kuvaa.[90] Kieliyhteisö on ollut heterogeeninen, ja kauemmas yhtenäiseltä vaikuttava suomalaisuuskin oli itse jäsenten mukaan moniulotteista. On myös huomattava, että suomalaisyhteisöjen säilymisestä huolimatta 1920- ja 30-luvuilla inkeriläisyys ja kansallinen tietoisuus alkoivat murentua neuvostovallan rattaissa. Varakkain ja uskonnollisesti aktiivisin kansanosa karkotettiin, ja myötämielisimmät jäivät rakentamaan Neuvosto-Inkeriä. (Nevalainen 1991b: 260.) Myöhemmin sota-aikana ja sen jälkeen kansallinen hajaannus oli fyysisestikin totta, ja vasta Stalinin kuoleman jälkeen inkerinsuomalaisia pääsi palaamaan karkotusalueilta kotiseuduilleen, monet ensin Karjalaan.

4.3.2 Inkerinsuomalaiset

Inkerinsuomalaiset korostavat toisaalta suomalaisuuttaan, toisaalta kuitenkin tiedostavat ja tuovat esille omia erityispiirteitään ja eroavuuttaan suomensuomalaisista, kuten jo edellä on käynyt ilmi. Ryhmän nimeäminen osoittaa puhujan pitävän rajoja jollain tapaa relevantteina. Esimerkiksi haastattelija käyttää seuraavassa esimerkissä nimityksiä *inkeriläinen* ja *suomalainen* (r. 1–2) ja tekee nämä käsitteet näkyviksi tässä tilanteessa. Esimerkki on sosiaalikeskuksesta, ja keskustelemassa ovat Juho ja Aino. Juho toteaa lapsuudessaan inkeriläisyyden olleen tuntematon käsite (r. 5–6, 8). Vaikka Inkerinmaa olikin erillään Suomesta ja raja sulkeutunut, hänen mukaansa kaikki olivat vain suomalaisia. Aino toteaa, että Inkeristä alettiin puhua vasta sodan jälkeen (r. 11). Juho ilmaisee olevansa samaa mieltä Ainon kanssa: Inkeri on otettu käyttöön vasta viime aikoina (r. 12).

4.33 J: Juho (’20), A: Aino (’10)

```
01 KM:   [--] eli tota jos jos teiltä kysytään niin sanotte että ootte
02       suomalainen vai inkerinsuomalainen vai,
03 J:    mä oon aina sanonut et mä oon suomalainen.
04 KM:   joo joo.
05 J:    ehä siihe aikaan ku mä muistan ku mä kävin koulua ni ei kukaan
06       puhunu et inkerin,
07 KM:   nii.
08 J:    me oltiin kaikki suomalaisia.
09 KM:   aivan se oli luonnollista.
10 J:    [nyt se nyt se.
11 A:    [jälkeen sotan vasta alkovat puhua että Inkeri.
12 J:    viime aikoina tää pulpahti      [esille Inkeri no mikä
13 A:                                    [nii niinii.
14 J:    Inkeri että. ku ne joskus mä muistan että ne Inkeri mut se oli
15       meistä niin kaukana ja se oli siellä Hatsinan puolel siellä se
```

[90] Alavan (1895: 106) mukaan kelttolaiset tahtoivat pysytellä erillään suomenmaalaisista, joita sinne oli muuttanut.

16 Inkeri.

Esimerkkikatkelmassa Juho kysyttäessä asiaa ilmoittaa nimittävänsä itseään suomalaiseksi (r. 3) ja kyseenalaistaa näin inkeriläisyyden nimityksenä. Tässä esimerkissä voidaankin nähdä käsitteen *inkeriläinen* ongelmallisuus: se voidaan nähdä suomensuomalaisen yritykseksi erottaa eri ryhmiä, osoittaa inkerinsuomalaisten erillisyys heistä. Toisinaan tutkittava voi itse ottaa inkeriläinen-kategorian puheeksi, mutta syynä voi olla tulkinta vuorovaikutustilanteesta sellaisena, että tästä ryhmästä puhuminen on hyväksyttävää tai asianmukaista. Seuraavassa vanhainkodin tilanteessa Meeri tarkentaa itse, että he ovat kaikki nimenomaan inkerinsuomalaisia, ei vain suomalaisia.

4.34 M: Meeri (’00)

M: suomalaisii ollaa kaik,
KM: nii.
M: inkerinsuomalaisii. (NAURAA)

Kielenkäyttäjien käsityksiin murteista ja niiden ryhmittelystä vaikuttavat hallinnolliset ja yhteiskunnalliset rajat (Preston 1989: 12; Fought 2002: 119), mutta esimerkissä 4.33 puhuvan Juhon mielestä Inkeri on nimenomaan myöhemmin annettu nimitys, joka aikaisemmin ei ollut mitenkään relevantti. Toisaalta kuitenkin Inkeri oli nimityksenä tuttu jo aiemmin, mutta tämä alue tuntui olevan jossain kauempana. Oma käsitys ei ollut se, että asutaan Inkerinmaalla tai puhutaan inkerin murteita, vaikka juuri näidenkin puhujien kotiseutu hyvin luetaan historialliseen Inkeriin (ks. 1.2.1). Näin ollen Juhon käsitys ei ole täsmällinen, kun sitä verrataan yleisesti käytettyyn käsitteeseen Inkerinmaasta (vrt. Preston 2002: 50–51). Syynä inkeriläisyyden häivyttämiseen voi olla nykyään yleinen identifioituminen Suomeen, kun ollaan vuorovaikutuksessa suomalaisen kanssa.

Inkeriläinen-nimitys on relevantti myös nuoremmille haastatelluille. Esimerkiksi Heikki näkee sen selventäväksi kategoriaksi, joka asettuu suomalaisen ja venäläisen väliin. Suomessa hän on venäläinen, Venäjällä suomalainen (vrt. Reijonen 2002: 95; Juote & Takalo 1994: 136). Tämän tosiseikan lisäksi hän sanoo tuntevansa itsensä inkeriläiseksi (r. 7–8) ja korostaa, että suomalainen ja inkeriläinen ovat hänen mielestään eri asia (r. 11–12). Inkeriläiseksi itsensä määrittely ei kuitenkaan tarkoita pyrkimystä inkerinsuomalaiseen kielenkäyttöön, kuten aiemmin on käynyt ilmi (luku 4.2). Heikki kuitenkin toteaa, että inkerinsuomalaisissa on vaikutteita venäläisestä kulttuurista, mikä antaa heille ominaisvärinsä (r. 16–17).

4.35 H: Heikki (’80)

01 KM: jaa. eli sä koet olevas niin ku ennen kaikkea niin ku in-

```
02          keriläinen.
03 H:       joo kyllä (3.0) kun (NAURAHDUS) semmone, semmone on asia että
04          kun minä tulen Suomen minä olen venäläinen ja kun siellä minä
05          olen venäläinen, kun minä olen täällä minä olen no, suomalainen
06 KM:      nii
07 H:       jaa no minä itseä niin ko sen nyt, no tunnen että olen inkerläi-
08          nen
09 KM:      joo joo. et se on niin ku jotakin siitä (,) se on vielä eri
10          juttu kuin.
11 H:       no nyt se on mun mielestä (.) se on (.) kyllä se on (.) eri
12          juttu kun suomalainen ja inkeriläinen
13 KM:      nii,        [ni mitä,
14 H:                   [se on,
15 KM:      eroa siinä on.
16 H:       no me ollaan jo me syntyimme Venäjällä ja on pikkusen semmosta
17          jotakin venäläis- venäläisestä kulttuurista jotakin on meissä.
```

Heikki ei tuo esiin ulkoista painetta määritellä itseään inkeriläiseksi toisin kuin eräs toinen nuoremman polven haastatelluista. Tämä kutsuu itseään nykyään inkerinsuomalaiseksi suomensuomalaisten rajanvedon takia, koska oli huomannut suomensuomalaisten torjuvan asenteen, kun nimitti itseään suomalaiseksi (vrt. esim. Reijonen 2002: 4). Toisaalta se (tai pitempi muoto *inkerinsuomalainen*) on vakiintunut tarkoittamaan historiallisen Inkerinmaan asukasta.[91] Venäläiselle enemmistölle inkeriläiset ovat suomalaisia (финны, *finny*), mutta ero suomensuomalaisen ja inkeriläisen välillä nousee esille, jos puhutaan suhteesta Suomeen ja Suomessa asuvista suomalaisista. Eroon suhtaudutaan eri tavoin. Tässäkin luvussa on siis pyrittävä pitämään mielessä se tilannekonteksti, jossa ryhmärajoista puhutaan: suomalainen tutkija haastattelemassa inkerinsuomalaisia. Ei ole syytä väittää, että tällä keinolla saan tutkittavien käsitykset selville tyhjentävästi, mutta toisaalta kansallisuusnäkemykset ovat Pällin (2003: 168) sanoin ”puheenvuoroja osana kaikkea potentiaalista asiasta käytyä keskustelua”, ja nämäkin otteet edistävät tämän diskurssin ymmärtämistä. Lisäksi on muistettava, että nykyisin tutkittavat saavat neuvotella identiteeteistä, joista aiemmin ei olisi keskusteltu lainkaan (Pavlenko & Blackledge 2004b: 22). Vaikka päämäärä olisikin suomalaisen haastattelussa erilainen kuin inkerinsuomalaisten keskinäisessä keskustelussa, kommentit voivat olla varsin kuvaavia ja asenteita paljastavia.

Käsitys inkerinsuomalaisten erilaisuudesta on myös Tyynellä, joka kuvailee haastattelussa sitä, että mummot eivät puhu kumpaakaan niin kuin pitäisi (*oikein*), eivät suomea eivätkä venäjää (r. 4). Näin ollen hänen mukaansa vaikutelmaksi jää, etteivät he ole *puhtaita suomalaisia* eivätkä venäläisiäkään: sekoittunut kieli on sekoittuneen identiteetin merkki. Hän laskee siis itsensä tämän ryhmän ulkopuolelle.

[91] Joskus käytettävä kirjoitusasu *Inkerin suomalainen* korostaa kansallisuutta, jolloin erona Suomen suomalaisiin on vain asuinmaa (Takalo & Juote 1995: 12).

4.36 T: Tyyne (’30)

01 T: se on jot ihminen jo (,) vanhat ihmiset nii s- se on jo (,) siel
02 oikeen syväl.
03 KM: nii.
04 T: ja yhellainen **eivät puhu oikeen ei suomii eikä venäjää** ain on se
05 tuntuu et se on,
06 KM: nii.
07 T: ei ole venäläinen,
08 KM: nii.
09 T: **eik ole puhas suomalaine.** (NAURUA)
10 KM: nii nii että on semmoset kie- kielestä huomaa
11 [molemmissa.
12 T: [juu - saap huomata että vaikka se aatteloo ja (,) ja niin tark-
13 kaa puhhuu.
14 KM: nii.
15 T: mut yhellail.

Esimerkistä kuvastuu Tyynen normatiivinen käsitys kielestä: mummojen venäläisvaikutteinen kielimuoto ei sovi hänen mielessään oleviin kategorioihin ja aiheuttaa kysymyksiä siitä, keitä inkerinsuomalaiset ovat. Tyynen mukaan moni yrittää puhua suomea siinä kuitenkaan onnistumatta, eli lopputulos on epätyydyttävä, ja inkerinsuomalaisuus näyttäytyy hänen mukaansa jotenkin alempiarvoisena kansallisuuksien sekoituksena.

4.3.3 Venäläiset

Käsitykset venäläisistä nousevat usein esiin keskusteluissa, onhan tutkittavilla vuosikymmenien kokemus rinnakkaiselosta venäläisten kanssa. Kyse onkin näin syntyneistä asenteista ja suhtautumisesta. Jo luvussa 3.3.4 käsittelin suomalaisten ja venäläisten suhdetta vanhainkodissa. Otan seuraavassa esille muutaman esimerkin avulla sen, kuinka venäläinen-ryhmä näkyy keskustelussa ja mitä sen käyttö kertoo ryhmärajoista. Ensimmäisessä, jo aiemmin esillä olleessa esimerkkikatkelmassa 4.37 Kaisa kuvaa vanhainkodin ryhmärajoja ja ryhmien kielellistä eroa: suomalaiset tulevat vanhainkotiin laulamaan ja puhuvat heille (vanhainkodin suomenkielisille asukkaille) suomea, mutta venäläiset vanhukset eivät ymmärrä mitään (r. 1). Kaisa ei tuo tätä asiaa esiin ongelmallisena, vaan kuvailee suomalaisten olevan tyytyväisiä siihen, että jotkut paikalla olijoista ymmärtävät heidän äidinkieltään. Venäläiset ovat ulkopuolisia, jollain tavalla vieraita ja kuulumattomia tähän kontekstiin. Toisaalta juuri heidän ansiostaan suomenkielisten vanhusten suomalaisuus tulee näkyväksi, ja mahdolliset kielelliset ja kulttuuriset erot suomensuomalaisiin ovat vähemmän esillä.

4.37 K: Kaisa (’20), P: Paula (suomalainen)

01 K: meile tulloot suomalaiset laulamaa (.) ei venäläiset ymmärä

```
02          mittää.
03 P:       nii (.) ei (.) jos ei oo opiskellu.
04 K:       nii nii.
05          (1.0)
06 P:       °mm°
07          (1.0)
08 K:       ku hyö ovat hyvillää ku (.) he- henki (.) jos hyö ymmärtäät
09          tozhe.
            myös
10 P:       °mm°
11 K:       (pojat) tulloot laulaat (.) ovat oikeen hyvillään nämä suoma-
12          laiset.
13          (.) myö ↑ymmärrä. (.) hyvä on tällänteen ku hyö tulloot. (.) myö
14          ymmärrettää tozhe.
                        myös
```

Kaisan kertoman voi tulkita haluksi osoittaa kuuluvuutta suomensuomalaisiin, koska hän ja muut inkerinsuomalaiset erottuvat kielen avulla selvästi venäläisistä. Historialliset vastakkainasettelut ja suomalaisvähemmistön huono asema näkyvät tässä implisiittisesti. Nyt siis osat ovat toisin päin kuin joskus aiemmin, jolloin suomen kielestä ei ollut välitöntä hyötyä ja sitä piti piilotella.

Seuraavassa katkelmassa inkerinsuomalainen määrittelee itsensä venäläiseksi, mikä osoittaa, että ryhmäraja kansallisuuksista puhuttaessa on liukuva, ei kategorinen. Esimerkki korostaa kielen ja kansallisuuden tiivistä kietoutuneisuutta yhteen. Ollaan vanhainkodin yleisessä oleskelutilassa, ja nyt KM kysyy taustalle tulleen työntekijän toimenkuvasta. Kaisa saa tässä itsensä sekä Helvin kiinni venäjänkielisestä puheesta, jota hän pitää norminvastaisena. Kaisa käyttää venäläisperäistä sanaa *sanitarka* (r. 6), jonka Helvi selittää samanaikaisesti Kaisan kanssa (*mikä siivoo*). Kaisa puolestaan huomaa Helvin käyttävän sanaa *uborshtshikka* (’siivooja’) ja toteaa, että tämä sana on venäjää (r. 18) ja kääntää puolestaan ilmauksen suomeksi. Lisäksi Kaisa huomauttaa Helville suoraan tämänkin käyttävän venäjää (r. 20), minkä hän osoittaa näin ongelmalliseksi suomenkielisessä keskustelussa. KM puolestaan pyrkii sovittelemaan ja selittämään eri koodien käyttöä.

4.38 K: Kaisa (’20), H: Helvi (’20)

```
01 KM:      kukas se hää on.
02 H:       mitä?
03 KM:      kuka se siellä oli.
04 K:       se o likka. (.) se o likka.
05 KM:      likka. (.) mikä se likka £tarkottaa.h£
06 K:       aha sanitarka (,)[siivovaa,
07 H:                        [mikä siivoo.
08 KM:                       [aa sanitarka, nii:,=
09 K:       = [ja meitä katsoo.
10 KM:        [niiniinii. £kyllä.£
```

```
11 K:      °ahah.°
12         (2.0)
13 H:      meil o likka uborshtshikka
                          siivooja
14         (2.0)
15 KM:     mitä?
16 H:      uborshtshikka.
17 KM:     joo joo.
18 K:      vennääks tozhe. (.) siivooja.
                    myös
19 KM:     siivooja nii nii.
20 K:      siekii sanot venättä vällii. (NAURUA)
21 KM:     nii, kyllä se tulloo venättä ja (.) kyllä se sitte ku
22         täällä ellää ni mikäs siinä,
23 K:      £venäläisii ollaa£.
```

Esimerkistä käy ilmi, että jos inkerinsuomalainen puhuu (tahattomasti) venäjää suomalaisten läsnäollessa, se tulkitaan helposti ongelmalliseksi. Tässä Kaisa määrittelee itsensä ja Helvin venäläisiksi (*venäläisii ollaa* r. 23). Se on eräänlainen yhteenveto aiemmasta puhetoiminnasta, ja siinä on nähtävillä itseironiaa. On selvää, että Kaisa pitää itseään suomalaisena: hän tuo useissa keskusteluissa esille huonon venäjän taidon, palaa lapsuusmuistoihin siitä, kuinka oma äiti ei osannut venäjää lainkaan ja kuinka hän itse oppi venäjän vasta myöhemmin käytännön kautta, kun se oli uusissa oloissa välttämätöntä.

Kieliasenteet ovat yhteydessä kielelliseen identifioitumiseen. Kieli mielletään helposti tietyn kansallisen ryhmän omaisuudeksi, se luo selviä ryhmärajoja (ks. luku 3.3.2). Toisaalta vieraitakin kielellisiä resursseja voi käyttää osana identifioitumisprosessia (Rampton 2006: 166–169). Vanhimpien tutkimuksessa mukana olleiden lapsena oppima kieli on yksiselitteisesti suomi, ja se on vahva tunteiden kieli. Emootiot korostuvat usein, koska lisänä ovat vaietut vuodet neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa. Iskanius (2006) on osoittanut väitöskirjassaan venäläisistä maahanmuuttajanuorista, että tutkittavien suomenkielinen identiteetti puolestaan sai tukea suomenkielisten kontaktien useudesta (mts. 209). Ehkä halu identifioitua tiettyyn ryhmään vahvistuu myönteisten kontaktien kautta, ja kielestä saatavalla hyödyllä on merkitystä.

Yksilölliset suhtautumistavat ovat olleet vaihtelevia, eikä vuosikymmenien väheksyntä ole voinut olla jättämättä jälkeä, eivätkä vähemmistön kielelliset valinnat ole itsestäänselviä asenteen ilmaisimia. Kielellisten asenteiden vaihteleva ja tilannesidonnainen luonne on ilmeistä: samalla puhujalla voi olla ristiriitaiseltakin vaikuttavia mielipiteitä, joihin syynä ovat muuttuneet olosuhteet ja vaihtelevat tilanteet. Keskusteluissa on heijastumia menneestä ja nykyhetken uusia asemointeja. Yhteiskunta ja asenneilmapiiri ovat muuttuneet radikaalisti, jolloin ryhmillä on uudet asemat ja uudenlaisia suhteita keskenään. Kuitenkin vanhat käsitykset ryhmistä ja niille kuuluvista rajoista, tässä konkretisoituna kielenkäyttöön, vaikut-

tavat yhä samanaikaisesti. Tahattomat kielelliset valinnat voivat puhujan mielestä vaatia selityksiä, jos ne eivät sovi hänen mielessään ylläpitämäänsä normiin , ja niinpä selitykset, korjaukset ja tarkennukset kertovat paljon kielellisistä käsityksistä ja arvostuksista.

4.4 Yhteenvetoa

Tässä luvussa olen tarkastellut inkerinsuomalaisten käsityksiä kielimuodoista ja kielenkäyttäjistä. Tavoitteena on ollut paikalliseen, tilanteeseen sidottuun kielenkäyttöön perustuva lähestymistapa, jossa asenteet käyvät ilmi vuorovaikutuksessa kielenkäyttäjien itsensä muotoilemina. Suoraan ilmaistut käsitykset tavoiteltavasta kielestä tai kielimuodosta nousevat kieli-ideologioista, jotka heijastelevat yleistä asenneilmapiiriä ja osaltaan luovat sitä. Asemoin lähestymiseni ensin aiempaan kielikäsityksiä koskevaan tutkimukseen ja tarkastelin sitä, miten tutkittavien kielitietoisuus näkyy (4.1). Metakielisen pohdinnan aktivoituminen tapahtuu usein suorien, kieltä koskevien kysymysten takia mutta myös silloin, kun puhuja huomaa käyttäneensä venäjää suomenkielisessä keskustelussa.

Alaluvussa 4.2 huomio oli siinä, kuinka tutkittavat puhuvat kielimuodoista ja kielenkäytöstä. *Puhdas suomi* on usein esiintyvä käsite, jolla tarkoitetaan kielen tai puhujan autenttisuutta, ja sitä arvostetaan suuresti. Aineistosta käy ilmi, että puhujat voivat tarkoittaa sillä kirjakielen normien mukaista suomea tai Suomessa puhuttavaa suomea, jonka variaatioon ei kiinnitetä huomiota. Usein puhdas suomi on inkerinsuomen murteiden vastakohta, ja varmin tae puhtaan suomen kielen käytölle on puhujan suomalainen tausta. Inkerinsuomesta kommentoidaan erityisesti lainasanoja, jotka ovat peräisin venäjästä. Aineistossa on paljon esimerkkejä, joissa inkerinsuomea käsitellään sekakoodina.

Toisaalta aineiston esimerkeissä puhutaan kielten, venäjän ja suomen, vaihtelusta ylipäänsä (4.2.3). Tällöin huomio on koodien asianmukaisessa käytössä eikä niinkään siinä, mikä on puhuttujen kielten olemus. Venäjän käyttöä kesken suomenkielisen keskustelun arvioidaan kielteisesti. Venäjän kielen kommentointi voi kieliä siitä, että periaatteessa puhuja kokee hallitsevansa suomen kielen ja sen käytön erityisesti syntyperäisyytensä takia. Olosuhteet ovat olleet kuitenkin niin haastavat, etteivät kielen rajat enää ole ihanteellisesti paikoillaan. Kieliyhteisön suuret muutokset horjuttavat puhujan ihannetta yksikielisyydestä. Kuvitelma yhden kielen käytöstä yhdessä tilanteessa joutuu näin koetteelle. Toisaalta muutokset ovat myös nostaneet ihannetta esille, sillä omasta kielestä on tullut vastavoima venäläisyydelle ja sen avulla voidaan todistaa kuulumista suomalaisiin.

Otin esille myös joitakin arvioita omasta kielitaidosta: nuoremman polven inkeriläiset kertovat ymmärtävänsä inkerinsuomea, mutta jotkut mainitsivat vaikeuksia esiintyvän

tietyillä suomen kielen alueilla. Tämä ilmentää jälleen sitä, että kielitaito on tilannesidonnainen ja koostuu monista eri osa-alueista.

Alaluvussa 4.3 tarkastelin kielenkäyttäjien itsestään ja toisista esittämiä näkemyksiä, jotka paljastivat käsityksiä ryhmärajoista. Ryhmiä tuotetaan puheessa, ja ryhmäkategoriat heijastelevat nykyisiä ja menneitä suhteita erikielisiin. Rajat etenkin suomensuomalaisiin näyttäytyvät häilyvinä; kielellisistä eroista huolimatta kuuluvuus suomalaisiin on tärkeämpää kuin omat erityispiirteet. Aineistosta käy ilmi, että jo menneissä yhteisöissä suomalaiset erotettiin inkerinsuomalaisista. Nykypäivänä inkerinsuomalaista pidetään osittain ongelmallisena käsitteenä, mutta toisaalta se osoittautuu relevantiksi myös nuoremmille. Inkeriläisyys asettuu suomalaisuuden ja venäläisyyden väliin. Kansallisuuden ja kielen kytkös käy ilmi esimerkiksi siten, että inkerinsuomalainen vanhus määrittelee itsensä venäläiseksi tilanteessa, jossa on käyttänyt venäjää suomenkielisessä puheessaan.

5 Kielenkäyttö ja kielellinen vaihtelu vuorovaikutustilanteissa

Olen tarkastellut luvussa 3 kielen valintaa kielisosiologisena ilmiönä ja luvussa 4 kielenkäyttäjien käsityksiä kielellisestä todellisuudesta. Kielenkäyttäjien omat näkemykset ovat molemmissa luvuissa keskeisiä, mutta tarkastelukulma on hieman erilainen: kielisosiologinen lähestyminen valottaa yhteisön monikielisyyden muutoksia, kun taas kielikäsitysten tarkastelu nostaa esiin mielikuvia ja asenteita, joita puhujilla on ja jotka vaikuttavat kielellisten valintojen taustalla. Luvun 5 keskeisin teema, vuorovaikutuksen tarkastelu, nojautuu luvuissa 3 ja 4 käsiteltyihin ilmiöihin; näissä luvuissa esiintuotu tukee ja täydentää sitä, mitä vuorovaikutuksen tarkastelusta voi saada selville. Tutkimuksessani olen lähtenyt liikkeelle makrotasolta kielikontaktitilanteen kuvauksesta sekä siitä seuranneiden ilmiöiden esittelystä. Vaikka näitäkin teemoja olen lähestynyt laadullisesti, yksilön toteamuksiin nojautuen, kyseessä on kielenilmiöitä ja tutkimussuuntauksia ajatellen tarkastelukulman siirtäminen laajemmista ilmiöistä mikrotason vuorovaikutukseen, jonka tarkastelussa syvennyn yksityiskohtaisempaan laadulliseen analyysiin. Edeltävissä luvuissa pääpaino on ollut sisällöllisissä seikoissa, mutta tässä luvussa jo aiemmin esiintyneet esimerkkikatkelmat voivat toimia tarkemman kielellisen analyysin kohteena.

Käsillä olevassa luvussa analyysini viitekehyksenä toimii vuorovaikutussosiolingvistiikka. Se on tutkimussuuntaus, joka käsittää mikrotason vuorovaikutuksen analyysin ohella myös viittaussuhteet ympäröivään yhteiskuntaan ja sosiaaliseen maailmaan,

tilanteen ulkopuoliseen todellisuuteen (Bailey 2008).[92] Vuorovaikutussosiolingvistiikan uranuurtajana Gumperz (1982a: 130–132) on osoittanut mm. kontekstualisoinnin ja kontekstuaalisten vihjeiden olevan merkittäviä vuorovaikutuksen rakentumiselle. Kyse on siitä, että keskustelijat neuvottelevat tulkinnoista ja puhujat tarjoavat kuulijoille vihjeitä, joiden perusteella kuulijat tulkitsevat väitteitä. Koska vuorovaikutussosiolingvistiikka ottaa huomioon myös ympäröivän yhteiskunnan ja puhujien taustan, se eroaa selvästi keskustelunanalyysista, mutta keskusteluntutkimuksen välineitä hyödynnetään tarkemmassa sekventiaalisessa analyysissa (ks. esim. Auer 1998: 2). Kuitenkin perusnäkemys keskustelun rakentumisesta on yhteinen: osallistujien katsotaan yhdessä luovan merkityksiä (esim. Duranti 1986: 241), ja puhe on sekä kontekstiin sidottua että sitä luovaa (Heritage 1984: 242; Duranti & Goodwin 1992: 29). Konteksti puolestaan käsitetään vuorovaikutussosiolingvistiikassa laajempana kuin paikalliseen puhetilanteeseen viittaavana.

5.1 Suomen kielen erilaiset resurssit

Äänne- ja muoto-opilliset seikat eivät ole tässä tutkimuksessa keskeisen huomion kohteena, vaan keskityn kielenkäyttöön kielisosiologisesti sekä vuorovaikutuksen kannalta. Tässä alaluvussa tarkastelen vuorovaikutukseen vaikuttavia erilaisia kielenpiirteitä, joita voi kutsua myös sosiolingvistisiksi resursseiksi, sillä ne kantavat erilaisia merkityksiä (Coupland 2007: 103). Kielenkäytön voi nähdä kielellisten resurssien hyödyntämisenä (Pietikäinen ym. 2010: 18). Kun resurssit ovat vähäiset esimerkiksi sen takia, että toinen kieli on unohtunut tai sen oppiminen on jäänyt vajaaksi, voidaan puhua kielellisestä epäsymmetriasta (Leskelä & Lindholm 2012b: 15). On myös muistettava resurssien suhteellisuus ja tilannesidonnaisuus (ks. luku 3.1.1). Tarkastelen sitä, millaista suomen kieltä inkerinsuomalaiset käyttävät keskenään, kun läsnä on suomalainen tai kun he keskustelevat suomalaisen kanssa; suomalaisen kanssa kommunikointi on yksi tyypillinen suomenkielinen tilanne tämän päivän inkerinsuomalaisille.

Tässä alaluvussa tavoitteena on tuoda kootusti esiin yksilöiden välisen kielellisen variaation kirjoa ja osoittaa, kuinka erilaisia tapoja puhua suomea inkeriläistaustaisilla nykyään on. Yksilöiden erot nousivat esille myös 1990-luvulla kerätyssä Ilkka ja Muusa Savijärven Inkeri-hankkeen aineistossa (ks. Riionheimo 2007: 42; Kokko 2007: 45–47), mutta siinä huomio oli erityisesti murteiden muuttumisessa, ei yleisesti suomen kielen käytössä.

[92] Koska merkitykset rakentuvat vuorovaikutuksessa, on makro- sekä mikrotason tarkastelussa siirryttävä jatkuvasti tasolta toiselle (ks. Eckert 2008).

Tutkimieni yksilöiden kielenkäytön erot ovat varsin helposti kuultavia jo ilman lähempää analyysia. Tämä johtuu siitä, että tutkittavat ovat varsin heterogeeninen ryhmä, johon kuuluu vanhan inkerinsuomen puhujia, lapsuutensa suomen kielen uudelleen elvyttäneitä, jonkin verran suomea kotona oppineita ja useita, jotka ovat opiskelleet lisää suomea esimerkiksi kursseilla. Otan seuraavaksi esille tapauksia, joiden kautta vaihtelevuus ja erot näkyvät erityisen selvästi.

Analysoin kielenkäytöstä syntyvää yleisvaikutelmaa katsomalla, mitä piirteitä puhe sisältää ääntämyksestä morfologiaan ja sanastoon, mutta en tee kvantitatiivista analyysia enkä pyri systemaattisesti kuvaamaan koko aineistoa. Katkelmissa esiintyviin keskeisiin, toisistaan poikkeaviin piirteisiin fokusoimalla tarkennan yksilöiden välisiä eroja konkreettisesti; katkelmat tarjoavat valokeiloja kielenkäyttöön, mutta on selvää, että yksilöiden puhetavassa on paljon vaihtelua, mitä tällä tarkastelutavalla ei saa täysin esille. Tilanteinen vaihtelu ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Tietyistä tunnistettavista resursseista, tiettyyn tilanteeseen tai tietynlaiseen identiteettiin yhdistettävistä piirteistä voidaan puhua varieteettina tai rekisterinä (Johnstone 2011: 5). Varieteetin käsite toimii käyttökelpoisena apuvälineenä huomion ollessa selvästi tunnistettavissa puhetavoissa, joihin liittyy yhteneväisiä mielikuvia, vaikka ne eivät todellisuudessa täysin pitäisikään paikkaansa. Käsittelen esimerkiksi inkerinsuomea varieteetin tapaan, koska tällainen nimeäminen on tavallista itse kielenkäyttäjille. Myös suomensuomi on kaikessa laajuudessaan käyttökelpoinen käsite, kun tuodaan esiin eroa inkerinsuomalaisille ominaisesta kielenkäytöstä. Nämä käsitteet ovat ennen kaikkea apuvälineitä, joilla päästään kiinni mielikuviin kielestä. Varieteetit ovat joka tapauksessa aina abstraktioita, oli kyseessä kuinka selvästi tunnistettava kielimuoto hyvänsä (ks. esim. Johnstone & Baumgardt 2004: 119; Rouhikoski 2009: 28–29).

Yksilöiden puhetapaa kuvattaessa voidaan puhua repertoaareista tai idiolekteista, mutta koska nuo käsitteet antavat helposti liian selvärajaisen kuvan kielimuodoista, pidän käyttökelpoisena käsitteenä tässä resursseja, joita yksilöillä on käytössään.[93] Esimerkiksi Mustanoja (2011: 66) näkee yksilön kielisysteemin vaihtelevana, jolloin yksilöllä on erilaisia resursseja valittavanaan ja variaatio kuuluu kieleen oletusarvoisesti. Mantila (2004: 325) on sillä kannalla, että olisi syytä keskittyä varieteettien sijaan enemmän kielenpiirteisiin, koska

[93] Variaationtutkimuksessa on käytetty myös esim. termiä *feature pool* (Mufwene 2001: 18), joka on sopiva etenkin kielikontaktitilanteissa: yksilöt poimivat erilaisia piirreyhdistelmiä eri aineksia sisältävästä altaasta tuottaen toisinaan uudenlaisia rakenteita.

nykyisin varieteetteja on varsin vaikea rajata.[94] Esimerkiksi murteesta puhuttaessa on helposti syntynyt vaikutelma siitä, että murre olisi ennen ollut homogeenisempi kuin nykyään, ja toisaalta rajanveto murteen ja yleiskielen välillä on ollut liian jyrkkää (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11–12). Maahanmuuttajien multietnolektejä tutkinut Quist (2008: 58) toteaa varieteettien kautta lähestymisen nojaavan ennalta määriteltyihin kategorioihin, mikä ei vastaa nykyistä kompleksista kielellistä todellisuutta. Kuvattaessa multietnolektiä varieteettina se väistämättä kontrastoituu kansalliseen standardiin, mutta toisaalta varieteetin kuvaus on keskeinen perusta tyylillisten käytänteiden tutkimukselle (mas. 49–51). Kielenpiirreryhmittelyt tarjoavatkin väljemmän lähestymistavan, joka suhtautuu annettuihin kategorioihin kriittisesti ja tarkastelee piirteiden paikallisia merkityksiä. Tässä alaluvussa tavoitteeni on kuvata joitakin selvästi erottuvia kielen aineksia tietoisena niiden limittäisyydestä; samalla puhujalla voi olla hyvin monenlaisia aineksia puheessaan. En paneudu sosiaalisiin merkityksiin tässä yhteydessä, mutta ne tulevat esiin tuonnempana koodinvaihdon kautta (luku 5.2); pohjana tälle tarkastelulle on alaluku 5.1.1, jossa osoitan venäjän olevan yksi tyypillinen inkerinsuomalaisten resurssi.

Kielellisen variaation tarkastelu on perusteltua, koska monet tällaiset resurssit ovat myös kielenkäyttäjien kommentoinnin kohteena, ja niihin liittyy erilaisia asenteita (ks. luku 4). Se luo myös pohjaa vuorovaikutuksen ymmärtämiselle. Esimerkiksi puhujien sanastolliset eroavuudet, toisen kielen resurssien vähäisyys tai vahvat murteellisuudet, joihin lukeutuvat venäjäperäiset mukautetut lainasanat, voivat aiheuttaa kommunikaatiokatkoksia. Resurssien aktivoituminen kielenkäyttötilanteessa tuottaa monitasoisia ja ainutkertaisia lopputuloksia.

5.1.1 Murrepiirteitä ja venäjän vaikutusta

Inkerin suomalaismurteet on perinteisesti luettu suomen kaakkoismurteisiin (Leskinen 1991). Kokko (2007) on tarkastellut entisen Inkerin murrealueen piirteitä Kettusen (1940) murrekartastoa vertaillen; sen perusteella Kokko jakaa inkerinsuomen kuuteen eri ryhmään. Inkerinsuomalaismurteiden alue ei näin ollen ole kovin yhtenäinen (mts. 58–59). Tämä jako ei päde kuitenkaan tänä päivänä, sillä inkerinsuomi ei ole enää alueellinen murre eivätkä vanhat jaot-

[94] Palander puolestaan (2005: 22) puoltaa varieteettiajattelua; hänen mukaansa yleispuhekieli kattaa ne kielimuodot, jotka jäävät yleiskielen ja aluepuhekielen väliin.

telut ole inkerinsuomalaisille tuttuja; murre-erot ovat häipyneet.[95] Joitakin eroja vielä kuitenkin on: Länsi-Inkeristä kotoisin olevien puhe eroaa selvästi itäisestä. (Mts. 60–61.)

Oman aineistoni informantit ovat pääasiassa Pohjois-Inkeristä, joten mahdolliset erot kielenkäytössä eivät tämänkään vuoksi selity alueellisen taustan kautta. Kokon tutkimuksen näkökulmana oli kuvata vanhan aluemurteen muutosta: edes aiemmin murrealue ei ole ollut yhtenäinen, mutta viime vuosikymmeninä muutos on vain kiihtynyt. Murteiden sirpaloituminen ja kato on syytä pitää mielessä myös omassa tutkimuksessani ja erityisesti tässä alaluvussa, jossa huomio on yksilöiden vaihtelevissa resursseissa. Yksilöt ovat sopeutuneet eri tavoin diasporaan ja valtakielen muuttumiseen. Koska siis alueelliset yhteisöt ovat hajonneet, puhujien henkilöhistoria ja henkilökohtaiset ominaisuudet kielenkäyttäjinä nousevat entistä merkittävämpään asemaan variaation ja puhetapojen selittäjinä, mutta verbaalinen luovuus ja originelli luonne voivat muutoinkin selittää tietyn puhujan erityislaatuisia kielenpiirteitä (ks. Juusela 1998: 69).

Kaakkoismurteille yhteisiä mutta muille itämurteille pääasiassa vieraita piirteitä inkerinsuomen murteissa Leskinen listaa kymmenen (Leskinen 1991: 227–228). Näistä esimerkissä 5.1 Kaisalla esiintyy monikon 3. persoonan *v*-tön preesens-muoto (*huastaat*, r. 9); tunnusosaltaan sisäheittoiset aktiivin 2. partisiipin muodot *olt* (r. 28, 35), *osant* (r. 39) ja sijaispidennys *kahaas* (r. 13). Näiden lisäksi Kaisalla on käytössä muita murteellisia variantteja, jotka esiintyvät laajasti muissakin itämurteissa: persoonapronomini *mie*, persoonapronomini *myö* (r. 9, 19), geminoituminen (*tulloot*, r. 9, 19; *sannaa*, r. 19), labiaalistuminen *ee* > *oo* (*tulloot*, r. 9) ja ensitavun diftongiutuminen *aa* > *ua* (*huastaa*, r. 9 vs. *haastaa*), ja lisäksi on huomattava *loi*-monikko (r. 4), joka on tyypillinen karjalalle, inkeroiselle ja suomen itämurteille, sekä kaakkoismurteille tyypillinen loppuheitto *meil* (r. 28), *kyläs* (r. 28), *pien* (r. 29), *ol* (r. 42).[96] Sanavalinnoista voi panna merkille verbin *haastaa* (r. 9 pro *puhua*). Itämurteiset variantit ovat Kaisalla siis tyypillisiä, ja puheesta syntyy vahvasti murteellinen vaikutelma. Samantapaisia piirteitä esiintyy muillakin erityisesti vanhimman polven informanteilla, mutta Kaisan puhe on kaikkein murteellisimmassa päässä jatkumoa.

5.1 K: Kaisa (’20)

```
01 KM:     mitäs työ aattelette tästä inkerin kielestä ja suomensuomesta
02         onko niillä eroja.
03         (,)
04 KM:     [niin ku suomalaisten,
```

[95] Esimerkiksi laajassa Joensuun aineistossa ei ole Kokon (2007: 60) mukaan enää piirteitä, joita voisi kiistatta luokitella kuuluvan äyrämöismurteisiin.
[96] Leskinen mainitsee listassaan myös loppuheiton.

```
05 K:      [(-) oikee            oikeev vähä on eroloi [oikeev vähä.
06 KM:                                                 [nii.
07         (.)
08 KM:     nii.
09 K:      tulloot suomalaiset huastaat niiŋ ku myökii.
10 KM:     nii.
11         (.)
12 KM:     ja kaik ymmärrättä.
13 K:      ees kahaas. (.) yhellainen.
14 KM:     nii.
15         (,)
16 KM:     nii.
17 K:      yhellaine.
18 KM:     nii.
19 K:      myö ymmärrämä tulloot ei yhtikä sannaa etten
20         ymmärä     [mie kaik ymmärr(ä).
21 KM:                [nii. nii.
22 K:      yhellaine.
23         (1.0)
24 KM:     joo.
25         (.)
26 K:      °ahahahh°
27         (1.0)
28 K:      ennempää me- ei olt ennempää meil venäläisii kettää kyläs ko mie
29         olin pien (.) mist mie opin.
30 KM:     nii (.) nii.
31 K:      ois olt lapsii ois mänt ja,
32 KM:     nii.
33 K:      oppint.
34 KM:     nii nii.
35 K:      aha ei olt kettää,
36 KM:     ei olt kettää  [jolta oppii.
37 K:                     [mist mie opin.
38 KM:     ni(h)i (.) täys (.) suomalaine. nii.
39 K:      sit ku äit ei osant minnuu kolmtoist vuotta ja linnaa joka
40         paikkaa,
41 KM:     nii.
42 K:      sit tääl ol tätä piti huastaa ne pravilno no (-)
                                          ei oikein
43 KM:     nii.
44 K:      yhellainen. (.)ymmärsiit ymmärsiit [yhellaine
45 KM:                                        [nii. nii.
```

Kaisalla on suora yhteys vanhan Inkerinmaan suomenkieliseen yhteisöön. Tietyt murteellisuudet kuten murresana *linna* (r. 39) ovat erottamassa suomensuomalaisesta kielenkäytöstä. Yllä olevassa katkelmassa on kuitenkin vain yksi kohta, jossa Kaisa käyttää venäjää: *ne pravilno* (’ei oikein’, r. 42). Muuten Kaisan puheessa on usein venäläisperäisiä sanoja sekä koodinvaihtoa. Kaiken kaikkiaan inkerinsuomen murteisiin on tullut lainasanoja venäjästä etenkin jokapäiväisen elämän alueita koskevaan sanastoon kuten ruokien ja työkalujen nimityksiin (Savijärvi I. & Savijärvi M. 1999: 35). Näin eri kielelliset resurssit ovat sekoittuneet ja arkipäiväistyneet. Jotkut venäjästä tulleet sanat kuuluvat myös muihin kaakkoismurteisiin, joten aina ei voida mitenkään osoittaa, ovatko ne kuuluneet puheeseen jo ennen suomalais-

asutusta Inkerissä (mas. 37). Venäläisvaikutteet inkerinsuomalaisten puheessa ovat voimistuneet kyläyhteisöjen hajoamisesta lähtien: kieleen tuli esimerkiksi paljon Neuvostoliiton sosialistisen hallinnon luomia käsitteitä. Nykyään on usein mahdotonta erottaa inkerinsuomessa esiintyvät vakiintuneet ja toisaalta sporadiset, tilapäiset lainat toisistaan. Aiemmin lainasanat ovat mukautuneet suomen kielen fonologiaan, mutta toisaalta uudemmat lainat eivät aina ole vakiintuneet, vaikka olisivatkin mukautuneet äänneasultaan. Jos keskustelukumppanina on venäjää taitamaton suomalainen, keskustelun sujuvuus häiriintyy venäjästä peräisin olevien ainesten vuoksi. (Savijärvi I. 2003: 287; Savijärvi I. & Savijärvi M. 1999: 37.)

Tässä yhteydessä herää kysymys rajanvedosta lainaamisen ja koodinvaihdon välillä. Tarkastelen venäjää koodinvaihdon näkökulmasta alaluvussa 5.2, jolloin lähtökohtana on koodinvaihdon näkeminen vuorovaikutuksellisena ilmiönä. Kielen resursseja tarkasteltaessa käyttökelpoinen tapa hahmottaa asiaa on Lauttamuksen (1992) kielen rakenteeseen keskittyvä malli. Sen mukaan lainaamista ja koodinvaihtoa voi tarkastella jatkumona, jonka toisessa, koodinvaihtoa edustavassa päässä on koodinmuutos eli pidemmät lähtökielen mukaiset jaksot. Seuraavaksi jatkumolla on koodinsekoitus, joka tarkoittaa yksittäisiä, mukautumattomia sanoja tai yhdyssanoja. Tällöin puheen pääasialliseen kieleen eli ns. matriisikieleen lisätään lähtökielen äänneasun mukainen sana, esimerkiksi suomenkieliseen puheeseen venäjänkielinen ilmaus (*svezhzhih vozduhah*, esim. 5.2, r. 7; Lauttamus 1992: 9). Siirryttäessä jatkumolla kohti lainaamista tulee ensin sporadinen laina, joka on morfologisesti ja syntaktisesti mukautunut matriisikieleen (*tshaijuu*, esim. 5.3, r. 10). Äärimmäisenä jatkumon toisessa päässä ovat integroituneet, myös fonologisesti mukautuneet lainat (Lauttamus 1992: 9–12.) , jollainen on seuraavassa esimerkissä: Kaisa käyttää fonologisesti mukautunutta lainasanaa *savotat* (r. 4–5, savotta ’tehdas’, vrt. ven. завод, *zavod*).

5.2 M: Meeri (’00), K: Kaisa (’20)

```
01 M:   no se ol niin ko kesäl ko läksiit lapset leppäämää? (.) ni sit
02      ten tulliit e kyllää ↑elämää (.) lapsiin kans (.) kunis koulu
03      (.) aa oli (.) ei olt. [a sit ko koulu (-)
04 K:                          [ol hyvem hyvemp ilma Leningradis ol sa-
05      votat kaik ja. (.) jot on (.) leppäämää tulliit,
06 KM:  mm [nii.
07 K:      [v svezhzhih vozduhah. (.) leppäämää.
                raikkaassa ilmassa
```

Irrallisten venäjänkielisten sanojen käyttö on Ilkka Savijärven (2003: 288) mukaan inkerinsuomalaisten puheessa tyypillistä silloinkin, kun omakielinen vastine on olemassa. Venäjä toimii resurssina esimerkiksi silloin, kun suomenkielinen ilmaus ei heti tule mieleen; ilmiö on myös esimerkki kielitasapainon muutoksesta ja venäjän dominanssista kieliympäristössä.

Venäjänkieliset ainekset voivat olla suomalaistuneita ja osa yksilön tyypillistä puhetapaa. Edellä kuvatun valossa voikin tarkastella 1920-luvulla syntyneen Ilmin puhetta erityisesti leksikon kannalta: venäjästä lainatut sanat kuuluvat hänen puheeseensa.

5.3 I: Ilmi (’20)

01 I: nii. no myö koton lojottiikii. hänne **rovatti** minnu **rovatti** rin-
02 nakkain. poika ja minjän minnun, minun poika ja (,) pojan
03 nainen (,) kolme lasta (,) **vunukkaa (**,) niin ku miun. nyt mies
04 (,) miestä jäi poika hoitamaa. sitä varte hänel on sokurtauti.
05 sokurii paljo. (,) ja hänelle tammikuussa tuli jot mäni sokuri
06 allaa (,) kaksi tunnii vaa.
07 KM: nii.
08 I: ni sitä hän ei ennää puhunt mittää (.) älläl̈lööö (,) tälläi tee
09 vaa. (,) sitte poika kutsu **skoroin (.) skoroi** tulliit. koetelit
10 veren. (,) kaks ja hänelle glukoosii (,) glukoos tai sellasta no
11 sokurii (,) sokur. ni sit myö hänel sokurii ja makeaa **tshaijuu**
12 juotettii sitte koko yön ja sellanti se hänelt kuiteski mäni
13 sivu (.) sairaus.
14 KM: mm.
15 I: no juu nytte ihan tammikuus ast hiän on tilassa. (.) a tällai
16 hään tilas ol (.) itse nousoo se **kaljaskaihe (.)** mikä
17 kakspyöränen siihen istumaa ja ja pöyä takkaa syömää (.) ja sit
18 toas takasi **rovatil** ja a nyt ei voi ennää (,) ei voi noussa
19 nytte itse. (.) a miul ja hermot kaik (,) vuotel **poka** poika
20 tulloo kottii uamusel ku männöö,
21 KM: nii.
22 I: lounaahe ast (,) häntä ei voi tän myö nostaa kukkaa mie en voi
23 nostaa ja minjä ei voi nostaa.

Venäjästä tulevat lainasanat ovat osittain integroituneet suomen kielen äännejärjestelmään kuten inkerinsuomen murteissa on tyypillisesti tapahtunut (*rovatti*, r. 1,’sänky’, vrt. ven. кровать, *krovat’; vunukka*, r. 3, ’lapsenlapsi’, vrt. ven. внук, *vnuk*). Muita venäjästä lainattuja ilmauksia ovat *skoroi* (r. 9, ’ambulanssi’, ven. машина скорой помощи, *mashina skoroi pomoshtshi*), tshaijuu (r. 11, ’teetä’; tee ven. чай, *tshai*), poka (r. 19, ven. *paka* (kunnes, ven. пока, *poka*) ja *kaljaskaihe* (r. 16, ’pyörätuoliin’; pyörätuoli ven. на колёсиках, *na koljosikah*). *Skoroi* (r. 9) on integroitu syntaktisesti ensimmäisessä esiintymässä (*skoroi**n***) mutta toisessa esiintymässä (*skoroi tulliit*) suomen kielen verbimuoto on monikossa sanan jälkeen, eikä syntaktinen mukautus näin ollen toimi. *Tshaijuu* on integroitu syntaktisesti mutta ei fonologisesti. *Poka* on puolestaan on konnektiivi, joka ei vaadi taivuttamista eikä näin ollen sen integroitumista voi arvioida.

Esimerkki havainnollistaa sitä, että lainasanat ovat osa Ilmin kielellisiä resursseja; hän käyttää niitä pääosin suomenkielisen puheensa osana. Toisaalta lainasanat ovat mukautuneet suomen kielen äännerakenteeseen; venäjää taitamaton suomalainen ei niiden merkitystä kuitenkaan ymmärrä. Venäjän käyttämistä kuvaa esimerkiksi se, että Ilmi kertoo

myöhemmin KM:lle sairaskertomuksen venäjäksi saatuaan ensin vihjeen siitä, että tämä ymmärtää myös venäjää.[97] Suomen kielen käyttö ei ole ensisijaista tässä tilanteessa, mihin voi vaikuttaa tavoite tulla parhaiten ymmärretyksi; syynä toisen kielen elementtien käyttöön voi olla äidinkielen hiipuminen käytön vähäisyyden takia.

Seuraavaksi otan esille puhujia, joilla ilmenee murteellisuuksia, mutta venäjä on selvästi vahvempi kieli. Tällaiset murteelliset muodot selittää se, että suomenkielisten koulujen lakkauttamisen jälkeen suomen kielen käyttö rajoittui ainoastaan kotioloihin eikä kirja- tai yleiskieltä kuullut enää missään (Savijärvi I. 2003: 285). Samantapainen ilmiö on havaittu myös ruotsinsuomalaisten kieltä koskevissa tutkimuksissa: suomi oli vain kotikielenä toisen polven maahanmuuttajilla, eikä kirjallista kielitaitoa koskaan kehittynyt (Lainio 1996: 272). Lena sekä Darja ovat esimerkkinä murteellisesta kielenkäytöstä: kotoa opitut murteelliset suomen kielen muodot ovat käytössä edelleen, vaikka suomi ei selvästikään ole heidän vahvin kielensä.

5.4 L:Lena (’50), D:Darja (’40)

01 L: minä yksi kerta sanoin, #ee# Liteini tulit siellä **olliit** remont
02 ti tekivät .h suomalaiset (.) ni minä sanon #öö# ↑no **hää** kysy
03 missä #e# no asut ee sinun (,) o- oma tai minä san(o) hehe
04 **£elläät£** heh Siiversk(h)as (.) #ä# no minä ja #ää# hää san(h)noo
05 elläät (,) no e- eivät kuole, (NAURUA)
06 oni da ja ponimajesh shto zhivut oni uzh ne mjortvye (--)
he kyllä minä ymmärräthän että he ovat elossa he eivät ole kuolleita vielä
07 D: [elläät
08 KM: [niin (,) nii se on niin ku murretta nii ei se, se sie,
09 D: niin ku **mie** sanoin (,) ota ratka ja pese e sillat.
10 (1.0)
11 D: mitä [mitä ratkat.
12 L: [meillä rötkö on (,) trjapka.
13 KM: aa n(h)ii
14 D: vot (,) #ee# sit Aune #öö# kai nauramaa **mie** sanon mitäs sie a
15 naurat oo,
16 (1.0)
17 D: #e# mitäs sie sanoit. **mie** sanoin tämä on rötkö.
18 KM: nii.
19 D: rätt’i. (NAURUA)
20 KM: rätti. joo.
21 D: (NAURUA) ja sanoin sit **mie** sanoin no sie sit minul sano **mie**,
22 muistan mitä se on. (NAURUA)
23 KM: (NAURUA)
24 D: a meil s(i)t sellan **sannoot** (,) ota rötkö i pes(h)e sillat.
25 KM: nii.
26 D: ei latti a sillat.
27 KM: nii nii,
28 D: vot.

[97] Ilmi oli väliaikainen asukas, joka on mukana vain yhden päivän tallenteessa. Näin ollen hän ei ollut tutustunut KM:een muissa tilanteissa.

```
29 KM:     [nii.
30 D:      [se on rötkö
31 KM:                rötkö [joo
32 D:                       [Au(h)ne sannoo mikä se on rötkö.
33 KM:     nii.
34 D:      se on paha (.) sana. (NAURUA)
35 KM:     kuka [Aune kuka
36 D:           [nyt
37 KM:     se oli se Aune.
38 D:      Helsinkistä (-) käivät.
39 L:      mein [vo- vo- vo-
40 KM:          [käivät.
41 L:      volunterit mein,
```

Murteellisia piirteitä Darjalla ja Lenalla on paljon, mutta he myös eroavat kielenkäytössään toisistaan: tämä esimerkki havainnollistaa myös yksilöiden välistä variaatiota. Lena käyttää esimerkiksi ensimmäisestä persoonasta pronominia *minä* (r. 1–4), kun taas Darjalla on käytössä *mie* (r. 9, 14, 17, 21). *Minä*-pronominia voi pitää kirjakielisenä muotona, joka kontrastoituu murteellisten muotojen kanssa. Joidenkin sanojen taivutus luo vaikutelmaa eisyntyperäisen puheesta (r. 1–2, *remontti* on nominatiivissa: *remontti tekivät* vrt. *remonttii* ~ *remonttia tekivät*). Lenalla murteellisuus ilmenee toistuvasti geminaatallisten muotojen käytössä (*elläät, sannoo, assuu*). Huomiota kiinnittävät murteellinen verbintaivutus (*kävvyyt* ’käyvät’) ja venäjässäkin käytetyt diskurssipartikkelit (*vot, a*). Venäjän vaikutus kuuluu molempien ääntämyksessä: esimerkiksi huomiota kiinnittää Darjan terävä *s*, liudentunut *t* (esim. r. 19) ja tumma *l* (r. 7) etuvokaalien välissä, jossa tavallisesti suomen kielessä *l* reaalistuu heleänä (Lieko 1992: 79). Samoin prosodiassa voi havaita vierasta aksenttia. Syynä voi olla yksittäisten sanojen painottaminen eri lailla joko ilman prosodisten kokonaisuuksien huomioimista tai sanapainon siirtyminen pois ensi tavulta; venäjä vaikuttaa myös siihen, että sanat tai puhejaksot päättyvät nousevaan intonaatioon (Aho & Toivola 2008: 16). Venäjä on imeytynyt suomenkieliseen tuotokseen eri tavalla kuin Ilmillä, jolla venäjä on irrallisempana resurssina suomen kielen ohella. Toisaalta Lenan puhetta voi tarkastella myös hänen käytössään olevien suomen kielen resurssien vähäisyyden kannalta, mikä selittyy sillä, että venäjä on ollut pitkään dominoiva kieli. Lena puhuu suomea melko hitaalla tempolla ja hakee usein ilmauksia, mikä kertoo jonkinlaisesta epävarmuudesta kielenkäytössä. Suomensuomalaisten ja inkerinsuomalaisten yhteisten resurssien hakeminen havainnollistuu sekä puheena olevan menneisyydessä tapahtuneen että itse käsillä olevan vuorovaikutuksen rakentumisen kautta. Venäjän kielestä tulevat ilmaukset ja piirteet erottavat inkerinsuomalaisten kielen Suomessa asuvien suomalaisten käyttämistä suomen kielimuodoista.

Venäjä toimii resurssina erityisesti niillä, joiden suomen varannot ovat vähäisempiä. Toisaalta venäjän vaikutusta voi tarkastella myös siirtovaikutuksena suomen kielessä esimerkiksi ääntämisessä. Venäjä siis värittää suomenkielisiä resursseja.

5.1.2 Puhekielisyyksiä

Seuraavassa tarkastelen sellaisia puhutussa kielessä tyypillisiä piirteitä, jotka eivät Suomessa selvästi leimaudu mihinkään vanhaan aluemurteeseen. Usein kyseessä ovat laajalevikkiset piirteet, jotka eivät varioi sosiaalisesti (ks. Lappalainen 2004: 33; Mantila 2004: 325–326; Rouhikoski 2009: 28). Tällaisia piirteitä on kutsuttu myös yleispuhekielisyyksiksi. Nimitys tosin on kiistanalainen mm. siksi, että yleispuhekielisyyksillä tarkoitetaan usein eteläsuomalaisen puhekielen piirteitä (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 17). Omassa työssäni käytän kuitenkin puhekielisyys-ilmausta. En paneudu suomen kielen varianttien sosiaalisiin merkityksiin, mutta kielenkäyttäjien variaation laajuuden osoittamiseksi on kuitenkin aiheellista nostaa esiin joitakin yleisesti puhekieliseksi tunnistettavia piirteitä aineistostani.

On huomattava, että myös vanhimpien tutkimukseen osallistuvien kieli on hyvin erilaista eivätkä kaikki suinkaan puhu murrevoittoisesti. 1920-luvulla syntyneen Juhon kieli on tästä hyvä esimerkki, sillä siitä on vaikea havaita inkerinsuomalaisuutta.

5.5 J: Juho (’20)

```
01 KM:   ootteko työ niin ku mitäs te voisitte sanoo niinku ootteko te
02       niin ku identiteetiltä suomalainen vai inkerinsuomalainen vai
03       mikä teiän [mi- miten koette
04 J:              [no identifi- kato mä oon semmosen kasvatuksen sillon
05       ni(.) katok ku mä kävin seitsemänteel luokkaa saakka se oli suo
06       menkieline koulu Toksovassa tota ni (.) siihej jäi. (.) mä ru-
07       vent enäm enää tota venäjänkielis (.)  koulua käymää,
08 KM:   joo
09 J:    se jäi kat- ja se pa- suomen kieli se painu niim mieleeŋ kato
10       (.) oli semmonen tota että mää oppilaat silloŋ keskenään ihan
11       niiŋku kilpailimme että kuka kuka puhuu paremmi (.) kirjakieltä.
12 KM:   aij(h)aa  [niin ihan tätä suome -
13 J:              [se painu kato mieleen ja muistiin et sit nii että se
14       ei millään se jää jää pois k- se kielitaito
```

Juhon puheessa huomiota kiinnittää vain puhuttuun kieleen kuuluva selittävä lausumapartikkeli (ISK § 807) *kato*[98] (r. 4, 5, 9, 13), joka siis tässä toimii partikkelin tavoin sijoittuen vuoron eri kohtiin. Mustanoja (2011: 205, 211) on havainnut Tampereen puhekieltä käsittelevässä tutkimuksessaan, että *kato*-partikkelin käyttö syntaktisena huomionkohdistimena on lisääntynyt 1990-luvulle tultaessa, samoin muiden lausumapartikkelien käyttö on kasvanut. Juhon

[98] *Kato*-partikkelin funktioista ks. Hakulinen & Seppänen 1992.

puhekieliseen tyyliin kuuluu myös suunnitteluilmausten (ISK § 861) *tota* (r. 6, 7, 10) ja *niinku* (r. 11) viljely. Juho käyttää yksikön ensimmäisestä persoonasta pronominia *mä* (r. 4, 5, 6), vaikka KM:llä esiintyy monikon toisesta persoonasta murteellinen muoto *työ* (r. 1). Juholla on myös pronominaali *semmonen* (r. 4 ja 10, vrt. *sellainen*) ja pikapuhemuotoja *oon* (r. 4), *et* (r. 13) ja *sit* (r. 13). Kuitenkin hänellä on myös kirjakielisiä variantteja kuten oikenematon partitiivin pääte sanassa *koulua* (r. 7) ja monikon 1. persoonan verbimuoto *kilpailimme* (r. 11), joiden esiintyminen voi liittyä myös puheenaiheeseen, suomenkielisyyteen ja kirjakielen hallintaan. Katkelmassa on kuitenkin yksi piirre, jonka voi yhdistää inkerinsuomalaismurteisiin, *ruvent* (r. 6–7, vrt. ruvennut).

Jossain määrin puhekielisyyksiä ilmenee muillakin informanteilla, kuten nuorimman polven Heikillä. Heikki käyttää seuraavassa esimerkissä pronominimuotoja *tän* (r. 7, vrt. *tämän*), *mun* (r. 16, vrt. *minun*), *ne* (r. 13, vrt. *he*) ja *niille* (r. 18, vrt. *heille*). Esimerkiksi Mantila (2004: 325–326) luokittelee persoonapronominin *ne* yleiseksi ja neutraaliksi puhekielisyydeksi.

5.6 H: Heikki (’80)

01 KM: [---] tota sit siitä vielä, koulussa ja tuolla yliopistossa heti
02 huomataan että sä oot suomalainen nimestä.
03 H: joo.
04 KM: mitä ihmiset yleensä sanoo.
05 H: no **kyselevät** miksi **minä** muutin tänne Venäjälle. (NAURUA)
06 KM: ai (NAURUA) mitä sä sitten sanot niille.
07 H: sanon että **minä** olen ihan (.) **tän** paikan no,
08 (2.0)
09 ee korennoi (.) zhitel'.
alkuperäinen asukas
10 KM: joo.
11 H: miten se on,
12 KM: ää (,) niin ku (.) alkuperäisasukas.
13 H: joo (NAURAHDUS) että voi olla **ne tulivat** ihan tänne asumaan ihan
14 myöhemmin kuin **minä**.
15 KM: okei.
16 H: **mun** suku.
17 KM: no mitä ne siihen sitte (.) uskooko ne.
18 H: no (.) aika (.) ää vaikea **niille uskoa**.

Puhekielisyydet ovat Heikillä yhdistyneet moniin muihin piirteisiin, esimerkiksi yleiskielen mukaisiin muotoihin: verbintaivutuksessa hän suosii puhekielelle tyypillisen yksikkömuodon sijaan yleiskielen normia, jossa subjekti kongruoi verbin kanssa monikon 3. persoonassa (r. 5 *kyselevät* vrt. *kyselee*; rivi 13 *ne tulivat* vrt. *ne tuli*, vrt. mas. 325–326) ja käyttää yksikön 1. persoonasta pronominia *minä*. Lisäksi Heikin puheessa on todennäköisesti myös venäjän vaikutuksesta johtuvia rakenteita (vrt. Tiihonen 1996: 209–212): rivien 13–14 vuorossa ilmauk-

sen muotoilu ei ole tyypillinen suomalainen, koska sivulauseesta puuttuu alistuskonjunktio (vrt. voi olla **että** ne tulivat / **ehkä** ne tuli; *voi olla*, ven. может быть, *mozhet byt*), ja rektion valinta kiinnittää huomiota (r. 18, *vaikea niille uskoa* vrt. **niiden** on vaikea uskoa). Yksi selvä ero Juhoon on se, että Heikin puheessa on kielenainekseen kohdistuvaa epäröintiä (r. 7) ja sanahakua (r. 11); myös puhetempo on hitaampi. Yleisvaikutelmaksi tulee, että Heikin suomenkielinen puhe ei ole niin sujuvaa kuin Juhon. Toisaalla Heikki sanoo myös itse, että hänen on välillä vaikea ymmärtää esitettyjä kysymyksiä. Toisaalta hän kommunikoi haastattelussa pääasiassa suomeksi ja suomalainen haastattelija KM käyttää hänen kanssaan melko vapaata puhekieltä.[99]

Juhon puhekielisyydet selittyvät ainakin osittain yhteyksillä Suomeen. Hän puhuu suomalaisten tuttaviensa kanssa puhelimitse, on toiminut tulkkina Suomessa sekä seuraa suomalaista televisiota. Myös Heikillä on yhteyksiä Suomeen ja suomalaisten kanssa, mutta hän ei ole käyttänyt suomea yhtä laajasti kuin Juho. Toisaalta Juhon kanssa samaan ikäluokkaan kuuluvalla Ainollakin on pitkä suomenkielinen historia ja nykyään runsaasti kontakteja suomensuomalaisiin, mutta hänen puhetapansa on varsin erilainen. Ainon puhetapaa voisi luonnehtia huolitelluksi, paikoin kirjakieliseksikin. Tarkastelen seuraavaksi kirjakielisiä piirteitä.

5.1.3 Kirjakielisyyksiä ja huoliteltua puhetta

Vanhan polven inkerinsuomalaisten suomen kieleen on vaikuttanut suomen kirjakieli (esim. Savijärvi I. 2003: 296; Kokko 2007: 66), mikä näkyy useilla informanteilla selvästi. Kirjakielen käyttöön on vienyt myös kirjakielen prestiisiasema suhteessa murteisiin, kuten luvussa 4.2.1 kävi ilmi. Seuraavassa esimerkissä Aino käyttää paljon kirjakielisiä muotoja: esimerkiksi yksikön ensimmäinen persoona on hänellä systemaattisesti *minä* (r. 4, 15, 18, 22).

5.7 A: Aino (’10)

```
01 KM:  mut kolmekymmentäviis vuotta ku olitte,
02 A:   a se on se on aika taas (.)     [se oli aika
03 KM:                                  [nii niinii
04 A:   minä en kuullut enkä  [puhu- puhellutkaan. (,) unhotin.
05 KM:                        [niin sitä juuri ajattelin että vaikka
06      puhuittekohan työ lapsena eri tavalla kuin nytten. (.) puhuitte-
07      ko työ lapsena sitä Toksovan murretta tai Le- Kuivaisten murret-
08      ta.
09 A:   #e# meil oli meillä Kuivaisil oli puhtaampi kieli kun inkerin-
10      maalasilla.
11 KM:  jaa↑a joo.
12 A:   sen vuoksi siellä meillä oli oikeen paljon (.) itse suomalaisia
```

[99] Opettajille on tavallista käyttää ns. selkosuomea, jolloin puhetempo on selvästi normaalia hitaampi ja kieli yksinkertaisempaa: vältetään vaikeita sanoja ja kieliopillisia rakenteita.

```
13          ja toiseksi pienuu- pienuudesta asti luin suomalaisia romaaneja
14 KM:      just.
15 A:       sen vuoksi minä puhuin jo nuoruutesta asti puhtasta suomen kiel-
16          tä enkä inkerin kieltä.
17 KM:      nii ihan pienestä asti.
18 A:       pienestä asti minä olen puhunut suomea.
19 KM:      mm. (.) entäs äiti ja isä.(.) heil oli [murre
20 A:                                              [äiti ja isä (,) heil oli
21          inkeri:n puhetta siel oli paljon venäläisiä sellasii sanoja. (,)
22          no minä vastasin. se on totta. mutta minä jo nuoresta kun aloin
23          jo koulua käytäkin (,) meil oli kaikki suomen koulu,
24 KM:      joo.
25 A:       aina puhuttiin        [s(hi)-
26 KM:                            [°joo.°
27 A:       puhtasta suomen kieltä.
```

Ainon suomenkieliseen puheeseen huoliteltu ääntäminen tuo oman erityissävynsä ja saa vaikuttamaan puheen kirjakieliseltä: esimerkiksi sananloppuinen *n* kuuluu yleensä, vaikka puhetempo on melko nopea (esim. r. 4, *puhellutkaan*, r. 12, *sen, oikeen paljon*, r. 15, *suomen*, r. 16 *inkerin*; vrt. Lappalainen 2004: 284). Imperfektin *i* esiintyy paikoin (r. 2, 9, 12 *oli*), samoin partisiippimuodon loppu-*t* (r. 18, *olen puhunut*). Kirjakielisen muodon tavoittelusta voi kertoa se, että Ainolla on *d*:n asemesta *t* (*nuoruutesta*, r. 15, *puhtasta*, r. 15, 27; *käytäkin* ’käydäkin’, r. 23), kun murteellisessa muodossa olisi *d*:n kato. Samanlaista pyrkimystä standardiin on havaittavissa esimerkiksi 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien teksteissä: niissä kirjoittajat eivät tavoita aina standardivarieteetin muotoa mutta eivät valitse murteellistakaan muotoa (esim. Nordlund 2012: 50). Toisaalta Ainolla on myös kirjakielestä poikkeavia muotoja kuten loppuheittoa (esim. *heil*, r. 19, 20, *siel*, r. 21, *meil*, r. 23 mutta kuitenkin *meillä*, r. 12) ja *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato (*ai* > *a*) *inkerinmaalasilla* (r. 9–10). Aino on nuoruudessaan kuullut ja käyttänyt paljon kirjakieltä, ja pitkän tauon jälkeen ryhtynyt käyttämään suomea uudelleen etenkin suomalaiskontaktien takia.

Varsin kirjakielisesti ja huolitellusti puhuu myös 1950-luvulla syntynyt Eine. Hän on inkerinsuomalaisesta perheestä ja lisäksi opiskellut suomea yliopistossa Venäjällä. Nykyisin hän asuu yksin, mutta hänellä on paljon kontakteja suomalaisiin. Hän kykenee sujuvaan tulkkaukseen myös venäjästä suomeen.

5.8 E: Eine (’50)

```
01 E:       no (,) minulla ei mitään vaikeuksia ole öö inkerin suomalais-
02          inkerinsuomen murtei- murteiden ymmärtämisessä.
03 KM:      nii.
04 E:       minä hyvin ymmärrän ja (YSKÄHDYS) mitään vaikeuksia ei ole mutta
05          (,) #ee# joskus on vaikeuksia suomen kielessä koska kyllä minä
06          yritän lukea paljon suomalaista kirjallisuutta ja puhu- puhun
07          suomalaisten kanssa mutta joskus on sellaisia tapauksia että
```

```
08          sanasto ei riitä.
09 KM:      mm.
10 E:       esimerkiksi öö joskus koska minulla on paljon erilaisia ystäviä
11          ja he ajattelevat että jos minä puhun suomea niin sitten minä
12          voin (NAURAHDUS) k(h)aikki.
13 KM:      £nii£ nii.
14 E:       tietää kaikki sanastoa mutta on sellaisia aloja joissa on vaike-
15          uksia.
```

Ensimmäisen persoonan persoonapronominina Einellä on *minä*, josta hän käyttää myös kirjakielen normien mukaista *minu*-vartaloa (esim. *minulla*, r. 1 ja 10). Monikon 3. persoonasta hänellä on käytössään niin ikään kirjakielinen *he*, samoin verbintaivutuksessa on monikon persoonapääte *vAt* (r. 11, *ajattelevat*). *A*-loppuiset vokaaliyhtymät esiintyvät kirjakielen normien mukaan (*vaikeuksia, sellaisia tapauksia, sanastoa*); ei siis ilmene puhekielisiä oienneita muotoja (*sanastoo*). Huolellinen ääntäminen synnyttää paikoitellen myös vaikutelman hyperkorrektiudesta (Labov 1978: 126). Kirjakielisten ilmausten käyttöön ovat todennäköisesti vaikuttaneet ennen kaikkea suomen kielen yliopisto-opinnot ja niissä korostettava kirjakielen merkitys.

Tämän tutkimuksen nuorimpia informantteja on 1980-luvulla syntynyt Veronika. Hän puhuu suomea sujuvasti monissa eri tilanteissa ja on tottunut tulkkaamaan puhetta suomesta venäjään ja venäjästä suomeen. Veronika mainitsee äidinkielekseen venäjän, koska kaikki puhuvat sitä kotona. Hän on oppinut sen ensimmäisenä kielenä ja hallitsee sitä nykyäänkin paremmin kuin suomea. Puhe noudattelee pitkälti kirjakielen normeja.

5.9 Veronika (’80)

```
äitini on venäläinen ja siksi kotona puhuttiin venäjää ja lap-
suudessa en ymmärtänyt kovin paljon suomea koska äidinkieli on
venäjä. äiti oli ja on venäläinen (,) kotona kaikki puhuvat
venäjää.
```

Veronika jättää yksikön 1. persoonan pronominin pois omistusrakenteissa (*äitini* vrt. *minun äitini* tai puhekielinen *mun äiti*) ja subjektin asemasta (*en ymmärtänyt* vrt. *minä/mä en ymmärtänyt*), kun persoona käy ilmi omistusliitteestä tai finiittiverbistä; puhekielessä on tyypillistä käyttää personapronominia näissä tapauksissa ja orientoituminen yleiskieleen selittää ainakin osittain sen poisjättöä (ks. Lappalainen 2006a: 63). Myös verbintaivutuksessa on kongruenssi yleiskielen mukaisesti (*kaikki puhuvat* vrt. *kaikki puhuu*), eikä mitään murrepiirteitä ole havaittavissa.

Kirjoitettu kieli on vaikuttanut tässä esiin nostettuihin puheessa ilmeneviin piirteisiin. Tutkittavien itse kirjoittaessaan käyttämä kieli jää lähes kokonaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle, lähinnä kielenkäyttäjien satunnaisten kommenttien varaan. On selvää, että kir-

jallisten rekisterien hallinta voi olla hyvinkin hankalaa, jos siihen ei ole ollut harjoitusta. Yleiskielisyys yhdistyy usein myös suomen kielen resurssien vähäisyyteen, mitä tarkastelen seuraavaksi. Resurssien vähäisyydellä tarkoitan tilannetta, jossa yksilön ilmaisuvarat eivät riitä kielellisesti symmetriseen vuorovaikutukseen.

5.1.4 Suomen kielen resurssien epäsymmetrisyys vuorovaikutustilanteessa

Kielellisten resurssien määrällä tarkoitan tässä erityisesti suomen kielen hallintaa ja mahdollisuutta kielellisesti symmetriseen keskusteluun suomea äidinkielenään puhuvien kanssa.[100] Aiemmissa esimerkeissä 5.4 ja 5.6 nostin muiden piirteiden ohella esille joitakin sellaisia kielenpiirteitä, jotka kertovat suomen kielen hallinnasta. Kielitaito ja kielellisten resurssien vaikutus on kuitenkin syytä nähdä tilannesidonnaisena ja puhujien sekä ympäristön määrittämänä; paikalla, puhetilanteella ja kontekstilla on suuri merkitys sille, kuinka kielitaito koetaan tai kuinka sen käyttöä arvostetaan (ks. Blommaert 2010: 5). Tutkimissani tilanteissa keskustellaan siis Suomesta tulleen suomalaisen kanssa, ja kehyksenä on suomenkielisyys: keskustellaan siitä, miten ja missä tutkittavat ovat olleet tekemisissä suomen kielen kanssa ja paljonko he itse sitä käyttävät. Tutkittavien omia arvioita kielitaidostaan otin esille luvussa 4.2.3. Seuraavaksi puolestaan keskityn näyttämään, miten kielellisten resurssien epäsymmetrisyys näkyy puhetilanteissa, joten näkökulma siirtyy kielenpiirteistä selvemmin vuorovaikutukseen.

Ensimmäinen kielinäyte on 1940-luvulla syntyneeltä Heimolta, joka kuuluu likimain samaan ikäluokkaan kuin Eine (esim. 5.8). Heimolla on lapsuudestaan jonkinlainen kontakti suomen kieleen, mutta hän on ryhtynyt käyttämään suomea aktiivisesti vasta myöhemmin; suomen opiskelun hän aloitti kurssilla ja itsenäisesti 1990-luvulla. Monissa tilanteissa hän joutuu hakemaan merkityksiä ja pyytämään myös hitaampaa puhetempoa puhekumppaniltaan. Hän tuo selvästi esille sen, että haluaa oppia suomea, jota ei vielä osaa mielestään riittävän hyvin.

5.10 H: Heimo (’40)

```
01 KM:   monettako kertaa sä oot täällä nytte, Heimo.
02       (,)
03       H. NOSTAA KÄDEN, KYSYVÄ ILME
04 KM:   täällä Inkerin (,) liiton (,) juhannusjuhlilla.
05 H:    kuule monelta (,) mitä tarkoittaa kysymys monelta.
06 KM:   ei,kuinka monetta kertaa, kuinka  [mones
07 H:                                      [ahaa.
08 KM:   kerta tää on.
```

[100] Toisen kielen tutkimuksessa on käytetty käsitettä *oppijankieli*.

```
09 H:      no voi olla kymmenes kerras (,) ää nyt on.
10 KM:     <joo>.
11 H:      nyt on kymmenes kerta kun olen ollut tässä.
12 KM:     aivan (,) että tämä on niin ku jokavuotinen traditio.
13 H:      joo (,) se on jokavuotinen traditio.
14 KM:     <joo>.
15 H:      nyt nyt viimeine aikoina se on tullut traditioksi,
```

Heimo aloittaa tarkennuspyyntönsä eleiden avulla KM:n kysymyksen jälkeen (r. 3): ilme ja käden nostaminen painottavat ymmärrysongelman olemassaoloa (ks. Gullberg 2011: 141). KM tuottaa jatkon aloittamaansa vuoroon (r. 1) hidastaen puhetempoa taukojen avulla (r. 4). Se ei kuitenkaan auta Heimoa vastauksen antamisessa, vaan tämä pyytää tarkennusta ja spesifioi ongelmakohdan *monettako*-ilmaukseen *kuule monelta () mitä tarkoittaa kysymys monelta* (r. 5). Esimerkiksi Lilja (2011: 118) on havainnut, että kysymyslausetta korjausaloitteena käyttävät erityisesti kakkoskieliset puhujat, jotka hakevat jonkin tietyn ongelmavuorossa esiintyneen sanan merkitystä. Esimerkissäni Heimo osoittaa kuulleensa sanan *monettako* väärin, eikä osaa päätellä merkitystä mahdollisesti siksi, että ilmauksen muoto on hänelle outo. Tilanne osoittaa myös Heimon asennoitumista tilanteeseen: hän näkee mahdollisuuden kielenoppimiseen, eikä pyri viemään keskustelua eteenpäin ilman tarkennusta, arvaillen merkityksiä. Hän ei myöskään vaihda venäjään, mihin yhtenä syynä on mahdollisesti se, että hän on hyvin tottunut suomen kielen käyttämiseen suomalaisten kanssa. Asetelma on jokseenkin erilainen kuin vanhainkodin asukkaiden kanssa, jotka ovat lähtöisin suomenkielisestä yhteisöstä ja usein puhuneet suomea läpi elämän. Näiden vanhusten ymmärtämisongelmat eivät aiheudu siitä, että he eivät olisi koskaan oppineet puhumaan sujuvasti suomea, vaan pikemminkin syynä ovat kulttuurin ja puhetavan erot samoin kuin jossain määrin äidinkielen rapautuminen. Lisäksi on huomattava, että Heimo kierrättää KM:n ilmauksia, mikä on yksi strategia omaksua resursseja tai vahvistaa niiden käyttöä: esimerkiksi hän toistaa KM:n vuoron elementin *jokavuotinen traditio* (r. 13; vrt. Savijärvi Marjo 2011: 170).

1970-luvulla syntynyt Lida hakee suomenkielisiä arkipäivän ilmauksia, mutta ymmärtää paljon suomenkielistä puhetta. On kuitenkin huomattava, että KM puhuu varsin selvästi ja hitaasti (esim. r. 8–9), mikä edistää ymmärtämistä. Lidan äiti on inkerinsuomalainen, mutta ei ole puhunut suomea; inkerinsuomalaiset isovanhemmat asuivat lähistöllä lapsuudessa. Suomen opiskelu kiinnostaa Lidaa nykyään työn takia.

5.11 L: Lida (’70)

```
01 KM:     niin Lida puhutko sinä suomea.
02 L:      (NAURAA) joo.
03 KM:     missä sinä olet oppinut suomea.
```

04 (,)
05 L: na kursah.
kursseilla
06 KM: mhm
07 L: i doma.
ja kotona
08 KM: mm ööö. eli <sinun äiti ja isä (,) ovatko he inkerin(.)
09 suomalaisia>
10 L: äiti.
11 KM: äiti on (,) joo. puhuiko äiti sinulle suomea?
12 L: ei. (,) ei puhu.
13 KM: ei koskaan.
14 L: ona ne znajet ja- ona ploho znajet jazyk.
hän ei osaa minä- hän osaa kieltä huonosti
15 KM: ploho znajet. da. mutta entäs mummo (.) tai,
huonosti osaa. joo.
16 L: mummo govorila.
puhui

Lidan puhe kääntyy nopeasti venäjäksi, kun sopivaa ilmausta ei löydy. Kuitenkin hän palaa suomen kieleen (r. 12), mutta tuottaa laajemman selostuksen asiasta venäjäksi (r. 14). Suomen kielen taito on pääasiassa passiivista. Periaatteellinen motivaatio suomen kielen käyttöön on suuri, ja Lida kuten muutkin nuoremman polven inkerinsuomalaiset arvostavat suomen osaamista, vaikkei toisaalta motivaatio realisoidu aina aktiiviseksi kielitaidon kohentamiseksi. Tässä tilanteessa suomea ei ole välttämätöntä puhua tullakseen ymmärretyksi, mutta tilanteen orientaatio kuitenkin ohjaa suomen käyttämiseen; venäjään turvautuminen on merkki suomen kielen resurssien vähäisyydestä. Venäjä osoittautuu käyväksi resurssiksi, ja vuorovaikutus sujuu kahdella kielellä koko haastattelun ajan.

5.1.5 Erilaiset resurssit samassa keskustelussa

Inkerinsuomalaistaustaiset puhuvat hyvin monella tapaa suomea, ja vanhan aluemurteen piirteitä on käytössä vaihtelevassa määrin. On muistettava, että inkerinsuomalaisten puheeseen on aina kuulunut monenlaisia piirteitä, kuten venäjää ja suomen kirjakielen ilmauksia. Kielenkäytön muutos ja inkerinsuomen murteiden sirpaloituminen ja kato näkyvät tässä konkreettisesti: myös vanhimmat tutkittavat puhuvat keskenään selvästi eri tavalla, mutta vanhan aluemurteen piirteitä löytyy tavallisesti vanhimpien puheesta. Murrepiirteitä esiintyy myös joillakin nuoremmilla. Selvin jakolinja on kuitenkin siinä, että täysin sujuvia myöhemmin kuin 1930-luvulla syntyneitä murteenpuhujia aineistossani ei ole. Kiinnostava tapaus on 1920-luvulla syntynyt mies, jonka puheessa on pääsääntöisesti melko laajalevikkisiä mutta myös eteläsuomalaiseen puhetapaan yhdistyviä puhekielisiä variantteja eikä juuri lainkaan vanhan aluemurteen piirteitä (ks. luku 5.1.2). Yleinen mielikuva vanhusten omasta inkerin kielestä ei aina vastaakaan todellisuutta.

Kaiken kaikkiaan kiinnostavaa on, että erilaiset variantit ovat yhdistyneet eri puhujilla hyvin omaperäisesti. Murteellisella puhujalla voi olla myös kirjakielen variantteja, tai murteelliset suomen kielen resurssit eivät kuulosta syntyperäisen puhujan kielenkäytöltä; kirjakielisyys voi yhdistyä murteellisuuksiin mutta myös yleisiin puhekielisyyksiin. Lopuksi havainnollistan sitä, kuinka erilaisia kielellisiä resursseja käyttävät puhujat kommunikoivat keskenään. Tarkastelun kohteena olevassa esimerkissä Juho muistelee yhdessä Ainon ja Einon kanssa Inkerissä asuneita suomalaisia; KM on kuulijana, jolle kerrontaa ennen kaikkea suunnataan.

5.12 J: Juho (’20), E: Eino (’20), A: Aino (’10)

```
01 J:   nii tota mä muistan hyvin (.) kato Toksovan se (.) koulun rehto-
02      ri se ol (,) #e# hetkinen. (.) Nieminen Pekka Nieminen.
03 KM:  nii.
04 J:   se oli Suomen kansalainen.
05 A:   [se ol suomalaine.
06 KM:  [↑ai jaa.
07 J:   nii
08 A:   meil opettajat olvat kaikki      [Suomesta.
09 E:                                    [paa,
10 KM:  just jo.
11 E:   pappi oli ja Suomen kansalaine   [(---)
12 A:                                    [nii nii.
13 J:                                    [Parone oli (,) Toksovan
14      seurakunnan pappi (,) Parone.
15 KM:  [just.
16 A:   [mhm
17 J:   [siell oli kaks poikaa. (.) myö käytii koulua kato. suomenkie-
18      listä koul-,
19 KM:  <joo>.
20 J:   mutta ne pojat ne e- eivät päässeet kouluun.
21 KM:  just.
22 J:   niitä ei ollet- otettu kouluun ne katok ku ne oli papin (.) lap-
23      sia.
24 KM:  ai j(h)aa mh.
25 A:   oppivat kotona.
26 KM:  jännä.     [eli,
27 J:              [se oli kiva (.) kiva mies se Paronen, v-
28 KM:  nii.
29 A:   nii nii.
30 J:   Toksovan pappi,
31 KM:  nii.
32 J:   jumalauta semmo- semmonen kulturelli et.
33 KM:  nii nii.
34 J:   ja aina tervehti pikku- pikkupoikiaki tervehti.
35 KM:  just.
36 J:   nii semmone          [oli
37 E:                       [minä,
38 J:   ja se karkotettii sitten kato Toksovan kirkko suljettiin (.) mä
39      en muista oliks se kolmkymmentviis vain,
40 E:   seitsemänten vuon    [kolmkyment seit- kolmkyment seitsemänten
41 J:                       [vain kolmkymmentkuus se niin tota hänet
42      karkotettiin (.) #ee# Suomeen.
```

43 KM: joo.
44 A: [hän itse pak- pakeni Ruotsiin. (.) asu Ruotsissa.
45 E: [tok hää olikii hää ol häähä olikii Suomen kansalaine.
46 KM: joo joo.
47 A: sen minä hyvin tiedän.
48 E: (---) se jos hää ei ois olt Suomen kansalainen hän ei ois,
49 A: hän pakeni Ruotsiin. (.) minä tietän hyvin.
50 J: joutui Siperiaan.
51 A: minä olin sillon ee juuri Toksovassa työssä,
52 KM: joo.
53 A: muuten.
54 KM: joo.
55 A: kirjakaupassa sen vuoksi minä tietän,
56 KM: joo.
57 A: millon panivat suomalaisen kirkon kiinni ja,

Puhujien persoonapronominien käyttö on toisistaan poikkeavaa. Juho käyttää yksikön 1. persoonasta persoonapronominia *mä* (r. 1, 38), kun taas Aino käyttää muotoa *minä*. Juholla on käytössään 3. persoonan yksikkömuoto *se* (r. 4), mutta kerran myös *hänet* (r. 41), Aino puolestaan käyttää pronominia *se* (r. 5) toistaessaan Juhon vuoron, mutta muuten (r. 44 ja 49) käyttää pronominia *hän*, Eino taas käyttää murteellista muotoa *hää* (r. 45, 48). Juho käyttää 3. persoonan monikosta pronominia *ne* (r. 22, *niitä*), mutta kuitenkin kerran esiintyy monikkomuodon persoonapronomini *myö* (r. 17), joka on tyypillinen itämurteille. Yksilölliset erot havainnollistuvat selvästi näiden puhujien kautta. Esimerkiksi Lappalainen (2010: 309) on havainnut vanhempien puhujien suosivan *hän*- ja *he*-pronomineja haastattelutilanteissa nuoria enemmän, ja tällä kannalla on Aino. Samaa ikäluokkaa Ainon kanssa oleva Juho puolestaan suosii pronomineja *se* ja *ne*, mikä kiinnittää huomiota myös siksi, että se asettuu kontrastiin Venäjällä voimakkaan kirjakielisyysnormin kanssa. On myös huomattava, että persoonapronominien vaihtelu on tilanteista, ja sama puhuja voi eri varianttien avulla ilmaista näkökulman muutosta (ks. esim. Lappalainen 2006b: 280). Persoonapronominien merkitys kielen resursseina ja tietynlaisen vaikutelman antajina on usein muita resursseja korosteisempi: ne on havaittu aineksiksi, joihin maallikot kiinnittävät helposti huomiota (Mielikäinen & Palander 2002: 98; Niedzielski & Preston 2000: 10–11; Vaattovaara 2009: 141; ks. myös Nuolijärvi 1986: 132), ja esimerkiksi sodan aikana Suomeen evakuoitujen siirtokarjalaisten kieltä tutkinut Markkola (2006: 189) toteaa erityisesti *mie*- ja *sie*-muotojen edustavan useille kielenoppaille karjalaisia juuria.

Yksittäinen murteellinen sana tai jopa äänne voi tietyssä kohdassa olla hyvin leimallinen (ks. Auer 2007b: 12), mutta toisaalta kuulijalle syntyvä vaikutelma on monen tekijän summa. Näyttää siltä, että Juhon puheessa puhekielisyyden vaikutelma korostuu varsinkin, kun häntä vertaa toisiin keskustelukumppaneihin tai iäkkäisiin inkerinsuomalaisiin: enimmäkseen yksikön 1. persoona esiintyy hänellä muodossa *mä*, ja lisäksi puhekielisyyttä

lisäävät esimerkiksi jo aiemmin esitellyt puhekieliset partikkelit (luku 5.1.2). Tässä katkelmassa esiintyy *kato* (rivit 1, 17, 22, 38) ja *tota* (rivi 41). Kysymyspartikkelina Juholla on puhekielinen *-ks* (vrt. *-ko*). Kerrotun intensiteettiä lisäämässä oleva voimasana *jumalauta*[101] (r. 32) kiinnittää huomiota alatyylisyytensä takia tässä kontekstissa. Einolla ja Ainolla tämänkaltaisia ilmauksia ei esiinny.

On huomattava, että läsnäoleva suomalainen voi vaikuttaa keskustelijoiden kielellisiin valintoihin. Esimerkiksi murteellisten puhujien kanssa KM:llä on selvästi murteellinen tapa puhua, samoin jotkut inkerinsuomen ilmaukset ovat käytössä (ks. luku 2.6). Tästä huolimatta tutkittavien keskinäinen variaatio on suurta. Edellä olevan esimerkin tilanteessa KM:n rooli on selvästi kuulijan, eikä hän tuota pidempiä vuoroja. Esimerkki havainnollistaa yhdessä tilanteessa näkyvää kielellisten resurssien kirjoa, joka osoittaa kielenkäyttäjien erilaisuuden; kommunikointi ei tästä kuitenkaan häiriinny. Tässä esimerkissä puhujina ovat saman ikäluokan ihmiset. Kun lisäksi tarkastellaan kaikkien tutkittujen resursseja jatkumona, vaihtelu on erittäin näkyvää.

Kuten edellä kävi ilmi, suomen kielen resurssien vähyys voi aiheuttaa suomenkielisessä keskustelussa kielellistä epäsymmetriaa, jolloin puhujaroolit ovat väistämättä erilaiset kuin kahdella suunnilleen samalla tavoin kieltä hallitsevalla (ks. Kurhila 2003: 301–308). Itse pyrin puhumaan mahdollisimman paljon suomea, mikä saattoi osaltaan kannustaa tutkittavia suomen kielen käyttöön. Suomea käyttämään tottuneet pääsivät hyödyntämään erilaisia varantojaan, ja sopivan tilaisuuden tullen oli vähäisemmilläkin resursseilla mahdollista pyrkiä suomenkieliseen keskusteluun. Suomenkielinen, tukea antava keskustelukumppani lisää suomenkielisten resurssien käyttöä ja oppimista. On luonnollisesti muistettava, että resurssien epäsymmetriaa aiheuttaa myös suomensuomalaisen venäjän kielen resurssien vähäisyys: joko keskustelukumppani orientoituu niin, että suomensuomalainen ei välttämättä ymmärrä venäjää tai sitten suomensuomalainen nostaa itse venäjänkielisiä ilmauksia ongelmallisiksi.

5.2 Venäjä suomenkielisessä keskustelussa

Tässä alaluvussa käsittelen erilaisten suomen kielen puhujien koodinvaihtoa venäjään keskusteluissa, joissa suomi on pääkieli. Koodinvaihto voidaan määritellä kielten mutta myös murteiden ja tyylien vaihteluksi saman puhetapahtuman sisällä (Woolard 2004: 73–74; Myers-Scotton 1997: 218; Auer 1999: 312). Huomioni on eri kielissä, vaikka rajanveto ei ole yksise-

[101] *Karkea kirosana* (MOT Kielitoimiston sanakirja.).

litteistä kielikontaktitilanteen vuoksi; alaluvussa 5.2.1 tarkastelen koodien erottelun kysymystä. Tämän jälkeen käsittelen koodinvaihdon eri funktioita (5.2.2). Luvussa 5.2.3 huomio on monikieliseen keskusteluun osallistumisessa. Lopuksi käsittelen vieraaksi osoitetun koodin nostamien vuorovaikutusongelmien ratkaisua (5.2.4).

Koodinvaihtoa on tutkittu paljon kielenkäytön ja vuorovaikutuksen osana, ja sille on pyritty löytämään selityksiä – onhan länsimaisessa kansallisvaltioajattelussa monikielinen puhe tunnusmerkkistä ja selitystä vaativaa (Bailey 2007a: 359; ks. myös esim. Auer & Wei 2007b: 1). Kiinnostus on kohdistunut mm. koodinvaihdon kielioppiin: esimerkiksi siihen, miten koodinvaihto on erotettavissa lainaamisesta (Matras 2009: 101–114; Muysken 2000; Lauttamus 1992; Backus 1992). Toisaalta kiinnostus on kohdistunut koodinvaihdon sosiaaliseen merkitykseen, mikä on oman tutkimukseni fokus. Keskityn erityisesti siihen, mikä merkitys koodinvaihdolla on tilanteen rakentumiselle.

Luvussa 3 olen ottanut esille koodinvaihdon poliittisia, yhteisön kielitasapainoon liittyviä kysymyksiä: kielenvalinta ja -käyttö voi liittyä tiettyyn domeeniin (ks. Fishman 2003; Ferguson 2003 [1958]; ks. tarkemmin esim. Milroy & Gordon 2003). Koodinvaihto voikin olla merkki yhteisön tai yksilön kielenvaihdosta; vahvan dominoivan kielen kyseessä ollessa toinen kieli jää yhä vähemmälle käytölle (Myers-Scotton 1997: 225). Samantyyppisen jaon koodinvaihtoon tekivät Blom ja Gumperz (1986 [1972]) erottaessaan metaforisen ja tilanteisen koodinvaihdon. Tilanteinen koodinvaihto merkitsee muutosta sosiaalisessa tilanteessa, kun taas metaforinen koodinvaihto tarkoittaa sitä, että esimerkiksi topiikki vaihtuu, mutta ei tilanne tai siihen liittyvä sosiaalinen toiminta. Luvussa 4 puolestaan käsittelin kielenkäyttäjien näkemyksiä koodinvaihdosta tilanteessa, jota leimaa selvä kielikontaktien vaikutus.

5.2.1 Koodien erottelu

Koodinvaihto sisältää ajatuksen siitä, että koodit ovat erotettavissa, mutta todellisuudessa kahden kielisysteemin rajat voivat olla hyvin hämäriä (Woolard 2004: 82). Kieliopillisesti lainan ja koodinvaihdon erottaminen ei ole yksiselitteistä, mutta on huomattava, että myös vanhat, integroituneet lainasanat voivat saada koodinvaihtomerkityksen sosiaalisessa kontekstissa (vrt. Kalliokoski 1995: 13; Myers-Scotton 1993). Lauttamuksen (1992) malli on yksi esimerkki pyrkimyksestä erottaa koodinvaihto ja lainaaminen toisistaan (ks. luku 5.1). Tässä alaluvussa päähuomio on kuitenkin koodinvaihdon sosiaalisessa ja kommunikatiivisessa merkityksessä, joka syntyy paikallisessa kontekstissa (vrt. Auer 1998: 1–2). Lähestyn koodinvaihtoa paikallisesti merkityksellisenä keinona käyttää kahta kieltä Auerin (1999) hahmot-

teleman mallin mukaan. Koodinvaihto on mallin toisessa päässä, toisessa taas uusi fuusioitunut kielimuoto, jolloin eri kielten ainekset ovat osa kielimuodon kielioppia eivätkä vapaasti valittavissa (mas. 321). Kieltensekoitus (*language mixing*) sijoittuu koodinvaihdon ja sekoittuneen kielen (*fused lect*) välimaastoon. Kieltensekoituksessa ja sekoittuneessa kielessä yksittäisillä kielenvaihdoksilla ei ole vuorovaikutustehtävää, mutta ilmiö voi olla merkityksellinen esimerkiksi identiteetin rakentumiselle. Aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu, että sekakoodilla sinänsä on merkitystä identiteetin ilmaisimena (Auer 1999: 320; Bailey 2007a: 359).

Seuraava katkelma käy esimerkiksi kieltensekoituksesta. Esimerkissä Kaisan käyttämät kielet vuorottelevat luontevasti: ensin venäjä toimii varsin tunnusmerkittömästi yhtenä vuorovaikutuksen resurssina (r. 2–3) mutta pidempien venäjänkielisten jaksojen jälkeen (r. 6, 8) hän kommentoi kielenvalintaansa (r. 10) ja tekee siitä näin tunnusmerkkisen. Venäjänkieliset jaksot ovat ylipäänsä tyypillisiä inkerinsuomalaisten puheessa; ne eivät taajuutensa takia toimi aina enää kontekstualisoivassa merkityksessä paikallisesti.

5.13 K: Kaisa (’20), H: Helvi (’20)

```
01 K:   yks talo, enstäin tehtii yks talo (-) mis ellää (,)
02      kirpitsaine hänel. a sit tehtii toin talo ku hiä v #e#
        (ven. кирпич, kirpitsh, suom. tiili)
03      kopil dengi tehtii s brevna takie NÄYTTÄÄ KÄSILLÄ.
        säästi rahaa              hirsiä sellaisia
04      aha.
05 KM:  mm. mm.
06 K:   horosh- molodets robotala.
        hyvi- teki töitä kovasti.
07 KM:  nii.
08 K:   (-) dvuh rabota rabotala.
        (-) kahdessa työssä kävi.
09 KM:  nii mutta mites [se sitte palo.
10 K:                   [a tuas, tuas vennäättä sanon. (NAURUA)
11      k(h)ahes thy- hehe k(h)ahes työs ruaet, .hhh
12 KM:  £nii£,
13 H:   kahes työs raatelis. (?)
14 KM:  kahes työs (.) nii mut minkä tähen ne talot palo. mikä
15      siellä tuli.
16 H:   talot en ↑tiiä.
```

Kielenvalinnan kommentointi (r. 10) näyttää, että valinta ei ole enää tunnusmerkitön, vaan osoittaa poikkeamaa ihanteesta, joka tulee nyt näkyväksi. Nauru (r. 10) jollain tapaa lieventää sitä: kun Kaisa itse käsittelee kielenvalintaa virheenä, hän omilla moitteillaan vie kärjen mahdolliselta ulkopuoliselta kritiikiltä (vrt. luku 4.2.3). Venäjänkielisten sanojen koodinsekoitusmainen käyttäminen muuttuu koodinvaihdoksi, sekventiaalisesti merkitykselliseksi kielenkäytöksi, kun Kaisa alkaa sitä kommentoida. Koodinvaihdon erottumisessa ja merkitysten jäljittämisessä onkin tässä lähestymistavassa (ks. Auer 1998: 13) olennaista se, kuinka

puhujat näkevät koodit ja niiden erot, ei kieliopilliset määrittelyt esimerkiksi sanojen integroitumisasteesta, kuten Lauttamuksen (1992) mallissa. Koodinvalinnan merkitys ja tulkinnat määrittyvät tilanteisesti vuorovaikutuksessa: kontekstivihjeet luovat kontekstin ja viestivät kuhunkin tilanteeseen liittyvistä ennakko-odotuksista (Gumperz 1982a: 131).

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että tasapainoisten kaksikielisten koodinvaihto on erilaista kuin sellaisten, joilla toinen kieli on selvästi dominoivampi (ks. Backus 1992: 33; Poplack 1980; Riionheimo 2002: 198). Joillakin tutkimillani henkilöillä oma äidinkieli on osittain jäänyt venäjän varjoon, toiset taas ovat suomen kielen oppijoita, jolloin suomen resursseja on kokonaisuudessaan vähemmän, kuten luvussa 5.1 osoitin. Niinpä koodinvaihdon tulkintaa leimaa tilanne, jossa venäjä on dominoivampi (ks. Lauttamus 1992: 6). On kuitenkin huomattava, että samalla puhujalla voi olla erityyppisiä tapoja vaihtaa koodia, ja tämä johtuu muun muassa siitä, että kielellinen tasapaino on suhteellista. Joskus painopiste on leksikaalisessa lainaamisessa, mikä on ominaista epäsymmetrisesti kaksikieliselle, toisinaan taas koodinvaihto palvelee kommunikatiivisia päämääriä, mikä on ominaista symmetrisesti kaksikieliselle (Backus 1992: 35). Kielellinen tasapaino on suhteellinen ja tilanteinen ilmiö. Seuraavassa esimerkissä Kaisan koodinvaihto tapahtuu keskellä vuoroa (r. 5).

5.14 K: Kaisa (’20)

```
01 K:     miul on hyvä ku miul ei ole mihi männä.
02 KM:    (NAURAHTAA)
03 K:     (NAURAHTAA)£mihinkää ei mäne£ (.) mie itken (1.0) nousen yllää (.)
04        en jaksa noussa. (--)etkä ole kettää (.) kukkaa ei, .hh
05        °aha° itken itken niin ku malenki (,) kak budto (.) kto vinovat
                                          pieni () kuin olisin () kuka on syyllinen
06        shto ja staryi. ne mogu (.) [kak
          että olen vanha en pysty     [kuin
07 KM:                                 [nii
08 K:     malenki (--) netshego,
          pieni (--) en mitään
09 KM:    nii.
10 K:     nado idti. (1.0) nado idti. (,) ne vozmozhno.
          täytyy mennä () täytyy mennä. en pysty.
11        et mitenkää jaksa.
```

Kaisan siirtyminen venäjän kieleen tapahtuu sujuvasti ilman kontekstivihjeitä, mutta syntaktisessa taitekohdassa: hän alkaa käyttää venäjää vertauksessa, jossa nykyinen tila (*itken itken*, r. 5) vertautuu lapsuuteen tai lapsena toimimiseen (*niin ku malenki* ’pieni’, r. 5). Monen muun informantin tavoin hän käyttää usein tunnusmerkittömästi, ilman kontekstivihjeitä, molempia kieliä vuorotellen. Tämä on luontevaa kaksikielisille, sillä he eivät usein tiedosta sekoittavansa kieliä, kun tavoitteena on viestin perille meneminen ja huomion kohteena itse vuorovaiku-

tus (Gumperz 1982a: 61). Tämä edellyttää sitä, että puhekumppani hallitsee myös näitä kieliä. Auerin (1999: 318) mukaan tasapainoisimmat kaksikieliset myös sekoittavat kieliä niin, että sekoittaminen on olennainen osa vuorovaikutusta eikä tällöin käytetä vain yhtä kieltä kerrallaan. Vähemmän tasapainoiset kaksikieliset käyttäisivät siis enemmän yhtä kieltä kerrallaan välttäen kielen sekoittamista. Äskeisessä esimerkissä eri koodien käyttäminen ei osoittaudu paikallisesti selvästi merkitykselliseksi, vaikka koodien rajakohta rivillä 5 on kahden erilaisen kielen kyseessä ollessa helppo osoittaa.

Seuraavassa katkelmassa Kaisa puolestaan osoittaa eksplisiittisesti tietoisuutta yksikieliseen suomenkieliseen puheeseen kuulumattomasta ilmauksesta. Hän kertoo sisarensa korkeasta verenpaineesta, mutta käyttää venäjänkielistä sanaa *vysoki* (’korkea’, r. 8). Hän palaa tähän ilmaukseen myöhemmin (r. 14), ja tuo esiin sanan olevan venäjää. Näin ollen venäjän kieli toimii leksikaalisen aukon täydentäjänä, mutta Kaisa kuitenkin tahtoo osoittaa käyttävänsä toisen kielen resurssia ja lisää siihen metakielisen kommentin.

5.15 K: Kaisa (’20)

```
01 K:      meilt kuoliit (.) Ella sekä mies oikeen (.) oikeen ruttoon
02         (,) suap sannoo.
03 KM:     nii.
04 K:      ruasiit[102] päivän ja (.) ei tient ensi jot ei ole tarviskaa.
05 KM:     nii. (.) et miten se se Ella kuoli teiän sisko kuoli ihan siihen
06         niin ku (.) sai sen insultin.
07         (,)
08 K:      hänel ol vysoki ee #ö# (.) no ve- verenpaino.
                       korkea
09 KM:     joo.
10 K:      mhm ol,
11 KM:     [kor-
12 K:      [(mitä) hää aina joi.
13 KM:     mm.
-> K:      sitä. (.) vysoki sanotaan vennääks,
15 KM:     nii,
16 K:      aha sitä hän .hh ruas koko päivän siivos ain kaikkii ja (.) ma-
17         kas yön (.) läks yheksän tuntii (.) ulos (.) tarhaa putos.
18 KM:     nii.
```

Esimerkissä kaksikielinen henkilö osoittaa siis eksplisiittisesti erottelevansa eri kieliä; hän nostaa yhden ilmauksen venäjän kielen varastoista suomenkieliseen puheeseensa ja selittää sen käytön metakielisesti. Joissakin tilanteissa venäjällä täytetään kielellisiä aukkoja, kun suomen kieli on heikentynyt eivätkä ilmaisuvarat sillä hetkellä riitä (ks. esim. Myers-Scotton 1997: 225). Edellisen esimerkin koodin korostamisen voi nähdä liittyvän puhujan oikeuksiin ja velvollisuuksiin, jolloin kielillä osoitetaan sosiaalista identiteettiä, eikä konteksti ole niin

[102] verbistä *raataa*, jonka ensitavu on diftongiutunut: *ruataa*; mon. 3. p. impf. *ruasiit*

keskeinen käsite (Myers-Scotton 1993: 100). Kaisa osoittaa tässä venäjän käytön tunnusmerkkiseksi. Tunnusmerkitön valinta on turvallisempi, mutta joskus on erityinen syy valita toisin – tämä tapahtuu yleensä tiedostamatta, mutta tässä esimerkissä valinta nousee tietoiselle tasolle (mts. 75). Tunnusmerkitön koodinvaihto osoittaa tiettyä sosiaalista identiteettiä, kun taas tunnusmerkkisessä yksittäisellä koodinvaihtokohdalla on juuri kyseiseen tilanteeseen liittyvä merkitys (mts. 149; vrt. Bahtin 1981: 293). Myers-Scottonin (1988: 156) mukaan koodinvaihto on puhujalle keino tehdä jotain, kun taas kuulijalle se on vihje puhujan aikeista.

Venäjän kielen käyttö on aineistossani hyvin yleistä, mutta eri yksilöiden puheessa sitä ilmenee vaihtelevassa määrin. Kiinnostava havainto on, että myös suomenkielinen ilmaus voi olla osana venäjänkielistä puhetta, kuten käy seuraavasta esimerkistä ilmi. Kaisa on äänessä, ja keskustelukielenä on venäjä.

5.16 **K: Kaisa (’20), M: Meeri (’00), V: Vera (’30), E: Elena**

01 K: [--] kladbyshe hodil togda peli tam **seura** byl takoe sobranie on
[--] ***hän kävi hautausmaalla silloin laulettiin, siellä oli*** **seura** ***sellainen kokous hän***
02 vse vremja malenki tam poite (,) mama menja utshilas.
koko ajan pieni siellä laulakaa, äiti opetti minua
03 [eto horoshoo.
se on hyvä
04 E: [(--)
05 M: horoshi sin (.) horoshi muzh (.) oni uhazhivali.
hyvä poika, hyvä mies, he hoitivat
06 V: horoshii muzh horoshii sin [konezhno.
hyvä mies hyvä poika ***[tietysti***
07 K: [horoshoo.
hyvä
08 V: oni uhazhivali za nimi.
he hoitivat heitä
09 M: da.
10 V: eto redkost.
se on harvinaisuus

Kaisa käyttää venäjänkielisen puheensa keskellä ilmausta *seura* ja tarkentaa välittömästi venäjäksi *sobranie*[103] (Gumperz 1982a: 78) – tämä yksittäinen esimerkki osoittaa kielten erottelua ja tietoisuutta eri koodeista myös toisinpäin, venäjän ollessa pääkieli. On huomattava, että aineistossani pääkielenä on yleensä suomi, jonka seassa on venäjää, mutta tosiasiassa esimerkin 5.16 kuvaamat tilanteet lienevät varsin tyypillisiä vanhusten arjessa, koska usein paikalla on niitä, jotka eivät osaa suomea.

[103] ven. собрание, *sobranie*, ’istunto’, ’kokous’, ’tilaisuus’

5.2.2 Koodinvaihdon eri funktioita

Inkerinsuomalaisten kahden kielen vaihtelu on tässä tutkimuksessa huomion kohteena siksi, että se havainnollistaa yhteiskunnan muutoksia ja kielitasapainon huomattavia siirtymiä. Eri kielet ovat osa keskustelun moniäänisyyttä, jossa eri tavoitteet vaihtelevat ja limittyvät; läsnä ovat menneisyyden ja nykyisyyden äänet, joita ei voi aina jäljittää (ks. esim. Pavlenko & Blackledge 2004b: 21; Aro 2009: 154–155). Lähestyn koodinvaihtoa ennen kaikkea toiminnallisesti, jolloin yksilöt näyttäytyvät sosiaalisina toimijoina, jotka käyttävät moniäänisiä kielellisiä resursseja vuorovaikutuksessa (Bailey 2007a: 357). Kun koodinvaihdon rajoja tarkastellaan funktioiden kannalta, hahmottuu pikemminkin jatkumo selvästi kehystetyistä monitulkintaisempiin tapauksiin. Tarkastelen seuraavaksi koodinvaihdon vuorovaikutuksellisia funktioita, joita voi olla samanaikaisesti useita. Gumperzin (1982a: 75–84) mukaan tällaisia keskustelutilanteeseen liittyviä koodinvaihdolla ilmaistavia toimintoja ovat referointi, huudahdukset (tai välihuomautukset), puhuteltavan spesifiointi, toisto, viestin modifiointi sekä henkilökohtaisen tai etäisemmän suhteen ilmaisu. Koodi voi vaihtua siirryttäessä toiminnosta toiseen; tärkeää voi olla se, että ylipäänsä keskustelussa, osallistujien asemoinnissa, tapahtuu muutos (Lappalainen 2004: 295). Huomionarvoista on siten tästä vaihdoksesta seuraava kontrasti ja se, miten vuorovaikutus tästä jatkuu.

Seuraavassa katkelmassa puhuja toistaa venäjäksi sanomansa sanan suomeksi (r. 3). Puhetahti on verkkainen, ja tämän toiston voi nähdä korostavan sanottua; se ei ole täysin kirjaimellinen (vrt. ’aina’ pro ’ikuisesti’), mutta kuvaa samaa asiantilaa (vrt. Gumperz 1982a: 78–79). Näin puheessa on kirjaimellisesti monia ääniä, mutta toisto on myös retorinen tehokeino, johon kaksikielisellä on kahden kielen varannot käytettävissään (ks. esim. Bailey 2007a: 342).

5.17 K: Kaisa (’20)

```
01 K:    nii. (1.0) sellant on. (1.0) no vot tiäl ollaan vua vaa gostis.
                                          (ven. гостить, gostit, ’vierailla’)
02 KM:   mm.
03 K:    siel ollaan vetshno. (.) siel ollaa (.) aina.
                    ikuisesti
04       (1.0)
05       mikä elätettää ni eletää. (.) kiitetää Jumalaa.
```

Venäjä voi toimia tyylikeinona, jolla voi lisätä esimerkiksi puheen painokkuutta tai luoda kontrastia; sen voi nähdä luonnollisena osana kaksikielisen resursseja. Koodinvaihtotilanteissa on nähtävillä puhujien monensuuntaiset tavoitteet. Ensisijaisesti lähestyn koodinvaihtoa kysymällä, mitä venäjänkielisellä sanalla tai jaksolla tehdään tietyssä kohdassa keskustelua ja miten muut keskustelijat siihen suhtautuvat (ks. esim. Auer 1995: 116). Suhtautuminen voi

näkyä omana tai kuulijoiden esittämänä eksplisiittisenä arviointina, mutta myös monin muin tavoin. Keskeistä siis on se, kuinka muut osallistujat vastaanottavat kuulemansa: esimerkiksi tulkkaustilanteessa kaksikielinen on suorastaan velvollinen käyttämään taitojaan muiden hyväksi ja sisällyttämiseksi keskusteluun. Koodinvaihtoa tarkasteltaessa on siten syytä ottaa huomioon eri näkökulmia: keskustelijoiden tavoitteet, keskustelukonteksti ja käytettyjen kielten sosiosymbolinen arvo (ks. Alfonzetti 1998: 182; Auer 1995).

Seuraavassa esimerkissä ensinnäkin riveillä 1–5 kyseessä on tyypillinen koodinvaihtotapaus, kun koodi vaihtuu referoitaessa, lainattaessa toista puhujaa (vrt. Gumperz 1982a: 76). Kaisan muisteleman tilanteen kieli on ollut venäjä, joten tämä assosiaatio saattaa sinänsä laukaista koodinvaihdon. Venäjänkielinen siteeraus ikään kuin rekonstruoi menneen (Lappalainen 2004: 309). Tässä voi nähdä myös käytännöllisen, ekonomisen funktion: koska kaksikielinen käyttää kahta kieltä, vieras ääni saadaan kätevästi mukaan kerrontaan alkuperäisellä kielellä (ks. Kalliokoski 1995: 10–11).

5.18 K: Kaisa (’20)

```
01 K:    aha. venäläiset sano (,) #a# venäläine sannoo a ty ne
                                                    sinä et ole
02       russki. ja gov- otkuda ty znajesh shto ja ne russki
         venäläinen (.) minä sa- mistä tiedät että en ole venäläinen
03       (.) (-),
04 KM:   nii.
05 K:    a ty govorit ne umej(h)esh. (NAURUA)
         no et osaa puhua
06 KM:   nii:.
07 K:    (NAURUA)
08 KM:   £nii£.
09 K:    ja horoshaja (.) govorit ploho.
         olen hyvä, puhua huonosti.
10 KM:   £ni(h)i£.
11 K:    a mama niskolko ne umela ni poznovat ni pokupat(.)
         äiti ei osannut yhtään venäjää. ei voinut ymmärtää eikä käydä ostoksilla.
12       otkuda ona,
         mistä hän (.)
13 KM:   °nii.°
14 K:    utshilas po-russki (,) ja sama ploho.
         olisi oppinut venäjää (,) minä itse huonosti.
15 KM:   jaa jaa.(,) millo se äiti kuoli.
16 K:    a hiä jäi Jakutskoihe.
```

Referointi sinänsä ei ole välttämättä syy käyttää venäjää, vaan pikemminkin kertomuksen erottuminen muusta tulee toisella kielellä selvemmäksi: siirrytään toiseen tilanteeseen ja hetkeen, jota toinen koodi alleviivaa. Venäjän kielen käyttö osoittaa tässä lisäksi konkreettisiin tilanteisiin, domeeneihin liittynyttä kielen vaihtelua: Neuvostoliitossa työpaikalla oli yleensä välttämätöntä puhua venäjää, koska se oli ainoa yhteinen kieli (ks. myös Alfonzetti 1998: 184; Lojander-Visapää 2001: 187–188). Venäjänkielisen menneisyyden tapahtuman muiste-

lun jälkeen Kaisa ei kuitenkaan vaihda takaisin suomeen, joten tässä kielten välinen ero ei ole merkityksellinen esimerkiksi kertomuksen loppumisen osoittajana. Toisaalta Kaisa jatkaa muistelua ja kertoo äitinsä kielitaidosta: tämä ei osannut venäjää, ja Kaisa itsekin osasi sitä huonosti. Teema on luontevaa jatkoa jo kerrotulle episodille. Kaisa jatkaa venäjäksi, vaikka saa suomenkielistä minimipalautetta, mutta suomenkielinen kysymys (r. 15) saa hänet vaihtamaan jälleen koodia ja vastaamaan suomeksi (r. 16).

Toinen referointiin liittyvä esimerkki osoittaa selvästi sen, että venäjäksi voi luoda nimenomaan kontrastia ilman että kyseessä on referoitavan alkuperäinen ääni. Voidaan myös pohtia kysymystä, milloin sanat ovat puhujien ”omia”; Bahtinin (1981: 293) mukaan sanat ovat aina puoliksi jonkun toisen, kunnes puhuja mukauttaa ne omiin semanttisiin tai ekspressiivisiin tarkoituksiinsa. Sanat poimitaan muilta ja niistä tehdään omia, mutta jotkut sanat pysyvät vieraina, kuulostavat vierailta eivätkä mukaudu kontekstiin. Kuten Bahtin (mts. 294) toteaa, kieltä ei voi neutraalisti ja helposti valjastaa omaksi, vaan kieli on täynnä aiempia merkityksiä ja tarkoituksia. Seuraavassa esimerkissä tämä havainnollistuu vieraan koodin kautta: puhuja merkitsee sen vieraaksi ja sopimattomaksi, tunnistaa sen kantamat merkitykset. Kaisa kertoo näkemästään unesta, jossa hän keskustelee kaksoissisarensa kanssa.

5.19 K: Kaisa (’20)

```
01 K:     (---) ei lähtent, idti hihh.
                            mene
02 KM:    nii.
03 K:     £sano miul i- mäne.£
04 KM:    nii nii.
05 K:     aha. tuas mie venättä sanon jot. hehe aha.
06 KM:    nii.
07 K:     mäne.
08 KM:    mäne.
09 K:     nii mäne. (,) [aha.
10 KM:                  [jaa.
11        (,)
12 K:     näin unta.
```

Kaisa kertoo sisarensa poikkeuksellisesta käyttäytymisestä: unessa sisko on kieltäytynyt lähtemästä Kaisan mukana kauppaan ja käskenyt tätä menemään itse. Tällainen käyttäytyminen oli vastoin sitä, miten sisko oli todellisuudessa toiminut. Kaisa käyttää ensin siskon repliikissä venäjää (*idti*, r. 1), mutta toistaessaan asiaa korjaa ilmauksen suomenkieliseksi. Hän ei hyväksy venäjää tässä kerronnan välineeksi, vaan alkaa kommentoida käyttämäänsä sanaa (r. 5). Siskon kanssa Kaisa on todennäköisesti puhunut aina suomea, varsinkin kotioloissa, joten Kaisa ei tässäkään halua laittaa tämän suuhun vierasta ilmausta, vaikka se toimisikin fiktiivisenä kerronnan äänenä.

Koodinvaihdon luoma kontrasti havainnollistuu seuraavassa esimerkissä, samoin se, kuinka puhuja osoittaa läheisempää tai etäisempää suhdetta puheena olevaan (Gumperz 1982a: 80). Katkelmassa on puhe pastorin käynnistä. Ensin Kaisa ei ymmärrä, kenestä KM kysyy ja reagoi venäjäksi. Kuitenkin tunnistettuaan tutun henkilön hän vaihtaa suomeen ja osoittaa tietävänsä hyvin, kenestä on puhe (r. 11). Kaisa ja KM ovat Hillevin huoneessa, jossa asuu myös suomenkielinen Meeri. Tämä on huoneessa, mutta ei tässä tilanteessa osallistu keskusteluun.

5.20 **K: Kaisa (’20), H: Hillevi (’20), KM**
KM NOUSEE YÖPÖYDÄN LUOTA, JOSSA ON KATSOMASSA HILLEVIN KORTTEJA. MENEE KAISAN LUO.

01 KM: onkos se (1.0) onko se Viktor käyny (.) täällä kattomassa
02 teitä.
03 K: mikä.

PUHUU KAISAN KORVAAN
04 KM: onko Viktor käyny teiä- kattomassa teitä.
05 (,)

KATSOO KM:EEN
→ K: a kto eto.
kuka se on
07 KM: a eto (.) pastor.
08 (1.0)
09 KM: pastori.

NYÖKYTTÄÄ, PYYHKII KASVOJAAN
10 K: aa?
NYÖKYTTÄÄ
11 aa [o- on on käynt on
12 H: [(--) ei ole, (-) ei ole

RAVISTAA PÄÄTÄÄN
13 (--)
14 K: [YSKII(--)
15 KM: Vi- Viktor ja ja ja se vaimo (.) mikä hänen nimensä on.
→ K: [ja ne znaju ne znaju.
en tiedä en tiedä
17 H: [(-)
18 KM: °jaa°.
→ K: h- imja ne znaju ne kogda. (.) hodjat ja ne znaju.
nimiä en tiedä koskaan (.) käyvät en tiedä
20 (NAURAHTAA) ja ne slishu netshego.
en kuule mitään
21 K. OSOITTAA KORVAANSA

LÄHEMMÄS KAISAA
22 KM: Jele- Jelena. (.) taitaa olla Jelena.
23 (,)
24 K: aa? kävvyy JELEna kävvyy.
25 KM: joo.
26 K: miu syntymäpäivil käi ja,
27 KM: nii.

NYÖKYTTÄÄ
28 K: käi kävvyy kävvyy. (--- venäjää?)
29 KM: °joo° millo hyö viimeks käivät.
30 H: ku ol syntymäpäivä.
31 K: a viimeeks taisiit käyä (.) miul syntymäpäivil.
32 KM: joo.
33 K: devjatovo (.) ää v- fevralja (.) dvatsatovo >fevralja<.
yhdeksäs (.) ää helmikuuta (.) kahdeskymmenes helmikuuta
34 KM: joo.
35 K: syntymäpäivät käyvät.
36 KM: joo.
37 K: °käivät°.
38 (1.0)
39 KM: °joo°.

Esimerkissä huomiota herättää se, että Kaisa reagoi venäjäksi molemmilla kerroilla, kun ei kuule tai ymmärrä, kenestä on puhe (r. 6, 16 ja 19–20). Tämä voi johtua siitä, että venäjästä on tullut vahvempi kieli, joka on helpoimmin saatavilla spontaanissa reaktiossa. Toisaalta tilanteen voi nähdä myös niin, että Kaisa ikään kuin piiloutuu venäjän kielen taa, ja näin itselleen vieraammalla, virallisiin yhteyksiin liittyneellä kielellä myös osoittaa etäisyyttä keskustelussa esiintyvään ongelmallisuuteen. Hän tosin ensin tuottaa suomenkielisen kysymyssanan *mikä* (r. 3), mutta toistettuun suomenkieliseen kysymykseen hän vastaa venäjäksi tiedustellen, kenestä KM puhuu (r. 6). Tähän KM vastaa ensin venäjäksi (*a eto pastor*, r. 7), sitten suomeksi (r. 9). Kaisa tunnistaa pastorin (r. 11), mutta sitä ennen on osoittanut epäröintiä nousevalla intonaatiolla tuotetulla dialogipartikkelilla (r. 10). Joka tapauksessa pelkkä nimi lienee tässä tilanteessa niin yllättävä, että ilman kontekstia hänen on mahdoton tietää, kuka Viktor on puheena. Lisäksi kun kysymyksen esittää suomalainen, assosiaatiot voivat siirtyä myös suomalaisvierailuihin, mihin viittaa venäjänkielinen toteama *käyvät, nimiä en koskaan tiedä* (r. 19). Suomalaiset vierailijaryhmät ovat tavallisesti melko suuria, ja aina uudet ryhmät käyvät tutustumassa vanhainkotiin.

KM jatkaa samaa puheenaihetta lisäämällä kysymyksen Viktorin vaimosta (r. 15). Kysymys aiheuttaa Kaisassa edelleen epätietoisuutta, vaikka myöhemmin (r. 24) hän osoittaa tuntevansa hyvin Jelenan. Ensin Kaisa näyttää siis orientoituvan yhä vierailijoihin ja näiden nimiin, jotka eivät yleensä selviä hänelle. Venäjänkielisen vastauksen (r. 16, 19–20) voi tulkita etäisyyden ilmaisemiseksi. Lisäksi Kaisa ikään kuin puolustelee negatiivista vastaustaan huonolla kuulollaan, joka epäilemättä tuo lisää hankaluutta osallistua keskusteluun (r. 20). Näin aiheen etäisyys alleviivautuu fyysisen kuulo-ongelman vuoksi. Kun sen sijaan KM sanoo pastorin vaimon nimen (r. 22), ongelmajakso on ratkaistu ja Kaisa vaihtaa suomeen.

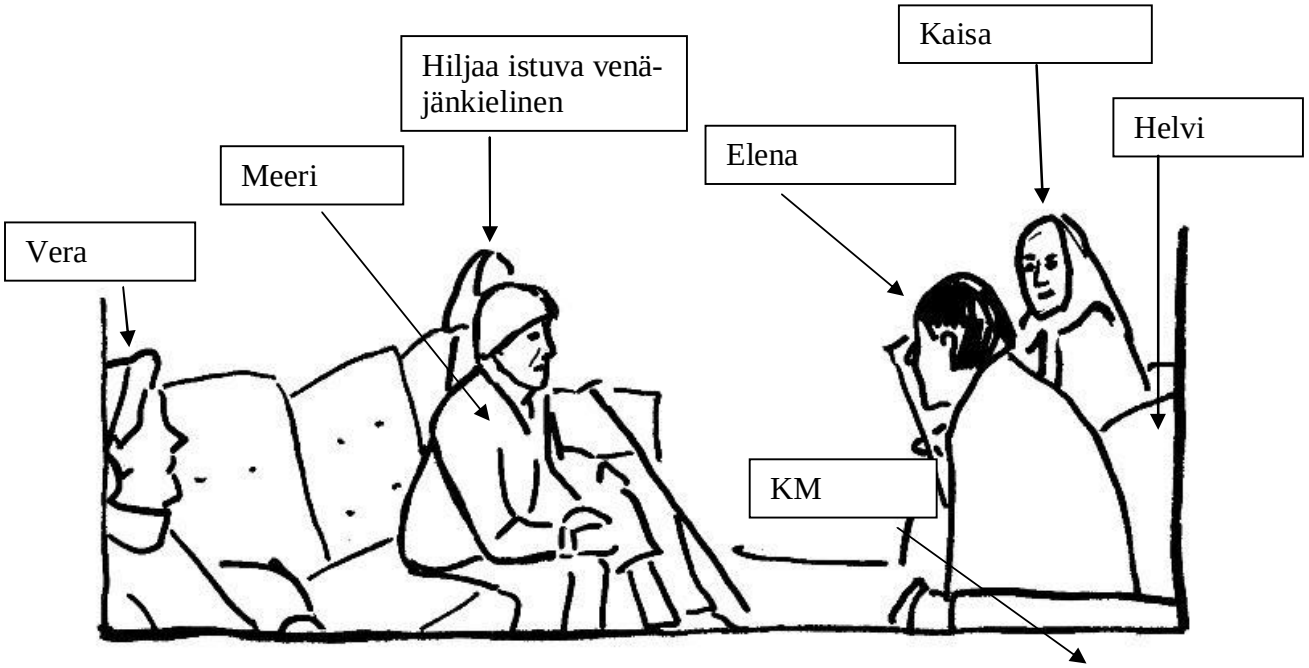
Hillevi osallistuu keskusteluun, mutta puhuu toisesta henkilöstä, minkä vuoksi hän ilmaisee erimielisyyttä kysymykseen (*ei ole,* r. 12). Samaan aikaan Kaisa nyökyttäen päätään sekä painokkaalla intonaatiolla toteaa kysytyn henkilön käyvän luonaan (r. 11) – näiden vuorovaikutuskeinojen voi tulkita ilmaisevan tämän yhteyden merkittävyyttä Kaisalle. Käy ilmi, että Jelena ja Viktor ovat käyneet viimeksi syntymäpäivillä helmikuussa, kun tämän keskustelun ajankohta on toukokuu. Kaisalle on kuitenkin merkittävää se, että nämä ihmiset ylipäänsä käyvät häntä tapaamassa, joten käyntien tiheys ei ole tässä tilanteessa hänelle olennainen asia.

Tässä esimerkissä siis toisen kielen käyttö luo kontrastin ymmärtämisen tai tuntemisen ja tuntemattoman, oudon välillä. Toinen koodinvaihtokohta (r. 33) poikkeaa tästä. Kaisa kertoo syntymäpäivänsä venäjäksi, onhan hän toistanut tätä tietoa lukemattomia kertoja venäjäksi eri viranomaisille, kuten muutkin inkerinsuomalaiset (vrt. Savijärvi I. 2003: 290). Niinpä olisi varsin epäodotuksenmukaista tuottaa sitä nytkään suomeksi. Tämä on tyypillinen esimerkki siitä, että aikoinaan eri domeeneille eriytyneet kielet voivat olla koodinvaihdon syy. Lisäksi tässä tapauksessa venäjä heijastaa myös virallisempaa koodia – asemoitumista suhteessa viranomaisiin (vrt. Gumperz 1982a: 80).

5.2.3 Koodin valinta ja osallistuminen keskusteluun

Seuraavaksi analysoin monenkeskistä keskustelua vanhainkodissa etenkin koodinvalinnan ja osallistumisen kannalta. Tarkastelemani esimerkki on jo lyhyemmin ollut esillä aiemmissa luvuissa. Se on tallennettu vanhainkodin oleskelutilassa ja mukana on sekä venäjän- että suomenkielisiä: neljä inkerinsuomalaista, joista yksi, Vera, puhuu suomea vain vähän, muut ensimmäisenä kielenään, venäjänkielinen Elena sekä KM ja lisäksi Meerin vieressä istuu venäläinen vanhus, joka ei osallistu keskusteluun millään tavoin.[104] Istumisjärjestys näkyy kuvassa 2, ja se on rivin 44 tilanteesta. Käsittelen esimerkkiä vuorotellen eri osallistujien ja heidän osallistujarooliensa kautta.

[104] Hän on istunut hiljaa jo venäjänkielisen keskustelun aikana. Kerran Meeri kääntyi suoraan hänen puoleensa, jolloin hän nyökytteli ja tuotti minimipalautteen *da da* (’niin niin’). Esimerkin keskustelukatkelmaa hän ei edes seuraa katseellaan.

Kuva 2.

Katkelmassa käytetään sekä suomea että venäjää; pääkieleksi muodostuu kuitenkin tässä katkelmassa suomi, sillä vähän ennen esimerkin alkua KM on esittänyt venäjänkielisen puheen lomaan suomenkielisen kysymyksen Meerille tämän mahdollisista sukulaisista Suomessa. Meeri ei todennäköisesti kuullut kysymystä, ainakaan hän ei vastannut siihen. Tämän jälkeen KM esitti saman kysymyksen Veralle venäjäksi, minkä jälkeen sekä Vera että Kaisa alkoivat selvittää tilannetta: Vera alkoi kertoa venäjäksi lähialueella asuvasta Meerin sukulaisesta, Kaisa puolestaan esitti KM:n kysymyksen suomeksi Meerille. Kun päästään tässä esillä olevaan katkelmaan, Kaisa on toistamassa kysymystä sukulaisista jo kolmatta kertaa.

Keskustelussa käydään läpi vanhainkodin vanhimman asukkaan Meerin elämää. Meeri ei siis aluksi itse ryhtynyt kertomaan itsestään, mutta nyt hänen elämäänsä aletaan käsitellä yhteisvoimin. Kaisa toimii välittäjänä sekä tulkkina suomea osaamattomalle Elenalle. Keskustelu tapahtuu ryhmässä, ja menneiden tapahtumien muistelu suunnataan aluksi ennen muuta suomalaiselle, mutta vähitellen KM:n rooli on vetäytyvämpi. Hän on kuitenkin aloittanut topiikin ja tuonut suomen kielen mukaan keskusteluun.

5.21 Vera (’30), Meeri (’00), Elena, Helvi (’20), Kaisa (’20), KM

```
01 KAISA:   ei siul Suomes sukulaisii ole.
02 MEERI:   Suomes (.) Suomessa  miul (.) oli (.) ee miehen sukulaiset.
03          (,)
04 MEERI:   oli (,) aha.
05          (,)
```

06 MEERI: °a° omii ei. (RAVISTAA PÄÄTÄÄN)

KM:EEN PÄIN
07 KAISA: ommii ei olt [miehen sukulaisii.
08 MEERI: [(--)
09 KM: jaa. millos teiän mies kuoli.
10 (2.0)
11 MEERI: sis ää (-) tyttö (.) ä on nyt ollut jo monta vuotta (-).
12 VERA: ploho slyshit. (.) [gromtshe govorit. (.) °ploho slysh-°]
kuulee huonosti (.) *[täytyy puhua kovempaa . °huonosti kuu-°*
13 MEERI: [ja lapsen kanssa. a mies jäi tänne. mies
14 (.) mies jäi ä tänne Venäjäl. mie en muista vaa mis (hää on).
15 KAISA: a (.) a ↑mies (.) kons[105] se mies [aa ee
16 MEERI: [a °aha° aha? lapsen kans (.)
17 sinne.
18 KAISA: a kons se mies tää tämä tä- vankittii.
19 [(ELENA YSKII)
20 MEERI: no [(sillo --) vankitsemisen aika ni (.) mie en muista miten se
21 ol ko (.) a miehest tul ero. aha. sitä varte e miehie (.) ee pit
22 ↑erota. a hänet (.) vietii Suomee? ja hän siel Suomesa aha.
23 (1.0)
24 VERA: u nejo samoje glavnoje tak plemjannitsa. kotoryi
tärkeä asia on, että hänellä on sukulainen joka
25 prihodit kazhdyi mesjats (.) i prinosit ei mnogo
käy joka kuukausi (.) ja tuo hänelle paljon
26 produktov vsjakie takie [produkty moloko, tvorog, i vsjo takoe.
erilaisia ruokia. *[maitoa, rahkaa, ja kaikkea sellaista*
27 KAISA: [häne on hänel on vaa plemjannitsa.
28 KM: mm.
29 KAISA: plemjannitsa hänel on.
siskontyttö
30 VERA: da plemjannitsa.
niin siskontyttö.
31 KAISA: ei hänel Suomes ommii sukulaisii ole miehe sukulaisii.
32 KM: nii.
33 (2.0)
34 KM: °nii°.
35 (2.0)
36 KAISA: Meeri (-) paljo (.) häne v mies vankittii (,) jäi neljä lasta.
37 (.) ja miehen (1.0) e e <tämä> (.) ä isä ol (.) viel [hänel
38 KM: [mm

ELENAAN PÄIN
39 MEERI: [sillon oli vankitsemisen,
40 KAISA: [ä vanha ukko. neljä lasta.

KUMARTUU ETEENPÄIN MEERIN SUUNTAAN
41 ELENA: aa?

KAISAAN PÄIN
42 KM: nii.

KM:EEN PÄIN
43 KAISA: [ja vankitsi vankitsii mies,

ELENAAN PÄIN
44 MEERI: [vankitsemisen aika. (.) a miehen vankitsiit. a- appi [ukko
45 KM: [nii.

[105] *kons*, 'koska', 'milloin'

ELENAAN PÄIN
46 MEERI: vanha (.) ol. anoppi ei ollut. anoppi oli kuollut jo <aikoja>.
47 appiukko eli miun kanssa,

KAISAAN PÄIN
48 VERA: govori.
sano.
49 MEERI: vanha ukko. [aha.

KAISAAN PÄIN
50 ELENA: [tsho ona skazala-to. perevodi tsho ona skazala.
mitä hän sanoi. käännä, mitä hän sanoi.
51 HELVI: nää suomalaiset ei ymmärrä.
52 (YSKINTÄÄ)

ELENAAN PÄIN
53 MEERI: neljä lasta.
54 ELENA: (NAURAHDUS)
55 MEERI: neljä lasta. (.) no ne eli (YSKINTÄÄ) (-) Jumala otti pois.
56 [ELENA VILKAISEE KAISAAN
57 n- kuo- kuoliit. ne ol- ne olliit [kaik. kaik pit hoitaa. aha.

KM:EEN PÄIN
58 ELENA: tsho ona skazala-to.
mitä hän sanoi.
59 KAISA: tsetyre (.) rebjonka byl (.) vse umerali.
neljä (.) lasta oli (.) kaikki kuolevat.
60 VERA: vse ubirali.
kaikki kuolevat
61 ELENA: °aa°?
62 KAISA: arestovali.
pidätettiin.
63 MEERI: kaikki on ollut elämässä.
64 VERA: us arestovali.
pidätettiin.

ELENAAN PÄIN
65 KAISA: us arestovali ostalis (,) ded -to staryi, i tsetyre rebjonka.
pidätettiin. jäi vanha setä, ja neljä lasta.
66 ELENA: mm

ELENAAN PÄIN
67 MEERI: nii. (,) neljän lapsen kans jäi. [(-)
68 VERA: [(--) pogovorila
sanoi
69 (YSKINTÄÄ)
70 MEERI: togda byl takaja vremja. notshju (–)[prishli poshli.(VIITTAA
71 KÄDELLÄ)
silloin oli sellainen aika. yöllä (–) ***[tultiin ja vietiin.***
72 VERA: [nu jasno.
no selvä
73 [(-)
74 MEERI: [i tak [muzhu ja jei ne videla.
[ja niin en nähnyt enää miestä
75 KAISA: [°arestovaly°.
76 VERA: arestovyvali
oli pidätyksiä

ELENAAN PÄIN
77 MEERI: vot tak.

sillä lailla.

78 ELENA: no ladno vsjo perezhila.
no hyvä, kaiken olet kestänyt.

79 VERA: perezhila
olet/ on kestänyt

80 MEERI: togda takaja vremja byl vsjo vremja arestovali. a ja ostaljsja
silloin oli sellainen aika koko ajan oli pidätyksiä. mutta minä jäin

81 °a a ap-° appiukko appiukko. hehehe

KATSOO MEERIIN, ELEHTII KÄSILLÄ

82 ELENA: vsjo perezhila (.) zdarova (.) eshsoo begajesh(.)
kaiken kestit, olet terve, vielä juokset

83 hodishs (.) sama sebja [obslushivajesh. molodets.
liikut, itse huolehdit itsestäsi. hienoa.

84 MEERI: [da da.

85 MEERI: no tak prishlos zhit.
sillä lailla täytyi elää

86 ELENA: °molodets°.
mainiota

87 MEERI: aha.

Tarkastelen koodin valinnan merkitystä erityisesti siitä näkökulmasta, kuinka eri tavoin kieliä hallitsevat pääsevät osallistumaan keskusteluun. Osallistujaroolien kautta näkyy, kuinka osallistujat osoittavat osallistumisstatustaan kielellisesti ja ei-kielellisesti. Kaikki paikallaolijat muodostavat osallistumiskehikon, jota he koko ajan luovat uudelleen. Äänessä oleva pyrkii ottamaan huomioon erilaiset vastaanottajat; tietämätön vastaanottaja on sellainen, joka ei tunne kertomusta ennestään. (Goodwin 1981: 149–150; Seppänen 1998: 156–157.) Keskusteluun osallistumisesta kertoo asento (footing), joka tarkoittaa keskusteluun osallistuvien näkökulmaa ja roolia vuorovaikutuksessa. Asennonvaihto on muutos suhteessa itseen tai muihin keskustelijoihin; se on muutos orientaatiossa tai osallistujakehikossa (Goffman 1981: 126–128; Seppänen 1998: 187–188; Lappalainen 2004: 303). Toisaalta Goodwin (2007) tähdentää puheen syntyvän osallistujien vastavuoroisen toiminnan kautta, ja asennon tarkastelulla tätä dynaamista näkökulmaa ei täysin tavoiteta. Puhujan ilmaus syntyy reaktiona toisen toimintaan. Yksittäistä vuoroa ei voi tulkita erillään muusta vuorovaikutuksesta eikä kuulijaa ja puhujaa voi myöskään erottaa toisistaan vaan puhujan rooli voi jakaantua useiden osallistujien ja vuorojen kesken samanaikaisesti.

Tässä esimerkissä tietämätön vastaanottaja on yhtäältä KM mutta toisaalta myös venäjänkielinen Elena, jolle Meeri suuntaa puhettaan suomeksi. Elena ei siis ensinnäkään voi tietää vieraan kielen takia, onko kertomuksen sisältö uutta. Toiseksi on jälleen huomattava, että myös muistiongelmat voivat asettaa osallistujan tietämättömän rooliin; vanhainkodissa käyntien aikana kävi nimittäin ilmi, että Elenalla oli muistivaikeuksia. Kielenvalinta

voi mutkistua muistiongelmien takia.[106] Niinpä tiedot Meerin vaiheista, esimerkiksi miehen vangitsemisesta, voivat olla hänelle tässä tilanteessa uusia, vaikka hän olisikin saman asian kuullut jo aiemmin. Elena vastaanottaa tässä Kaisan tuottaman venäjänkielisen vuoron (r. 59) joka tapauksessa uutisena (r. 61).

Kaisalla on keskeinen rooli siksi, että hän hallitsee kaksi kieltä ja myös siksi, että hän ottaa vastuuta kuulijoiden pääsystä puheenaiheeseen. Kaisa mitä ilmeisimmin tulkitsee tilanteen haastatteluksi ja asettuu sekä jakamaan että hakemaan haastattelijalle tämän pyytämää informaatiota. Hän ryhtyy kysymään Meeriltä KM:n esittämää kysymystä (r. 1, 15, 18) ja välittää Meerin puhetta KM:lle kieltä vaihtamatta, mutta mahdollisesti tulkitsee pääsevänsä Meerin kanssa paremmin yhteisymmärrykseen kuin eri sukupolvea oleva suomalainen KM.

Roolien kannalta merkittävää on siis se, kenen ääni milloinkin on kuuluvilla. Pelkkä käsite ”puhuja” antaa ymmärtää, että äänessäolija esittäisi puhtaasti omia ajatuksiaan. Edes spontaanissa keskustelussa käytetyt sanat eivät yksiselitteisesti ole ”omia”, vaan niistä voi kuulua toimeksiantajan, päämiehen ääni, kuten tässä katkelmassa (ks. Goffman 1981: 144; ks. myös Seppänen 1995: 157–158). Esittäessään kysymyksen Meerin puolesta Kaisa on esittäjä (*animator*), sillä hän on äänessä, ja Meeri on hänelle toimeksiantaja (*principal*), asianomistaja. Koska Meeri ei vastaa KM:n kysymykseen (*millos se teiän mies kuoli*, r. 9), myös Vera kiirehtii apuun ja alkaa selittää Meerin huonoa kuuloa (r. 12). Näin muutkin asukkaat menevät mukaan yhteiseen toimintaan kertomaan inkeriläisten vaiheista yhden, keskeiseksi tulleen henkilön kautta. Keskustelun sujuvuuden takaamisen lisäksi Kaisan ja Veran asettuminen Meerin puolestapuhujiksi voi liittyä siihen, että Meeri on totuttu näkemään ikänsä vuoksi huomion ja kiinnostuksen kohteena.[107]

Keskeisen kuulijaroolin ottaa Elena, ja tämä tapahtuu katseiden, eleiden ja suorien pyyntöjen kautta. Hänen toiminnallaan on vaikutusta siihen, miten vuorot rakentuvat. Katseet ovat tässä katkelmassa melko hyvin selvitettävissä ainakin pään asennon suhteen, ja ne paljastavat osallistujien asennonvaihtoja. Vastaanottaja on yleensä se, johon puhuja katsoo (Goodwin 1979: 99; 1981: 30). Jos puhuja ei saa katsekontaktia, hän saattaa vaihtaa katseensa kohdetta ja etsiä uuden henkilön vastaanottajan rooliin (Goodwin 1979: 108). Roolin luominen tapahtuu yhteistyössä; kuulijan on tultava mukaan omalla toiminnallaan ollakseen kuulija (mas. 111–112; Seppänen 1998: 156). Jo pelkästään fyysinen asetelma voi vaikuttaa sii-

[106] Esimerkiksi kaksikielisillä dementiapotilailla on havaittu vaikeuksia valita oikea kieli keskustelukumppanin kanssa; joillakin on taipumus tähän jo hyvin varhaisessa taudin vaiheessa, toiset säilyttävät kaksikielisen kompetenssinsa hyvinkin pitkään, mihin ennen sairastumista saavutettu kielitaidon taso vaikuttaa merkittävästi (Hyltenstam & Stroud 1993: 227, 236; Hyltenstam 1995: 319).
[107] Häntä on esimerkiksi haastateltu lehtiin.

hen, että Meeri alkaa suunnata puhettaan Elenalle (r. 39), vaikka topiikin Meerin elämästä on aloittanut KM. Elena istuu Meeriä vastapäätä, kun taas KM on kauempana sivussa. Elena osoittautuu myös otolliseksi kuulijaksi: hän asettuu vastaanottajaksi kumartuen Meerin suuntaan ja osoittaen kysyvällä intonaatiolla, ettei ole ymmärtänyt Meerin vuoroa (r. 41). Hän alkaa aktiivisesti selvittää tilannetta ja hakee apua muilta osallistujilta sen sijaan, että esimerkiksi vetäytyisi pois, kun ei ymmärrä. Elena katsoo Kaisaan (r. 50) ja eksplikoi sen, ettei ole ymmärtänyt: hän esittää venäjänkielisen kysymyksen ja pyytää tulkkaamaan venäjäksi. Tältä suunnalta ei vielä tule apua, joten vilkaistuaan Kaisaan (r. 56) Elena kääntyy KM:n puoleen ja kysyy jälleen (’mitä hän sanoi’, r. 57). Hän saa tukea pyyntöihinsä sekä Veralta (r. 48), joka kehottaa Kaisaa kääntämään, että Helviltä (r. 51), joka mainitsee ääneen ymmärrysongelman olemassaolon.

Elena pääsee sisään keskusteluun täysivaltaiseksi osallistujaksi Kaisan tulkkauksen ansiosta (r. 59), vaikka toisaalta ratifioituna jäsenenä hän on ollut periaatteessa siksi, että Meeri on selvästi hänelle suunnannut puheensa. Näin siis osallistuminen saa lisäulottuvuuden toisen puhujan väärän koodinvalinnan takia, joka voi liittyä puhujien iän mukanaan tuomiin ominaisuuksiin. Sisällöllisesti Elena on ollut ulkopuolinen, mutta kuitenkin hän on ollut vastaanottajan asemassa, sillä Meerin katse on kohdistunut häneen, joten sisällöllinen ulossulkeminen on todennäköisesti tapahtunut epähuomiossa Elenan korjausaloitteista huolimatta. Meerin elämänvaiheita on muutenkin jo käsitelty, ja niinpä Elenan vuoro rivillä 78 on vastausta koko tarinaan, siltä osin kuin hänelle se on tulkattu, vaikka ennen muuta se on vastaus vuoroon *’silloin oli sellainen aika, yöllä tultiin ja vietiin’* (r. 70). Se on myös vastausta tulkkaamiseen, sillä hänelle on suunnattu erityinen vuoro, joka toistaa aiemmin sanottua. Tällöin Elenalla voi katsoa olevan velvollisuus toimia aktiivisena vastaanottajana.

Veran rooli on puolestaan keskustelua ohjaileva. Hän haluaa viedä keskustelua eteenpäin eri keinoin, mutta käyttää tässä vain venäjää; suomea hän osaa vain vähän. Hän antaa lisätietoja KM:lle Meerin elämästä (r. 24–26), vahvistaa Kaisan antamia tietoja (r. 30) ja osallistuu tulkkaamiseen (r. 60). Kun Kaisa summaa tietoja Meerin sukulaisista (r. 31), Vera katsoo tiiviisti KM:een, vastaanottajaan, ja osallistuu näin katseellaan tähän vuoroon (vrt. Seppänen 1998: 170). Lisäksi Vera kehottaa (r. 48) Kaisaa kääntämään äsken puhuttua Elenalle, joka on ilmaissut avuntarpeensa (ks. myös Harjunpää 2011: 89–90). Tällöin puolestaan Elena katsoo Veraan, mutta Kaisa katsoo edelleen Meeriin eikä vastaanota kehotusta. Tilanteen selvittäminen jatkuu. Lopuksi Vera vielä arvioi topiikin käsittelyä: rivin 68 vuoro enteilee sitä, että aihepiiri on loppuunkäsitelty (-- ’sanoi’), ja ’no selvä’ (r. 72) implikoi vielä selvemmin, että on aika siirtyä eteenpäin. Meeri nimittäin palaa vielä vangitsemisaiheeseen

(r. 70), nyt tosin venäjäksi, mikä osaltaan selittää toiston. Vera orientoituu kuitenkin vahvasti informaation riittävyyteen.

Kun tulkkaustarve siirtyy vahvasti Elenan suuntaan (r. 41→), Kaisa jää yhä vanhaan rooliinsa: hän hakee tietoa KM:lle ja modifioi ilmauksia KM:n ja Meerin välisessä kommunikoinnissa. Hän siirtyy viiveellä toiseen kieleen ja toiseen vastaanottajaan. Samanaikaisesti (r. 39–45) on käynnissä kaksi keskustelua: Meeri puhuu Elenalle ja Kaisa KM:lle. Esimerkissä Kaisan koodinvaihto (r. 59) ei merkitse tulkin rooliin siirtymistä, sillä tulkkina, toisen puolestapuhujana Kaisa on toiminut jo aiemmin KM:lle. Nyt vain vastaanottaja vaihtuu; se on Elena eikä KM.

Kahta kieltä osaava Helvi seuraa tilannetta sivusta ja puhuu tässä katkelmassa vain yhden vuoron verran. Hänen repliikkinsä on kuitenkin orientoitunut juuri tilanteen kahden kielen käytön problematiikkaan ja ymmärtämisongelmiin: *nää suomalaiset ei ymmärrä* (r. 51). *Suomalaiset* voi olla tahaton lipsahdus, sillä tällä kertaa venäjänkielinen ei ymmärrä keskustelua, vaikka joskus tilanne on toisinpäin. Esimerkiksi vanhainkodissa käyvät suomalaiset vierailijat tarvitsevat tulkkausta venäjästä suomeen.

Keskeisenä osallistujana oleva Meeri osaa sekä venäjää että suomea, mutta suuntaa suomenkielistä puhetta Elenalle, joka ei sitä ymmärrä. Elena ei tähän tyydy, vaan pyytää apua muilta, eikä hän näin ollen käsittele Meeriä kaksikielisenä, joka hallitsee yhtä lailla molemmat koodit. Meeri hidastaa puherytmiään (r. 46), minkä voi tulkita pyrkimykseksi ratkaista ongelma, joskin myös hänen persoonallinen tapansa on puhua välillä erityisen hitaasti ja painokkaasti. Meeri ymmärtää ja käyttää sujuvasti molempia kieliä, mutta esimerkiksi tulkkauspyynnöt eivät tässä kohdistu suoraan hänelle. Tämä voi olla yksi syy siihen, ettei hän vaihda venäjäksi ennen kuin usean vuoron jälkeen (riviltä 70 alkaen). Elena pääsee vastaamaan suoraan Meerille ja tuottaa yhteenvedonomaisen fraasin (*'kaiken olet kestänyt',* r. 78). Meerin jatkaessa edelleen jo käsiteltyä aihetta (r. 80) Elena vastaa suuntautuen tähän päivään: elämässä on ollut paljon kestettävää, mutta se kaikki on mennyttä, ja nyt tilanne on varsin hyvä, koska Meeri voi yhä huolehtia itse itsestään (r. 82–83).

Keskustelijat tuntevat osittain toistensa elämänvaiheet ja jakavat kokemuksen siitä, mitä on ollut elää Neuvostoliitossa. Nämä seikat vaikuttavat myös osallistujarooleihin keskustelussa. Tietoa toisten elämästä on kertynyt kaikille jonkin verran vanhainkodissa päivittäisten kontaktien kautta; jotkut ovat tunteneet toisensa jo ennen vanhainkotiin muuttoa. Esimerkiksi Kaisalla ja Helvillä on aiempia yhteisiä elämänkokemuksia muun muassa samasta karkotuspaikasta. Valtaosa elämästä on eletty kuitenkin muualla, muiden ihmisten kanssa, joten muiden asukkaiden elämänvaiheiden yksityiskohdat ovat mahdollinen ja tyypillinen

puheenaihe. Koska kaikki vanhukset ovat eläneet Neuvostoliitossa, tiettyjen ilmausten merkitys on selvä: kun Kaisa tuo mukaan ilmauksen *vankittiin* (r. 18), se on viittauksena heti selvä Meerille; samoin Meeri viittaa aikaan, jolloin yöllä tultiin ja vietiin *togda byl takaja vremja. notshju – prishli, poshli* (r. 70). Lisäkysymyksiä esimerkiksi siitä, kenet vietiin minne ja miksi, ei seuraa. Myös Elenan repliikki *no ladno, vsjo perezhila. 'no hyvä, kaiken olet kestänyt.'* (r. 78) saa tulkintansa yhteisen historian valossa. Sen sanoja on elänyt samassa maassa kuin nyt keskustelukumppanina olevat inkerinsuomalaiset, ja hänen voi näin olettaa tuntevan myös historian synkkyydet ja tässä tapauksessa Meerin lausuman sisältämät kohtalokkaat merkitykset, vaikkei kuulukaan vähemmistöön. Ainut yhteisestä historiasta ulkopuolinen on tässä KM, mutta hänelle kertomusta ei ole yksinomaan tuotettu.

Esimerkki osoittaa havainnollisesti, kuinka osallistumiskehikko rakentuu ja millä keinoin osallistumisen ongelmia ratkotaan yhdessä; katseilla on merkitystä yhteisen ymmärryksen luomisessa. Ensimmäinen suuri osallistujakehikon muutos on tapahtunut ennen katkelman alkua, kun KM on esittänyt suomenkielisen kysymyksen keskelle venäjänkielistä keskustelua. Läsnäolijat alkavat suuntautua tämän kysymyksen tuomien oletusten mukaan: kysyjä haluaa informaatiota erityisesti Meeristä, ja tämä tuo haastatteluorientaation tilanteeseen. Kaisan summaavan lausuman jälkeen (r. 31) ei kuitenkaan seuraa uutta ”haastattelukysymystä”, vaan KM asettuu kuuntelemaan. Kaisa alkaa laajentaa kertomusta Meeristä (r. 36), jonka katse suuntautuukin nyt lähempänä istuvaan Elenaan. Jakso, joka sijoittuu litteraatin riveille 48–58, on osallistumisen kannalta erityisen kiinnostava, koska tällöin roolien haku on selvästi nähtävillä. Käännöstä pyydetään ja siihen kehotetaan. Elenan naurahdus (r. 54) osoittaa osaltaan tilanteen ongelmallisuutta (ks. Haakana 1999: 231). KM vaikenee, mutta tilanne asettuu uusiin uomiinsa Kaisan vaihdettua venäjään (r. 59): Elena pääsee osallistumaan suoraan keskusteluun.

Esimerkki näyttää sen, kuinka erilaisen kielitaidon tuomia ongelmia ratkotaan monenkeskisesti, kun ollaan kaksikielisessä ympäristössä ja toisilla on pääsy molempiin kieliin, toisilla osittain, toisilla ei lainkaan. Tilanteessa siis jaetaan tietoa ja huolehditaan toisten osallistumisesta, koska osallistujien kielelliset resurssit ovat varsin erilaiset. Tietävät ja tietämättömät osapuolet otetaan eri tavoin huomioon, kun osallistujat tekevät ratkaisujaan sen hetkisten motiiviensa mukaan. Tätä voi verrata myös Lankisen (2010: 83–84) havaintoihin monikielisten tyttöjen koodinvaihdosta: puhuja saattoi koodinvaihdon avulla pyrkiä sulkemaan toisen läsnäolijan keskustelun ulkopuolelle, mutta kun vastaanottaja ei lähtenyt mukaan koodinvaihtoon, kieltä osaamaton pysyi tilanteessa jollain tavalla mukana. Tähän vaikutti myös se, että toista kieltä osaamaton osallistui aktiivisesti keskusteluun eikä näin tulkinnut

koodinvaihtoa ulossulkevana. Osallistuminen on siten korostetusti yhteistyötä, kun jollakulla ei ole samanlaista pääsyä keskusteluun kuin toisilla erilaisen kielitaidon vuoksi (vrt. Harjunpää 2011: 31–35). Kaksikielisellä on erilaiset resurssit osoittaa asennonvaihtoa kuin yksikielisellä, ja monikielisessä ympäristössä kaksikielisen repertoaari pääsee täydemmin käyttöön (Romaine 1995: 173). Lisäksi vuorovaikutukseen vaikuttavat esimerkiksi fyysiset rajoitteet, kuten huono muisti ja kuulo. Nämä ongelmat voivat korostua kuvatunlaisissa ryhmätilanteissa (Lindholm 2012: 63; Bayles & Tomoeda 2007: 196).

5.2.4 Vieras koodi ja vuorovaikutuksen ongelmien ratkaisu

Koodinvaihdon sujuvuus ja toimivuus perustuu siihen, että molemmat osapuolet ymmärtävät kyseisiä kieliä tai kielimuotoja. Kaksikielisessä keskustelussa ei välttämättä tunneta tarvetta kielten eksplisiittiseen erotteluun, sillä eri koodeilla on eri funktiot tai käytetyt ilmaukset ovat niin saumattomasti osa puhujan kielimuotoa, ettei niiden kommentointi osoittaudu tarpeelliseksi. Kun näin ei olekaan, tulee vuorovaikutusongelmia, esimerkiksi kun venäjää käyttävän inkerinsuomalaisen puhekumppanina on suomalainen, joka ei ymmärrä käytettyä ilmausta. Tällöin kielten rajat ja vaihtelu nousevat helposti tietoiselle tasolle. Toiminnan näkökulmasta puhujien tekemä ero, koodien ilmaisemat sosiaaliset merkitykset ovat olennaisia (Auer 1999: 310). Seuraavaksi käsittelen tapauksia, joissa vuorovaikutukseen syntyy ongelmia venäjän kielen tai venäjästä lainatun, mukautuneen lainan käytöstä. Esimerkkien avulla havainnollistan tilanteissa ilmeneviä vuorovaikutusstrategioita. Koodinvaihdon syynä voi olla se, että puhuja unohtaa kielellisen elementin, mutta huomion ollessa sosiaalisessa merkityksessä koodinvaihdon arvolatautuneisuus on kiinnostavaa (Alfonzetti 1998: 186): suomenkielisessä keskustelussa venäjänkielisten elementtien käyttö käsitetään helposti normin rikkomiseksi. Tästä käsityksestä oli puhe luvussa 4.2.3, jossa kuvasin vallitsevia kieliasenteita. Monissa tilanteissa koodinvaihtoa ei pidetä tunnusmerkittömänä tapana puhua, jolloin se voidaan kehystää kommentein kuten seuraavassa esimerkissä Johannes tekee. Tämäntyyppistä koodinvaihdon merkitsemistä on kutsuttu ”liputtamiseksi” (*flagging*, Poplack 1980). Johannes ennakoi mahdollisen ongelmakohdan tiedustelemalla, onko sana tuttu myös puhekumppanille (r. 3–4).

5.22 J: Johannes (’20), A: Alisa, (’20)

```
01 J:     venäläiset männiit (1.0) ulkomaal.
02 KM:    nii.
03 J:     .fhh nyt mie sanon yhen sanan vennääks restoraanii
04        tiiättä.
```

```
05 KM:     £tiiän£. nhii.
06 J:      sano (,) juovat kahvii (,) sano (.) silmän pannoot
07         kiinni lusikka ei pistäs.
08 A:      (NAURAHTAA)
09 J:      ai ryssät sano (.) tulliit. .hh
10 A:      (NAURAA)
11 J:      no ladno (,) toisen ker ko tulimma ni sit ette tiiä että me
12         ollaa venäläisii.
13 A:      otetaa lusikka pois.
14 J:      lusikka pois. tok hyö pistiit taskuu (,) no ei tuas ovat
15         venäläisii £varastii£. he he
```

Johannes aloittaa kertomuksen venäläisistä, mutta hän keskeyttää kerronnan (r. 3) lisätäkseen metakielellisen kommentin siitä, että aikoo käyttää seuraavaksi venäjänkielistä sanaa. Hän ei siis varsinaisesti aloita sanahakua, vaan ratkaisee sanan löytymisen ongelman ilmoittaen, että nyt aikoo sanoa suomeen kuulumattoman sanan (vrt. Kurhila 2003: 157). *Restoraanii* (ven. ресторан, *restoran*) esiintyy kuitenkin suomen kielen mukaisesti taivutettuna illatiivissa. Johannes varmistaa lisäksi kuulijalta, että tämä tuntee käytetyn sanan, minkä jälkeen kertomus voi jatkua.

Toisaalta venäjän diskurssipartikkelia *ladno* (’hyvä, selvä’ r. 11) Johannes ei kommentoi lainkaan. Tämä voi selittyä siten, että diskurssipartikkelit ovat taajemmin käytössä, kun taas *ravintola*-ilmausta tarvitaan harvemmin. Syynä voi olla se, että partikkelit ovat kielenaineksia, jotka automatisoituvat helpommin ja jotka siirtyvät pragmaattisesti dominoivammasta kielestä toiseen kieleen: jos toinen kieli on ollut aktiivisemmassa käytössä, puheeseen tulee helposti sen ilmauksia, kuten diskurssipartikkeleita, vaikka kyseessä ei olisi puhujan vahvempi kieli (Matras 2009: 21–22). Jos puhuja katsoo mahdolliseksi esimerkiksi dominoivan kielen partikkelien jättämisen paikoilleen toista kieltä puhuessaan, se helpottaa puheen prosessointia (vrt. Myers-Scotton 1997: 228, ks. myös Auer 1999: 326–328).

Seuraavassa on kyse vieraan elementin oikaisusta toisen puheessa; esimerkki myös havainnollistaa kaksikielisen orientoitumista yksikieliseen koodiin. Katkelmassa Eino on kertomassa Leningradin piirityksestä, kun vieressä istuva Juho korjaa hänen käyttämänsä ilmauksen. Juho nostaa Einon käyttämän ilmauksen ongelmalliseksi ja ottaa tilanteessa asiantuntijan, suomen kielen osaajan roolin.

5.23 E: Eino (’20), J: Juho (’20)

```
01 E:      minuutti viel.
02 KM:     nii.
03 E:      ko (.) ottiit poikkee sen blokaadan,
04 KM:     joo?
05 E:      nelkymmentneljänten vuoten,
06 KM:     joo.
→  J:      piirity- piirityksen.
```

```
08 KM:     nii.
09 E:      ni kaupunkis piiri- piirin ottiit poi- piiris- [piirity(k)sen.
10 KM:                                                    [mm
11 E:      kaupunkis ol (.) ol ee tuhat yheksänsataa nelkymenä vuoden oli
12         kolme miljoonaa.
13         (,)
14 KM:     nii.
15 E:      eläjii kansalaisii ol Leningraadis.
```

Eino käyttää sanaa *blokaada* (r. 3), mutta Juho korjaa sen piirityksekseksi (r. 7). Kyse voi olla tulkkaamisesta, koska paikalla on suomensuomalainen, joka ei välttämättä ymmärrä venäjänkielistä sanaa; näin ollen tulkkaaminen edistää vuorovaikutuksen etenemistä. Toisaalta on huomattava, että *blokaada*-sanalla on näille puhujille erityismerkitys, Leningradin piiritys. Eino hyväksyy Juhon korjauksen: hän ottaa *piiritys*-sanan heti käyttöönsä (r. 9), joskin hakee sanaa ja taivutusmuotoa ja tuottaa viimeisen variantin epäselvästi (*piirity(k)sen*). Tämä ohjaa tulkintaa siihen, että sana on hänelle vieras eikä ainoastaan tilapäisesti unohtunut. Esimerkissä sanasto on huomion kohteena; siihen on helpoin tarjota vaihtoehtoja. Tilannekatkelma näyttää saman ikäluokan ihmisten, 1920-luvulla syntyneiden Juhon ja Einon, erilaisten kielellisten resurssien merkityksen suomenkielisen keskustelun rakentumiseen. Juho auttaa Einoa korjaamalla tämän käyttämää ilmausta ja ottaa näin asiantuntijan roolin. Vieraaksi tunnistetun ilmauksen korjaamisen motivaationa voi olla esimerkiksi pyrkimys ideaalimpaan kielenkäyttöön, omien suomen kielen resurssien todistaminen tai keskustelun etenemisen varmistaminen.

Seuraavassa merkityksestä neuvottelu alkaa inkerinsuomalaisen aloitteesta. KM:n keskustelukumppanina on Hillevi, joka osoittaa olevansa tietoinen mahdollisesta venäjänkielisen sanan tuottamasta ongelmakohdasta ja aloittaa korjausjakson (r. 4).

5.24 H: Hillevi (’20)

```
01 H:      ja mäni Tampereele oppimaa (.) kahdeksan vuot (.) ja nyt Tam-
02         pereel oppi (.) vojennoi[108] koulu.
03         (,)
04 H:      [ymmärrät sie mitä    [mie hu(o)-
05 KM:     [mm                   [>mitä mikä koulu.<
06 H:      no ↑vojennyi.
07 KM:     >vojennyi joo<. .hh niin tota (.) sis teiän (.) #ee# vunukka.
08 H:      siskon vunukka.
09 KM:     ei ku siskon vunukka (.) nii. (.) niinii.
```

Rivin 4 kysymys sijoittuu kohtaan, jossa Hillevi on saattanut edellisen vuoronsa prosodisesti ja syntaktisesti loppuun ja mikrotauko olisi mahdollistanut vuoron vaihtumisen. KM:n mini-

[108] ven. *sotilaallinen (sotalaitosta koskeva), военный, vojennyi;* tai *sotilaallinen* (sotilaalle ominainen), *с военной, s vojennoi*

mipalaute tulee kuitenkin hieman myöhässä ja melko vaimeasti, sillä Hillevi ehtii aloittaa samanaikaisesti korjausjaksonsa tiedustellen puheensa ymmärrettävyyttä. KM kiirehtiikin pyytämään tarkennusta ennen kuin Hillevi on saattanut kysymyksensä loppuun puhuen päällekkäin tämän kanssa (r. 5). Hillevin kysymys motivoituu siis sillä, että se hakee keskustelukumppanilta jonkinlaista reaktiota, mutta se kohdistuu suoraan ymmärtämiseen (*ymmärrät sie*). On todennäköistä, että Hillevi jäljittää ongelmaksi nimenomaan suomalaisen kielelliset resurssit: hän ei pidä itsestäänselvänä keskustelukumppaninsa venäjän kielen taitoja, ja hän myös tunnistaa käyttämänsä venäjänkielisen leksikaalisen täydennyksen. Loppujen lopuksi toisen kielen resurssi osoittautuukin riittäväksi tässä tilanteessa, kun KM kuittaa sen ymmärretyksi (r. 7). Välissä on kuitenkin ollut korjausjakso, johon sisältyy sekä Hillevin (*ymmärrät sie mitä mie huo*-) että KM:n korjausaloite (*mitä mikä koulu*), joka kohdistuu nimenomaan venäjänkieliseen elementtiin *vojennyi* (sota-, sotilas-). KM:n korjausaloite syntyy siten yhteisesti, Hillevin aloitteesta. Tämä on luonut paikan sille. Osittain päällekkäin tuotettuun suomalaisen tarkennuskysymykseen (r. 5) vastaukseksi tulee venäjänkielisen sanan (*vojennoi*) toisto edeltävän *no*-partikkelin kanssa. Hillevi ei siis keksi esimerkiksi venäjänkielistä synonyymia tai jotain mahdollista suomenkielistä ilmausta. Venäläisessä yhteiskunnassa puhuja ei ole tätä nimitystä ehkä koskaan kuullut suomeksi. Keskustelu pääsee kuitenkin etenemään, kun KM toistaa sanan (r. 7) lisäten partikkelin *joo*. Tämä jakso tulee nopeutetusti; puhetempo ohjaa tulkintaa, että asia kuitataan ymmärretyksi ja että keskustelussa voidaan mennä eteenpäin. Tätä vahvistaa se, että heti perään (r. 7) seuraa tarkennus siitä, kenestä oikein puhuttiin. Kaiken kaikkiaan esimerkki todistaa Hillevin kielellistä tietoisuutta: ongelmaksi paikantuu vieraan sanan ymmärtäminen. Kahta kieltä ja tilapäislainoja ei voi siten käyttää ongelmitta, eikä suomalaisen puhekumppanin voi ajatella ymmärtävän venäjänkielisiä elementtejä. Tässä esimerkissä ei myöskään synny tarvetta hakea suomenkielistä vastinetta ongelmakohdan aiheuttajalle.

Venäjästä lainatut ilmaukset ovat siis potentiaalisia neuvottelujen tai ymmärtämisongelmien lähteitä. Toisinaan integroituneet venäläislainat ovat luonteva osa keskustelua; niiden merkitys on esimerkiksi pääteltävissä kontekstista tai ne ovat tulleet selvitetyksi tai tutuksi jo jossain muussa tilanteessa ja näin myös osaksi suomenkielisen repertoaaria. Tällainen on esimerkissä 5.24 käytetty sana *vunukka* (’lapsenlapsi’), inkerinsuomen murteissa esiintyvä lainasana venäjästä (ven. внук, *vnuk*). Sitä käytetään luontevasti, ja tässä tapauksessa juuri suomensuomalainen käyttää sitä ensin.

Seuraavassa esimerkissä Hillevi hakee suomenkielistä vastinetta venäjänkieliselle sanalle, eikä päähuomio ole ymmärrettävyydessä vaan koodissa ja uuden sanan omak-

sumisessa. Hillevi on kertomassa lapsenlapsestaan ja kuvailee sitä, että tämä hallitsee tietokoneiden käytön (r. 1). Hän kuitenkin keskeyttää kerrontansa, koska alkaa hakea sopivaa sanaa viitatakseen tarkoitteeseen. Hänellä on hallussaan venäjän tietokonetta tarkoittava sana, mutta ei suomenkielistä. Tapahtuu muutos puhetoiminnassa ja osallistumiskehikossa. Hillevi olettaa, että keskustelun toisella osapuolella, KM:llä, on pääsy sanaan ja kutsuu tämän mukaan tilanteen ratkaisemiseen (ks. Goodwin 1987: 116). Näin ollen tilanne on päinvastainen kuin edellisessä esimerkissä siinä mielessä, että nyt suomalaista kohdellaan tietävänä osapuolena, joka voi tuottaa käännöksen, joskin se voi perustua kontekstin tulkintaan ja eleisiin, eikä välttämättä tai yksinomaan kahden kielen hallintaan.

5.25 H: Hillevi (’20)

```
            ELEHTII KÄSILLÄ                 NÄPYTTELEE ILMAAN
01 H:       tämä on oikein hyvä tyttö ymmärtää Anni,
02 H:       [kom- niitä k- (EPÄSELVIÄ ÄÄNTEITÄ) miten sie sanot (.) kompjuters.
03          [(JOKU YSKII)
04          (1.0)

                        NÄPYTTELEE SORMELLA
05 H:       no niit     [(–).
06 KM:                  [nii (.)    [niit tietokoneita.
07                                  [(JOKU YSKII)

            NYÖKÄYTTÄÄ
08 H:       tämä on ↑tietokone. no (.) aina (.) mäne nyt nukkumaa (.)
09          väsyt ei siin väsy konsaa.
```

Hillevi tuottaa venäjän tietokonetta tarkoittavan sanan alun (r. 2) ja hakee sitten suomenkielistä vastinetta eksplisiittisesti kysymällä. Hän myös näpyttelee sormillaan ilmaan, mikä tukee ei-kielellisesti sanahakua (r. 1 ja 5). Hillevi kohtelee KM:ää tietävänä osapuolena, sillä hän katsoo KM:ään ja näin mitä ilmeisimmin yrittää saada tämän mukaan sanahakuun (ks. Kurhila 2003: 145–146; Goodwin 1981). Katse on suunnattuna KM:ään koko esimerkin ajan lukuun ottamatta rivin 1 kohtaa *ymmärtää Anni*, jolloin Hillevin katse kääntyy alas tietokoneen näpyttelyn esittämisen ajaksi. Tässä sanahaku olisi todennäköisesti päättynyt ilman suoraa kysymystä, jos suomalainen keskustelija olisi reagoinut heti ja tuottanut suomenkielisen vastineen. Sanahaku on vuorovaikutusorientoitunutta, koska Hillevi suuntaa sen vastaanottajalle (vrt. Kurhila 2003: 211; Goodwin 1981: 141), mutta tilanne pysähtyy hetkeksi täysin, kun vastaanottajalta ei tule edes minimipalautetta kysymykseen. Hän yrittää edelleen hakea sanaa tuottaen jonkin epäselväksi jäävän ilmauksen tarkenteen *niit* jälkeen (r. 5). Tähän KM vastaa toistaen Hillevin käyttämän pronominin *nii niit tietokoneita* (r. 6), ja Hillevi ottaa saamansa

käännöksen vastaan toistamalla sen perusmuodossa *tämä on tietokone*; loppuunsaatetun haun hän vahvistaa samanaikaisella nyökkäyksellä (r. 8).

Hillevi näyttää siis suhtautuvan tähän vuorovaikutustilanteeseen kielenoppimismahdollisuutena; näin voidaan päätellä kysymysten, eleiden ja tiiviin katsekontaktin tarkastelun perusteella ja etenkin sanahaun loppuunsaattamisessa, kun Hillevi toistaa painokkaasti hakemansa suomenkielisen sanan (*tämä on↑tietokone.* r. 8). Orientoitumista puhuteltavaan tietävänä osapuolena, suomen kielen osaajana, selittää jo luvussa 3 ilmitullut asetelma: inkerinsuomalaiset ovat olleet erillään Suomen kieliyhteisöstä ja usein muistakin suomenkielisistä. Niinpä suomea puhuttaessa suomalainen on luonnollisesti kielen asiantuntijan roolissa, sillä venäjänkielisessä yhteiskunnassa eläneet inkeriläiset eivät voi olla varmoja kaikista suomen kielen sanoista ja niiden käyttöalueista. Hillevi turvautuu eleisiin hakiessaan sopivaa suomenkielistä vastinetta. Toisaalta on myös huomattava vanhuuden mahdollinen vaikutus sanahakuihin: yksittäisiä sanoja voi olla vanhana ylipäänsä vaikeampi löytää nopeasti muistista riippumatta kielestä (de Bot & Makoni 2011: 33).

Seuraavassa esimerkissä puolestaan suomalainen KM asettuu tietämättömän rooliin oma-aloitteisesti esittämällä kysymyksen käytetystä sanasta. Huomio on kielten – suomen, inkerinsuomen murteiden ja venäjän – eroissa ja niistä neuvottelussa. Alkusysäyksenä on KM:n esittämä kysymys vanhainkodin oleskelutilassa kauempana näkyvästä henkilöstä. Kaisa vastaa kertomalla henkilön toimenkuvan (r. 4), mutta kysymyksen olisi toki voinut ymmärtää toisinkin, jolloin esimerkiksi vastauksena olisi voinut olla henkilön nimi. Esimerkki osoittaa kielten erojen aiheuttavan jopa tunteita esiin nostavaa neuvottelua arkisissa tilanteissa.

5.26 K: Kaisa (’20), H: Helvi (’20), KM

```
01 KM:    kukas se hää on.
02 H:     mitä?
03 KM:    kuka se siellä oli.
04 K:     se o likka. (.) se o likka.
05 KM:    likka. (.) mikä se likka £tarkottaa.h£
06 K:     aha sanitarka (,)[siivovaa,
07 H:                      [mikä siivoo.
08 KM:                     [aa sanitarka, nii:,=
09 K:     = [ja meitä katsoo.
10 KM:    [niiniinii.   £kyllä.£
11 K:     °ahah.°
12        (2.0)
13 H:     meil o likka uborshtshikka
                        siivooja
14        (2.0)
15 KM:    mitä?
16 H:     uborshtshikka.
```

```
17 KM:     joo joo.
18 K:      vennääks tozhe. (.) siivooja.
                      myös
19 KM:     siivooja nii nii.
20 K:      siekii sanot venättä vällii. (NAURUA)
21 KM:     nii, kyllä se tulloo venättä ja (.) kyllä se sitte ku
22         täällä ellää ni mikäs siinä,
23 K:      £venäläisii ollaa£.
```

Kaisa esittelee taustalla näkyvän henkilön *likaksi* (r. 4), mutta ilmaus ei suomalaiselle kysyjälle aukene, vaan hän esittää lisäkysymyksen, joka kohdistuu sanan merkitykseen: *mikä se likka tarkottaa* (r. 5). Näin ollen se orientoi jo metakieliseen kommentointiin. Vastaukseksi tulee *sanitarka*, joka ei myöskään kuulu suomen arkisanastoon. Helvin lausuma (r. 7) avaa tätä: kyseinen henkilö siivoaa. Helvi jatkaa *likka*-käsitteen purkua toteamalla, että meillä, viitaten ilmeisesti vanhainkodin käytänteisiin tai inkerinsuomalaisiin, *likka* tarkoittaa siivoojaa (r. 13, *meil o likka uborshika*, ven. уборщик, *uborshtshik*, ’miespuolinen siivooja’; уборщица, *uborshtshitsa*, ’naispuolinen siivooja’). Hänen fokuksensa on edelleen henkilön toimenkuvassa, mutta hänen käyttämänsä sana ei ole heti selvä suomalaiselle, joka tekee tauon jälkeen avoimen korjausaloitteen *mitä* (r. 15). Helvi käsittelee sitä *uborshtshikka*-sanaan kohdistuvana ja toistaa tämän sanan. KM vastaanottaa tiedon osoittaen ymmärtävänsä (r. 17).

Topiikki ei kuitenkaan ole loppuunkäsitelty, vaan Kaisa kommentoi Helvin käyttämää ilmausta: hän toteaa, että se on venäjää (r. 17) ja tuottaa suomenkielisen vastineen *siivooja*. Kaisa jatkaa venäjän käytön kommentointia (r. 19), mikä näyttää kohdistuvan edelleen Helvin käyttämään sanaan *uborshsikka* (r. 12 ja 15). Katseen suuntaa ei tässä kohdassa kuitenkaan näy, mutta nauraessaan (r. 19) Kaisa kääntyy Helviin päin, samoin todettuaan *venäläisii ollaa* (r. 23). Venäjän puhumisen toteamisen voi tulkita jonkinasteiseksi moitteeksi, joskin Kaisa esittää sen huumorin varjolla nauraen. Toteamaa myös lieventää suomenkielisen vastineen esittäminen (r. 18). Katkelma on esimerkki siitä, että tilanteen tullen puhujat erottelevat eri kieliä ja ovat tietoisia suomen ja venäjän kielen eroavuudesta, mutta tilannetta monimutkaistaa venäjän vaikutuksen alaisena ollut inkerinsuomi (ks. luku 4.2.2). Venäläisperäiset lainat herättävät kysymyksiä, jotka eivät ole puhujillekaan helposti vastattavia, ja niiden käyttö voi aiheuttaa lievää erimielisyyttä, kuten äskeisessä esimerkissä. Kielten rajat eivät ole siis millään tavalla yksiselitteiset, mistä seurauksena on tällaista neuvottelua. Eri vastineiden hakemiseen voi mennä aikaa.

Seuraavassa esimerkissä korjausaloite tulee jälleen suomalaiselta, ja korjausjakson (r. 7–14) jälkeen päästään etenemään tarinassa. Katkelmassa Kaisa kuvaa karkotuspaikan oloja ja ruokia. KM tekee korjauspyynnön (r. 7, *mitä liha-*) kohdistaen sen yhdyssanan perusosaan (*kantservilloi*), joka tarkentuu siten ongelmakohdaksi.

5.27 K: Kaisa (’20)

```
01 KM:   ei siellä lihhaa sitte syöty (.) kallaa syötii mut ei ei,
02 K:    °kallaa kallaa°.
03 KM:   nii. (,) nii.
04       (,)
05 K:    aha kallaa kantservii. (.) onneks sil on,
06       (,)lihakantservilloi ol ja (,) miksei.
07 KM:   mitä liha-?
08 K:    lihakantservii (.) no miten sanotaa (,) molottii,
09 KM:   nii: (.) jauhe- jauhe-,
10 K:    jauhettuu nii   [sitä.
11 KM:                   [jauhettuu lihhaa.
12 K:    [aha.
13 KM:   [nii. nii:.
14 K:    jauhettuu lihhaa pantkoihe. (,) aha. (,) niit ol ja (.)
15       kaikkii kaikkii siel ol (.) laittoit ihmiset (.) laittoit
16       ruuat.
17 KM:   Amerikasta.
18 K:    °nii°.
```

Kaisa ei tässä hetkessä löydä suomenkielistä vastinetta ongelmalliseksi osoittautuneeseen kohtaan (r. 6). KM:n tarkennuspyynnön jälkeen Kaisa toistaa ensin ongelmalliseksi nousseen sanan hieman muunnettuna (*lihakantservii*) ja alkaa sitten hakea sille vastinetta (*no miten sanotaan,* r. 8). Suoran kysymyksen jälkeen hän antaa venäjänkielisen vaihtoehdon (*molottii*, ven. jauhaa, молоть, *molot*), jonka keskustelukumppani tunnistaa *nii:, (.) jauhe- jauhe-,* (r. 9). Kaisa ottaa ilmauksen käyttöönsä muokaten sen adjektiivimääreeksi: *jauhettuu*. KM täydentää ilmauksen muotoon *jauhettuu lihhaa* (r. 11) ja lopulta yhteistyönä syntyy vastine *lihakantservilloi*-sanalle: *jauhettuu lihhaa pantkoihe*, jonka Kaisa tuottaa (r. 14). Siinä on myös venäjästä lainattu suomessa tuntematon sana ’pantka’ (pantkoihe, ’pantkoihin’, ven. банка, *banka*, ’tölkki’). Kumpikaan ei osoita ilmausta ongelmalliseksi; kertomuksen kuulija ei esitä lisää tarkennuskysymyksiä, ja Kaisa näyttää kertojan roolissaan keskittyvän asiasisältöön. Katkelma osoittaa, kuinka neuvottelua merkityksistä voi syntyä niin, että suomensuomalainen tekee korjausaloitteen. Yhteisymmärrys haetaan neuvottelemalla, että meneillä oleva topiikki saadaan käsitellyksi.

5.3 Kielenkäyttökertomus identiteettien leikkauspisteenä

Sosiolingvistiikkaan suunnattu kritiikki on kohdistunut siihen, että kielellisiä ilmiöitä on selitetty muuttujilla, jotka itsessään vaativat monipuolista selitystä (Nuolijärvi 2000: 24). Identiteetti on yksi tällainen käsite. Nykyään kielentutkimuksessa identiteettiä on tapana lähestyä konstruktivistisesti (De Fina & Georgakopoulou 2012: 157).[109] Tämä lähtökohta tarkentaa

[109] Konstruktivismi on vallalla laajasti, esim. menneisyyden kertomuksia tutkinut Pauliina Latvala (2005) korostaa identiteetin olevan aina konstruktio.

identiteetin riippuvaiseksi tietystä kontekstista ja auttaa näkemään sen hienosyisesti ja moniäänisenä. Vaarana on kuitenkin ottaa tällainenkin käsitys kritiikittä lähtökohdaksi (ks. esim. Vaattovaara 2010). Identiteetti käsitetään dynaamisena, hybridisenä ja muuttuvana, tilanteisena ja neuvoteltavissa olevana: erilaisilla kielellisillä valinnoilla voidaan luoda identiteettiä eri tilanteissa. Vuorovaikutuksen voi nähdä identiteettineuvotteluina, joissa yksilöt ovat jatkuvasti asemoimassa itseään ja toisia kielen keinoin tuottaen näin uusia tapoja olla ja kuulua johonkin. (Pavlenko & Blackledge 2004b: 19–20; Tabouret-Keller 1997: 316; ks. myös Omonyi & White 2006b; De Fina & Georgakopoulou 2012: 179.) Tilanteisiin identiteetteihin orientoituminen tarkoittaa siis luopumista ennalta määritellyistä luokituksista; tutkijan on antauduttava eri tilanteissa nousevien merkitysten tarkastelulle ja havaittava se, kuinka puhujat orientoituvat eri identiteettikategorioihin, päästävä kiinni kielenkäyttäjien omiin käsityksiin (ks. Mendoza-Denton & Osborne 2010: 119–120; Bucholtz & Hall 2010: 20).

Identiteetti voi näkyä vuorovaikutuksessa osallistujien roolien kautta. Paikallisten vuorovaikutusroolien ohella vuorovaikutussosiolingvistiikassa kiinnitetään huomiota siihen, kuinka vuorovaikutuksessa tehdään näkyviksi tilanteen ulkopuoliset resurssit, kuten kuuluminen tiettyihin sosiaalisiin verkostoihin tai yhteiskunnalliset olot. Muut keskustelijat voivat hyväksyä, uudelleenarvioida tai kyseenalaistaa toisten esiinnostamia vuorovaikutuksellisia ja institutionaalisia rooleja (De Fina & Georgakopoulou 2012: 181–182). Luvussa 3 käsittelin identiteettiä sisällöllisesti, ja luvussa 4 esillä olivat puhujien ilmaisemat käsitykset ryhmistä. Tässä luvussa huomio on vuorovaikutuksessa, jolloin elämänvaiheet ovat taaempana, kun taas luvuissa 3 ja 4 vuorovaikutus oli taustalla ja diskurssissa elävät sisällöt etualalla. Seuraavaksi tarkastelen sitä, kuinka identiteetin eri puolia voi jäljittää mikrotason vuorovaikutuksessa kielenosaamista kuvaavan kielenkäyttökertomuksen kautta. Kiinnostavaa on etenkin se, missä tilanteissa kertomus esitetään ja mitä sen avulla halutaan tehdä osana laajempaa kertomista ja muistelua. Kytken tarkastelun identiteettinarratiivien tutkimukseen, ja tätä aluetta käsittelenkin ensin taustaksi.

5.3.1 Identiteettinarratiivit

Narratiivit on havaittu keskeiseksi keinoksi, jolla ihmiset antavat elämälleen merkityksen eri aikoina.[110] Kielentutkimuksessa Labov (1972) loi suuntaviivat klassiselle puhutun narratiivin tutkimukselle. Labovin tutkimille narratiiveille on ominaista, että ne ovat tutkijan aloitteesta tuotettuja kertomuksia, jotka kuvaavat henkilökohtaista menneisyyden tapahtumaa ja joilla on

[110] Identiteettinarratiiveja on käytetty monilla aloilla, ja 60- ja 70-luvuilla lähti liikkeelle narratiivitutkimuksen suuntaus, johon vaikutti myös sosiolingvistiikan kehitys (Pavlenko 2007: 164).

selvä alku, keskikohta ja loppu.[111] Myöhemmin narratiivia on lähestytty osana vuorovaikutusta, eikä sitä enää käsitetä sidotuksi tiettyyn rakenteeseen tai merkittävän elämäntapahtuman kuvailuun. Itse tarkastelen tässä narratiivina lyhyttä kertomusta yhdestä menneisyyden tapahtumasta, joka rakentuu vuorovaikutuksessa merkittäväksi identiteetin ainekseksi.

Yksi tapa tutkia narratiiveja ovat omaelämäkerralliset kertomukset kielenoppimisesta. Niiden kautta voi saada puhujien omakohtaista tietoa kokemuksista, jotka liittyvät esimerkiksi kielen oppimiseen, rappeutumiseen ja käyttöön (Pavlenko 2007: 164–165). Samaan tapaan lähestyn tässä identiteettinarratiiveja yhtenä keinona valottaa kielenmuutokseen liittyviä ilmiöitä yksilön oman äänen esiinnostajina (vrt. mas. 169). Ne toimivat yhtenä tarkastelupisteenä, johon keskittyy tutkimuksen kannalta monella tapaa keskeistä informaatiota. Tarkastelun lähtökohtana on nykyhetki: menneisyys näyttäytyy nykyisestä perspektiivistä käsin.

Kerronta on yksilön tilanteeseen sidottu näkökulma menneisiin tapahtumiin, jolloin on olennaista tutkijan sensitiivisyys narraation tulkinnallista luonnetta kohtaan ja sen huomioon ottaminen, että narratiivi kuvaa pitkälti puhujan uskomuksia (Pavlenko 2007: 180; ks. myös Block 2010: 343). Kerronta auttaa luomaan koetulle merkityksen, ja narratiivit voivat avata menneen ja nykyisen välisiä jännitteitä, joita yksilöt ja ryhmät kokevat sirpaloituneessa ja muuttuvassa todellisuudessa; fragmentoituneet ja muuttuvat identiteetit ja toisaalta pyrkimys koherenssiin aiheuttavat ristivetoa (ks. esim. De Fina & Georgakopoulou 2012: 157). Blockin (2010: 341) mukaan narratiivisissa identiteettitutkimuksissa ollaan siirtymässä kohti dialogista tai performatiivista lähestymistapaa, jota luonnehtii käsitys äänten muuttumisesta. On pidettävä yhä mielessä, että kertomukset eivät koskaan ole täysin omia, vaan yksilöllinen ääni muodostuu saatavilla olevista sosiaalisista äänistä yhteisöissä (Bahtin 1981: 293).

Erityyppisissä aineistoissa, sekä keskusteluissa että haastatteluissa, tuotetut narratiivit soveltuvat identiteettien tarkasteluun, mutta yhteisenä piirteenä on se, että pyritään saamaan yhteys identiteetin kompleksisuuteen ja että tavoitteena on yhdistellä eri tasoja, mikä tarkoittaa liikkumista mikroilmauksista kielellisten ilmausten analyysista laajempiin sosiaalisiin identiteetteihin (Block 2010: 342). Identiteettinarratiiveja voidaan tutkia itse kirjoitetuista tai kerrotuista elämäkerroista; Pavlenko (2007) ajaa syvällisempää otetta perinteisten, kirjoitettujen omaelämäkerrallisten narratiivien tutkimukseen ja näkee tärkeänä, että sisältöjen lisäksi tulisi ottaa huomioon myös kertomusten konteksti ja kielellinen muoto. Suullista narra-

[111] Labov kuvaa rakennetta käsittein abstrakti, orientaatio, juoniosa, evaluaatio ja yhteenveto (Labov 1972: 370; ks. myös Routarinne 1997: 146).

tiiviaineistoa on puolestaan käyttänyt Sarhimaa (2005), joka tarkastelee karjalaisten vähemmistöidentiteettiä keskittyen kieleen. Georgakopoulou (2007) sen sijaan on laajentanut identiteettien tarkastelun arjen vuorovaikutuksesta nouseviin kertomuksiin. Nykyisin ollaankin entistä enemmän kiinnostuneita siitä, kuinka yksilöt esittävät elämäntarinansa toisten kanssa kommunikoidessaan (Block 2010: 339).

Identiteettien ymmärtämisen kannalta tärkeää ei ole täydellinen elämäkerta. Tässä tutkimuksessa yksilöiden menneisyys on keskeisessä osassa, koska sen kautta avautuvat kielenkäytön muutokset mutta myös vuorovaikutuksessa muodostuvat identiteetit. Elämänhistoriasta kerrottaessa rakennetaan omaa kuvaa ja osoitetaan omaa paikkaa tietyssä tilanteessa. Elämäkerrallinen aineisto eri tavoin hyödynnettynä on ollut inkerinsuomalaistutkimuksissa varsin tavallista (Kaivola-Bregenhøj 1999; Vasenkari & Pekkala 1999; Miettinen 2004; Haapaniemi 2010), unohtamatta varta vasten kirjoitettuja elämäkertoja (esim. Ronkonen 1989, 1990, 1995; Mesiäinen 1990; Tynni 1990). Muiden vähemmistökielten puhujien kielinarratiiveja on tutkinut esimerkiksi Sarhimaa (2006), joka on tarkastellut erilaisten roolien ilmenemistä karjalaisten kielenkäyttöön liittyvissä kertomuksissa. Omassa tutkimuksessani on elämäkerrallista aineistoa, mutta keskityn analysoimaan vuorovaikutusta, jonka tarkastelu suhteutuu yleisempään, aiempien tutkimusten ja dokumenttien esiin nostamaan historiaan. Lähden siitä, että kielenkäyttö osoittaa suhdetta ryhmään (kieliyhteisöön), paljastaa rajoja, yhdistää ja erottaa (Tabouret-Keller 1997: 321).

Aineistossani nousee useaan otteeseen esiin kertomus, jonka voi nähdä kiteytymänä, puhujan omana yhteenvetona ja tulkintana menneestä tapahtumasta. Kertoja on kierrättänyt ja kertonut tarinaa useaan otteeseen eri tilanteissa ja vähitellen myös tottunut kuvaamaan tapahtunutta tietyllä tavalla. Tarinan paikka ja tehtävä on kuitenkin aina hieman erilainen: kertomus tulee osaksi tilannetta, jossa paikan ja ajan lisäksi merkityksellisiä ovat osallistujat ja heidän suhteensa – kertomus variaatioineen tulee edelleen keskustelukumppanien tulkitsemaksi. Identiteettejä tarkasteltaessa ei siis vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta pyritä selvittämään sitä, mitä joku faktisesti on, vaan sitä, mikä nousee tiettynä ajankohtana tai hetkenä merkitykselliseksi ja mihin puhuja haluaa kulloinkin samaistua. Kertomukset nousevat esiin eri syistä, ja analysoin kertomuksia kielen, kontekstin, osallistujien ja vuorovaikutuksen tavoitteiden kautta. Tarkastelen seuraavaksi lähemmin aineistossani toistuvaa kielenkäyttöä käsittelevää kertomusta.

5.3.2 Kielenkäyttökertomuksen piirteitä

Huomion kohteena on Kaisan eri yhteyksissä käyttämä kertomus, joka käsittelee kohtaamista venäjänkielisen naisen kanssa 1950-luvulla. Referoidussa tilanteessa venäläisnainen on todennut, että Kaisa ei ole venäläinen. Kaisan kysyttyä syytä tähän johtopäätökseen tämä on ottanut esille Kaisan poikkeavan kielitaidon. Kielenkäyttö on kiinnittänyt keskustelukumppanin huomiota, ja tapaus on jäänyt myös Kaisan muistoihin konkretisoimaan hänen kokemiaan kieliympäristön muutoksia. Kertomuksellaan Kaisa luo yhteyden menneen ja nykyisen välille, ja se kiinnittyy sekä kerronta- että tapahtumahetkeen. Kyse on siis diskursiivisesta konstruktiosta. On pidettävä mielessä se, että kertomus ja todellisuus eivät ole sama asia; narratiivit pikemmin luovat kuin heijastavat todellisuutta (Pavlenko 2007: 180).

Kertomuksesta on aineistossani viisi versiota, jotka on tallennettu kolmena eri vuonna;[112] näistä kaksi on samalta päivältä ja samasta puhetilanteesta, mutta kerronta on selvästi jakautunut kahtia, ja osat toimivat itsenäisesti. Olen merkinnyt esimerkkikatkelmiin kunkin tallenteen päivämäärän. Katkelman toistuminen osoittaa, että Kaisa on luonut tapahtumasta itselleen tietynlaisen yhteenvedon. Kertomuksen toistuvuus eri tilanteissa antaa hyvän mahdollisuuden valaista sen esiin tuomia identiteetin puolia, vaikka esimerkiksi Pavlenko (2007: 166) toteaa, että sisältöanalyyseissa on vaarana luottaa liikaa toistuvuuden merkityksellisyyteen. Myös Georgakopoulou (2007: 18) näkee ongelmallisena, että osa tutkimuksista on keskittynyt siihen, kuinka kertojat vähitellen siirtyvät melko yhtenäisiin ja stabiileihin kuvauksiin itsestään, jolloin ristiriitaisuudet saattavat jäädä huomiotta. Tässä kuitenkin yhden varioivan kertomuksen tarkastelu osoittaa päinvastoin kertomuksen olevan monipuolinen kielellisen identiteetin kuvauksen keino. Sen sijaan että kertomus edustaisi aina samaa identiteetin puolta, se toimiikin eri sävyjen esiin nostajana. Läsnä ovat laajemmat tilanteen ulkoiset roolit, joita tehdään näkyviksi, samoin kuin vuorovaikutusroolit, jotka kuvaavat suhtautumista ja osallisuutta tilanteeseen.

Kertomus esiintyy kielitaitoa sivuavissa keskusteluissa; suomen kielen käyttö on aineistossa usein esillä muun muassa KM:n esittämien kysymysten kautta.[113] Pääteeman lisäksi keskustelusta on erotettavissa tapauksittain eri alateemoja: puhe on kielitaidon ohella venäjän oppimisen tavasta ja lopputuloksesta, kieliympäristön muutoksesta ja suomalaisesta syntyperästä. Venäjän kielen myöhäisempi oppiminen ja puutteellinen hallinta sekä äidin yksikielisyys ovat asioita, jotka Kaisan puheissa toistuvat muissakin tilanteissa. Niiden voi-

[112] 25.11.06; 11.5.07; 21.5.07 a & b; 25.6.08
[113] Esim. Mitä kieltä te käytätte keskenänne?

daan katsoa olevan Kaisalle merkityksellisiä ja toistuvia identiteetin ilmaisemisen keinoja, jotka kiteytyvät tähän menneen tapahtuman esiinnostoon. Se on puhujansa historiasta yksi käteenjäänyt muisto, kuin valokuva, jota voi tarvittaessa esitellä ja osoittaa siitä yksityiskohtia.

Haastateltavien taipumus siirtyä puhumaan itselleen merkittävistä teemoista täytettyään haastattelijan antaman tehtävän tai palata niihin uudessa haastattelussa on tullut ilmi muissakin tutkimuksissa (Mustanoja 2011: 116; Karhu 1995: 96–97). Kaisalle kielenkäyttökertomus on yksi rakenteeltaankin varsin samanlaisena toistuva kertomus. En tarkastele perinteistä, pitkää kertomusta vaan sitä, kuinka lähes samanaineksisena toistuva ydinkertomus sijoittuu osaksi laajempaa vuorovaikutusta. Kaisa kertoo kohtaamisestaan venäläisen naisen kanssa aina samassa järjestyksessä mutta kertomus varioi esimerkiksi laajuudeltaan. Ydinosana ovat seuraavat lausumat venäjäksi: ’mistä tiedät, että en ole venäläinen’ (*otkuda ty znajesh shto ja ne russki*) ja ’et osaa puhua’ (*govorit ne umejesh*). Ne toistuvat kaikissa esimerkeissä peräkkäin, mutta välissä voi olla vastaanottajan minimipalaute tai esimerkiksi konjunktio *a* (’no’). Yleensä Kaisa viittaa keskustelukumppanina yhteen venäläiseen: yhdessä esimerkissä hän aloittaa monikkomuodossa *venäläiset sano* ja korjaa sitten yksikköön *venäläine sano*. Kerran hän käyttää myös yleisempää ilmausta *on sellasii ihmisiä sano*. Yhteistä on kuitenkin se, että erilainen kielenkäyttö paljastaa Kaisan ei-venäläisyyden keskustelukumppanille.

Kertomus on tuotettu erityisesti suomalaiselle kuulijalle 2000-luvulla suomen kielen aseman ollessa selvästi erilainen kuin 1950-luvun Neuvostoliitossa. Se tulee nykyhetkenä referoiduksi joka kerta alkuperäisellä kielellä, ei kuitenkaan aina kokonaisuudessaan. Seuraavassa on kaksi katkelmaa, jotka osoittavat tarinankerronnan laukaisevan koodinvaihdon; koodinvaihto toimii kummassakin tapauksessa merkkinä asemoinnin muutoksesta, vaikka alkaakin eri kohdasta (ks. Alfonzetti 1998: 193).

21.5.07 a
aha miul od- odin ee zhenzhina govorit a ty ne russki. ja
yksi ee nainen sanoo mutta sinä et ole venäläinen. minä sanon
govorit otkuda ty znajesh shto ja ne russki.
mistä sinä tiedät että en ole venäläinen

11.5.07
aha venäläiset sano, (.) #a# venäläine sannoo, a ty ne
mutta sinä et ole
russki,(.) ja gov- otkuda ty znajesh shto ja ne russki (.)
venäläinen, (.) minä san- mistä sinä tiedät että en ole venäläinen (.)

Ensimmäisessä (21.5.07 a) katkelmassa koodinvaihto alkaa kertomuksen alusta, kun siirrytään varsinaiselle näyttämölle; kertomus alkaa referoitavan henkilön esittelyllä. Toisessa esimerkissä (11.5.07) puolestaan koodi vaihtuu varsinaisen referoitavan äänen merkitsijänä: se alkaa toisen äänen esiintuomisella. Kielenvalinnan kautta voidaan ylläpitää ja muuttaa ryhmärajoja sekä luoda ja määritellä ”itseä” ja ”muita” laajemmassa poliittisessa ja historiallisessa kontekstissa (Wei 2008:13; Tabouret-Keller 1997: 315–316; ks. luku 5.2.2). Tässä venäläinen nainen on selvästi toiseen ryhmään kuuluva, mutta edustaa laajemmin koko ryhmää. Koodinvaihto yhdessä kertomuksen kanssa osoittaa näkökulman muutoksen: siirrytään menneeseen tapahtumaan mutta preesens-muodossa (ks. Laitinen 1998), ja tapahtuma kerrotaan osittain toisen äänellä.

5.3.3 Kertomus ja toiminta

Kerronta ilmenee vuorovaikutuksen keskellä erityyppisenä toimintana. Suuri osa merkityksestä löytyy tuottamishetkestä, paikallisista oloista kertomahetkellä; siitä käsin voi hahmottaa identiteetin toimintana eikä jonakin, mitä ihmiset ”ovat” (De Fina & Georgakopoulou 2012: 167; Georgakopoulou 2007: 4–5; Cashman 2005: 302). Saman kertomuskatkelman eri versioiden vertailu osoittaa, että tämä kertomus toimii tilanteen mukaan jossain määrin eri vuorovaikutustehtävässä. Tarina on paikannettavissa kerronnan huipennukseksi, joten on tarkasteltava myös sitä, miten se sijoittuu sekventiaalisesti vuorovaikutukseen.

Vanhainkodin tilanteissa orientoidutaan usein kertomaan menneestä. Muisteluun suuntaa erityisesti se, että läsnä on henkilö (KM), joka osoittaa olevansa kiinnostunut menneisyydestä. Muistelukerronnan keinoin rakennetaan myös identiteettiä: kielelliset ja narratiiviset keinot palvelevat kertojan vuorovaikutuksellisia päämääriä ja tietynlaisen omakuvan rakentamista (Pavlenko 2007: 179). Kertomus toimii dramatisoinnin ja havainnollistuksen keinona sen takia, että muut osapuolet tunnistavat kuvatun tilanteen ja siihen liittyvät merkitykset. Se sisältää siis yhteisiä resursseja, jotka ovat kuulijoille tuttuja joko oman kokemuksen tai yleistiedon nojalla.

Seuraavassa katkelmassa kielenkäyttökertomus liittyy sen havainnollistamiseen, millaiseen lopputulokseen venäjän itseoppiminen on johtanut. Vanhainkotiin vierailulle tullut suomensuomalainen Paula tiedustelee Kaisan aikoinaan leningradilaisella työpaikalla käyttämää kieltä (r. 1). Kaisa toteaa kielen olleen venäjä ja alkaa muistella nuoruuttaan, jolloin osasi venäjää paljon huonommin, äiti ei lainkaan. Paula tiedustelee venäjän oppimisen tapaa: *tuliko se venäjän kieli sitte ihan käytännön kautta vai onko sitä tullu op-* (r. 7–8). Hän tuottaa

ainoastaan *opiskeltua*-sanan ensimmäisen tavun eikä ehdi saattaa kysymystä loppuun, kun Kaisa kieltää asian ja aloittaa vastausvuoronsa korostaen oppineensa itse venäjää (r. 9), kun Paula jatkaa kesken jäänyttä vuoroaan (r. 10).

25.11.06 P: Paula (suomalainen), K: Kaisa

```
01 P:      ja siellä puhuttiin venäjää sitte.
02 K:      siel venäjää.
03         (2.0)
04 K:      sillo mie jo osasin (,) v- venättä (.) mie ko olin nuor tyttö
05         viel (.) sillon mie en osant (.)  venättä huonosti (,) aha (.)
06         äiti ei osant yhtäkä sannaa.
07 P:      mm. tuliko se venäjän kieli sitte ihan käytännön kautta vai onko
08         sitä tullu (.) op-
09 K:      EI         [opi- ei
10 P:                 [opiskeltua
11 K:      itse opin.
12 P:      [itse nii.
-> K:      [itse opin mie mie ihan sellanteen vot (,) on sellasii ihmisiä
14         sano et a ty ne russkaja a ja horoshaja (.) otkuda ty znajeshs
                      sinä et ole venäläilnen mutta olen hyvä. mistä sinä tiedät
15         [shto ne russki, £ty govorit ne umejesh£ he he
           että en ole venäläinen. et osaa puhua
16 P:      [mm
```

Kaisa reagoi nopeasti Paulan kysymykseen venäjän kielen opiskelusta: hän kiistää venäjän systemaattisen opiskelun ja korostaa, ettei saanut venäjän oppimiseen ulkopuolista apua opetuksen muodossa (r. 9, 11, 13). Paula ei lähde kyseenalaistamaan tai tarkentamaan Kaisan lausumaa *itse opin* (r. 11), vaan osoittaa samanmielisyyttä *itse nii* (r. 12). Kaisa toistaa aiemman vuoronsa, minkä jälkeen tuottaa kielenkäyttökertomuksen heti jatkoksi viestin vahvistukseksi. Kertomus on selitys, jolla Kaisa alleviivaa itseoppimisen tulosta. Se kiinnitti siinä määrin huomiota, että siitä on erikseen huomautettu suorasukaisesti (’et osaa puhua’, r. 15).

Toisessa, eri vuodelta olevassa katkelmassa (25.6.08) kielenkäyttökertomus on puolestaan tilanteeseen kytkeytyvä varaus. Tässäkin kertomuksen kautta havainnollistuu se, että venäjän osaaminen ei ollut täysin ongelmatonta, mutta riviltä 27 alkava kertomus on eri asemassa vuorovaikutuksellisesti. KM esittää ensin tarkentavia kysymyksiä Kaisan venäjän oppimisesta ja sovhoosin tulosta kylälle. Keskustelun edetessä Kaisa toteaa, että sovhoosin aikaan venäjän puhuminen jo sujui (r. 23), minkä KM vastaanottaa dialogipartikkelilla *nii* (r. 24). KM:n vuoro luo tilaa Kaisan kerronnan jatkumiselle ja osoittaa tähänastisen informaation riittäväksi. Kaisa jatkaakin ja vihjaa, että uutta tietoa on tulossa (*niät*, r. 25), mihin KM reagoi edelleen myönnytellen (*nii*, r. 26) osoittaen olevansa kuulija. Kaisa tarjoaa uutta tietoa tähän tilanteeseen: vaikka venäjää jo puhuttiin, sitä ei osattu hyvin (*ei niät, hyväst osattu*, r. 25, 27).

25.6.08 K: Kaisa, KM

```
01 KM:   mutta sitten kun työ m- menitte täällä Leningradissa töihin? (,)
02       ni sitte osasitte jo hyvin venäjää.
03 K:    sit myö jo osattii.
04 KM:   nii olitte siellä Sieverissä oppinu. (.) vai missä työ opitta.
05 K:    eeh Sieveris pit siel ol ja venäläisii ja (.) Sieverissä, sit
06       meil ol↑kolhoosi. (.) olin vaan (-) #ee#,
07 KM:   täällä (,) täällä [R-][ssa.
08 K:                        [tiäl aha yksii suomalaisii. (,) a sitte
09       ku tul sovhoosi (.) a sovhoosi pit työläisii kylä täyn v- venä
10       läisii työläisii (.) sit myö opettii me (-) venättä.
11 KM:   millos se oli se ku kylät oli täys venäläisii.
12 K:    a ku myö tultiin Sieverist poikkee [viiskymentseitsemänten vuon.
13 KM:                                      [nii nii nii et
14       sillo oli kolhoosia (.) vai sovhoosi.
15 K:    e #öö# kolhoosi. (.) sielt ku tultii poikkee siel ol (.) sit
16       tultii poikkee siel ol kolhoosi meiän kyläs [M]-vos. (.)
17       .hh a sit (,)se män poikkee tul sovhoosi. (.) aha.
18 KM:   viiskymentseitsemänten.
19 K:    viiskymentseitsemän tultii (.) sitte enstäin ol kolhoosi ja sit
20       tul sovhoosi sovhoosii pittää olla työläisii. (.) sovhoosii. sit
21       ol sit ol (-) niin paljo #e# venäläisii kylä täynnä ↑työläisii,
22 KM:   nii.
23 K:    sovhoosin työläisii. (.) sit myö jo huastettii venättä.
24 KM:   nii.
25 K:    ei niät,
26 KM:   nii,
-> K:    hyväst osattu (,) yksi nä- #ää# ö venäläin naine ku kaatso katso
28       ylläällä ja (,) a ty ne russkij. (.) hää nauro sit govor- otkuda
29       ty z(h)na hhh,
         sinä et ole venäläinen (.) hää nauro sit sano- mistä sinä t(h)ie hhh
30 KM:   mm
31 K:    otkuda ty z(h)najesh shto ja ne russkij, (.) a govorit ne
32       [umej(h)esh. .hh
         mistä sinä tiedät että en ole venäläinen (.) no et osaa puhua
```

Sen jälkeen, kun Kaisa on todennut, että venäjän osaaminen oli puutteellista, seuraa välittömästi kielenkäyttökertomus (r. 27), mutta varaus kielenkäytön ongelmallisuudesta tulee vasta, kun KM ei esitä enää lisäkysymyksiä tai kommentteja, vaan asettuu selvemmin kuulijaksi tuottaen vain dialogipartikkeleja ja luo näin tilaa Kaisan omille avauksille. Aiemmin (r. 3) Kaisa on kertonut osanneensa venäjää ilman selityksiä tai varauksia, mutta tällöin huomio on ollut oppimisen paikassa ja ajankohdassa. Kielitaidon kuvausten väliin jää haastattelunomaista vuorovaikutusta, jossa puheena on kolhoosin ja sovhoosin tulo paikkakunnalle sekä niiden työntekijät.

Kielitaidon havainnollistuksena ja asiantilan vahvistajana toimii myös seuraavan katkelman kertomus. Asetelmana on, että KM on esittänyt kysymyksen Hillevin vanhempien suomalaisuudesta ja asettunut näin tietoa hakevan rooliin. Kyseenä olevan henkilön

henkilökohtaisen taustan lisäksi informaatiota tarjotaan myös paikallisesta historiasta. Kielenkäyttökertomus on selityksen kohokohta.

21.5.07 a **H: Hillevi, K: Kaisa, KM**

```
01 KM:    ja Hillevi teiän vanhemmat (,) oli (.) ihan täältä (,)kotosin,
02 H:     joo?
03 KM:    täält      [[x]-tä.
04 K:                [tiäl kaikki tiäl nämä kaik.
05 KM:    joo.
06 K:     tiält.
07 KM:    ja hyö olivat ve- suomalaisii ihan [suomalaisii.
08 K:                                        [(-)
09 KM:    joo.
10 K:     °suomalaisii suomalaisii° ennempää ei olt suo-,
11 KM:    ei ollu muuta ku, (NAURAA)
12 K:     ei olt mie en osant e venättä,
13 KM:    nii.
-> K:     aha miul od- odin ee zhenzhina govorit (.) a ty ne russki. ja
                  yk- yksi ee nainen sanoo (.) sinä et ole venäläinen. minä
15        govorit otkuda ty znajesh shto ja ne russki,
          sanon mistä sinä tiedät että minä en ole venäläinen
16 KM:    nii.
17 K:     a govorit ne umejesh. (NAURAA)
          no et osaa puhua.
```

KM tiedustelee aluksi Hillevin vanhempien syntyperää ja tarkentaa kysymystään vielä varmistamalla, ovatko nämä kotoisin paikallisesta kylästä (r. 3). Kaisa ryhtyy Hillevin puolestapuhujaksi (r. 4) ja jatkaa tässä roolissa, kun KM esittää kysymyksen vanhempien suomalaisuudesta (r. 7). Kaisan vastaus kuvaa tilannetta yleisesti ja implikoi suomalaisasutuksen itsestäänselvyyttä (r. 10); Kaisa asettuu näin asiantuntijaksi ja asianosaiseksi. Kaisa täsmentää, että aiemmin (*ennempää*) alueella ei ollut muita kuin suomalaisia (r. 10). KM täydentää ajatuksen omassa vuorossaan *ei ollu muuta ku* (r. 11), minkä Kaisa vahvistaa (r. 12). Yhteisön demografiasta Kaisa siirtyy kuvaamaan kielitaitoaan *mie en osant e venättä* (r. 12), mikä havainnollistaa ja henkilökohtaistaa kerrottua. KM:n asetuttua kuulijaksi (*nii*, r. 13) tieto saa tuekseen menneisyyden kielenkäyttökertomuksen. Siinä taas venäläinen nainen asetetaan Kaisan puolestapuhujaksi, sen todistajaksi, että Kaisa ei kuulu venäläisiin. Kertomuksen kautta näkyvät erilaiset äänet ovat huomion kohteena seuraavaksi.

5.3.4 Kertomuksen moniäänisyys

Tarkastelun kohteena olevan kiteytyneen kertomuksen rakentumisessa kertojan ja kuulijan roolit vaihtelevat (Georgakopoulou 2007: 4–5), ja sen voi nähdä moniäänisenä ja kerroksisena. Kieli on täynnä jälkiä aiemmista kielenkäyttötilanteista (Bahtin 1981: 262–263; ks. myös Bailey 2007b: 29). Nämä äänet heijastuvat puhujan roolin vaihdoksina ja erilaisina asemoin-

teina. Dialogisen näkemyksen mukaan puhutaankin eri identiteeteistä, jotka toisaalta ovat pysyvämpiä, koska ne nojaavat historialliseen kontekstiin, toisaalta dynaamisia ja moniäänisiä (ks. Pöyhönen & Dufva 2007: 163). Kertomuksesta voi siis erottaa monia ääniä, jotka avautuvat esimerkiksi sosiohistoriallisen kontekstin kautta. Tutkimani kertomuksen kerrontatilanteet eivät eroa fyysiseltä ympäristöltään suuresti – kaikissa ollaan vanhainkodissa. Yhdessä on läsnä kaksi suomensuomalaista, muissa yksi; yhdessä keskustelussa on suomalaisen lisäksi puolestaan kaksi inkerinsuomalaista. Kaikkia tilanteita määrittää siis ainakin se, että paikalla on suomenkielinen, joka on usein haastattelijan, tietoa hakevan, roolissa.

Merkillepantavaa on, että tarkasteltava kertomus on yleensä kerrottu nauraen, mikä ohjaa tulkintaa huvittavan tarinan suuntaan ja alleviivaa siten tarinan viihdearvoa nykytilanteessa. Sitä kautta myös moniäänisyys tulee näkyviin: menneisyys tulkitaan nykyhetkessä humoristiseksi, mutta samalla nousevat esiin vakavammat sävyt. Kertomuksen kuvaamassa maailmassa osallistujien välinen suhde ei ole ollut optimaalinen ja se on aiheuttanut konfliktin, jota nykytilanteessa Kaisa kuvaa huvittuneena. Kuvatun tilanteen konflikti siis näyttäytyy nykytilanteessa myös huvittavan sävyisenä, eli se lisää tarinan kerronnallista arvoa myös tässä suhteessa. Kertomuksessa suomalainen ei läpäisekään alueen uuden asukkaan venäjän kielen testiä. Tästä kertominen eli huonon venäjän taidon korostaminen kertoo vähemmistöidentiteetistä, joka heijastelee yhteiskunnallisia jännitteitä ja uusia valtasuhteita (vrt. Sarhimaa 2005: 158). Tätä voi tarkastella seuraavan esimerkin (11.5.07) kautta, jossa kertomus on laajemmalta teemaltaan muuttuneen ympäristön havainnollistus. Kyseinen katkelma on keskustelusta, jossa puhutaan kotiseudulle paluusta karkotuksen jälkeen; lähtöalueella kieliympäristö on muuttunut varsin erilaiseksi verrattuna kyläyhteisöaikaan.

11.5.07 **K: Kaisa, KM**

```
01 KM:     takaskі tulivat sieltä Sieveristä.
02 K:      aa?
03 KM:     tulivat takaskii sielt Sieveristä[(-).
04 K:                                       [a tul- takasi ol viel sielkii.
05 KM:     on viel sielkii.
-> K:      aha venäläiset sano (,) #a# venäläine sannoo a ty ne russki.
                                                          sinä et ole venäläinen
07         (.) ja gov- otkuda ty znajesh shto ja ne russki (.)(-),
           minä san- mistä sinä tiedät että en ole venäläinen
08 KM:     nii.
09 K:      a ty govorit ne umej(h)esh. (NAURUA)
           no et osaa puhua
10 KM:     nii:.
11 K:      (NAURUA)
12 KM:     £nii£.
13 K:      ja horoshaja (.) govorit ploho.
           olen hyvä puhuu huonosti
```

14 KM: £ni(h)i£.
15 K: a mama ne skolko ne umela ne poznovat ne pokupat(.) otkuda
äiti ei osannut yhtään venäjää, ei tutustua (?) ei ostaa. mistä
16 ona,
hän
17 KM: °nii.°
18 K: utshilas po-russki (,) ja sama ploho.
19 KM: jaa jaa. (,) millo se äiti kuoli.
20 K: a hiä jäi Jakutskoihe.
21 (,)
22 KM: hää jäi Jakutskoihe.
23 K: Jakutskoihe. (.) met- hänt jätettii Jakutskoihe hää tul läsimää,
24 KM: nii.
25 K: a meiät vietii glubokyi Siever ei myö tiiettykää h- ne hautasiit
kauas
26 hänen.
27 KM: ai niin [sielä.
28 K: [°voi°,
30 KM: entäs se isä.
31 K: viel ol raskaamp ku kotont lähettii. (,) viel ol raskaamp. sison
32 kans itkettii aina.
33 KM: °o:i°
34 K: °voi°

Kielenkäyttökertomuksen voi nähdä todistavan kielenmuutoksen jyrkkyyttä: venäläisiä on muuttanut alueelle ja valtakieleksi on tullut venäjä, joten kotiinpalanneiden inkerinsuomalaistenkin oli vaihdettava kieltään. Muutokseen sopeutuminen saa Kaisan näyttämään olosuhteiden uhrilta juuri vajavaisen kielenoppimisen valossa, mutta toisaalta Kaisan kertomuksesta käy ilmi selviytyminen uusien kielellisten vaatimusten keskellä; kaikesta huolimatta äiti jotenkin elätti lapsensa yksin, vaikka ei osannut venäjää (r. 15), ja Kaisa oppi venäjää niin, että tuli toimeen venäjänkielisten kanssa. Kertomus on myös havainnollistus muuttuvasta (tai muuttumaan pakotetusta) identiteetistä. Nykyoloissa inkerinsuomalaisten lähtökohdat eivät ole kaikille ulkopuolisille selviä, ja arviointi muuttuu sitä vaikeammaksi, mitä vieraampia osallistujia on mukana. Kertomus toimii sekä lapsuuden kieliympäristön muutoksen todisteena että siltana nykyhetken ja menneisyyden välillä: se, miten venäjänkieliseen ympäristöön ja venäjän taitoihin on tultu, on aiheuttanut konfliktin. Kertomuksessa on ulottuvuuksia eri suuntiin: kuvattuna tapahtuma-aikana se todistaa puhujansa ei-syntyperäisyyttä venäläiselle, erottumista valtakielisestä puheyhteisöstä, kerrontahetkellä se puolestaan on syntyperäisen suomenkielisyyden ja suomalaisiin kuulumisen todiste suomenkieliselle puhekumppanille. Huono venäjän osaaminen käy ilmi toisen äänellä (r. 6–7, 9), ja tämä toinen on luettavissa auktoriteetiksi valtakielisen yhteisön edustajana.

Seuraavassa kielenkäyttökertomus toistuu kahteen otteeseen tilanteessa, jossa puhe on venäjänkielisestä koulusta ja kommunikoinnista venäläisten kanssa. Hillevi osaa

Kaisaa paremmin venäjää, koska on käynyt venäjänkielisen koulun. Mukaan tulee mukautumista kannattavan vähemmistön edustajan ääni: kun elettiin venäjänkielisessä yhteisössä, tähän oli hyvä sopeutua oman etunsakin vuoksi.

21.5.07 b **H: Hillevi, K: Kaisa, KM**

01 KM: mutta minkä takia työ menitte sinne venäjälle- venäläiselle luo-
02 kalle.
03 H: no oppimaa venäjä kieltä,
04 KM: oppimaa nii.
05 H: venäläiste o- kans elettii. (.) pittää osata.
06 KM: ihan sen takia [joo.
07 H: [kaniesno.
tietysti
08 KM: joo joo.
09 H: venäläiset hyvät ihmiset hyvin ossaa puhella
10 KM: joo.
11 H: nyt ossaan. (.) hyväst.
12 KM: just.
13 H: (---) huonoo ossaa mie hyväst.
-> K: aha. (,) ty ne russkij. (.) otkuda ty znajesh shto ja ne russkij
15 (.) govorit ne umej(h)esh.
16 KM: ää.
17 K: (NAURAA)
18 KM: Hillevi ootteko sitä mieltä että hää Kaisa ei vieläkää ossaa
19 oikein venäjää puhua.
20 H: ei oo mitä mie ossaan tehä.
21 KM: [mutta
22 H: [a mie ossaan.
23 KM: nii (.) mutta ku työ kuuntelette ku Kaisa puhhuu venäjää ni onko
24 se onko se vähän huonoo (NAURAHDUS)
25 H: on.
26 KM: on(h)
-> K: huonoo huonoo (NAURAHDUS)(,) (-) huonoo. a mie suotta sanon
28 hänelle hiä sannoo (.) ty ne russki otkuda znajesh ja znaju
29 [shto ja ne.
sinä et ole venäläinen mistä tiedät minä tiedän [että minä en ole.
30 H: [(-)
31 K: aha t(h)y ne govorit ne umejesh.
aha ***s(h)nä et osaa puhua***
32 KM: ää
33 K: ja znaju shto ja umeju ja [horoshi govo-
minä tiedän että osaan olen [hyvä puhu-
34 KM: [nii
35 K: hh haha otkuda znajesh (,) pervyi slova uzhe ne to he ah
puhu- hh haha mistä tiedät ensimmäisestä sanasta jo ei se he ah
33 KM: aivan.
34 (,)
35 K: a maja mama niskolko ne umela.
mutta äitini ei osannut yhtään.
36 KM: nii?
37 K: ne ne pokupat ne poznovat.
ei ei ostaa ei tutustua

Hillevin roolia voisi luonnehtia osaajaksi, sillä hän tuo esiin itsensä kompetenttina kansalaisena, joka tekee järkivalintoja: kun eletään venäläisten kanssa, on syytä myös osata venäjää,

ja tämän hän mainitsee syyksi venäjänkieliseen kouluun menolle (r. 5). KM esittää tarkennuskysymyksen (r. 6), jota Hillevi käsittelee itsestäänselvänä. Hän myös ilmoittaa osaavansa nyt hyvin venäjää (r. 11) ja kontrastoi taitoaan muihin, huonommin venäjää osaaviin (r. 13). Kaisan mukaantulo keskustelun tässä vaiheessa tapahtuu suoraan kielenkäyttökertomuksen kautta (r. 14). Hän tuottaa sen venäjäksi ilman johdattelua *aha*-partikkelin jälkeen. Kielenvalinta erottaa sen muusta kontekstista. Toisin kuin Hillevi, Kaisa tuo itsensä esiin ei-kompetenttina venäjänpuhujana kuulijoille mitä ilmeisimmin tutusta kertomuksesta nousevan avainrepliikin avulla (r. 31): se on keino havainnollistaa tätä identiteettiä.

Kielenkäyttökertomus (r. 14–15) saa KM:n tiedustelemaan Hillevin näkemystä Kaisan kielitaidosta: ensimmäiseen kysymykseen (r. 18–19) Hillevi jatkaa oman kielitaitonsa kuvausta, mutta KM jatkaa vastauksen hakemista toisella johdattelevalla kysymyksellä: *mutta ku työ kuuntelette ku Kaisa puhhuu venäjää ni onko se onko se vähän huonoo* (r. 23–24). Tähän Hillevi vastaa ykskantaan myöntävästi (*on*, r. 25). Ollaan siirrytty humoristiseen moodiin, mistä kertoo se, että KM toistaa Kaisan vastauksen nauraen (r. 26) ja Kaisa edelleen vahvistaa asiantilan naurahtaen (*huonoo huonoo*, r. 27). Tätä seuraa uudelleen kielenkäyttökertomus, jonka Kaisa esittää nyt laajempana referoiden pidemmästi keskusteluaan venäläisnaisen kanssa. Jo ensimmäisestä sanasta tälle on ollut selvää, ettei Kaisa ole venäläinen (r. 35). Kielenkäyttökertomuksen viestiä huonosta kielitaidostaan Kaisa kontrastoi kuitenkin äitinsä tilanteeseen. Tämä ei puhunut venäjää millään lailla (r. 35, 37). Näin ollen äidin ääni syventää ja moninaistaa vähemmistön edustajan kokemusta: huonossa osaamisessa oli erilaisia tasoja, joista oli myös omanlaiset seurauksensa. Tämä käy ilmi myös seuraavassa katkelmassa (r. 5–6), jossa Kaisa puhuu ensin omasta kielitaidostaan ja kontrastoi itseään äitiinsä. Venäjän itseoppiminen liittyykin tässä esimerkissä siihen, että oppimistulokset ovat sen takia jääneet heikommiksi, kuten myös identifioituminen valtakieleen.

25.11.06 K: Kaisa, P: Paula (suomalainen)

```
01 P:    ja siellä puhuttiin venäjää sitte.
02 K:    siel venäjää.
03       (2.0)
04 K:    sillo mie jo osasin (,) v- venättä (.) mie ko olin nuor tyttö
05       viel (.) sillon mie en osant (.)  venättä huonosti (,) aha (.)
06       äiti ei osant yhtäkä sannaa.
07 P:    mm. tuliko se venäjän kieli sitte ihan käytännön kautta vai onko
08       sitä tullu (.) op-
09 K:    EI         [opi- ei
10 P:               [opiskeltua
11 K:    itse opin.
12 P:    [itse nii.
-> K:    [itse opin mie mie ihan sellanteen vot (,) on sellasii ihmisiä
```

14 sano et a ty ne russkaja a ja horoshaja (.) otkuda ty znajeshs
sinä et ole venäläilnen mutta olen hyvä. mistä sinä tiedät
15 [shto ne russkij, £ty govorit ne umejesh£ he he
että en ole venäläinen. et osaa puhua
16 P: [mm

Kaisan kertomus heijastaa kielen oppimisen motivoituneen ulkoisesta välttämättömyydestä, elämänpiirin muutoksesta, ja itseoppimisen korostaminen implikoi selviytymistä, mutta myös jonkinlaista ulkopuolisuutta uudessa tilanteessa. Etenkin nykytilanteessa, venäjänkielisessä yhteiskunnassa suomalaiselle asiaa selitettäessä, tämä tosiseikka toimii myös erottumisen takeena. Ulkopuolisuus suhteessa venäläisiin ja menneisyyden riitasointu toimivat keinona lähentyä suomalaiseen keskustelukumppaniin.

On syytä pohtia yleisemminkin, kuinka paljon tutkittavien elämänhistorian kokemukset ovat vaikuttaneet heidän haluunsa oppia valtakieltä tai heidän esiintuomaansa identiteettiin tänä päivänä. Venäjän taitojen kehittymiseen on monia syitä, mutta asenteelliset ja identiteettiin liittyvät tekijät eivät ole suinkaan merkityksettömiä. Vastaavanlaisia kysymyksiä toisen kielen omaksumisesta on tuonut esiin Norton (2000: 5): hänen mukaansa toisen kielen omaksumisen teoriaa pitää kehittää niin, että se ottaisi huomioon identiteetin käsitteen osana laajempia sosiaalisia rakenteita, joita tuotetaan uudelleen jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa (mts.16). Nortonin (2000: 22) kysymyksenä on, kuinka oppijat jäsentävät kokemuksiaan ja mihin asti tietyt historialliset muistot vaikuttavat heidän panokseensa kielen oppimisessa. Kaisan tapauksessa niillä näyttäisi olevan selvät seuraukset toimintaan.

Vuorovaikutuksessa löydettävistä narratiiveista on saatavilla sisältäpäin tulevaa tietoa ihmisten elämästä. Uusissa konteksteissa vanhat ainekset näyttäytyvät hyvin eri valossa. Itsestäänselviä identiteettejä ei kyseenalaisteta, mutta kilpailutilanteessa ne ovat erityisen näkyviä (Pavlenko & Blackledge 2004b). Yksilöllinen tarina luo yhteyden kielen muuttumisen prosesseihin ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Muistelu kaikkine yksityiskohtineen myös täydentää laajempaa kuvaa menneisyydestä. (Pavlenko 2007: 165.)

5.4 Yhteenvetoa

Sosiolingvistisesti katsottuna monikielinen ihminen on toimija, jolla on käytössään monimutkaisia kommunikatiivisten resurssien yhdistelmiä. Ne eivät ole keskenään tasapainossa – tiettyjä resursseja käytetään enemmän kuin toisia – ja niitä myös arvostetaan eri tavoin (Wei 2008: 14). Epätasapaino käy selvästi ilmi inkerinsuomalaisten vuorovaikutusta tarkastelemalla: historia on jättänyt jälkensä puhujien käytettävissä oleviin resursseihin. Luvussa 5.1 kuvasin tutkittavien kielellisiä resursseja: ryhmittelin ne murrepiirteisiin ja venäjän vaikutukseen,

puhekielisyyksiin ja kirjakielisyyksiin ja pohdin vielä suomen kielen resurssien riittävyyttä. Resurssien kuvauksen tavoitteena oli havainnollistaa suomen kielen kirjoa, jota tämän tutkimuksen osallistujien puhe edustaa ja joka on varsin selvästi havaittavissa vuorovaikutuksessa jo vanhimpien tutkittavien kesken, kuten alaluku 5.1.5 osoitti. Seuraavien lukujen tarkastelussa keskityin nimenomaan vanhoihin puhujiin.

Luvussa 5.2 tarkastelin venäjää suomenkielisen keskustelun osana. Otin esille tapauksia, joissa eri kielillä on erilaisia tehtäviä vuorovaikutustilanteissa, mutta aluksi näytin myös sen, että eri resursseja voidaan käyttää vapaasti, ilman selvää paikallista vuorovaikutusfunktiota. Venäjän vaikutus on ollut tutkittavien kieliympäristössä suuri, ja sen vuoksi koodit voivat vaihdella varsin tunnusmerkittömästi. Olen kuitenkin keskittynyt erityisesti tapauksiin, joissa vuorovaikutusfunktiot ovat havaittavissa. Tilanteet ovat monitasoisia, ja niissä tapahtuva neuvottelu kertoo orientoitumisen ja osallistumisen muutoksista, asennonvaihdoksista, jotka syntyvät edellisten vuorojen tulkinnasta ja muiden puhekumppanien toiminnasta. Otin esille tapauksia, joissa koodinvaihto toimii retorisena tehokeinona, kontrastin luojana, eri äänten korostajana tai etäisyyden ja läheisyyden ilmaisijana. Aina puhuja ei kuitenkaan osoita hyväksyvänsä eri koodia kerronnan keinoksi; koodinvaihdon tunnusmerkkisyys on erityisen selvästi havaittavissa silloin, kun puhuja itse alkaa kommentoida käyttämäänsä kieltä. Suomen ja venäjän vaihtelua keskustelussa tarkastelin erityisesti osallistumisroolien kautta; monikielisessä vanhainkodissa etenkin suomalaisvierailijan ollessa paikalla syntyy tilanteita, jolloin kaikilla ei ole samanlaista pääsyä puheena olevaan asiaan. Tarkastelin yhtä monenkeskistä keskustelua erityisesti osallistumiskehikon avulla: katseilla ja suorilla kehotuksilla oli merkitystä yhteisen ymmärryksen saavuttamisessa. Katkelma toi näkyviin myös keskustelijoiden orientoitumisen tilanteeseen: informaatiota pyrittiin jakamaan sitä tarvitseville, sekä suomensuomalaiselle että venäjänkieliselle, eivätkä tietävien ja tietämättömien roolit olleet yksiselitteisiä. Kaksikielisen vanhuksen puhetta tulkattiin, koska tämä ei itse valinnut puhutellun ymmärtämää kieltä.

Tarkastelin myös vieraan koodin aiheuttamien vuorovaikutuksen ongelmien ratkaisua. Neuvotteluja aiheutti esimerkiksi vieraaksi tunnistettu tai nostettu elementti. Puhuja voi osoittaa käyttämänsä sanan erityiseksi kehystäen mahdollisen ongelmakohdan metakielisesti, tai hän voi lähteä hakemaan suomenkielistä vastinetta toiselta keskustelijalta asettuen oppijan rooliin. Toisaalta suomenkielinen voi esittää korjausaloitteen kuulemastaan sanasta. Toisen korjaaminen on mahdollista mutta harvinaista.

Lopuksi otin esille sen, kuinka kielellinen identiteetti rakentuu kerronnan keinoin (5.3). Tarkastelun kohteena oli kielenkäyttöä käsittelevä kertomus, joka toistui aineistos-

sa useaan kertaan. Lähestyin kertomusta identiteettinarratiivien tutkimuksen kautta, ja osoitin, että kertomus toimi välineenä, jolla puhuja, Kaisa, rakensi identiteettiään menneisyyden tapahtuman kautta. Kertomuksen ydin oli, että erilainen kielenkäyttö paljasti aikoinaan Kaisan ei-venäläisyyden, ja tämä tarina käy nykypäivänä vahvana todistusaineistona puhujan suomalaisuudesta. Kertomuksen lähempi tarkastelu vuorovaikutuksessa osoitti, että sillä oli erilaisia tehtäviä eri tilanteissa: se oli havainnollistamassa itseoppimisen lopputulosta, osoittamassa varausta kielitaidosta ja vahvistamassa sanottua. Kertomus välittää myös vähemmistön edustajan äänen: toisaalta sen kautta nousi esille valtakieleen heikosti identifioituva puhuja, toisaalta selviytyjä, joka kuitenkin oppi jollain lailla venäjää. Kaiken kaikkiaan erottautuminen valtayhteiskunnasta oli tarinan yksi keskeinen funktio.

Monitahoisen kielenkäytön ja kielellisen vaihtelun taustalla ovat laajat yhteiskunnalliset muutokset, joiden vuoksi suomen kieli on saanut uutta kielellistä ainesta mutta myös värittynyt eri tavoin puhujien mielissä. Monikielisyys näyttäytyy siis ideologisena, ja siihen liittyy monenlaisia sosiaalisia prosesseja ja se aktivoituu paikallisessa kontekstissa (Wei 2008: 15). Koko ajan on kuitenkin pidettävä mielessä, että sosiolingvistisesti tarkastellen kontaktissa eivät ole varsinaisesti kielet vaan eri kieliä puhuvat ihmiset (Wei 2000: 3); nämä ihmiset tuovat keskusteluun eri ääniä, jotka aktivoivat muiden kokemuksia ja tulkintoja.

6 Inkerinsuomalaisten kielenkäytön kokoavaa pohdintaa

Tutkimuksessani olen tarkastellut kielitilannetta ja kielenkäyttöä Pietarissa ja entisellä Inkerinmaalla, joka sijaitsee maantieteellisesti lähellä Suomea. Taustana on se, että aikoinaan alueella on ollut melko yhtenäinen suomalaisasutus ja suomenkielisiä toimintayhteisöjä omaleimaisine puhemuotoineen, inkeriläismurteineen, jotka muodostuivat siirtolaisten lähtömurteiden pohjalta. 1900-luvulla yhteisöt kokivat suuria muutoksia, ja etenkin venäjästä tulleiden vaikutteiden takia inkeriläisten puhumaa suomea on voinut verrata esimerkiksi muihin siirtolaisvarieteetteihin. 1900-luvun aikana inkerinsuomalaiset ovat vaihtaneet kieltä suomesta venäjään.

Inkerin-tutkimus on ollut vilkasta viime vuosikymmeninä, ja aluetta sekä kulttuuria on lähestytty uusista näkökulmista. Inkerin olemassaolo on kyseenalaistettu ja myös sitä on kritisoitu, että yhtenäistä aluetta ja kulttuuria uusinnetaan mielikuvissa, vaikka todellisuus on nykyään toinen (Miettinen 2004; Linnakangas 2004; Rappu 2008). Entisellä Inkerinmaalla perinteisten tunnusmerkkien, suomen kielen ja luterilaisuuden merkitykset ja rooli

ovat muuttuneet. Lisäksi suurin osa inkerinsuomalaisten jälkeläisistä elää muualla kuin perinteisellä alueella.

Kielenvaihdon vääjäämättömyys on tullut ilmi jo aiemmissa Inkeriä koskevissa tutkimuksissa, joihin olen nojannut, mutta olen kartoittanut sitä, mihin ei vielä ollut tartuttu: todellista kielenkäyttöä ja yksilöllisiä kielivalintoja ruohonjuuritasolla. Tutkimuksessani olen osoittanut, että yhteiskunnan muutokset näkyvät yksilöiden tekemissä kielellisissä valinnoissa ja niitä koskevissa kertomuksissa sekä todellisessa kielenkäytössä tänä päivänä. Olen osoittanut, että yksilötasolla on monia poikkeuksia valtavirrasta. Olen tarkastellut niitä laadullisen tutkimuksen keinoin, ja näiden poikkeusten analysointi on auttanut ymmärtämään kielellisen todellisuuden monipuolisuutta: kielenvaihtotilanne sisältää monia muuttujia, joita ei ole mahdollista esittää syvällisesti, jos tutkimuskohteena ovat laajat otokset.

On muistettava, että kielenkäytön tarkastelu muutamien yksilöiden kautta voi antaa vääristyneen kuvan kielitilanteesta kokonaisuudessaan; suomen kielestä ja inkeriläisyydestä täysin vieraantuneet eivät ole valikoituneet haastatteluihin. Kuitenkin tässä tutkimuksessa huomio on ollut siinä, mitä suomen kielestä on vielä jäljellä ja mitä uutta sen pohjalta on nousemassa, ja tämä kuva piirtyy suomea eri tavoin taitavien äänellä. Tutkimukseni on tehty tilanteessa, jossa suomenkieliset kieliyhteisöt ovat hiipumassa, ja siksi on välttämätöntä myös ottaa huomioon kaikki se, mistä tähän tilanteeseen on tultu ja toisaalta se, mitkä käsitteet edelleen elävät diskurssissa. Lähestymistapani ei kuitenkaan ole ollut yhden kielimuodon jäänteiden jäljittäminen, vaan suomenkielisyyden moninaisuuden osoittaminen. Myös vanha murre on osa tutkimustani, ja olen osoittanut sen elävän paitsi osana joidenkin vanhusten puheenpartta, myös siinä mielessä, että kaikilla tutkituilla on siitä jonkinlainen mielikuva ja he pystyvät ottamaan siihen kantaa – usein etäisyyttä osoittaen. Sen rinnalla käytetään ja on käytetty kuitenkin muitakin kielimuotoja, joita ei voi sivuuttaa. Murteiden uudenlainen käyttö koodinvaihdon keinona, mihin muutamat tutkittavani viittaavat, olisi kiinnostava jatkotutkimuksen aihe.

Kielenkäytön muutos on ollut huomattavan nopea, sillä kielitilanne on muuttunut suomenkielisestä vallitsevasti venäjänkieliseksi yhden yksilön elämän aikana. Vanhukset ovat olleet keskeisiä tutkittaviani, koska he ovat itse käyneet läpi koko muutoksen kaaren ja edustavat sitä sukupolvea, jolla on omakohtaista kokemusta suomenkielisestä kyläyhteisöstä. Nuorempien mukanaolo syventää kokonaiskuvaa ja täydentää vanhusten kautta välittyvää käsitystä kielitilanteesta. Kielenkäytön historioissa ja nykypäivässä on paljon samaa mutta myös äänten moninaisuutta; tämä pätee kenen tahansa puhujan kohdalla. Kokoan seuraavaksi

työn tärkeimpiä tuloksia ja pohdin lähestymistapaa ja edelleen jatkotutkimusta kaipaavia aiheita.

6.1 Etnografisesti orientoituneen tutkimuksen ja metodien arviointia

Aineisto perustuu etnografiseen kenttätyöhön, mikä määrittää pitkälti myös aineiston ja koko tutkimuksen luonnetta. Vanhainkodissa tallennetut tilanteet ovat olleet satunnaisia, mutta näennäisestä satunnaisuudesta muodostuva kokonaisuus on osa etnografisen tutkimuksen olemusta. Osallistuva pitkäaikainen havainnointi auttaa esimerkiksi hahmottamaan tyypillistä ja epätyypillistä.

Aineiston perusteella yksittäisiä puhujia ei ole mahdollista vertailla systemaattisesti keskenään, koska se sisältää hyvin erilaisia tallenteita vanhainkodin tilanteista kertaluontoisiin haastatteluihin eri-ikäisiltä puhujilta. Tarkastelutapa on kvalitatiivinen, enkä esitä mitään kvantitatiivista analyysia. Esimerkiksi kielenpiirteiden variaation esittely luvussa 5.1 on otteeltaan kuvaileva, koska tässä lähestymistavassa yksilöiden vertaaminen systemaattisesti sen mukaan, kuinka he käyttävät eri variantteja, ei ole mielekästä. Olen kuvannut variaatiota puhekielisyyden, perinteisten murteiden, kirjakielisyyden ja suomen kielen resurssien riittävyyden kannalta; nämä yhdistyvät eri tavoin eri puhujilla, mutta toisilla tiettyjä kielenpiirteitä on muita enemmän. Olen ottanut esille joitakin yksilöitä, joiden kautta erot havainnollistuvat ja osoittavat nykyistä kielenkäytön vaihtelevuutta. On lisäksi muistettava, että käsittelen nimenomaan tutkimieni puhujien suomen kielen käyttöä, mistä seuraa se, että venäjän käyttö ja venäjänkieliset toimintaympäristöt, jotka ovat keskeinen osa inkerinsuomalaisten nykytodellisuutta, jäävät lyhyiden mainintojen varaan.

Olen lähestynyt kielenkäyttöä nauhoitetun aineiston, osallistuvan havainnoinnin ja aiemman tutkimuksen perusteella ja nostanut esiin kiinnostavina pitämiäni ilmiöitä yksilöiden äänellä. Alun perin tarkoituksenani oli luoda kielellisiä muotokuvia, mutta luovuin niistä, koska tähän aineisto ei antanut riittävää pohjaa: toisista osallistujista oli enemmän tietoa kuin toisista. Lisäksi kielelliset muotokuvat olisivat voineet yksilöidä liikaa puhujia eivätkä ne olleet myöskään kokonaisuuden kannalta olennaisia: vuorovaikutuksen tarkastelu pohjautuu satunnaisiin tilanteisiin eikä eri yksilöiden systemaattiseen seuraamiseen ja kuvaamiseen. Toisaalta jotkut yksilöt ovat enemmän näkyvillä, ja heistä voi piirtyä profiilikuva. Tämä pätee etenkin Kaisaan, joka on kaikkein useimmin esillä, koska häneltä on eniten aineistoa.

Tässä tutkimuksessa menneisyyden kielenkäyttövalinnat tulevat ilmi nykypäivän kerrontatilanteissa, kun keskusteluissa katsotaan taaksepäin. Niitä on siten tulkittu sekä nykyhetken kerrontatilanteen että menneisyyden erilaisten olojen valossa. Perspektiivi on

ollut näin vahvasti diakroninen, mutta samalla törmätään vuorovaikutussosiolingvistiikan haasteeseen siitä, mihin relevantti taustatieto rajataan; tässäkin tosin etnografinen ote tasoittaa rajanvedon ongelmaa.

Koska tavoitteena on ollut ymmärtää monitahoista ilmiötä, on myös ollut perusteltua lähestyä sitä eri suunnilta. Olen lähtenyt liikkeelle kielisosiologisesta lähestymistavasta, jonka avulla olen kuvannut kielenvaihtoa ja kielenkäytön muutoksia laajemmassa kontekstissaan (luku 3). Kieliasenteita olen lähestynyt puhujien omista näkemyksistä lähtien; nämä näkemykset olen tulkinnut laajemman yhteiskunnallisen tilanteen valossa (luku 4). Arvostukset heijastelevat ympärillä olevaa tai kuviteltua kielenkäyttötodellisuutta. Lopuksi olen tarkentanut huomion vuorovaikutukseen joissakin kielenkäyttötilanteissa ja tarkastellut sitä, mitä keskustelussa todellisuudessa tapahtuu (luku 5). Olen siis havainnollistanut kielitilannetta vuorovaikutusaineistolla. Syvyys tulee keskityttäessä muutamiin kielenkäyttötilanteisiin ja valottamalla niitä eri puolilta. Koko työn läpäiseviä teemoja ovat monikielisyys, kielten rajat ja kielenkäytön muutos, vanhuus sekä identiteetit ja kielelliset käsitykset.

6.2 Kielten rajoja ja kielenkäytön muutoksia

Yhtenä koko työn läpikäyvänä teemana ovat kielten rajat. Inkerinmaalla asukkaat ovat olleet aikojen kuluessa kaiken aikaa jollain tapaa kontaktissa muihin kieliin, ja erityisesti venäjä on vaikuttanut alueella puhuttuihin suomen murteisiin. Rajankäynti venäjän kielen ja inkerinsuomen välillä on monitahoinen. Puhujat nimeävät vanhan murteen yleensä sekakieleksi, sillä murteeseen on sulautunut runsaasti venäjästä lähtöisin olevia lainoja. Nykyään kuitenkin venäjän osuus kielessä on entistä suurempi ja myös venäjänkieliset jaksot suomenkielisen puheen keskellä ovat tavallisia; puhujat voivat itse kommentoida omaa venäjän kielen käyttöään, yleensä pahoitellen tai muuten osoittaen rikkoneensa mielessään olevaa yksikielisyyden normia. Kielten rajapinnat tulevat esiin etenkin suomalaisen kanssa keskusteltaessa, sillä kielimuotojen eroista ollaan selvästi tietoisia. Lisäksi vuorovaikutuksessa syntyy neuvotteluja sanojen merkityksistä, jos venäjää taitamaton suomenkielinen ei ymmärrä venäjäperäisiä ilmauksia. Jos taas ymmärrysongelmia ei synny, on mahdollista, että erilaiset kielelliset elementit toimivat vain vuorovaikutuksen resurssina. Kielenkäyttö on usein käytännöllistä selviytymistä: yritetään tulla ymmärretyksi ja toimia sillä keinolla, joka kussakin tilanteessa tuntuu tarkoituksenmukaisimmalta tai mahdolliselta.

Tietyt kielen domeenit Inkerinmaalla ovat olleet ainoastaan suomenkielisiä, selvimpänä esimerkkinä Inkerin luterilainen kirkko (luku 3.1.5). Kirkon uuden nousun jälkeen tämäkin käyttöalue on joutunut muutosten keskelle, ja kirkko on siirtynyt enenevästi venäjän

käyttöön, koska seurakuntalaiset ovat venäjänkielistyneet. Kirkossa kielen vahva sidos perinteisiin, kulttuuriin ja tunteisiin on varsin näkyvä, mutta kieliyhteisön muuttuessa suomen kielen rooli on muuttumassa symboliseksi ja historialliseksi inkerinsuomalaisuuden tunnukseksi, eikä sitä voi keinotekoisesti ylläpitää. Yhteisöjen hajoamisen takia muutkin suomen kielen käytön alueet vähenivät 1900-luvun aikana dramaattisesti. Se, että 1980-luvulla syntynyt inkerinsuomalainen ylipäänsä puhuu suomea, on merkki kielen säilyttämisestä: entisen suomalaisyhteisön kieli on siirtynyt vanhemmilta lapselle ilman katkosta, ja suomen kieli on jossain muodossa yhä mahdollinen kommunikointiväline. Toisaalta sama puhuja on osoitus kielen vaihdosta, sillä kielimuoto on muuttunut selvästi eikä ole enää inkerinsuomi.

Jo aiempien tutkimusten perusteella on selvää, että suomenkielisiä kielenkäyttötilaisuuksia on yhä vähemmän ja venäjä alkaa olla entistä luontevampi kieli inkerinsuomalaisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Suomensuomalaiset ovat tänä päivänä selvin motivaatio suomen kielen käyttöön. Erilaisia suomenkielisiä puhetilanteita nykypäivänä niin kirkon piirissä kuin muissakin yhteyksissä voisikin kartoittaa lähemmin, ja tutkimusta voisi jatkaa siitä, kuinka sekä nuoret että vanhat kommunikoivat suomensuomalaisten kanssa ja miten vuorovaikutus vaihtelee tilanteittain. Kielellisten resurssien epäsymmetria suomenkielisessä vuorovaikutuksessa aiheuttaa neuvottelua sekä näkyy esimerkiksi siten, että suomensuomalainen on tietävän ja inkerinsuomalainen tietämättömän roolissa (vrt. Kurhila 2006). Yksi kysymys voisi olla se, miten venäjäväritteisiä perinteisiä murteita käytetään esimerkiksi koodinvaihdossa.

6.3 Identiteetti ja kielikäsitykset tässä tutkimuksessa

Identiteetti ja siihen läheisesti liittyvät kielelliset käsitykset tulevat ilmi jollain tapaa kaikissa luvuissa: kielisosiologian yhteydessä suomenkielisyyden ja suomalaisuuteen kuuluvuuden kautta, kielikäsityksiä tarkasteltaessa identiteetti nousee esiin esimerkiksi ryhmärajoista puhuttaessa. Vuorovaikutuksen näkökulmasta puolestaan olen tarkastellut sitä, kuinka puhuja voi tietyn kertomuksen kautta osoittaa identiteettiään. Identiteetin tapaan tilannesidonnaisesti olen lähestynyt asenteita ja kielellisiä käsityksiä, jotka tulevat hyvin lähelle identiteettiä. Esimerkiksi oman suomenkielisen taustan korostaminen on nähtävissä tietyssä tilanteessa sekä identiteetin että kielikäsitysten ilmaisijana. Kielikäsityksiä olen tutkinut puhujien omien määrittelyjen pohjalta nojautuen sekä kansanlingvistiseen että muuhun kieliasennetutkimukseen.

Identiteetin käsite on varsin rasitteinen, koska sitä on käytetty monissa eri tutkimussuuntauksissa ja -yhteyksissä. Olen kuitenkin havainnut sen tarpeelliseksi esimerkiksi

kuvatessani sitä, mihin puhuja samastuu ja mistä tekee eron; usein voisi olla osuvampaa puhua kielellisestä identifioitumisesta, joka kuvaa paremmin käsitystä identiteetin tilanteisuudesta. Täsmällisemmin olen kiinnittänyt huomion nimenomaan kielelliseen identiteettiin, jota kautta olen lähestynyt tutkittavien orientoitumista kieliyhteisöihin ja kieliin (luku 3.3). Esimerkiksi menneiden yhteisöjen suomenkielisyys on identiteetin käyttöainetta, johon voidaan vedota. Selvää on myös nuorempien sukupolvien tekemä pesäero murteiden käyttöön; murteet nähdään hyödyttöminä ja selvästi vanhimman polven omaisuutena, jota ei ole tarpeenkaan siirtää eteenpäin.

Yksilöt erottuvat toisistaan tekemiensä valintojensa perusteella, vaikka eriasteinen identifioituminen suomalaisiin ja suomenkielisyyteen onkin nykypäivänä yhteistä. Esimerkiksi 1920-luvulla syntynyt Hillevi korostaa rationaalisuutta kielivalinnoissaan: hän meni venäjänkieliseen kouluun, koska eli venäjänkielisessä yhteisössä ja tarvitsi tätä kieltä. Toisaalta hän tuo esiin myös suomalaisuutensa ja ”puhtaan” suomen kielen taitonsa sekä erottumisensa venäläisistä. Samaan ikäluokkaan kuuluva Kaisa puolestaan kertoo useissa yhteyksissä siitä, kuinka hänet tunnistettiin ei-venäläiseksi huonon venäjän taitonsa takia ja kuinka hän opetteli venäjän itse, käytännön pakottamana. Myös hän puolustaa sitä, että on legitiimisti ja itsestäänselvästi suomalainen: syntyperäinen suomenkielisyys, sosiohistoriallinen tausta ja verenperintö ovat hänelle keskeisiä todisteita siitä. Hän kuitenkin tuo myös esiin selviytymistään ja sopeutumistaan uusiin oloihin, mutta jyrkkä muutos elinoloissa tulee ilmi esimerkiksi ryhmärajojen kommentoinnissa. Vuorovaikutustilanteessa tulevat esiin kielellisen identiteetin muutokset; identifioituminen on tilanteista eikä stabiilia. Puhuja luo, tarkentaa ja korjaa käsityksiä itsestään ja kieliyhteisöstään. Kielenoppijuuskin voi nousta tilanteiseksi rooliksi myös vanhuksilla, jotka ovat syntyperäisiä suomen kielen puhujia. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun suomenkielinen sana ei tule mieleen.

Kielikäsitysten tarkastelu on osoittanut, että arvostukset vaikuttavat merkittävästi kielenkäyttöön. Lisäksi aina keskeistä ei ole se, kuinka yksilö todellisuudessa puhuu, vaan mielipiteisiin vaikuttavat enemmän mielikuvat ja ihanteet. On käynyt ilmi, että tutkimukseen osallistuneilla on mielipiteitä erilaisista kielen ilmiöistä kuten sanastollisista eroista kielten välillä sekä kielimuotojen käytettävyydestä ja statuksesta; eri varieteettien rajoja piirretään siten keskusteluissa esimerkiksi kuvailemalla muiden puhetta, mutta rajat eivät ole aina yksiselitteisiä ja voivat näyttäytyä erilaisina tilanteittain. Tämä käy ilmi esimerkiksi siten, että inkerinsuomen ja inkerinsuomalaisten omia erityispiirteitä voidaan häivyttää tai tuoda esille. Myös vanhin polvi voi ajoittain erottautua vanhoista murteista korostaen itse puhuvansa puhdasta suomea tai samalla tavalla kuin suomensuomalaiset. Kielelliset käsitykset

ovat latautuneita yhteisillä ja yksilöllisillä kokemuksilla ja viitoittavat kielenvaihtoa ja kielellisiä valintoja. Tiiviiden suomalaiskontaktien vuoksi myös inkerinsuomalaisten kanssa tekemisissä olevien suomensuomalaisten käsitykset inkerinsuomalaisten puhumasta kielestä voisivat olla hedelmällinen tutkimusaihe.

Kielikäsityksiä tarkastellessani otin esille sen kansanlingvistiikassa paljon huomiota saaneen havainnon, jonka mukaan tavallisten puhujien käsitykset poikkeavat yleensä kielentutkijoiden käsitteistä. Ilmiö liittyy myös laajemmin käsityksiin kielestä: tutkijat näkevät kielen nykyään monitasoisena ja tilannesidonnaisena eivätkä arvota kieltä hyväksi tai huonoksi, kun taas esimerkiksi tämän tutkimuksen osallistujilla on osittain melko puristiset asenteet murteita kohtaan, mikä on Venäjällä erityisen tyypillistä ja liittyy kirjakielen ihannointiin. Hyvä suomen kieli on puhdasta eli kirjakielistä. Pyrkimys purismiin, aitoon ja alkuperäiseen, on varsin syvällä oleva tendenssi, joka aiemmin näkyi selvästi myös puhekielen tutkimuksen painotuksissa, kun etsittiin aitoa murteenpuhujaa. Nykyään kuitenkin paikkaan sidotun perinteisen kielimuodon sijaan sosiolingvistien kiinnostus on siirtynyt käytänteisiin ja toimintaan ja kielellisten resurssien uudenlaiseen, monitahoiseen käyttöön. Maallikot olettavat silti tutkijoiden olevan kiinnostuneita juuri vanhakantaisista murteista ja suhtautuvat itse kielteisesti kielten sekoittamiseen. Perinteiset kytkökset paikkaan elävätkin yhä, vaikka arkitodellisuus olisi jo hyvin erilaista. Kiinnostava tutkimusaihe edelleen olisi se, kuinka puhujat aktivoivat erilaisia todellisuuksia puheessaan ja kuinka pitkälti mielikuvat vastaavat todellista kielenkäyttöä. Kysymyksenä onkin, kuinka näitä käsityksiä voisi kuvata ja lähestyä tutkimuksen keinoin.

6.4 Kielipoliittisia kysymyksiä

Tällä tutkimuksella on monia kielipoliittisia ulottuvuuksia. Olen sivunnut esimerkiksi kielenvaihdon ja -elvytyksen tutkimuskenttää, koska tutkimusaiheena on kieliyhteisön muutos, johon yhtenä olennaisena osana kuuluu inkerinsuomen murteiden katoaminen ja toisaalta koko suomenkielisyyden muuttunut rooli Pietarin lähialueilla. Näkökulmana on ollut kielellisen tilanteen ja yksilöiden valintojen ymmärtäminen aiemman tutkimuksen taustaa vasten; kielen muuttuminen ja murteiden katoaminen ovat merkki yhteiskunnan laajamittaisesta muutoksesta ja yksilöiden kokemista pakkotoimista. Ainakin jossain määrin muutos on vääjäämätön. Kielenkäyttöön liittyy voimakkaita asenteita, jotka kietoutuvat kielipoliittisiin toimiin ja niihin oloihin, jotka ovat ohjanneet eri kielten käyttöä. Yksilöt tekevät ratkaisunsa monista syistä, jolloin hyötynäkökulmat ovat usein ratkaisevia.

En ota tässä tutkimuksessa kantaa kielen säilyttämisen puolesta, vaikka tutkija ei voi tietenkään koskaan olla täysin neutraali. Oma osuuteni ja kannanottoni näkyykin selvimmin käytännön vuorovaikutuksen tasolla: olen puhunut tutkittavien kanssa mahdollisimman paljon suomea. Venäjän käyttö olisi toisaalta vaikuttanut olennaisesti saadun aineiston luonteeseen ja analyysiin – nyt tavoitteenani oli suomenkielisyyden tutkiminen, mikä tapahtuu uskottavimmin kyseisellä kielellä. Lisäksi jo kiinnostukseni suomen kieltä ja kunkin kielellisiä vaiheita kohtaan on ollut helppo tulkita suomen kielen puolestapuhumiseksi ja on ollut ainakin suomenkielisyyden ylläpitämistä – yksi kielenkäyttötilanne, jossa suomella on ollut selvää käyttöarvoa.

Kielipolitiikkaa voi pohtia myös vanhainkodin arjen tasolla. Ensinnäkin vaikuttaa erittäin tärkeältä, että vanhukset saavat puhua äidinkieltään sekä keskenään että vierailijoiden kanssa. Hoitohenkilökunnan venäjänkielisyys on fakta, jota ei nykytilanteessa helposti muuteta, joten siinä mielessä ulkopuoliset kontaktit lapsuudessa opitun kielen puhujiin vaikuttavat olennaisilta hyvinvoinnin lisääjiltä. Menneisyyden kokemukset ja yhteiskunnan jyrkät vastakkainasettelut heijastuvat osittain myös käsityksiin omasta paikasta ja suhteesta venäläisiin ja venäjän kieleen. Vanhuksilla on omakohtainen kokemus kieliyhteisön ja suomen kielen aseman muutoksista; 1920-luvulla ja sitä aiemmin syntyneiden lapsuudessa suomi oli itsestään selvä kotikieli ja yhteisön yhteinen kieli, kun taas myöhemmin sen käyttöä on pitänyt varoa ja kukin on tehnyt erilaisia ratkaisuja sen suhteen, kuinka paljon on puhunut sitä esimerkiksi lapsilleen. Ongelmalliset ja tulenarat suhteet Suomen ja Neuvostoliiton välillä ovat lisänneet inkerinsuomalaisten erottautumishalua venäläisistä.

Suomenkielisyys Inkerissä on vahvasti sidoksissa Suomeen ja alueen asemaan Suomen naapurimaana; kulttuuriset yhteydet ovat ylläpitäneet yhteyttä. Suomen kirjakieli on inkerinsuomalaisille itsestäänselvä standardi, vaikka omaa erityisyyttä suhteessa suomalaisiin muuten tuotaisiinkin esiin. Kirjakielen arvostus käy ilmi kauttaaltaan aineistossa, mihin on osaltaan vaikuttanut se, että suomen kirjakieli oli aikoinaan Inkerinmaallakin julkisen elämän kieli. Kieli-ideologiset kysymykset esimerkiksi suomensuomalaisten puhuman kielen asemasta voisivat olla kiinnostavaa tutkittavaa tulevaisuudessa; suomalaisilla ja inkerinsuomalaisilla vaikuttaisi olevan tässä jonkin verran näkemyseroja kulttuuritaustasta johtuen.

6.5 Monikielinen vanhuus

Vanhuus on tutkimuksessa keskeinen erityispiirre, ja se on kietoutunut yksilöiden kokemaan kielikontaktitilanteeseen. Vanhainkodissa on ollut mahdollista seurata läheltä sitä, miten monikielisyys ja kielellisten resurssien kirjo reaalistuvat käytännön tilanteissa. Siellä suomea

ensimmäisenä kielenään puhuvat vanhukset ovat tekemisissä venäjänkielisten kanssa ja yhteinen kommunikointikieli on venäjä. Suomenkielisiä tilanteita syntyy, kun inkerinsuomalaiset päätyvät keskustelemaan keskenään tai kun paikalle tulee suomenkielisiä vierailijoita. Näistä tilanteista löytyisi paljon lisätutkittavaa lähtien tilanteiden välisestä vaihtelusta erilaisiin kielellisiin käytänteisiin; esimerkiksi puhuttelu, keskustelukumppaneiden erilaiset resurssit ja esiin nousevat sosiaaliset identiteetit tarjoavat uusia kysymyksiä. Vanhuus elämäntilanteena korostuu vanhainkodin toimintayhteisöä tarkasteltaessa, sillä kaikki asukkaat ovat yhteisen instituution alaisia. Tässä toimintayhteisössä syntyvät kielenkäyttötilanteet voisivat paljastaa myös kielessä näkyvän institutionaalisuuden erityispiirteitä. Lisäksi vanhainkodissa elävien vanhusten arki on varsin erilaista kuin kotona elävien, ja tämä havainnollistuu kielenkäyttötilanteissa ja esimerkiksi puheenaiheissa. Erilaisesta elämänpiiristä tuleva keskustelija joutuu väistämättä ulkopuolisen rooliin joissakin tilanteissa, vaikka olisikin saman sukupolven edustaja.

Monikielisessä ympäristössä kiinnostavaa on koodin valinta, joka voi vaihdella muistin ja huomiokyvyn heikkenemisen takia, mutta ympäristön venäjänkielistymisen takia suomenkielisten sanojen unohtaminen on myös yhteisön kielenmuutokseen liittyvä ilmiö. Vanhuuden merkitys on kiistaton, mutta vanhusten vuorovaikutuksen erityispiirteet rajautuvat tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Erilaiset monikieliset tilanteet jättävätkin paljon avoimia kysymyksiä, joita voisi tutkia tarkemmin; tällaisia ovat esimerkiksi vanhainkodissa tyypilliset puhetoiminnot ja osallistujien yhteistoiminta. Yhä useammat vanhukset elävät vieraissa oloissa ja kohtaavat sekä muita erikielisiä vanhuksia että myös hoitohenkilökuntaa.

Yksi vanhusten kanssa keskusteluissa tyypillinen toiminta on muistelu, jolloin tietoa hakevalle ja tietämättömän roolissa olevalle jaetaan tietoa ja selitetään menneitä. Tutkimusta tekevä KM on usein tietoa hakevan roolissa samoin kuin muut vierailijat; kuulijaksi asettumalla vierailija voi luoda tilaa muistelulle, joka on tyypillistä toimintaa tässä kontekstissa. Olen tarkastellut yhtä muisteluun kuuluvaa kertomusta siinä valossa, kuinka sen keinoin voi osoittaa identiteettiä ja käsityksiä kielestä (luku 5.3). Lisäksi se on esimerkki monikielisyydestä käytännössä, koska koodinvaihdolla on siinä vuorovaikutuksellisia tehtäviä. Kertomuksessa menneisyys ja nykyisyys lomittuvat havainnollisesti: nykytilanteessa on läsnä suomalainen, kertomuksen tapahtumahetkellä puolestaan venäläinen. Kielten kohtaamisesta syntyy neuvottelutilanne, jolla on käyttöarvoa tänä päivänä oman identiteetin esiintuonnissa. Vuosikymmenten takainen konflikti venäjänkielisen kanssa toimii todistusaineena suomalaisuudesta.

7 Lähteet

ACHUGAR, MARIANA & PESSOA, SILVIA 2009: Power and Palace. Language attitudes towards Spanish in a bilingual academic community in Southwest Texas. – *Spanish in Context* 6:2 (2009), s. 199–223.
AHLQUIST, AUGUST 1904: A. Ahlquistin kertomus runonkeruumatkastansa Viipurin läänissä v. 1854. – A. R. Niemi (toim.), *Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 109 s. 199–230. SKS, Helsinki.
AHO, EIJA & TOIVOLA, MINNALEENA 2008: Venäläisten maahanmuuttajien suomen prosodiasta. – *Virittäjä*, s. 3–23.
AITAMURTO, KAARINA & JÄPPINEN, MAIJA & KULMALA, MERI 2010: Tutkimusmatkoilla ja teepöydissä: kenttätyön mahdollisuudet ja rajat Venäjällä. – Elina Viljanen & Kaarina Aitamurto & Jussi Lassila & Anna-Maria Salmi (toim.), *Suuri ja mahtava metodologia? Lähestymistapoja Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimukseen* s. 24–56. Edita, Helsinki.
AIKIO, MARJUT 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910 –1980.* SKS, Helsinki.
ALANEN, RIIKKA & PÖYHÖNEN, SARI 2007 (toim.): *Language in action: Vygotsky and Leontievian legacy today.* Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
ALASUUTARI, PERTTI 1999: *Laadullinen tutkimus.* Vastapaino, Tampere.
ALAVA, VIHTORI 1895: Kuvauksia kesämatkaltani Inkerissä v. 1894. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset v. 1894–1895. Suomi III: 12 s. 100–110. SKS, Helsinki.
ALFONZETTI, GIOVANNA 1998: The conversational dimension in code-switching between Italian and dialect in Sicily. – Peter Auer (toim.), *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity* s. 180–211. Routledge, London.
ALLARDT, ERIK & STARCK, CHRISTIAN 1981: *Språkgränser och samhällsstruktur: finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv.* AWE/Gebers, Tukholma.
ANDERSON, BENEDICT 1991: *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism.* Verso, London.
ANDERSSON, PAULA & KANGASSALO, RAIJA 2003: Suomi ja meänkieli Ruotsissa. – Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä* s. 30–163. Tietolipas 190. SKS, Helsinki.
ARO, MARI 2009: *Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning.* Jyväskylä studies in humanities 116, Jyväskylän yliopisto.
ASPLUND, ANNELI 1997: Juhannus "omal maal" –inkeriläisestä idyllistä tähän päivään. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä* s. 190–201. Suomen Antropologinen Seura, Helsinki.
ASSMUTH, LAURA 2005: Me ja muut. Periferian identiteettejä. – Anu Hirsiaho & Mari Korpela & Liisa Rantalaiho (toim.), *Kohtaamisia rajoilla* s. 92–108. SKS, Helsinki.
ASSMUTH, LAURA 2010: Naisia molemmin puolin rajaa: tutkimuksellisia kohtaamisia Venäjän, Viron ja Latvian rajaseuduilla. – Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.), *Naistutkijana Venäjän kentillä* s. 66–84. Aleksanteri-sarja 5/2010. Kikimora publications.
ATKINSON, PAUL & COFFEY, AMANDA & DELAMONT, SARA & LOFLAND, JOHN & LOFLAND, LYN (toim.) 2001a: *Handbook of ethnography*. Sage, Los Angeles.
ATKINSON, PAUL & COFFEY, AMANDA & DELAMONT, SARA & LOFLAND, JOHN & LOFLAND, LYN 2001b: Editorial introduction. – Paul Atkinson & Amanda Coffey & Sara Delamont & John Lofland & Lyn Lofland (toim.), *Handbook of ethnography* s. 1–7. Sage, Los Angeles.
AUER, PETER & DI LUZIO, ALDO (toim.) 1992: *The contextualization of language*. Benjamins, Amsterdam.

AUER, PETER 1995: ‘The pragmatics of code-switching’ – Lesley Milroy & Peter Muysken (toim.), *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching* s. 115–135. Cambridge University Press, Cambridge.
AUER, PETER (toim.)1998: *Code-Switching in Conversation – Language, Interaction and Identity*. Routledge, London.
AUER, PETER 1999: From codeswitching via language mixing to fused lects: Towards a dynamic typology of bilingual speech. – *The International Journal of Bilingualism* 3 s. 309–332.
AUER, PETER 2007a (toim.): *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity.* Mouton de Gruyter, Berlin.
AUER, PETER 2007b: Introduction. – Auer, Peter (toim.), *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity* s. 1–21. Mouton de Gruyter, Berlin.
AUER, PETER & WEI, LI 2007a: *Handbook of multilingualism and multilingual communication.* Mouton de Gruyter, Berliini.
AUER, PETER & WEI, LI 2007b: Introduction: Multilingualism as a problem? Monolingualism as a problem? – Auer, Peter & Wei, Li (toim.), *Handbook of multilingualism and multilingual communication* s. 1–12. Mouton de Gruyter, Berliini.
AWBERY, GWENLLIAN 1998: Welsh. – Ó Córráin, Ailbhe & Mac Mathúna, Séamus (toim.), *Minority languages in Scandinavia, Britain and Ireland* s. 151–173. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Celtica Upsaliensia 3. Uppsala.
BACKUS, AD 1992: *Patterns of language mixing. A study in Turkish-Dutch bilingualism.* Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
BACKHAUS, PETER 2009: Politness in institutional elderly care in Japan: A cross-cultural comparison. – *Journal of Politeness Research* 5 s. 53–71.
BAHTIN, MIHAIL 1981: Discourse in the novel. – *The dialogic imagination: four essays by M.M. Bakhtin*, (s. 259–422). M. Holquist (toim.), kääntänyt C. Emerson & M. Holquist. University of Texas Press, Austin & London.
BAILEY, BENJAMIN 2007a: Multilingual forms of talk and identity work. – Peter Auer & Li Wei (toim.), *Handbook of multilingualism and multilingual communication* s. 341–369. Mouton de Gruyter, Berliini.
BAILEY, BENJAMIN 2007b: Language alternation as a resource for identity negotiations among Dominican American bilinguals. – Peter Auer (toim.), *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity* s. 29–55. Mouton de Gruyter, Berlin.
BAILEY, BENJAMIN 2008: Interactional Sociolinguistics. *The International Encyclopedia of Communication*. Donsbach, Wolfgang (toim). Blackwell Publishing. Blackwell Reference Online. 30.8.2011.
<http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405131995_chunk_g978140513199514_ss43-1>
BAQUEDANO-LOPEZ, PATRICIA & KATTAN,SHLOMY 2007: Growing Up in a Multilingual Community: Insights from Language Socialization. – Peter Auer & Wei Li (toim.), *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication* s. 69–99. Mouton de Gruyter, Berlin.
BARTH, FREDRIK (toim.) 1969: *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference.* Universitets forlaget, Bergen.
BAYLES, KATHRYN A. & TOMOEDA, CHERYL (toim.) 2007: *Cognitive-communicative disorders of dementia.* San Diego, Plural Publishing.
BAYNHAM, MIKE 2011: Stance, positioning and alignment in narratives of professional experience. – *Language in Society* 40 s. 63–74.
BENŐ, ATTILA & SZILÁGYI, SÁNDOR N. 2005: Hungarian in Romania. – Anna

Fenyvesi (toim.), *Hungarian language contact outside Hungary* s. 133–162. John Benjamins, Amsterdam.
BHATIA, TEJ K. & RITCHIE, WILLIAM C. (toim.) 2004: *The handbook of bilingualism*. Oxford, Blackwell.
BIERBACH, CHRISTINE & BIRKEN-SILVERMAN, GABRIELE 2007: Names and identities, or: how to be a hip young Italian migrant in Germany. – Peter Auer (toim.), *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity* s. 121–154. Mouton de Gruyter, Berlin.
BIJVOET, ELLEN 1998: *Sverigefinnar tycker och talar. Om språkattityder och stilistisk känslighet hos två generationer sverigefinnar.* Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 44. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
BIRÓ, BERNADETT & SIPŐCZ, KATALIN 2009: Language Shift among the Mansi. – Dennis R. Preston (toim.), *Variation in Indigenous Minority Languages* s. 321–346. John Benjamins, Amsterdam.
BLACKLEDGE, ADRIAN & CREESE, ANGELA 2008: Contesting 'language' as 'heritage': Negotiation of identities in late modernity. – *Applied Linguistics* 29/4 s. 533–554 . Oxford University Press.
BLACKLEDGE, ADRIAN & PAVLENKO, ANETA 2001: Negotiation of identities in multilingual contexts. – *International Journal of Bilingualism* 5 (3) s. 243–257.
BLADH, GABRIEL & KUVAJA, CHRISTER (toim.), *Kahden puolen Pohjanlahtea 1, Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle.* SKS, Helsinki.
BLOCK, DAVID 2010: Researching language and identity. – Brian Paltridge & Aer Phatiki (toim.), *Continuum companion to research methods in applied linguistics* s. 337–349. Continuum, London.
BLOM, JAN-PETTER & GUMPERZ, JOHN. J. 1986 [1972]: Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway. – John Gumperz & Dell Hymes (toim.): *Directions in Sociolinguistics. The ethnography of Communication* s. 407– 434. Basil Blackwell, New York.
BLOMMAERT, JAN (toim.)1999a: *Language Ideological Debates.* Mouton de Gruyter, Berlin.
BLOMMAERT, JAN 1999b: The debate is open. – Jan Blommaert (toim.) *Language Ideological Debates* s. 1–38. Mouton de Gruyter, Berlin.
BLOMMAERT, JAN 2010: *The sociolinguistics of globalisation*. Cambridge University Press.
BLOMMAERT, JAN & COLLINS, JAMES & SLEMBROUK, STEF 2005: Spaces of multilingualism. – *Language & Communication* 25 s. 197–216.
BLOMMAERT, JAN & VERSCHUEREN, JEF 1998: The role of language in European nationalist ideologies. – Bambi Schieffelin & Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskrity: *Language ideologies. Practice and theory* s. 189–210. Oxford University Press, New York.
BLOOMFIELD, LEONARD 1933: *Language.* Henry Holt, New York.
PIERRE BOURDIEU 1977: The economics of linguistic exchanges. – *Social Science Information* 16 (6) s. 645–668.
BOURDIEU, PIERRE 1991: *Language and symbolic power.* Toim. John B. Thompson. Kääntänyt Gino Raymond & Matthew Adamson. Polity Press, Cambridge.
BOYD, SALLY 1985: *Language survival: A study of language contact, language shift and language choice in Sweden.* Gothenburg monographs in linguistics 6. Department of Linguistics, University of Göteborg.
BUCHOLTZ, MARY 1999: "Why be normal?" Language and identity practices in a community of nerd girls. – *Language in Society* 28 s. 203–223.

BUCHOLTZ, MARY 2003: Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. – *Journal of sociolinguistics* 7/3 s. 398–416.
BUCHOLTZ, MARY & HALL, KIRA 2010: Locating identity in language. – Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.), *Language and identities* s. 18–28. Edinburgh University Press, Edinburgh.
BYRD CLARK, JULIE 2010: *Multilingualism, citizenship, and identity. Voices of youth and symbolic investment in an urban, globalized world.* London, Continuum.
CASHMAN, HOLLY R. 2005: Identities at play: language preference and group membership in bilingual talk in interaction. – *Journal of Pragmatics* 37 s. 301–315.
CHAMBERS, J. K. & TRUDGILL, PETER 1998: *Dialectology*. Cambridge University Press, Cambridge.
CISCEL, MATTHEW H. 2008: Uneasy compormise: language and education in Moldova. – Aneta Pavlenko (toim.), *Multilingualism in Post-Soviet countries* s. 99–121. Multilingual Matters, Bristol.
ČISTJAKOV, OLEG IVANOVIČ 2006: Korenizacija gosudarstvennogo apparata nacionalnyh rajonov v pervyje gody sovetskoi vlasti (po materialam nacionalnyh rajonov Srednego Povolžja). http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1130500
CLARKE, KRIS 2004: Sisällä ja ulkona: Maahanmuuttajien yhteisötutkimus. Suom. Aijaleena Ahonen. – *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (6) s. 630–641
CLARKEBURN, HENRIIKKA & MUSTAJOKI, ARTO 2007: *Tutkijan arkipäivän eettiset valinnat.* Tampere, Vastapaino.
CLYNE, MICHAEL 1997: Multilingualism. – Florian Coulmas (toim.), *The handbook of sociolinguistics* s. 301–314. Blackwell, Oxford.
COULMAS, FLORIAN 1997: Introduction. – Florian Coulmas (toim.), *The handbook of sociolinguistics* s. 1–11. Blackwell, Oxford.
COULMAS, FLORIAN 1998: Language rights – interests of state, language groups and the individual. – *Language Sciences* 20 s. 63–72.
COOPER, ROBERT L. 1989: *Language planning and social change*. Cambridge University Press, Cambridge.
COUPLAND, NIKOLAS 2003: Sociolinguistic authenticities. – *Journal of sociolinguistics* 7(3) s. 417–431.
COUPLAND, NIKOLAS 2007: *Style. Language variation and identity.* Cambridge University Press, Cambridge.
COUPLAND, NIKOLAS & BISHOP, HYWEL & EVANS, BETSY & GARRETT, PETER 2006: Imagining Wales and the Welsh language: Ethnographic subjectivities and demographic flow. – *Journal of Language and Social Psychology* 25(4) s. 351–376.
COUPLAND, NIKOLAS & BISHOP, HYWEL & WILLIAMS, ANGIE & EVANS, BETSY & GARRETT, PETER 2005: Affiliation, engagement, language use and vitality: secondary school students' subjective orientations to Welsh and Welshness. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 8 (1) s. 1–24.
COUPLAND, NIKOLAS & JAWORSKI, ADAM 2004: Sociolinguistic perspectives on metalanguage: Reflexivity, evaluation and ideology. – Jaworski, Adam & Coupland, Nikolas & Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s. 15–51. Mouton de Gruyter, Berlin.
CRYSTAL, DAVID 2000: *Language death.* Cambridge University Press, Cambridge.
DAL NEGRO, SILVIA 2005: Minority languages between nationalism and new localism: the case of Italy. – *International Journal of Sociology of Language* 174 s. 113–124.
DAVIES, BETHAN 2005: Communities of practice: legitimacy not choice. – *Journal of Sociolinguistics* 9/4 s. 557–581.

DE BOT, KEES & MAKONI, SINFREE 2011: *Language and aging in multilingual contexts.* Multilingual Matters, Clevedon.
DE FINA, ANNA 2011: Researcher and informant roles in narrative interactions: Constructions of belonging and foreign-ness. – *Language in Society* 40 s. 27–38.
DE FINA, ANNA & GEORGAKOPOULOU, ALEXANDRA 2012: *Analyzing narrative. Discourse and sociolinguistic perspectives.* Cambridge, Cambridge University Press.
DE FINA, ANNA & PERRINO, SABINA 2011: Introduction: Interviews vs. 'natural' contexts: A false dilemma. – *Language in Society* 40 s. 1–11.
DEPPERMANN, ARNULF 2007: Playing with the voice of the other: Stylized Kanaksprak in conversations among German adolescents. – Peter Auer (toim.), *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity* s. 325–360. Mouton de Gruyter, Berlin.
DORAN, MEREDITH 2004: Negotiating between bourge and racaille: verlan as youth identity practice in suburban Paris. – Aneta Pavlenko & Adrian Blackledge (toim.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* s. 93–124. Multilingual Matters, Clevedon.
DORIAN NANCY 1982: Defining the speech community to include its working margins. – Suzanne Romaine (toim.), *Sociolinguistic variation in speech communities* s. 25–33. Edward Arnold, London.
DORIAN, NANCY C. 1993: Discussion note. A response to Ladefoged's other view of endangered languages. – *Language* 69 (3) s. 575–579.
DURANTI, ALESSANDRO 1986: The audience as co-author: An introduction. –*Text* 6 (3) s. 239–247.
DURANTI, ALESSANDRO (toim.) 2004: *A companion to linguistic anthropology*. Blackwell, Malden, MA.
DURANTI, ALESSANDRO & GOODWIN, CHARLES 1992: Rethinking context: an introduction. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), *Rethinking context* s. 1–42. Cambridge University Press, Cambridge.
ECKERT, PENELOPE 2000: *Linguistic variation as social practice: Linguistic construction of identity in Belten High.* Blackwell, Oxford.
ECKERT, PENELOPE 2003: Dialogue. Sociolinguistics and authenticity: An elephant in the room. – *Journal of sociolinguistics* 7 (3) s. 392–397.
ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of sociolinguistics* 12 (3) s. 453–476.
ECKERT, PENELOPE & WENGER, ÉTIENNE 2005: What is the role of the power in sociolinguistic variation? Dialogue. Communities of practice in sociolinguistics. – *Journal of Sociolinguistics* 9 (4) s. 582–589.
EDWARDS, JOHN 1999: Refining our understanding of language attitudes. – *Journal of language and social psychology* 18 (1) s. 101–110.
EDWARDS, JOHN 2004: Foundations of bilingualism. –Tej K. Bhatia & William C. Ritchie (toim.), *The handbook of bilingualism* s. 7–31. Blackwell, Oxford.
EDWARDS, JOHN 2010: *Minority languages and group identities: cases and categories.* Studies in language and society 27. John Benjamins, Amsterdam.
ENGMAN, MAX 1991: Pietari ja Inkeri. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 167–178. SKS, Helsinki.
ENGMAN, MAX 2004: *Pietarinsuomalaiset.* WSOY, Helsinki.
ERIKSEN, KNUT EINAR & NIEMI, ERIK 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitik i nord 1860–1940.* Universitetsforlaget, Oslo.
FASOLD, RALPH 1984: *The sociolinguistics of society. Introduction to sociolinguistics volume 1.* Language in society 5. Blackwell, Oxford.

FASOLD, RALPH 2006: The politics of language. – Ralph Fasold & Jeff Connor-Linton (toim.), *An introduction to language and linguistics* s. 373–400. Cambridge University Press, Cambridge.
FENYVESI ANNA (toim.) 2005: *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language.* Studies in language and society, vol. 20. Benjamins, Amsterdam.
FERGUSON, CHARLES 2003 [1958]: Diglossia. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The essential readings* s. 345–358. Blackwell Publishing, Oxford.
FISHMAN, JOSHUA (toim.) 1968a: *Readings in the sociology of language.* Mouton de Gruyter, The Hague.
FISHMAN, JOSHUA 1968b: Introduction. The sociology of language. – Fishman, Joshua A. (toim.), *Readings in the sociology of language* s. 5–13. Mouton de Gruyter, The Hague.
FISHMAN, JOSHUA 1986 [1972]: Domains and the Relationship between Micro- and Macrolinguistics. – John Gumperz & Dell Hymes (toim.): *Directions in Sociolinguistics. The ethnography of Communication.* Basil Blackwell, New York.
FISHMAN, JOSHUA 1991: *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages.* Multilingual Matters 76. Multilingual Matters, Clevedon.
FISHMAN, JOSHUA A. 2003: Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The essential readings* s. 359–366. Blackwell Publishing, Oxford.
FLINK, TOIVO 1991: Vainoja Inkerissä. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 310–318. SKS, Helsinki.
FLINK, TOIVO 2000: *Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa. Inkerin ja Pietarin suomalaisten sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1861–1917*. Turun yliopiston julkaisuja sarja C osa 160. Turun yliopisto.
FORSSTRÖM, O. A. 1890: *Kuvaus Inkerinmaan oloista Ruotsinvallan aikana.* Sortavala.
FOUGHT, CARMEN 2002: California Students' Perceptions of, you know, regions and dialects? – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology vol. II* s. 113–134. John Benjamins, Amsterdam.
GAL, SUSAN 1979: *Language shift. Social determinants of linguistic change in bilingual Austria.* Academic Press, New York.
GALAHOVA, LIDIJA 1974: Osnovnye osobennosti konsonantizma v finskih govorah Leningradskoj oblasti. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskih nauk. Leningrad.
GARRETT, PETER 2010: *Attitudes to language. Key topics in sociolinguistics.* Cambridge University Press, New York.
GARRETT, PETER & COUPLAND, NICOLAS & WILLIAMS, ANGIE 2003: *Investigating language attitudes. Social meanings of dialect, ethnicity and performance.* University of Cardiff Press, Cardiff.
GEORGAKOPOULOU, ALEXANDRA 2007: *Small stories, interaction and identities.* John Benjamins, Amsterdam.
GILES, HOWARD & JOHNSON, PATRICIA 1981: The role of language in ethnic group relations. –John Turner & Howard Giles (toim.), *Intergroup behaviour* s. 199–243. Blackwell, Oxford.
GOFFMAN, ERVING 1961: *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates.* Penguin Books, Harmondsworth.
GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Blackwell, Oxford.
GOODWIN, CHARLES 1979: The interactive construction of a sentence in natural

conversation. – George Psathas (toim.), *Everyday language: studies in ethnomethodology* s. 97–118. Erlbaum, New York.
GOODWIN, CHARLES 1981: *Conversational organization. Interaction between speakers and hearers.* Academic Press, New York.
GOODWIN, CHARLES 1987: Forgetfulness as an interactive resource. – *Social Psychology Quarterly* 1987, Vol. 50, No. 2 s. 115–131.
GOODWIN, CHARLES 2007: Interactive footing. – Elizabeth Holt & Rebecca Clift (toim.), *Reporting talk. Reporting speech in interaction* s. 16–46. Cambridge University Press, Cambridge.
GORDON, TUULA & HOLLAND, JANET & LAHELMA, ELINA 2001: Ethnographic Research in Educational Settings. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland and Lyn Lofland (toim.), *Handbook of Ethnography* s.188–203. SAGE, London.
GOTHÓNI, RENÉ 1997: Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. – Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä* s. 136–148. Suomen antropologinen seura, Vammala.
GRÜNTHAL, RIHO 2009: Kieliyhteisön rapautuminen ja kielellisen identiteetin muutos: 2000-luvun ersämordvalaiset ja vepsäläiset. Annika Idström & Sachiko Sosa (toim.), *Kielissä kulttuurien ääni* s. 265–289. SKS, Helsinki.
GULLBERG, MARIANNE 2011: Multilingual multimodality: Communicative difficulties and their solutions in second-language use. – Jurgen Streeck & Charles Goodwind & Curtis LeBaron (toim.), *Embodied interaction. Language and body in the material world.* Learning in doing: social, cognitive & computational perspectives s. 137–151. Cambridge University Press, Cambridge.
GUMPERZ, JOHN J. 1968: The Speech community. –David L. Sills (toim.), *International Encyclopedia of the Social Sciences* s. 381–386. Macmillan, New York.
GUMPERZ, JOHN J. 1968: Types of linguistic communities. – Joshua A. Fishman (toim.), *Readings in the sociology of language* s. 460–472. Mouton, The Hague.
GUMPERZ, JOHN J. 1986 [1972]: Introduction. – Gumperz, John & Hymes, Dell (toim.), *Directions in Sociolinguistics. The ethnography of Communication* s. 1–25. Basil Blackwell, New York.
GUMPERZ, JOHN J. 1982a: *Discourse strategies.* Cambridge University Press, Cambridge.
GUMPERZ, JOHN J. (toim.) 1982b: *Language and social identity*. Cambridge University Press, Cambridge.
GUMPERZ, JOHN J. & HYMES, DELL (toim.) 1986 [1972]: *Directions in Sociolinguistics.* Basil Blackwell, New York.
HAAKANA, MARKKU 1999: Laughing matters. A conversational analytical study of laughter in doctor-patient interaction. Painamaton väitöskirja. University of Helsinki, Department of Finnish.
HAAKANA, MARKKU 2011: *Mitä* ja muut avoimet korjausaloitteet. – *Virittäjä* 115, s. 36–67.
HAAKANA, MARKKU & KALLIOKOSKI, JYRKI (toim.) 2005: *Referointi ja moniäänisyys*. SKS, Helsinki.
HAAPANIEMI, SINIKKA 2010: *Kirkko sydämessä : Uskonnon muokkautuminen ja individuaatio inkerinsuomalaisten elämänvaiheissa 1900-luvulla.* Väitöskirja. Maailman kulttuurien laitos, Helsingin yliopisto.
HAKAMIES, PEKKA 2008: Suomalais-ugrilaiset kansat monikansallisessa imperiumissa. – Sirkka Saarinen & Eeva Herrala (toim.), *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa* s. 129–148. Uralica Helsingiensia 3, Turku.
HAKULINEN, AULI 1995: Johdanto. – Tainio, Liisa (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 13–17. Vastapaino, Tampere.

HAKULINEN, AULI & SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*: From verb to particle. – *Journal of Pragmatics* 18 s. 527–549.
HALLITUKSEN SELONTEKO 1998: Inkerinsuomalaisten maahanmuutto Suomeen 1990-luvulla. Työministeri Liisa Jaakonsaaren Eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle 9.12.1998 antama Suomen hallituksen selonteko inkeriläisten maahanmuutosta Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu nro 215. Työministeriö, Helsinki.
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj215.pdf
HALMARI, HELENA 2005: ”I’m forgetting both”: L1 maintenance and codeswitching in Finnish-English language contact. – *International Journal of Bilingualism* vol. 9 (3&4) s. 397–433.
HALTSONEN, SULO 1965: *Entistä Inkeriä. Inkerin suomalaisasutuksen vaiheita ja kulttuurihistorian piirteitä.* SKS, Helsinki.
HAMMERSLEY, MARTYN & ATKINSON, PAUL 2007: *Ethnography. Principles in practice.* 3. painos. Routledge, London.
HARJUNPÄÄ, KATARIINA 2011: Kielimuurin murtajat – käännökset arkikeskustelun jäsentäjinä Penedon suomalaisessa siirtokunnassa. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto.
HARVILAHTI, LAURI 1991: Milloin viime virren lauloin. Inkerin kalevalaisen kertomarunouden viimeisenä leviämiskeskuksena. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 205–221. SKS, Helsinki.
HAUGEN, EINAR 1953: *The Norwegian language in America. A study in bilingual behaviour.* University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
HAUGEN, EINAR 1972: *The ecology of language. Essays by Einar Haugen.* Stanford University Press, Stanford.
HAUGEN, EINAR 2003 [1964]: Dialect, language, nation. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The essential readings* s. 411–422. Blackwell.
HEDMAN, HENRY 2009: Suomen romanikieli: sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliasenteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 8. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk8/Suomen_romanikieli.pdf
HEIKKINEN, JANNE 1998: Inkerinsuomen morfofonologiaa: vartaloallomorfit paradigmojen murroksessa. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
HELLER, MONICA 1982: Negotiations of language choice in Montreal. – Gumperz, John J. (toim.), *Language and social identity* s. 108–118. Cambridge, Cambridge University Press.
HELLER, MONICA 2008: Language and the nation-state: Challenges to sociolinguistic theory and practice. – *Journal of sociolinguistics* 12(4), s. 504–524.
HELLER, MONICA 2011: *Paths to post-nationalism: a critical ethnography of language and identity*. Elektroninen aineisto. Oxford studies in sociolinguistics. Oxford Scholarship Online. Oxford University Press, Oxford.
HELSINGIN SANOMAT 2.6.2002. Kristiina Markkanen: *Piispa Kuukauppi: Inkeriläisten Suomeen muuttoa aika rajoittaa.*
HERITAGE, JOHN 1984: *Garfinkel and ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge.
HILL, JANE H. & HILL, KENNETH C. 1986: *Speaking Mexicano. Dynamics of Syncretic Language in Central Mexico.* The University of Arizon a Press, Tucson.
HIRSIAHO, ANU & KORPELA, MARI & RANTALAIHO, LIISA (toim.) 2005: *Kohtaamisia rajoilla*. SKS, Helsinki.
HIRVONEN, PEKKA 1981: Amerikansuomalaisten kielistä. – *Kaksikielisyyskysymyksiä* s. 85–92. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 5. Turku.
HIRVONEN, PEKKA 1988: American Finns as Language Learners. – Michael G. Karni & Olavi Koivukangas & Edward W. Laine (toim.), *Finns in North America* s. 335–354.

Proceedings of Finn Forum III 5–8 September 1984. Migration studies C 9. Institute of Migration, Turku.
HOI YING CHEN, KATHERINE 2008: Positioning and repositioning: linguistic practices and identity negotiation of overseas returning bilinguals in Hong Kong. – *Multilingua* 27 s. 57–75.
HOLMES, JANET & MEYERHOFF, MIRIAM 1999: The community of practice: theories and methodologies in language and gender research. – *Language in Society* 28 s. 173–183.
HONKO, LAURI 1990: Inkerin tutkimus tienhaarassa. – Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), *Inkerin teillä* s. 113–123. SKS, Helsinki.
HUSS, LEENA 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland.* Acta Universitatis Upsaliensis.
HUSS, LEENA 2006: Uutta kielipolitiikkaa Skandinaviassa: kenellä on vastuu vähemmistökielten säilyttämisestä? – *Virittäjä* 110 s. 578–589.
HUTTON, CHRISTOPHER 2010: Who owns language? Mother tongues as intellectual property and the conceptualization of human linguistic diversity. – *Language Sciences* 32 s. 638–647.
HUTTUNEN, LAURA 2010: Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. – Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 39–63. Vastapaino, Tampere.
HUUMO, KATJA & LAITINEN, LEA & PALOPOSKI, OUTI (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. SKS, Helsinki.
HYLTENSTAM, KENNETH 1995: The code-switching behaviour of adults with language disorders – with special reference to aphasia and dementia. – Lesley Milroy & Pieter Muysken (toim.), *One speaker, two languages. Cross-disciplinary perspectives on code-switching* s. 302–343. Cambridge University Press, Cambridge.
HYLTENSTAM, KENNETH & STROUD, CHRISTOPHER 1993: Second language regression in Alzheimer's dementia. – Hyltenstam, Kenneth & Viberg, Åke (toim.), *Progression & regression in language. Sociocultural, neuropsychological & linguistic perspectives* s. 222–241.
HYMES, DELL 1968: The ethnography of speaking. – Joshua A. Fishman (toim.), *Readings in the sociology of language* s. 99–138.Mouton, the Hague.
HYMES, DELL 1986 [1972]: Models of interaction of language and social life. – John J. Gumperz & Dell Hymes (toim.), *Directions in sociolinguistics. The ethnography of communication* s. 35–71. Holt, Rinehart and Winston, New York.
HÄMEEN-ANTTILA, Y.S. 1941: *Inkeri. Maantiedettä ja historiaa*. Otava, Helsinki.
INKERI 1932. Inkerin Liiton 10-vuotismuistojulkaisu. Toim. Väinö Salminen, Kaapre Tynni & Juuso Mustonen.
IRVINE, JUDITH T. & GAL, SUSAN 2000: Language ideology and linguistic differentiation. – Kroskrity, Paul V. (toim.), *Regimes of language: ideologies, polities and identities* s. 35–84. School of American research press, Santa Fe .
ISK = Auli Hakulinen & Riitta Korhonen & Vesa Koivisto & Tarja-Riitta Heinonen & Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. SKS, Helsinki.
ISKANIUS, SANNA 2006: *Venäjänkielisten maahanmuuttajien kieli-identiteetti.* Jyväskylä studies in humanities 51. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
JAAKKOLA, MAGDALENA 1969: *Kielten erikoistuminen ja sen seuraukset Ruotsin Tornionlaaksossa.* Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 137. Helsinki.
JAAKKOLA, MAGDALENA 1972: *Kieliraja: tutkimus eräästä kaksikielisestä yhteisöstä.* Helsingin yliopisto, Helsinki.
JAWORSKI, ADAM & COUPLAND, NIKOLAS & GALASIŃSKI (toim.) 2004: *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives*. Mouton de Gruyter, Berlin.

JOHANSSON, MARJUT & PYYKKÖ, RIITTA 2005: Johdanto: monikielisyys ja kielipolitiikka. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 9–26. Gaudeamus, Helsinki.
JOHNSTONE, BARBARA 2010: Locating language in identity. – Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.), *Language and identities* s. 29–36. Edinburgh University Press, Edinburgh.
JOHNSTONE, BARBARA 2011: Making Pittsburghese: Communication technology, expertise and the discursive construction of a regional dialect. – *Language and communication* 31, s. 3–15.
JOHNSTONE, BARBARA & BAUMGARDT, DAN 2004: ”Pittsburghese” online: vernacular norming in conversation. – *American Speech* 79 (2), s. 11–145.
JOSEPH, JOHN E. 2010: Identity. – Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.), *Language and identities* s. 9–17. Edinburgh University Press, Edinburgh.
JUOTE, MARI & TAKALO, PIRJO 1994: Suomalaisia Inkerissä ja inkerinsuomalaisia Suomessa – etninen identiteetti muuttuvana konstruktiona. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
JUTIKKALA, EINO & PIRINEN, KAUKO 1999 [1966]: *Suomen historia. Asutuksen alusta Ahtisaareen*. WSOY, Porvoo.
JUUSELA, KAISU 1998: Yksilölliset poikkeamat morfologiassa. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista* s. 51–75. Folia fennistica & linguistica 21. Tampereen yliopiston suomen kieln ja yleisen kielitieteen laitos.
JÄMSÉN, ARJA & KNAAPI, JOUKO & LESKINEN, SIRKKU & SALO, MIKKO A. & JÄPPINEN, MAIJA 2010: Eettistä valppautta, tunteita ja liikkuvia positioita – Udmurtiassa parisuhdeväkivaltaa tutkimassa. – Meri Kulmala & Aino Saarinen (toim.), *Naistutkijana Venäjän kentillä* s. 136–162. Aleksanteri-sarja 5/2010. Kikimora publications.
JÄÄSKELÄINEN, ANNI MARIA 2001: Karkotetut – Stalinin ajan karkotuksien merkitykset ja myyttinen historia inkerinsuomalaisen suvun kertomana. Pro gradu -tutkielma. Sosiologian laitos, Helsingin yliopisto.
JÖNSSON-KORHOLA, HANNELE 1993: Lauserakenteesta toisen ja kolmannen polven kielenkäytössä. – Pertti Virtaranta & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen (toim.), *Amerikansuomi* s. 102–127. Tietolipas 125. SKS, Helsinki.
JÖNSSON-KORHOLA, HANNELE 2003: Pussaa se peipipoki kitsistä petiruumaan. Suomalaiset ja suomen kieli Amerikassa. – Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla* s. 386–448. SKS, Helsinki.
JÖNSSON-KORHOLA, HANNELE & LINDGREN, ANNA-RIITTA (toim.) 2003: *Monena suomi maailmalla*. SKS, Helsinki.
JØRGENSEN, JENS NORMANN 2003: Bilingualism and Minority Languages. – *International Journal of the Sociology of Language* 159, Special Issue on the Sociolinguistics of Danish s. 73–91.
JØRGENSEN, JENS NORMANN 2008: Introduction. Polylingual languaging around and among children and adolescents. – *International Journal of Multilingualism* 5 (3), s. 161–176.
JØRGENSEN, J. N. & KARREBÆK, M.S. & MADSEN, L. M. & MØLLER, J. S. 2011: Polylanguaging in superdiversity. – Blommaert, Jan & Rampton, Ben & Spotti, Massimiliano (toim.), *Language and superdiversities*. Diversities 13(2), s. 23–37. http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002147/214772e.pdf#214781. 11.7.2012
JØRGENSEN, JENS NORMANN & VARGA, SOMOGY 2011: Norms and practices of polylingual behaviour: a sociolinguistic model. – Madis Arukask & Kristiina Praakli (toim.), *Papers from the 10th Nordic Conference on Bilingualism.* Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics. Esuka – Jeful 2 – 2 s. 49–68.

KAINULAINEN, MAIJA 1993: Kielenvaihto kanadalaisperheessä. – Pertti Virtaranta & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen (toim.), *Amerikansuomi* s. 128–158. Tietolipas 125. SKS, Helsinki.
KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI 1997: Kertomuksia inkerinsuomalaisten identiteeteistä. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä* s. 202–212. Suomen Antropologinen Seura, Helsinki.
KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI 1999: Life as narrative. Ingrian-Finns tell about their vicissitudes. – Markku Teinonen & Timo J. Virtanen (toim.), *Ingrians and neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region.* Studia Fennica Ethnologica 5 s. 48–60. SKS, Helsinki.
KALAJA, PAULA 1996: ”Englanti valloittaa mielet”. Kieliasenteiden tutkimisesta. – Minna-Riitta Luukka & Aila Mielikäinen & Paula Kalaja (toim.), *Kielten kuulossa* s. 205–211. Korkeakoulujen kielikeskus. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virittäjä* 99 s. 2–24.
KALLIOKOSKI, JYRKI 2009: Koodinvaihto ja kielitaito. – Jyrki Kalliokoski & Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 309–330. Tietolipas 227. SKS, Helsinki.
KALLIOKOSKI, JYRKI 2011: Plurilingual competence, styles and variation. – Madis Arukask & Kristiina Praakli (toim.), Papers from the 10th Nordic Conference on Bilingualism. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics. Esuka – Jeful 2 – 2 s. 87–110.
KARHU, ANNA 1995: Murrehaastattelu vuorovaikutustilanteena. – *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi* s. 92–109. Studia Carelica Humanistica 6, Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
KARISTO, ANTTI 2004: Kenttäkokemuksia Costa del Solilta. – Pekka Laaksonen &Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.) *Kenttäkysymyksiä* s. 301–335. Kalevalaseuran vuosikirja 83. SKS, Helsinki.
KETTUNEN, LAURI 1940: Suomen murteet III A. Murrekartasto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. SKS, Helsinki.
KIELITOIMISTON SANAKIRJA. MOT Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy.
KIRKINEN, HEIKKI 1991: Inkerin keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 35–66. SKS, Helsinki.
KIVISALU, KRISTA 1994: Tähelepanekuid Eesti ingerisoomlaste keelekasutusest. Diplomityö. Tartu Ülikooli soome-ugri keelte kateeder.
KNUUTTILA, SEPPO 2004: Kenttätöitä ja -tuomioita. – Pekka Laaksonen & Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Kenttäkysymyksiä* s. 9–24. Kalevalaseuran vuosikirja 83. SKS, Helsinki.
KOKKO, OSSI 1996: Inkerinsuomen deklinaation morfosyntaktisia muutoksia. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
KOKKO, OSSI 2007: *Inkerinsuomen pirstaleisuus. Eräiden sijojen kehitys murteen yksilöllistymisen kuvastajana.* Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 48. Joensuun yliopisto.
KOKKO, OSSI & SAVIJÄRVI ILKKA & SAVIJÄRVI MUUSA (toim.) 2003: *Ennev vanhasii. Pohjois- ja Keski-Inkerin kieltä ja kohtaloita.* Studia Carelica Humanistica 18. Joensuun yliopisto.
KONTRA, MIKLÓS 2005: Contextualizing the sociolinguistics of Hungarian outside Hungary project. –Anna Fenyvesi (toim.) 2005: *Hungarian language contact outside Hungary : Studies on Hungarian as a minority language* s. 29–45. Studies in language and society, vol. 20. John Benjamins, Amsterdam.
KORKALAINEN, PAULA 2009: *Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä.* Jyväskylä studies in education, psychology and social research 363. Jyväskylän yliopisto.

KORPISAMMAL, MILA 1996: Kaksikielisten inkerinsuomalaisten venäjän käyttöalueet koodinvaihdon tasolla. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
KOVÁCS, MAGDOLNA 2004: Australiansuomalaiset kielenvaihdon kynnyksellä. – *Virittäjä* 108 s. 200–223.
KOVEN, MICHELE 2011: Comparing stories told in sociolinguistic interviews and spontaneous conversation. – *Language in Society* 40 s. 75–89.
KREINDLER, ISABELLE T. 1985: Introduction. – Kreindler, Isabelle T. (toim.) *Sociolinguistic perspectives on Soviet National Languages. Their Past, Present and Future.* Mouton de Gruyter, Berlin.
KRJUKOV, ALEKSEI 1987: Inkerinmaa ja inkeriläiset. – *Punalippu* 8/1987 s. 123–130.
KROSKRITY, PAUL V. 2000: Regimenting languages: language ideological perspectives. Kroskrity, Paul V. (toim.), *Regimes of language: ideologies, polities and identities* s. 1–34. School of American research press, Santa Fe.
KROSKRITY, PAUL V. 2004: Language ideologies. – Alessandro Duranti (toim.*), A Companion to linguistic anthropology* s. 496–517. Blackwell, Oxford.
KRUHSE, PAUL & UITTO, ANTERO 2008: *Suomea rajan takana 1918–1944. Suomenkielisen neuvostokirjallisuuden historia ja bibliografia.* BTJ, Helsinki.
KUIRI, KAIJA 1987: Metakommunikaatio murrehaastatteluissa. – Kari Nahkola (toim.), *Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakielestä* s. 97–120. Tampereen yliopiston suomen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Tampereen yliopisto, Tampere.
KULMALA, MERI 2010: Suomalaisena naistutkijana Sortavalan järjestökentillä. – Meri Kulmala & Aino Saarinen (toim.), Naistutkijana Venäjän kentillä s. 163–188. Aleksanteri-sarja 5/2010. Kikimora publications.
KULMALA, MERI & SAARINEN, AINO (toim.) 2010: Naistutkijana Venäjän kentillä. Aleksanteri-sarja 5/2010. Kikimora publications.
KUNNAS, NIINA 2007: *Miten muuttuu runokylien kieli. Reaaliaikatutkimus jälkitavujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa.* Acta Univerisitatis Ouluensis. B Humaniora 78. Oulun yliopisto, Oulu.
KUNNAS, NIINA 2009: Ethnic loyalty as an explanatory factor. – Mari Lehtinen & Jukka Mäkisalo & Rea Peltola & Heli Tissari & Katja Västi (toim.), *SKY Journal of Linguistics* 22, s. 175–219
KUNNAS, NIINA (tulossa): Vienankarjalaisten kielikäsityksiä. – Pekka Suutari (toim.) *Mikä pitää koossa Karjalaa*. SKS, Helsinki.
KUNNAS, NIINA & AROLA, LAURA 2007: Perspectives on the attitudes of minority language speakers in the Torne Valley and Viena Karelia. – Helena Sulkala & Harri Mantila (toim.), *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millenium* s. 119–146. Studia Fennica Linguistica15. SKS, Helsinki.
KURHILA, SALLA 2003: *Co-constructing understanding in second language conversation.* University of Helsinki, Department of Finnish Language.
KURHILA, SALLA 2006: *Second language interaction*. John Benjamins, Amsterdam.
KURHILA, SALLA & MÄNTYNEN, ANNE (toim.) 2006: *Tunnetta mukana. Kirjoituksia Jyrki Kalliokosken 50-vuotispäivän kunniaksi.* Kieli 17. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.
KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen: kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. SKS, Helsinki.
KUULA, ARJA 2006: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys.* Vastapaino, Tampere.
KÄRKKÄINEN TANJA & MONONEN, KAARINA 1999: *Maahanmuuttajavanhukset ja suomen kieli. Tutkimus bosnialaisten, vietnamilaisten ja inkerinsuomalaisten maahanmuutta-*

javanhusten kielenoppimismotivaatiosta, etnolingvistisestä identiteetistä ja sosiaalisista verkoista. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Vanhustyön keskusliiton raportti nro 1/1999.
VON KÖPPEN, PETER 1867: Erklärender Text zu der ethnographischen Karte des St. Petersburger Gouvernements. Kaiserlich Akademie der Wissenschaften, St. Petersburg.
LAAKSONEN, PEKKA (toim.) 1980: *Kertojat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60. SKS, Helsinki.
LAAKSONEN, PEKKA & KNUUTTILA, SEPPO & PIELA, ULLA (toim.) 2004: *Kenttäkysymyksiä*. Kalevalaseuran vuosikirja 83. SKS, Helsinki.
LABOV, WILLIAM 1966: *The social stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics, Washington, D.C..
LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the Inner City. Studies in the Black English vernacular*. Basil Blackwell, Oxford.
LABOV, WILLIAM 1978: *Sociolinguistic patterns.* Basil Blackwell, Oxford.
LAINE, PÄIVI 1997: Inkerinsuomalaiset etnisenä vähemmistönä. Tapaustutkimus inkerinsuomalaisten paluumuuttajien etnisestä identiteetistä elämäntarinoiden valossa. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
LAINIO, JARMO 1996: Finskans ställning i Sverige och dess betydelse för sverigefinnarna. – Jarmo Lainio (toim.), *Finnarnas historia i Sverige 3*. Finska Historiska Samfundet & Nordiska museet, Helsinki.
LAITINEN, LEA & ROJOLA, LEA (toim.) 1998: *Sanan voima: keskusteluja performatiivisuudesta*. SKS, Helsinki.
LAITINEN, LEA 1998: Dramaattinen preesens poeettisena tekona. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 81–136. SKS, Helsinki.
LALLUKKA, SEPPO 1998: Volgalais-permiläiset kansat ja venäläistymisen ongelma. – Pekka Hakamies (toim.), *Ison karhun jälkeläiset* s. 85–98. SKS, Helsinki.
LAMMERVO, TIINA 2005: *Language and culture contact and attitudes among first generation Australian Finns.* University of Queensland, Brisbane.
LANKINEN, NINNI 2010: Monikielisyys helsinkiläistyttöjen vuorovaikutuksen resurssina. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto.
LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua.* SKS, Helsinki.
LAPPALAINEN, HANNA 2006a: Pronominisubjektin käytöstä ja poisjätöstä Kelan asiointikeskusteluissa. – Taru Nordlund & Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli* s. 37–64. SKS, Helsinki.
LAPPALAINEN, HANNA 2006b: *Mie* vai *mää*, *sinä* vai *te*? Virkailijoiden kielelliset valinnat itseen ja vastaanottajaan viitattaessa. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 241–284. Tietolipas 210. SKS, Helsinki.
LAPPALAINEN, HANNA 2010: *Hän* vai *se*, *he* vai *ne*? Pronominivariaatio ja normien ristiveto. –Hanna Lappalainen & Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 279–324. SKS, Helsinki.
LAPPALAINEN, HANNA 2012: Osallistuva havainnointi. – Vesa Heikkinen & Eero Voutilainen & Petri Lauerma &Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 411–422. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Gaudeamus, Helsinki.
LAPPALAINEN, HANNA & SORJONEN, MARJA-LEENA & VILKUNA, MARIA (toim.) 2010: *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 97–116. SKS, Helsinki.
LAPPALAINEN, HANNA & VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. – *Virittäjä* 109 s. 98–110.

LAPPALAINEN, SIRPA & HYNNINEN, PIRKKO & LAHELMA, ELINA & TOLONEN, TARJA (toim.) 2007: *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus.* Elektroninen aineisto. Vastapaino, Tampere.
LATVALA, PAULIINA 2005: Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta. SKS, Helsinki.
LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. – Katja Huumo & Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 136–176. SKS, Helsinki.
LAUTTAMUS, TIMO 1992: Lainaaminen ja koodinvaihto: havaintoja amerikansuomalaisten kielistä. – *Virittäjä* 96, s. 3–16.
LAVE, JEAN & WENGER, ÉTIENNE 1991: *Situated learning: legitimate peripheral participation.* Cambridge, Cambridge University Press.
LEHTINEN, TAPANI 2003: Suomalaisia Venäjällä. – Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä.* Tietolipas 190 s. 230–271. SKS, Helsinki.
LEHTO, MANJA 1996: *Ingrian Finnish: Dialect Preservation and Change.* Acta Universitas Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensis 23. Uppsala University, Uppsala.
LEHTONEN, HEINI 2006: Maahanmuuttajanuoret plurilingvaalisuuden mannekiineina. – Salla Kurhila & Anne Mäntynen (toim.), *Tunnetta mukana. Kirjoituksia Jyrki Kalliokosken 50-vuotispäivän kunniaksi.* Kieli 17 s. 13–29. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.
LEINONEN, MARJA 1985: Venäjän fonetiikan perusteet. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen opetusmonisteita 1. Helsinki.
LEONTIEV, ALEXEI A. 1995: Multilingualism for all – Russians? –Tove Skutnabb-Kangas (toim.), *Multilingualism for all* s. 199–213. European studies on multilingualism 4. Swets & Zeitlinger, Lisse, the Netherlands.
LE PAGE, R. B. & TABOURET-KELLER, ANDRÉE 1985: *Acts of identity: Creole-based approaches to language and ethnicity.* Cambridge University Press, Cambridge.
LESKELÄ, LEEALAURA & LINDHOLM, CAMILLA (toim.) 2012a: *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta.* Kehitysvammaliiton tutkimuksia. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.
LESKELÄ, LEEALAURA & LINDHOLM, CAMILLA 2012b: Näkökulmia kielellisesti epäsymmetriseen vuorovaikutukseen. – Leealaura Leskelä & Camilla Lindholm (toim.), *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyyttisia tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta* s. 12–31. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 6. Kehitysvammaliitto, Helsinki.
LESKINEN, HEIKKI 1991: Inkerin kielimuodot. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 222–233. SKS, Helsinki.
LIEKO, ANNELI 1992: *Suomen kielen fonetiikkaa ja fonologiaa ulkomaalaisille*. Finn Lectura, Helsinki.
LILJA, NIINA 2010: *Ongelmista oppimiseen. Toisen aloittamat korjausjaksot kakkoskielisessä keskustelussa.* Jyväskylä studies in humanities 146. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli.* SKS, Helsinki.
LINDGREN, KLAUS & LINDGREN ANNA-RIITTA 2006: Suomen suuriruhtinaanmaan säätyläisten kielenvaihto. – Gabriel Bladh & Christer Kuvaja (toim.), *Kahden puolen Pohjanlahtea 1, Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle* s. 326–396. SKS, Helsinki.
LINDHOLM, CAMILLA 2012: Vuorovaikutuksen haasteita ja mahdollisuuksia – tapaustutkimus muistisairaiden päivätoiminnasta. – Lindholm, Camilla & Leskelä, Leealaura (toim.),

Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta s. 57–98. Kehitysvammaliiton tutkimuksia. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.
LINNAKANGAS, ANNA 2004: Inkerinsuomalaisuuden sosiaaliset representaatiot: Inkerinsuomalaisten käsityksiä kansallisuudestaan. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalipsykologian laitos, Helsingin yliopisto.
LLAMAS, CARMEN & WATT, DOMINIC 2010: *Language and identities.* Edinburgh University Press, Edinburgh.
LOJANDER-VISAPÄÄ, LAURA 2001: *Med rätt att välja. Språkval och språkstrategier i språkligt blandade hushåll i Helsingfors.* Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
LUMME-SANDT, KIRSI 2005: Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 125–144. Vastapaino, Tampere.
LÄHTEENMÄKI, MIKA 2009: Dialogisuuden lähteillä: oppihistoriallinen näkökulma Bahtinin dialogiseen kielikäsitykseen. – *Puhe ja kieli* 29: 2 s. 63–74.
LÄHTEENMÄKI, MIKA & VANHALA-ANISZEWSKI, MARJATTA (toim.) 2010a: *Language ideologies in transition. Multilingualism in Russia and Finland*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
LÄHTEENMÄKI, MIKA & VANHALA-ANISZEWSKI, MARJATTA 2010b: Introduction. – Mika Lähteenmäki & Marjatta Vanhala-Aniszewski (toim.), *Language ideologies in transition. Multilingualism in Russia and Finland* s. 9–14. Peter Lang, Frankfurt am Main.
LÄNKELÄ, J. 1904: J. Länkelän kertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä v. 1858. A. R. Niemi (toim.), *Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 109 s. 270–301. SKS, Helsinki.
LÄNSIMÄKI, MAIJA 1991: Juhannus Inkerinmaalla. – *Kieliposti* 3/1991 s. 17–19.
MACKEY, WILLIAM F 1967: *Bilingualism as a world problem = Le bilinguisme phénomène mondial.* E. R. Adair memorial lectures. Montreal, 1967.
MACKEY, WILLIAM F. 1968: The description of bilingualism. – Joshua A. Fishman (toim.), *Readings in the sociology of language* s. 554–584. Mouton, The Hague.
MAKONI, SINFREE & GRAINGER, KAREN 2002: Comparative gerontolinguistics: characterizing discourses in caring institutions in South Africa and the United Kingdom. *Journal of Social Issues* 58 (4), s. 805–824.
MANTILA, HARRI 2001: Mitä language planning on suomeksi? – Miia Mikkonen & Helena Sulkala & Harri Mantila (toim.), *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II* s. 14–24. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 18. Oulun yliopisto.
MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. Miten selittää murrepiirteiden leimautumista? –*Virittäjä* 108 s. 322–346.
MARKKOLA, PÄIVI 2006: Helsingissä asuvien Kivennavan siirtokarjalaisten murteenkäytöstä. –Juusela, Kaisu & Nisula, Katariina (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 181–222. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
MARTIN, MAISA 1993: Amerikansuomi kielentutkimuksen kentässä. – Pertti Virtaranta & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen (toim.), *Amerikansuomi* s. 190–197. Tietolipas 125. SKS, Helsinki.
MARTIN, MAISA & JÖNSSON-KORHOLA, HANNELE 1993: Amerikansuomalaiset ja heidän kieliolonsa. – Pertti Virtaranta & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen (toim.), *Amerikansuomi* s. 11–20. Tietolipas 125. SKS, Helsinki.
MARTIN, MAISA & VIRTARANTA, PERTTI 1993: Siirtolaisten käsityksiä äidinkielestään ja englannista. – Pertti Virtaranta & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen (toim.), *Amerikansuomi* s. 159–167. Tietolipas 125. SKS, Helsinki.

MATLEY, IAN M. 1979: The dispersal of the Ingrian Finns. – *Slavic Review* 38 (1), s. 1–16. American quarterly of Soviet and Eastern European studies.
MATRAS, YARON 2009: Language contact. Cambridge University Press, Cambridge.
MCCOLL MILLAR, ROBERT 2010: An historical national identity? The case of Scots. – Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.), *Language and identities* s. 247–256. Edinburgh University Press, Edinburgh.
MENDOZA-DENTON, NORMA & OSBORNE, DANA 2010: Two languages, two identities? – Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.), *Language and identities* s. 113–122. Edinburgh University Press.
MESIÄINEN, EEVA 1990: *Maria Kajavan pitkä taival*. Gummerus, Jyväskylä.
MEYERHOFF, MIRIAM 1999: Communities of practice. – J. K. Chambers & Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The handbook of language variation and change* s. 526–548. Blackwell, Malden, MA.
MIELIKÄINEN, AILA 1992: Kulunutta liturgiaa vai elävää viestintää? Kirkollisten toimitusten kieli uudistuu. – *Kielikello* 4/1992. http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=6&pid=28
MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–117.
MIELIKÄINEN, AILA & PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
MIETTINEN, HELENA 2004: *Menetetyt kodit, elämät, unelmat. Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä.* Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 11. Helsingin yliopisto.
MIETTINEN, HELENA 2008: Inkeriläisyyden kahdet kasvot. – Sirkka Saarinen & Eeva Herrala (toim.), *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa* s. 188–199. Uralica Helsingiensia 3. Turku.
MILROY, LESLEY 1987: *Language and social network.* Toinen painos. Basil Blackwell, Oxford.
MILROY, LESLEY & GORDON, MATTHEW 2003: *Sociolinguistics: Method and interpretation.* Blackwell Publishing, Oxford.
MILROY, LESLEY & MUYSKEN, PIETER (toim.) 1995: *One speaker, two languages. Cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Cambridge University Press, Cambridge.
MILROY, LESLEY & WEI, LI 1995: A social network approach to code-switching: the example of a bilingual community in Britain. – Milroy, Lesley & Muysken, Peter (toim.), *One speaker, two languages* s. 136–157. Cambridge University Press, Cambridge.
MORGAN, MARCYLIENA 2004: Speech community. – Alessandro Duranti (toim.), *A Companion to linguistic anthropology* s. 3–22. Blackwell, Oxford.
MOT Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy.
MOT Venäjä. Kielikone Oy.
MUFWENE, SALIKOKO S. 2001: *The ecology of language evolution.* Cambridge approaches to language contact. Cambridge University Press, Cambridge.
MULLONEN, MARIA 2004: *Elettiinpä ennen Inkeris. Näytteitä inkerinsuomalaisista murteista.* Periodika, Petroskoi.
MUSTAJOKI, ARTO 2009: Venäjän kielen monet kasvot. – *Idäntutkimus* 2 s. 70–74.
MUSTAJOKI, ARTO & PROTASSOVA, JEKATERINA 2010: Esipuhe: puhutun kielen tutkimuksen traditioita rusistiikassa. – *Puhe ja kieli* 30:2 s. 57–61.
MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen: reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä.* Acta Universitatis Tamperensis. Tampere University Press.
MUSTONEN, JUUSO 1931: Inkerin suomalaiset seurakunnat. Liitteenä kartta nimihakemistoineen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 191. SKS, Helsinki.
MUYSKEN, PIETER 2000: Bilingual speech. A typology of code-mixing. Cambridge,

Cambridge University Press.
MYERS, GREG 2007: Enabling talk: How the facilitator shapes a focus group. – *Text & Talk* 27 (1), s. 79–105.
MYERS-SCOTTON, CAROL 1988 (SCOTTON, CAROL MYERS): Code switching as indexical of social negotiations. – Monica Heller (toim.), *Codeswitching. Anthropological and Sociolinguistic perspectives* s. 151–186. Mouton de Gruyter, Berlin.
MYERS-SCOTTON, CAROL 1993: *Social motivations for codeswitching. Evidence from Africa.* Oxford studies in language contact. Claredon Press, Oxford.
MYERS-SCOTTON, CAROL 1997: Code-switching. – Florian Coulmas (toim.), *The handbook of sociolinguistics* s. 217–237. Blackwell, Oxford.
NAHIR, MOSHE 2003 [1980]: Language planning goals: a classification. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The essential readings* s. 423–448. Blackwell, Oxford.
NEVALAINEN, PEKKA 1989: *Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla.* Otava, Helsinki.
NEVALAINEN, PEKKA 1991a: Silmäys Inkerin kirkollisiin oloihin 1704–1917. –Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 159–166. SKS, Helsinki.
NEVALAINEN, PEKKA 1991b: Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 234–299. SKS, Helsinki.
NEVALAINEN, PEKKA 1995: Inkeriläiset ja Pietari. – Maija Lapola (toim.), Suomi & Pietari s. 19–53. WSOY, Helsinki.
NEVALAINEN, PEKKA 1996: Rautaa Inkerin rajoilla. Inkerin kansalliset kamppailut ja Suomi 1918–1920. SKS, Helsinki.
NEVALAINEN, PEKKA & SIHVO, HANNES (toim.) 1991: *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 547. SKS, Helsinki.
NIEDZIELSKI, NANCY & PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics.* Mouton de Gruyter, New York.
NIEMI, A. R. (toim.), *Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 109 s. 315–363. SKS, Helsinki.
NIRVI, R. E. 1981: Näytteitä inkeriläismurteista. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 15. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Huumo, Katja & Laitinen, Lea & Paloposki, Outi (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. SKS, Helsinki.
NORDLUND, TARU 2012: 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. – *Virittäjä* 116 s. 33–66.
NORDLUND, TARU & ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA & SUUTARI, TONI (toim.), *Kohtauspaikkana kieli*. SKS, Helsinki.
NORTON, BONNY 2000: *Identity and language learning: Gender, ethnicity and educational change.* Harlow, Longman.
NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti.* Tietolipas 100. SKS, Helsinki.
NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1998: Surveyhaastattelu vuorovaikutustilanteena. – Seppo Paananen & Anneli Juntto & Hannele Sauli (toim.), *Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt* s. 283–310. Vastapaino, Tampere.

NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 13–37. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä.
NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005: Haastattelu kielentutkijan aineistona. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 242–263. Vastapaino, Tampere.
NUOLIJÄRVI, PIRKKO & SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankkeen pohjalta.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
NUPPONEN, ANNE 2011: *”Savon murre” savolaiskorvin: kansa murteen havainnoijana.* Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, no 11. Itä-Suomen yliopisto.
OLTHUIS, MARJA-LIISA 2003: Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. – *Virittäjä* 97 s. 568–579.
OMONYI, TOPE & WHITE, GOODITH (toim.) 2006a: *The sociolinguistics of identity.* Continuum, London.
OMONYI, TOPE & WHITE, GOODITH 2006b: Introduction. – Tope Omonyi & Goodith White (toim.), *The sociolinguistics of identity* s. 1–8. Continuum, London.
PAAVOLA, LIISA 1987: *Talar ni svenska vai puhunko suomea? Kaksikielisen helsinkiläisen kielellinen identiteetti ja valintatilanteet.* Opera Fennistica & Linguistica 1. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampere.
PAJARINEN, JAANA 1995: Liperin murre vuonna 1990: muuttuuko Kivenpyörittäjienkin kieli? Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
PAJUSALU, KARL 2010: Kolme sukupolvea eteläviron elvyttäjiä. – Hanna Lappalainen & Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 97–116. SKS, Helsinki.
PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–15.
PALANDER, MARJATTA 2005: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen käytöstä.* SKS, Helsinki.
PALANDER, MARJATTA 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset.* SKS, Helsinki.
PALLONEN, JUHANI 1986: Moloskovitsan murretta. Suomen kielen näytteitä 26. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
PALLONEN, JUHANI 1992: Markkovan murretta. Suomen kielen näytteitä 34. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
PALMU, TARJA 2003: *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla.* Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189.
PALMU, TARJA 2007: Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoutumia. – Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus* s. 137–150. Vastapaino, Tampere.
PASANEN, ANNIKA 2008: Uralilaiset vähemmistökielet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa. – Sirkka Saarinen & Eeva Herrala (toim.), *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa* s. 47–70. Uralica Helsingiencia 3. Helsinki.
PATRICK, PETER L. 2002: The speech community. – J. K. Chambers & Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The handbook of language variation and change* s. 573–597. Blackwell, Malden, MA.
PAULSTON, CHRISTINA BRATT 2003a: Linguistic minorities and language policies. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The essential*

readings s. 394–407. Blackwell Publishing, Oxford.
PAULSTON, CHRISTINA BRATT 2003b: Language policies and language rights. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The essential readings* s. 472–483. Blackwell Publishing, Oxford.
PAUNONEN, HEIKKI 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuksen kohteena. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35–110. Gaudeamus, Helsinki.
PAUNONEN, HEIKKI 2009: Suomalaisen sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkymiä. – *Virittäjä* 4 s. 557–570.
PAVLENKO, ANETA 2007: Autobiographic narratives as data in applied linguistics. – *Applied Linguistics* 28(2) s. 163–188.
PAVLENKO, ANETA (toim.) 2008a: Multilingualism in Post-Soviet countries. Multilingual Matters, Bristol.
PAVLENKO, ANETA 2008b: Multilingualism in Post-Soviet countries: language revival, language removal, and sociolinguistic theory. – Aneta Pavlenko (toim.), Multilingualism in Post-Soviet countries s. 1–40. Multilingual Matters, Bristol.
PAVLENKO, ANETA & BLACKLEDGE, ADRIAN (toim.) 2004a: *Negotiation of identities in multilingual contexts.* Multilingual Matters, Clevedon.
PAVLENKO, ANETA & BLACKLEDGE, ADRIAN 2004b: Introduction: New theoretical approaches to the study of negotiation of identities in multilingual contexts. – Aneta Pavlenko & Adrian Blackledge (toim.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* s. 1–33. Multilingual Matters, Clevedon.
PEKKALA, ARMI 2003: Tutkijan eettiset ongelmat. – Pekka Laaksonen & Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Tutkijat kentällä* s. 85–108. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki, SKS.
PESONEN, AILA 2008: Suomi vieraana kielenä Karjalan tasavallassa: Oppimateriaali kontekstin näkökulmasta s. 233–244. Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut, N:o 35. Vaasa.
PHILLIPSON, ROBERT 1992: *Linguistic imperialism.* Oxford University Press, Oxford.
PIETIKÄINEN, SARI & DUFVA, HANNELE & MÄNTYLÄ, KATJA 2010: Monikielisyys liikkeessä: monikielisen perheen kielelliset resurssit. – M. Garant & M. Kinnunen (toim.), AFinla-e, Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2010 n:o 2 s. 17–30.
POLANYI, MICHAEL 1967: *The Tacit Dimension.* Routledge, London.
POPLACK, SHANA 1980: Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español: toward a typology of codeswitching. – *Linguistics* 18 s. 58–618.
PORKKA, VOLMARI 1886: *Kertomus Runonkeruu-matkasta Inkerissä kesällä v. 1883.* Vähäisiä kirjelmiä. SKS, Helsinki.
POTTER, JONATHAN & WETHERELL, MARGARET 1987: *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour.* Sage, London.
PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics.* Foris, Dordrecht.
PRESTON, DENNIS R. 1996: Whaddayaknow. The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5/1 s. 40–73.
PRESTON, DENNIS R. 2002: Language with an attitude. – J.K. Chambers & Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *Handbook of language variation and change* s. 40–66. Blackwell, Oxford.
PRESTON, DENNIS R. 2004: Folk metalanguage. – Adam Jaworski & Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s. 75–101. Mouton de Gruyter, Berlin.

PUNALIPPU 8/1987. Karjalan ASNT:n Kirjailijaliiton kaunokirjallinen ja yhteiskuntapoliittinen kuukausijulkaisu. Karjala-kustantamo, Petroskoi.
PYYKKÖ, RIITTA 2005: Venäjä – kieli ja valtio. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 215–230. Gaudeamus, Helsinki.
PÄLLI, PEKKA 1999: Asenteet ja mielipiteet diskursiivisena toimintana. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta* s. 123–150. Folia Fennistica & linguistica. Tampereen yliopisto.
PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina.* Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere University Press, Tampere.
PÖYHÖNEN, SARI & DUFVA, HANNELE 2007: Identity and heteroglossia: negotiation of identities of Ingrian Finnish language teachers in Russia. – Riikka Alanen & Sari Pöyhönen (toim.): *Language in action: Vygotsky and Leontievian legacy today* s. 160–178. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
QUIST, PIA 2008: Sociolinguistic approach to multiethnolect: language variety and stylistic practice. – *International Journal of Bilingualism* vol. 12 (1&2) s. 43–61.
RAMPTON, BEN 1995: *Crossing: Language and ethnicity among adolescents.* London, Longman.
RAMPTON, BEN 2006: *Language in late modernity. Interaction in an urban school.* Cambridge, Cambridge University Press.
RANTALA, TAINA 2006: Etnografisen tutkimuksen perusteet. – Jari Metsämuuronen (toim.), *Laadullisen tutkimuksen käsikirja* s. 216–280. International Methelp, Helsinki.
RAPPU, ELISABET 2008: Obraz ingermanlandcev i Ingermanlandii v rossijskih central'nyh i regional'nyh gazetah v 1991–2007 gg. = Inkeriläiset ja Inkerin kuva venäläisissä valtakunnallisissa ja paikallisissa sanomalehdissä 1991–2007. Pro gradu -tutkielma. Venäjän kielen laitos, Turun yliopisto.
RASTAS, ANNA 2010: Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. – Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 64–89. Tampere, Vastapaino.
REIJONEN, MERJA 2002: Tila ja kulttuurinen identiteetti. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostuminen Suomessa asutun vuoden aikana. Sosiologian väitöskirja. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
RIIONHEIMO, HELKA 2002: How to borrow a bound morpheme? Evaluating the status of structural interference in a contact between closely related languages. – *SKY Journal of Linguistics* 15 s. 187–217.
RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa.* SKS, Helsinki.
RINTALA, PÄIVI 1992: Suomen kirjakielen normeista. – *Sananjalka* 34, s. 47–67.
ROMAINE, SUZANNE 1995: Bilingualism. Second edition. Blackwell, Oxford.
ROMAINE, SUZANNE 2000: *Language in society. An introduction to sociolinguistics.* Toinen painos. Oxford University Press, Oxford.
ROMAINE, SUZANNE 2004: The bilingual and multilingual community. – Tej K. Bhatia & William C. Ritchie (toim.), *The handbook of bilingualism* s. 285–405. Blackwell, Oxford.
RONKONEN, LYYLI 1989: Laps' Inkerin. Muistojen Inkeri Stalinin hirmuvallan alla. Toim. Markku Laitinen. Gummerus, Jyväskylä.
RONKONEN, LYYLI 1990: Inkeri – isänmaa kallis. Gummerus, Jyväskylä.
RONKONEN, LYYLI 1995: Ilon ja itkun Inkeri. Katri Kukkosen elämäntarina. Toim. Raili Kymäläinen. SLEY-kirjat, Helsinki.
ROUHIKOSKI, ANU 2009: Pohjois-Savosta pääkaupunkiseudulle: tapaustutkimus tilanteisesta variaatiosta ja kielellisestä identiteetistä. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

ROUTARINNE, SARA 1997: Kertomuksen rakentaminen. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 138–155. Vastapaino, Tampere.
RUUSUVUORI, JOHANNA & TIITTULA, LIISA (toim.) 2005a: *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.* Vastapaino, Tampere.
RUUSUVUORI, JOHANNA & TIITTULA, LIISA 2005b: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 22–56. Vastapaino, Tampere.
RUUSUVUORI, JOHANNA & NIKANDER, PIRJO & HYVÄRINEN, MATTI (toim.) 2010: Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere.
SAAR, PAUL 2010: Inkerin kirkon menneisyyttä ja nykypäivää. – *Inkeri.* Toukokuu 2010, s. 6.
SAARI, TUULA 1994: Tarton alueen inkeriläismurteiden verbintaivutuksesta. Persoonapäätteiden, aktiivin indikatiivin imperfektin sekä aktiivin 2. partisiipin -nUt-tunnuksen kehitys. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
SAARINEN, SIRKKA & HERRALA, EEVA (toim.) 2008: *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa.* Uralica Helsingiensia 3, Turku.
SALOHEIMO, VEIJO 1991: Inkerinmaan asutus ja väestö 1618–1700. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 67–82. SKS, Helsinki.
SANTA ANA, OTTO & PARODI, CLAUDIA 1998: Modeling the speech community: configuration and variable types in the Mexican Spanish setting. – *Language in society* 27 s. 23–51.
SARESSALO, LASSI 1996: *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä.* SKS, Helsinki.
SARHIMAA, ANNELI 1999: *Syntactic transfer, contact induced change and the evolution of bilingual mixed codes.* Studia Fennica, Linguistica 9. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
SARHIMAA, ANNELI 2005: Kieli naisen vastuulla. – Huttunen, Sirpa & Nuolijärvi, Pirkko (toim.), *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta* s. 137–161. SKS, Helsinki.
SARHIMAA, ANNELI 2006: Konnia, klovneja, uhreja, sankareita. Karjalaisten kielinarratiivien roolimaailmasta. – Taru Nordlund & Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli* s. 428–447. SKS, Helsinki.
SARMELA, MATTI 1996: Suomalainen eurooppalainen. – Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), Olkaamme siis suomalaisia s. 16–34. SKS, Helsinki.
SAUKKONEN, PAULI 2007: Maahanmuutto, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka: taustatietoja tutkimukselle ja toiminnalle. Cuporen verkkojulkaisuja 1/2007. http://www.cupore.fi/documents/monikulttuurisuus_taustatietoja.pdf
SAVIJÄRVI, ILKKA 2003: Inkerinsuomi ja suomalaiset Inkerinmaalla. – Hannele Jönsson-Korhola ja Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä* s. 272–299. Tietolipas 190. SKS, Helsinki.
SAVIJÄRVI, ILKKA & SAVIJÄRVI, MUUSA 1999: Language contacts in Ingrian Finnish. –Markku Teinonen ja Timo J. Virtanen (toim.), *Ingrians and neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region.* Studia Fennica Ethnologica 5 s. 23–47. SKS, Helsinki.
SAVIJÄRVI ILKKA & SAVIJÄRVI MUUSA & HEIKKINEN, JANNE (toim.) 1996: *Vot, ihminen tahtoo kotimaalle. Länsi-Inkerin kieltä ja kohtaloita.* Studia Carelica Humanistica 8. Joensuun yliopisto.
SAVIJÄRVI, MARJO 2011: Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen: keskustelunanalyyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta kielikylpypäiväkodin arkitilanteissa. Suomen kielen väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

SAVILLE-TROIKE, MURIEL 2003: The ethnography of communication. An introduction. Blackwell, Malden.
SAXBÄCK, F. A. 1904: F.A. Saxbäckin matkakertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä v. 1859.
SCHILLING-ESTES, NATALIE 2004: Constructing ethnicity in interaction. – *Journal of Sociolinguistics* 8(2) s. 163–195.
SCHMID, MONIKA S. 2011: *Language attrition. Key topics in sociolinguistics.* Cambridge University Press, Cambridge.
SEPPÄLÄ, MATTI 1996: *Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien sopeutuminen.* Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja.
SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1995: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 156–176. Vastapaino, Tampere.
SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan.* SKS, Helsinki.
SEURUJÄRVI-KARI, IRJA 2012: *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille.* Helsingin yliopisto, Helsinki.
SHOHAMY, ELANA 2006: *Language policy: Hidden agendas and new approaches.* Routledge, London.
SIHVO, HANNES 1989: *Inkerinmaalla. Muistoja Inkerin maasta ja kansasta sanoin ja kuvin.* Koonnut Hannes Sihvo. Karisto, Hämeenlinna.
SIHVO, HANNES 1991: Inkeriläisten identiteetti muutosten paineissa. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 343–360. SKS, Helsinki.
SIHVO, JOUKO 2000: Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
SIHVO, JOUKO (toim.) 2007: *Inkerinsuomalaisten kohtalo. Suomalaisten salattu kansanmurha Venäjällä ja sen seuraamukset vuosina 1930–2002.* L.A. Gildin venäjänkielisen kirjan ”Sosiaalisesti vaarallisen kansan kohtalo” pohjalta toimittanut Jouko Sihvo. Kääntänyt Liljа-Emilia Kuivanen. Inkeriläisten sivistyssäätiö, Helsinki.
SIHVO, PIRKKO 1991: Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 179–196. SKS, Helsinki.
SIVONEN, MIKA 2007: ”Me inkerikot, vatjalaiset ja karjalaiset”. Uskonnollinen integrointi ja ortodoksisen vähemmistön identiteetin rakentuminen Ruotsin Inkerissä 1680–1702. SKS, Helsinki.
SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1988: *Vähemmistö, kieli ja rasismi.* Gaudeamus, Helsinki.
SKUTNABB-KANGAS, TOVE & PHILLIPSON, ROBERT 1989: *Wanted! Linguistic human rights.* ROLIG-papir 44, Roskilde Universitetscenter.
SORJONEN, MARJA-LEENA & RAEVAARA, LIISA (toim.) 2006: *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*. Tietolipas 210. SKS, Helsinki.
SPOLSKY, BERNARD 2004: *Language policy.* Cambridge University Press, Cambridge.
SUHONEN, SEPPO 1989: Keitä ovat inkeriläiset? – *Kieliposti* 1 s. 20–22.
SUNI, LEO 2000: Inkerinsuomalaiset. – Vihavainen, Timo & Takala, Irina (toim.), Yhtä suurta perhettä s. 77–94. Series B : 12. Kikimora publications, Helsinki.
SUOJANEN, M. K. 1980: Kerrontaa vai keskustelua? – Pekka Laaksonen (toim.), *Kertojat ja kuulijat* s. 200–206. Kalevalaseuran vuosikirja 60. SKS, Helsinki.
SUOJANEN, PÄIVIKKI 1997: Työkaluna tutkijan persoona. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä* s. 149–157. Suomen antropologinen seura, Vammala.

SUOMEN SANOJEN ALKUPERÄ. 1992, 1995 & 2000. Etymologinen sanakirja 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. SKS, Helsinki.
SURAKKA, ANNE 2011: Yleistävän yksikön 2. persoonan käyttö inkerinsuomessa. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto.
SURVO, ARNO 2004: Kertomus Tuutarista sekä yleisestikin koko Inkeristä. – Pekka Laaksonen & Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.) *Kenttäkysymyksiä* s. 217–227. Kalevalaseuran vuosikirja 83. SKS, Helsinki.
ŠVEJCER, ALEKSANDR DAVIDOVIČ 2008: Sovremennaja sociolingvistika: teorija, problemy, metody. Knižnyj dom ”Librokom”, Moskva.
TABOURET-KELLER, ANDREE 1997: Language and Identity. – Florian Coulmas (toim.), The handbook of sociolinguistics s. 315–326. Blackwell, Oxford.
TAINIO, LIISA (toim.) 1995: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere.
TAKALO, PIRJO 1994: *Inkerinsuomalaiset paluumuuttajina. Selvitys inkerinsuomalaisten integraatiosta ja viranomaispalvelujen käytöstä.* Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1994: 20. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
TAKALO, PIRJO & JUOTE, MARI 1995: Inkerinsuomalaiset. Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto. Painatuskeskus, Helsinki.
TALLQVIST, TH. & TÖRNEROOS, A. 1904: Th. Tallqvistin ja A. Törneroosin matkakertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä v. 1859. – A. R. Niemi (toim.), *Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 109 s. 363–399. SKS, Helsinki.
TANDEFELT, MARIKA 1988: *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland. Between two Languages. A case Study of Language Maintenance and Language Shift in Finland.* With a Summary in English. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multiethnica Upsaliensia 3. Uppsala universitet, Uppsala.
TANDEFELT, MARIKA 1994: Urbanization and Language Shift. – Bengt Nordberg (toim.), *The sociolinguistics of urbanization: the case of the Nordic countries* s. 246–273. Mouton de Gruyter, Berlin.
TEINONEN, MARKKU 1999: The present as a mirror of the past. What it means to be an Ingrian-Finn in Northwest Russia today. – Markku Teinonen & Timo J. Virtanen (toim.), *Ingrians and neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region.* Studia Fennica Ethnologica 5 s. 98–121. SKS, Helsinki.
TEINONEN, MARKKU & VIRTANEN, TIMO J. (toim.) 1999: *Ingrians and neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region.* Studia Fennica Ethnologica 5. SKS, Helsinki.
TIIHONEN, PÄIVI 1996: Havaintoja venäjän vaikutuksesta inkerinsuomeen. – Salla Kurhila (toim.), *Kymmenen tutkielmaa kielenomaksumisesta ja vuorovaikutuksesta* s. 201–220. Kakkoskieli 1. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
TIILIKAINEN, MARJA 2003: *Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa.* Vastapaino, Tampere.
TIILILÄ, ULLA 2010: Kielipolitiikka – tietoisten ja tahattomien toimien summa. – Hanna Lappalainen & Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 158–175. SKS, Helsinki.
TRUDGILL, PETER 1983: On dialect: social and geographical perspectives. Blackwell, Oxford.
TURUNEN, MIKKO 1997: Nykyvatjan koodinvaihdosta. – *Virittäjä* 101 s. 208–232.
TURUN SANOMAT 12.12.2005. Lukijoilta. Albert Kirjanen: *Inkerin suomen kieli häviää.* http://www.ts.fi/mielipiteet/lukijoilta/1074087676/Inkerin+suomen+kieli+haviaa
TYNNI, AALE 1990: *Inkeri, Inkerini*. Wsoy, Porvoo.
UINO, PIRJO 1991: Inkerinmaan esihistoria. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri*. Historia, kansa, kulttuuri s. 11–34. SKS, Helsinki.

VAARANEN, HELI 2004: *Kaaharipoikia ja rappioromantiikkaa. Tutkimus erään kaahailukulttuurin elämänilosta ja tuhoisuudesta.* Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja, Espoo.
VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Lisää lingvistiikkaa kansan käsityksistä. – *Virittäjä* 109 s. 466–475.
VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena.* SKS, Helsinki.
VAATTOVAARA, JOHANNA 2010: Identiteetistä sosiolingvistiikan tavoittein ja keinoin. – *Virittäjä* 114 s. 450–455.
VASENKARI, MARIA & PEKKALA, ARMI 1999: A path to understanding. Construction of life story in a research interview. – Markku Teinonen & Timo J. Virtanen (toim.), *Ingrians and neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region.* Studia Fennica Ethnologica 5 s. 61–82. SKS, Helsinki.
WANDE, ERLING 1982: *Ruotsin Tornionlaakson suomi ja sen ominaispiirteet.* suom. Mailis Salmi – Sulo Huovinen (toim.), Suomen kieli Ruotsissa = Finska språket i Sverige. Suomen kieli Tornionlaaksossa = Finska språket i Tornedalen s. 39–71. Norden-yhdistys, Tukholma.
WEI, LI 2000: Dimensions of bilingualism. – Li Wei (toim.), *The bilingualism reader* s. 3–25. Routledge.
WEI, LI 2008: Research perspectives on bilingualism and multilingualism. – Li Wei & Melissa Moyer (toim.), *The Blackwell guide to research methods in bilingualism and multilingualism* s. 3–17. Blackwell, Malden.
WEI, LI & MOYER, MELISSA (toim.) 2008: *The Blackwell guide to research methods in bilingualism and multilingualism.* Blackwell, Malden. Elektroninen aineisto.
WEINREICH, URIEL 1974 [1953]: *Languages in contact. Findings and problems.* Mouton, the Hague.
WENGER, ÉTIENNE 1998: *Communities of Practice.* Cambridge University Press, New York.
VERSCHUEREN, JEF 2004: Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. – Jaworski, Adam & Coupland, Nikolas & Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s. 53–73. Mouton de Gruyter, Berlin.
VIHAVAINEN, TIMO 2000: VKP(b):n/NKP:n kansallisuuspolitiikka 1920–50 luvuilla ja karjalaisten ja suomalaisten kohtalo. –Vihavainen, Timo & Takala, Irina (toim.), *Yhtä suurta perhettä* s. 21–50. Series B : 12. Kikimora publications, Helsinki.
VIHAVAINEN, TIMO & TAKALA, IRINA (toim.) 2000: *Yhtä suurta perhettä.* Series B : 12. Kikimora publications, Helsinki.
VILJANEN, ANNA MARIA & LAHTI, MINNA (toim.) 1997, *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Suomen Antropologinen Seura, Helsinki.
WINFORD, DONALD 2003: *An introduction to contact linguistics.* Blackwell, Oxford.
WINGSTEDT, MARIA 1998: *Language ideologies and minority language policies in Sweden. Historical and contemporary perspectives.* Centre for Research on Bilingualism, Stockholm University, Stockholm.
WINSA, BIRGER 1998: *Language attitudes and social identity. Opression and revival of a minority language in Sweden.* Applied Linguistics Association of Australia, Occasional Paper No 17. Canberra.
VIRTARANTA, PERTTI & JÖNSSON-KORHOLA, HANNELE 1993: Amerikansuomalaista kerrontaa. – Pertti Virtaranta & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen (toim.), *Amerikansuomi* s. 35–73. Tietolipas 125. SKS, Helsinki.
WOOLARD, KATHRYN A. 1998: Introduction: language ideology as a field of inquiry. – Bambi Schieffelin & Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskrity: *Language ideologies. Practice and theory* s. 3–47. Oxford University Press, New York.

WOOLARD, KATHRYN A. 2004: Codeswitching. – Duranti, Alessandro (toim.), *A Companion to Linguistic Anthropology* s. 73–94. Blackwell, Malden, MA.
VUORINEN, LEENA 2009: *Ikääntyminen maalaiskylässä.* Sosiaalipolitiikan väitöskirja, Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos. Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso 2009.
VÄÄNÄNEN, KYÖSTI 1991: Kirkko Inkerinmaalla Ruotsin vallan aikana (N. 1581–1704). – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri.* s. 83–102. SKS, Helsinki.
YLÖNEN, KAARINA 1997: *Inkerin kirkon nousu kommunistivallan päätyttyä.* Sarja A Nro 70, Kirkon tutkimuskeskus, Jyväskylä.

8 LIITE

Aineiston käsittely ja litterointiperiaatteet

Tutkimuksen eri osissa litteroinnin karkeus vaihtelee jonkin verran tarkoituksen mukaan: luvussa kolme huomio ei ole ensisijaisesti vuorovaikutuksessa vaan puheenvuorojen sisällössä, joten esimerkiksi joitakin haastattelijan myönnyttelyjä ei ole sisällytetty litteraattiin ja haastateltavan puhetta on karkeistettu, niin että sanojen toistoa tai epäröinnin ilmauksia on poistettu. Myös taukoja on jätetty vähemmälle huomiolle. Olen käyttänyt pääasiassa keskusteluntutkimuksessa vakiintunutta litterointikäytäntöä, mutta se poikkeaa yleisistä käytänteistä seuraavilta osin:

- Tauon pituutta olen merkinnyt karkeammin: mikrotaukoa kuvaa (.), alle sekunnin taukoa kuvaa (,), mutta pidemmät tauot olen ilmoittanut sekunneissa (1.0).
- Vuoron sisälle ajoittuvan mikrotauon eteen olen merkinnyt intonaation, mikäli se ei ole tasainen.
- Päällekkäispuhunnan loppua ei ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta merkitty.
- Naurua ei ole useimmiten litteroitu partikkeli partikkelilta, vaan se on merkitty sulkeisiin (NAURAA).

Litterointimerkit

.	laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
,	tasainen intonaatio (sisältää mikrotauon)
?	nouseva intonaatio
(.)	mikrotauko
(,)	alle sekunnin kestävä tauko
(3.0)	sekunnin tai sitä pidempään kestävä tauko
@	äänen laadun muutos
#ee#	naristen sanottu jakso
=	tauotta toisiinsa liittyvät puhunnokset
>tuo<	ympäröivää puhetta nopeammin sanottu jakso
<tuo>	ympäröivää puhetta hitaammin sanottu jakso
kaik	painotettu sana tai sanan osa on alleviivattu
TUO	äänen korottaminen merkitty suuraakkosin
pienuu-	kesken jäänyt sana
e:n	äänteen venytys
↑elämää	ympäröivää puhetta korkeammalta sanottu jakso
°ahahahh°	ympäröivää puhetta hiljaisemmin sanottu jakso
£horoshoo£	hymyillen sanottu jakso
(h)	voimakas hengitys sanan sisällä, usein naurua
[	päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu

(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(--)	jakso, josta ei ole saatu selvää
(täällä)	epäselvästi kuultu jakso
[---]	poistettu jakso
(NAURUA)	litteroijan kommentit, ei-kielellinen toiminta sulkeissa kapiteelein
KATSOO K:HON	samanaikainen ei-kielellinen toiminta rivin yläpuolella
na kursah ***kursseilla***	käännökset rivin alapuolella lihavoituna
[N]:n alueella	häivytetty paikannimi hakasulkeissa
mie	tummennetulla korostettu joitakinhuomion kohteena olevia ilmauksia

Kyrilliset aakkoset translitteroitu latinalaisille kirjaimille kansallisen SFS 4900 -standardin mukaan (ks. esim. http://www.helsinki.fi/idantutkimus/ohjeet.htm)

Poikkeuksena en kuitenkaan käytä ns. hattuässää, vaan merkitsen sen *sh*-kirjainyhdistelmällä seuraavasti:

Ч ч	tš	tsh
Ш ш	š	sh
Щ щ	štš	shtsh